

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İTTİFAK PARAMETRELERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE – ABD
İLİŞKİLERİ’NİN OBAMA VE TRUMP DÖNEMLERİ
BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ**

(Doktora Tezi)

Yıldırım DENİZ

BURSA 2022

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**İTTİFAK PARAMETRELERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE – ABD
İLİŞKİLERİ’NİN OBAMA VE TRUMP DÖNEMLERİ
BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ**

(Doktora Tezi)

Yıldırım DENİZ

Danışman:

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

BURSA 2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Yıldırım DENİZ
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitüsü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim/Anasanat Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Bilim/Sanat Dalı	: Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	: Doktora Tezi
Sayfa Sayısı	: xii+284
Mezuniyet Tarihi	:/...../20....
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Barış ÖZDAL

İTTİFAK PARAMETRELERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ’NİN OBAMA VE TRUMP DÖNEMLERİ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Soğuk Savaş’ın başlarından itibaren bir ittifak içerisinde bulunan Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde özellikle 2009 yılından sonraki dönemde birçok sorun yaşanmıştır. Yoğunlukla Barack H. Obama ve Donald J. Trump’ın Başkan olduğu 2009 – 2017 yılları arasında yaşanan bu sorunlar, iki devlet arasındaki ittifak ilişkisinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Çalışmanın temel çıkış noktası ise Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde yaşanan sorunların, ilişkinin ittifak boyutuna zarar verip vermediğidir.

Bu bağlamda Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Başkan Obama ve Trump Dönemleri’nde Türkiye ile ABD ilişkilerinde uluslararası sistemin yanı sıra liderlerin algıları, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkileri ve bürokrasinin etkili olup olmadıkları, etkiliyseler bu etkinin ne derece olduğu araştırılacaktır. Çalışmada ayrıca Obama ve Trump Dönemleri’nde iki devlet ilişkilerinde öne çıkan bazı problemler de ele alınacak ve sonrasında bu hipotezin doğru olup olmadığına yönelik içerik analizlerine yer verilecektir. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde bir şablon oluşturulacak ve sonraki bölümlerde Obama ve Trump dönemlerindeki belirleyici olaylar ele alınarak bu şablon ile ilgili dönemler irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-ABD İlişkileri, Neoklasik Realizm, Barack H. Obama, Donald J. Trump, Recep Tayyip Erdoğan.

ABSTRACT

Name and Surname : Yıldırım DENİZ
University : Bursa Uludag University
Institution : Institute of Social Sciences
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : PhD
Page Number : xii+ 284
Degree Date :/...../20....
Supervisor : Prof. Dr. Barış ÖZDAL

AN ANALYSIS OF TURKEY-US RELATIONS IN THE ERA OF OBAMA AND TRUMP WITHIN THE CONTEXT OF ALLIANCE PARAMETERS

There have been many problems in the relations between Turkey and the USA, which have been in an alliance since the beginning of the Cold War, especially in the period after 2009. These issues, which primarily occurred between 2009 and 2017, while Barack H. Obama and Donald J. Trump were both Presidents, have called into doubt the two nations' alliance relationship. The study's fundamental question is whether the challenges that arose in the alliance relationship between Turkey and the United States under the Obama and Trump administrations, as framed by the Neoclassical Realist perspective, have harmed the relationship's alliance component.

Within the framework of the neoclassical realist approach, it will be evaluated whether the perceptions of the leaders, strategic culture, state-society relations, and local institutions, as well as the international system, were effective in the relations between Turkey and the USA during the Obama and Trump periods, and if so, to what extent. In this context, certain major challenges in the two nations' relations during the Obama and Trump administrations will be examined in the study, and content analyses will be used to establish whether this hypothesis is accurate or not.

A template will be created within the framework of the Neoclassical Realist approach in the first part of the study, which consists of three components, and the decisive events in the Obama and Trump periods will be discussed and analyses of these periods will be made with this template in the following parts.

Key Words: Turkey and US Relations, Neoclassical Realism, Barack H. Obama, Donald J. Trump, Recep Tayyip Erdoğan.

ÖNSÖZ

“İttifak Parametreleri Çerçevesinde Türkiye – ABD İlişkilerinin Obama ve Trump Dönemleri Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Analizi” başlıklı bu çalışmada her doktora tezinde olduğu gibi yoğun ve meşakkatli bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Kimi zaman şehirlerarası otobüs yolculuklarında, kimi zaman şehir içi ulaşımda; yazın tatilde havuz kenarında, kışın soğukta bir sıcak çayın yanında; uykusuz geçen gecelerde, sabah erken saatlerde... yapılan çalışmaların neticesinde ortaya çıkan bu eser için öncelikle herkesten evvel beni akademik yaşama girme konusunda cesaretlendiren ve motive eden sayın Genel Başkanım Dr. İlyas Bozkurt Bey’e; akademik yaşamımın her aşamasında bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Barış Özdal Hocam’a; eğitim yaşamımın her anında benden desteklerini esirgemeyen Anneme ve Babama; yalnızca akademik hayatımda değil, ömrüm boyunca karşılaştığım tüm zorluklarda benim yanımda olan ve bana hep destek olan canım eşime ve biricik kızıma teşekkür ediyorum.

Yıldırım DENİZ

Bursa - 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	Vi
İÇİNDEKİLER.....	Vii
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	Xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

1. NEOKLASİK REALİZM.....	10
1.1. <i>Realist Teori İçerisinde Neoklasik Realizm</i>	11
1.2. <i>Neoklasik Realizmde Uluslararası Sistem</i>	17
1.3. <i>Neoklasik Realizmde Ara Değişkenler</i>	19
1.3.1. <i>Liderlerin Algısı</i>	21
1.3.2. <i>Stratejik Kültür</i>	24
1.3.3. <i>Devlet – Toplum İlişkileri</i>	27
1.3.4. <i>Bürokrasi</i>	29
2. İTTİFAK KAVRAMI.....	30
2.1. <i>İttifakın Tanımı</i>	31
2.2. <i>İttifak Çeşitleri</i>	36
2.3. <i>Neoklasik Realizm ve İttifak İlişkileri</i>	42

İKİNCİ BÖLÜM

OBAMA DÖNEMİ'NDE (2009 – 2017) TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ'NİN ANALİZİ

1. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ'NDE YAŞANAN BELİRLEYİCİ OLAYLAR.....	50
1.1. <i>Model Ortaklık</i>	51
1.2. <i>Türk Dış Politikası'nda Yaşanan Dönüşüm</i>	53
1.3. <i>İsrail ile İlişkiler ve Mavi Marmara Olayı</i>	58
1.4. <i>İran ile İlişkiler ve Nükleer Anlaşma Krizi</i>	62
1.5. <i>Türkiye – Rusya Federasyonu İlişkileri</i>	67
1.6. <i>Mısır'da Askeri Darbe</i>	70
1.7. <i>Suriye İç Savaşı</i>	72
1.8. <i>17 – 25 Aralık 2013 Süreci ve 15 Temmuz 2016</i>	77
2. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İTTİFAKI'NIN ANALİZİ.....	83
2.1. <i>Uluslararası Sistemin Etkisi</i>	84
2.1.1. <i>Uluslararası Sistemin Genel Görünümü (2009-2017)</i>	85

2.1.2. Uluslararası Sistemin Türkiye – ABD İttifakına Etkileri (2009-2017).....	92
2.2. Neoklasik Realizmdeki Ara Değişkenlerin Etkisi	97
2.2.1. Liderlerin Etkisi	98
2.2.1.1. ABD tarafı: Obama'nın liderliği	99
2.2.1.2. Türkiye tarafı: Erdoğan'ın liderliği	106
2.2.2. Stratejik Kültürün Etkisi	109
2.2.2.1. ABD'de stratejik kültürün etkileri	110
2.2.2.2. Türkiye'de stratejik kültürün etkileri	114
2.2.3. Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkisi	118
2.2.3.1. ABD'de devlet – toplum ilişkilerinin etkisi	120
2.2.3.2. Türkiye'de devlet – toplum ilişkilerinin etkisi	127
2.2.4. Bürokrasinin Etkisi	131
2.2.4.1. ABD'de bürokrasinin etkisi	132
2.2.4.2. Türkiye'de bürokrasinin etkisi	141
2.3. Neoklasik Realizme Göre Türkiye – ABD Arasındaki İttifak İlişkileri	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRUMP DÖNEMİNDE (2017 – 2021) TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ

1. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN BELİRLEYİCİ OLAYLAR.....	152
1.1. Suriye Sorunu ve ABD – PKK/YPG İlişkileri	154
1.2. Türkiye – Rusya Federasyonu İlişkileri	160
1.3. S-400 Füze Savunma Sistemi ve F-35 Savaş Uçağı Krizi	166
1.4. Rahip Brunson Olayı	171
1.5. Mektup Krizi	175
2. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İTTİFAKI'NIN ANALİZİ	179
2.1. Neoklasik Realizmde Uluslararası Sistemin Etkisi	180
2.1.1. Uluslararası Sistemin Genel Görünümü (2017-2021)	181
2.1.2. Uluslararası Sistemin Türkiye – ABD İttifakına Etkileri (2017-2021) ..	190
2.2. Neoklasik Realizmde Ara Değişkenler	193
2.2.1. Liderlerin Etkisi	193
2.2.1.1. ABD tarafı: Trump'ın liderliği	194
2.2.1.2. Türkiye tarafı: Erdoğan'ın liderliği	201
2.2.2. Stratejik Kültürün Etkisi	206
2.2.2.1. ABD'de stratejik kültürün etkileri	207
2.2.2.2. Türkiye'de stratejik kültürün etkileri	210
2.2.3. Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkisi	214
2.2.3.1. ABD'de devlet – toplum ilişkilerinin etkileri	215
2.2.3.2. Türkiye'de devlet – toplum ilişkilerinin etkileri	220
2.2.4. Bürokrasinin Etkisi	226
2.2.4.1. ABD'de bürokrasinin etkileri	226
2.2.4.2. Türkiye'de bürokrasinin etkileri	232
2.3. Neoklasik Realizm ve Türkiye – ABD İttifak İlişkileri	234

SONUÇ	240
KAYNAKÇA	259
ÖZGEÇMİŞ	283

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Realist Akımın Genel Görünümü	13
Tablo 2 : Realist Yaklaşımların Uluslararası Sisteme Bakışı	18
Tablo 3 : Neoklasik Realizmin Nedensellik Bağı	20
Tablo 4 : Neoklasik Realist Model.....	21
Tablo 5 : Neoklasik Realist Modelde Bürokrasinin Etkisi.....	30
Tablo 6 : Neoklasik Realizme Göre İttifak İlişkilerine Etki Eden Faktörler	47
Tablo 7 : Başkanların Yoklamalı Oylamalardaki Başarıları (1953-2010)	134
Tablo 8 : Kongre Güç Dağılımı 2009-2017	135
Tablo 9 : ABD Savunma Bakanlığı Bütçelerinde YPG İçin Ayrılan Pay 2018-2021	159
Tablo 10: Türkiye - Rusya Federasyonu Arasında Gerçekleşen Ticaret (2015-2020, Dolar)	161
Tablo 11: 2016 - 2020 Döneminde RF'den Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı.....	162
Tablo 12: ABD – ÇHC Ticareti Genel Görünümü (1985-2020, Milyar Dolar)	184
Tablo 13: ABD – ÇHC Ticareti Genel Görünümü (1985-2020)	185
Tablo 14: Trump'ın Başkanlığında ABD – ÇHC Ticareti Genel Görünümü (2017-2020, Milyar Dolar)	185
Tablo 15: ABD – ÇHC Büyüme Oranları (1961-2020).....	186
Tablo 16: ABD – ÇHC Ekonomik Büyüklükleri (1960-2020).....	186
Tablo 17: ABD – ÇHC Ekonomik Büyüklükleri (1960-2020, Milyar \$).....	187
Tablo 18: Donald Trump'ın Başkanlığı Döneminde ABD Savunma Bakanları (2017- 2021)	198
Tablo 19: Batı Avrupalıların ABD Başkanı'na Olan Güveni (2001-2021)	199
Tablo 20: Kamuoyuna Göre Türk Dış Politikası'nda Belirleyici Kurumlar	203
Tablo 21: Türk Dış Politikası'nın En Önemli Sorunu	205
Tablo 22: ABD'de Başkanlık Seçimlerine Katılım (2000-2020).....	216
Tablo 23: ABD'de Kongre Seçimlerine Katılım (1998-2018)	216
Tablo 24: PEW'e Göre Trump'a olan Güven ve ABD'nin Uluslararası İmajı (2019) 222	
Tablo 25: PEW'e Göre Ülkelerin NATO'ya Bakışı (2019).....	223
Tablo 26: Türk Dış Politikası'nın En Önemli Sorunu	224
Tablo 27: Türkiye'ye Tehdit Oluşturan Ülkeler (2021)	224
Tablo 28: ABD Türkiye Açısından Nasıl Bir Ülkedir?.....	225
Tablo 29: ABD Kongresinde Çoğunluğu Oluşturan Partiler (2017 - 2021)	228
Tablo 30: Türk Dış Politikası'nda Belirleyici Kurumlar (2016-2021)	233
Tablo 31: İttifak Parametrelerinin Türkiye – ABD İlişkilerine Obama ve Trump Dönemleri İtibariyle Etkileri	257

KISALTMALAR

AAA	: Amerika Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America)
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANCA	: Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America)
AIPAC	: Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi (American Israel Public Affairs Committee)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BPH	: Barış Pınarı Harekatı
CAATSA	: Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act)
CENTCOM	: ABD Merkez Komutanlığı (United States Central Command)
CIA	: Merkezi Haberalma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HAMAS	: İslami Direniş Hareketi (Harakat al-Muqawama al-İslamiya)
HTŞ	: Şam Kurtuluş Heyeti (Heyet Tahrir eş-Şam)
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (International Atomic Energy Agency)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti

İHA	: İnsansız Hava Aracı
MOSSAD	: İsrail İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü (HaMOSSAD leModi 'in uleTafkidim Meyuhadim)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (The North Atlantic Treaty Organization)
NSC	: Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council)
NTP	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons)
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistanê)
PJAK	: Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê)
PYD	: Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
RF	: Rusya Federasyonu
RP	: Refah Partisi
SDG	: Suriye Demokratik Güçleri
SİHA	: Silahlı İnsansız Hava Aracı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSSEA	: Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TPPA	: Trans Pasifik Ortaklığı Anlaşması (Trans Pacific Partnership Agreement)
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UMH	: Ulusal Mutabakat Hükümeti
YPG	: Halk Savunma Birlikleri (Yekîneyên Parastina Gel)

GİRİŞ

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkilerin kökenleri 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Ancak iki devlet arasındaki ilişkilerin “*ittifak*” noktasına gelmesi 1945 sonrası dönemde gerçekleşmiştir. Zira İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan Soğuk Savaş Dönemi’nin ilk yıllarında iki devlet, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) temelli güvenlik endişeleri doğrultusunda birbirlerine yakınlaşmışlardır. Türkiye’nin, özellikle sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle Soğuk Savaş Dönemi’nde ABD’nin SSCB karşısında güçlü ve sağlam bir savunma hattı oluşturma ve komünizmin uluslararası alanda yayılmasını engelleme stratejisinde çok önemli bir yeri olmuştur. Bu çerçevede 1952 yılında Türkiye’nin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) tam üye kabul edilmesi ikili ilişkilerin kurumsal bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Böylelikle Türkiye ile ABD, Soğuk Savaş’ın henüz ilk yıllarında başlayan ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra da devam edecek olan bir ittifak ilişkisine girmiştir. Türk Dış Politikası’nın iki önemli ilkesinden birisi olan “*Batıcılık*” anlayışı ve buna bağlı olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Batı merkezli geliştirilen dış politika yaklaşımı ile Soğuk Savaş Dönemi’nde güvenlik tehdidi algılarının benzer olması, aradan geçen zaman zarfında uluslararası sistemde meydana gelen değişikliklere rağmen Türkiye ile ABD arasında kurulan bu ittifakın süreklilik göstermesine bizce zemin hazırlamıştır.

Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaş Dönemi koşullarında kurulan ittifakta her ortaklıkta olduğu gibi bazı sorunların da yaşandığı olmuştur. Sözgelimi 1962’de yaşanan Küba Füze Krizi sırasında ABD’nin daha önce yerleştirmiş olduğu füzeleri Türkiye ile hiç görüşmeden geri çekmesi; Türkiye’nin Kıbrıs’a yapacağı bir askeri müdahale karşısında 1964’te ABD Başkanı Lyndon B. Johnson’un Başbakan Bülent Ecevit’e yazdığı mektup yoluyla Türkiye’yi diplomatik teamüllerin dışında bir dille uyarması; 1974’te ABD’nin tüm baskılarına rağmen Türkiye’nin haşhaş ekimini sürdürme kararı vermesi; 1974’te Türkiye’nin Kıbrıs Barış Harekatları’nı düzenlemesi sonrasında ABD’nin Türkiye’ye yönelik silah ambargosu uygulamaya başlaması ve buna karşılık Türkiye’nin de Adana’daki İncirlik Üssü’nün ABD tarafından kullanımını askıya alması gibi bazı krizler yaşanmıştır. Bu krizlerin yaşandığı dönemlerde Türkiye’nin, ABD’nin

başını çektiği Batı Bloku'ndan uzaklaşarak Doğu Bloku'nun lideri konumundaki SSCB ile yakınlaşma eğilimine girdiği görülmüştür. Ancak ABD ile yaşanan krizler sırasında Türkiye'nin göstermiş olduğu bu refleks kalıcı olmamış, her seferinde kısa bir süre içinde ABD ile ilişkiler normalleşmiş ve ittifak ilişkisi devam ettirilmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da ikili ilişkilerde bir kısım sorunlar yaşanmış ancak Türkiye, ABD açısından bölgedeki en önemli müttefiklerden biri olarak önemini her dönemde büyük ölçüde korumuştur. Aynı şekilde Türkiye açısından da ABD güçlü ve önemli bir müttefik olarak önemini her dönemde korumuştur.

2000'li yılların başlarında Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile birlikte ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda bir kısım önemli dönüşümler yaşanmış, bu durumun dış politika alanına da yansımaları olmuştur. Bu dönemde Türkiye ilk olarak komşularıyla ilişkilerini düzeltme yoluna gitmiş, ardından bölgesel ve küresel konularda daha aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Yaşanan bu dönüşüm, Türkiye'nin özellikle bölgesel konularda daha iddialı bir noktaya gelmesini sağlamıştır. Bu durum önceleri ABD yönetimleri tarafından olumlu karşılanmışsa da özellikle iki dost ve müttefik devletin çıkarlarının çatışmaya başlaması ile birlikte ikili ilişkilerde peşi sıra birçok alanda ciddi krizler yaşanmaya başlamıştır.

Barack H. Obama'nın Başkan seçilmesi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de Bush Dönemi'nde yaşanan sorunların aşılıp ilişkilerin geliştirileceği yönünde olmuştur. Ancak tam tersi bir durum meydana gelmiş ve Obama Dönemi'nde iki ülke arasında birçok sorun yaşanmıştır. Obama Dönemi'nde yaşanan sorunlardan sonra Trump'ın Başkan seçilmesi Türkiye'de yine olumlu beklentilere girilmesine neden olmuş ancak beklenen olumlu havanın yerine Obama Dönemi'nde yaşanan sorunlar Trump Dönemi'nde de devam etmiş ve hatta bunlara yenileri eklenmiştir.

Bu kapsamda tezin amacı, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde Obama (2009-2017) ve Trump'ın (2017-2021) Başkanlık yaptığı dönemlerde iki ülke arasında yaşanan sorunların, ilişkinin ittifak boyutunu nasıl etkilediğini karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmektir. Temel amaç doğrultusunda Obama ve Trump dönemlerinde yaşanan ve iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli olduğu düşünülen olaylar ele alınacak ve sonrasında Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde analizler yapılacaktır.

Bilindiği üzere Neoklasik Realizm, Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de ortaya atılmış bir yaklaşımdır ve Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra uluslararası ilişkilerin açıklanmasında Neo Realizmin öne sürdüğü gibi yalnızca uluslararası sistemin değil “*ara değişkenler*” olarak nitelediği ülke içi bazı faktörlerin de etkili olmaya başladığını öne sürmektedir. Bu ara değişkenler “*lider algısı, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkileri ve bürokrasi*¹”dir. Çalışmada Neoklasik Realist yaklaşımın ara değişkenler olarak kabul ettiği bu faktörler “*ittifak parametreleri*” olarak ele alınacak olup Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde uluslararası sistemin yanı sıra bu faktörlerin de etkili olup olmadığı yaşanan önemli sorunlar üzerinden analiz edilecektir. Bu bağlamda çalışmanın öne sürdüğü temel hipotezler şunlardır:

- Neoklasik Realist (NKR) yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde “uluslararası sistem” etkili olmuştur.
- NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde “liderlerin algıları” etkili olmuştur.
- NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde “stratejik kültürler” etkili olmuştur.
- NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde “devlet-toplum ilişkileri” etkili olmuştur.
- NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde “bürokrasi” etkili olmuştur.

Çalışmanın temel savı olan Obama ve Trump Dönemleri’nde Türkiye - ABD ilişkilerinde uluslararası sistemin yanı sıra liderlerin algıları, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkileri ve bürokrasinin de etkili olup olmadığı konusunda elde edilecek olan veriler üzerinde nitel metodoloji, yani betimsel analiz, içerik analizi ve olay analizi

¹ İngilizce literatürde Neoklasik Realist düşünürlerin “*domestic institutions*” olarak ifade ettikleri bu kavram Türkçe literatürde farklı şekillerde de ifade edilmiştir.

“*Devletin siyasi ve askeri kurumları*” (bkz. Eyüp Ersoy, “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, der. Ramazan Gözen, 2. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 179);

“*Ulusal Kurumlar*” (bkz. Ümran Üçbaş, *Neoklasik Realizm ve Türkiye’de Dış Politikanın Süreçsel Analizi*, (Doktora Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 53-59);

“*İç Kurumlar*” (bkz. Birkan Ertoyl, “Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm”, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s. 16.);

“*Siyasal/Toplumsal Otonomi*” (bkz. Göktürk Tüysüzoğlu, “Neoklasik Realizm ve Küçük Devlet Yaklaşımı Çerçevesinde Kosova Dış Politikası’nın Değerlendirilmesi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 15, Sayı 30, 2022, s. 93)

Söz konusu faktör çalışmamızda “*bürokrasi*” kavramı ile ifade edilmektedir.

metotları uygulanacaktır. Çalışmada ayrıca analiz edilen olaylarla ilgili gerek Türkiye gerek ABD merkezli çalışan kamuoyu araştırma şirketleri tarafından belirli periyotlarla hazırlanan anket çalışmalarına da yer verilecektir. Böylelikle nitel araştırma yöntemleri ile yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan bir kısım sonuçların, nicel araştırma yöntemlerinden anket çalışmalarından elde edilen verilerle desteklenip desteklenmediği ölçülecektir. Bu amaçla şu veri kaynaklarından yararlanılacaktır:

Öncelikle her iki devletin resmi kurumlarının hazırlamış olduğu raporlar; Türkçe ve İngilizce kitap, makale, kongre ve sempozyum bildirileri gibi akademik yayınlar; Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'nde yayınlanan Türkçe ve İngilizce doktora ve yüksek lisans tezleri; düşünce kuruluşlarının Türkçe ve İngilizce yayınları ve raporları, Türk ve Amerikan basınında konu ile ilgili çıkan haberler, Türkiye ve ABD merkezli çalışmalar yapan kamuoyu araştırma şirketlerinin anketleri.

Literatürde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Uluslararası sistemdeki yeri ve Türkiye'nin en önemli müttefiki olması açısından ABD'nin dış politikası konusunda da Türkçe literatürün oldukça zengin olduğu görülmektedir. Hatta konunun önemine binaen Türkiye'deki üniversitelerin neredeyse tüm uluslararası ilişkiler bölümlerinde "*ABD Dış Politikası*" dersleri okutulmaktadır. Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren literatürde iki ülke arasındaki ittifak ilişkisinin tartışıldığı çalışmalara da rastlanmaktadır.² YÖK tez veri tabanında da Türkiye ile ABD'nin arasındaki ilişkilerde yaşanan sorunlar ve krizlerle ilgili çok sayıda tez çalışması yapıldığı göze çarpmaktadır.³

² Bu çalışmalara örnek olarak Tayyar Arı'nın 2010 yılında yayınlanan "Yükselen Güç: Türkiye - ABD İlişkileri ve Ortadoğu" kitabı, Füsün Türkmen'in 2012 yılında yayınlanan "Türkiye ABD İlişkileri" kitabı, Tural Bahadır'ın 2016 yılında yayınlanan "Ortaklıktan Krize Türkiye - ABD İlişkileri" kitabı, Barış Doster'in 2016 yılında yayınlanan "Sopanın Ucundaki Müttefik Türk-ABD İlişkileri" kitabı, Nasuh Uslu'nun 2016 yılında yayınlanan "Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri" kitabı, Kürşat Korkmaz'ın 2018 yılında yayınlanan "Zoraki Birliktelik: Soğuk Savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Bir İçerik Analizi" kitabı sayılabilir.

³ "*Türkiye - ABD*", "*Türk - Amerikan*" ve "*Türk - ABD*" gibi anahtar kelimelerle yapılan taramalarda tespit edilen yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları için bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> İlgili tezlerde de görüleceği üzere Türkiye - ABD ilişkilerine genellikle belli konular üzerinden bakılmıştır. Yüksek lisans tezlerinde güvenlik konusu öne çıkarken bu konunun yanı sıra Suriye, Irak, Kıbrıs gibi bölgesel sorunlar ile 1 Mart Tezkeresi göze çarpmaktadır. Doktora tezlerine bakıldığında ise konunun genellikle belli dönemler halinde ve çeşitli faktörler bağlamında ele alındığı görülmektedir. Bahsi geçen tezlerin çoğunda ise konuya belli bir teori çerçevesinden yaklaşılmadığı görülmektedir. Türkiye ile ABD arasında yaşanan sorunlar ele alınırken iki devletin birinin bölgesel diğerinin de küresel anlamda güç

Yukarıda genel ve soyut olarak ifade edilen çerçevede çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle ittifak kavramı üzerinde durulduktan sonra tez kapsamında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri analiz edebilmek için Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde bir çatı oluşturulacaktır. Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde oluşturulacak olan bu çatı, sonraki bölümlerde Obama ve Trump Dönemleri'nin analizinde hiç şüphesiz bize bir yol gösterecektir.

İkinci bölümün ilk kısmında Obama'nın Başkanlık yaptığı 2009 – 2017 yılları arasında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. Ardından ilgili bölümün ikinci kısmında bu dönemde yaşanan gelişmeler, ilk bölümde oluşturulan çatı çerçevesinde analiz edilecektir.

Üçüncü bölümde ise Trump'ın Başkanlık yaptığı 2017 – 2021 yılları arasında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. Ardından bölümün ikinci kısmında da bu dönemde yaşanan gelişmeler, ilk bölümde oluşturulan çatı çerçevesinde analiz edilecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkiye ile ABD ilişkileri Obama ve Trump Dönemleri bağlamında karşılaştırmalı bir analize tabi tutularak öne sürülen hipotezlerin geçerliliği tartışılacaktır.

olmaları, sorunların ise çok boyutlu olmasından dolayı yalnızca belli başlıklar üzerinden konuya yaklaşıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar dikkatle incelendiğinde de çoğunun özellikle 2020 sonrası dönemde yapıldığı görülmektedir. Yine bir başka dikkat çeken nokta da Türkiye ile ABD arasındaki sorunların zirveye çıktığı Obama ve Trump Dönemleri'ndeki (2009 – 2021) konuların çok azının ele alındığı görülmektedir. Bu anlamda bu çalışmamızın, literatürde önemli bir boşluğu doldurma amacıyla olduğu söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

Devletlerin dış politika alanında hedeflerine ulaşma konusunda izleyecekleri yolun hangi ilkeler çerçevesinde olması ve uygulamanın ne şekilde olması gerektiğine dair teorik tartışma, uluslararası ilişkiler alanındaki en önemli tartışmaların başında gelmektedir. Bazen güvenlik, bazen refah, bazen ideoloji veya bazen de güç konusu, devletlerin dış politika alanında tercih edeceği öncelikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz ki her dönemin kendine özgü iç dinamikleri, özellikleri, hatta kuralları vardır. Her dönemde geçerli olan ve yaşanan olayları açıklama ve analiz etmede rehberlik eden teoriler bulunmaktadır. Her teorinin olaylara yaklaşımı farklılıklar içerirken, bu tezin konusu olan iki devletin ittifak ilişkisinin analizi konusu, diğer teorilerden daha ziyade Realist teoriyi ilgilendirmektedir.

Realist teoriye göre uluslararası ilişkiler alanının en temel aktörü, bütüncül unsurlar olan⁴ devletlerdir. Uluslararası ilişkiler ve uluslararası politika, mikro planda devletin varlığını / egemenliğini devam ettirmeyi ve makro planda da devletin başat bir güç olmasını hedefleyen devletlerin kendi aralarındaki bir mücadele alanıdır.

Merkezi bir üst otoritenin bulunmadığı uluslararası yapının anarşik olmasının doğal bir sonucu olarak devletlerin en öncelikli amacı varlığını sürdürmek, hayatta kalmak ve kendi güvenliklerini sağlamaktır. Hans J. Morgenthau'ya göre uluslararası politika aynı diğer politik alanlar gibi bir güç mücadelesidir. Bu alanda herkesin doğrudan hedefi güce ulaşmaktır.⁵ Devletler güçlerini bir yandan kendi iç imkânlarını kullanarak artırmaya çalışırken bir yandan da diğer devletlerden yararlanarak da bunu gerçekleştirebilirler.

İttifaklar, devletlerin dış politikalarına yön verirken kullandıkları stratejilerin en önemlilerinden bir tanesidir. Devletler bu yolla ekonomik, siyasi ve askeri alanda

⁴ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing, 1979, s. 42.

⁵ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, c. I, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970, s. 30.

güçlerini, kendi çabalarıyla gerçekleştirebileceklerinden daha hızlı bir şekilde artırır. Devletler bazen revizyonist amaçlar doğrultusunda ittifak politikaları izleseler de genellikle dengeyi koruma ve savunma amaçlı ittifak politikaları izlerler. Bu açıdan bakıldığında, ittifakların savaşları önleyici bir yönü olduğu da söylenebilir. Sözgelimi Türkiye'nin 1934'te Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile imzaladığı Balkan Antantı ve 1937'de İran, Irak ve Afganistan ile imzaladığı Sadabat Paktı, İtalya'nın o dönemdeki revizyonist politikalarına karşı önlem niteliği taşıyan ittifaklardır.⁶

İttifakların birçok faydasının yanı sıra önemli bir yan etkileri, güvenlik ve özerklik açısından potansiyel maliyetler içermeleridir. Taahhüdünü yerine getirmeyen bir müttefik tarafından yarı yolda bırakılmak, kendi çıkarı yerine müttefikinin çıkarına girdiği bir savaşta sıkışıp kalmak, dış politikada manevra özgürlüğünü kaybetmek veya kendi ülkesi içinde iktidarını kendisinden daha güçlü bir yabancı devlet ile paylaşmak suretiyle otonomisini kaybetmek gibi bir kısım maliyetler de söz konusu olabilmektedir.

İttifak ilişkilerinde bazı durumlarda yapılan anlaşmalar neticesinde, iktidar açısından bir kısım iç politik maliyetler ve riskler ortaya çıkabilmektedir. Sözgelimi kurulan bir ittifak mutabakatı neticesinde, bir devletin ülkesinde kendisinden askeri anlamda daha güçlü bir devletin askeri varlığının bulunmasını kabul etmesi, devletin egemen bağımsızlığının tehdit altında olması başta olmak üzere beraberinde bir kısım riskler barındırmaktadır. Bu durum, özellikle geçmişinde yabancı bir devlete karşı bir şekilde bağımlılık öyküsü olan⁷ veya herhangi bir yabancı devletin nüfuz ve dış tahakkümüne karşı politik hassasiyeti olan çoğunluğu 3. Dünya devletleri olmak üzere küçük devletler için geçerlidir. Böylesi durumlarda ülkeye gelecek bir harici askeri yardım ve destek, o ülkede devlet içerisinde askeri bir takım yapılanmaların ortaya çıkmasına ve hatta bu yapılanmaların devlet yönetiminde etkili bir konuma gelerek, yeri geldiğinde askeri darbe yaparak yönetime ortak olacak bir güce ulaşmalarına yol açabilir.⁸

⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 11. b., İstanbul: Alkım Yayınları, 1999, ss. 173-178.

⁷ Geçmişte o devletin bir sömürgesi olma veya o devletin bir kolonisi veya bir parçası olup da daha sonra bağımsızlığını kazanmış olan devletler kastedilmektedir.

⁸ Michael N. Barnett ve Jack S. Levy, "Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt, 1962-73", *International Organization*, Vol. 45, No. 3, 1991, s. 375.

1943 Tahran Konferansı sonrasında ABD ve İngiltere'den önemli askeri yardımlar alan İran'da bu devletlerin nüfuzu bu dönemden itibaren artmaya başlamıştır.⁹ 1951 yılında başbakan olan Muhammed Musaddık, 1933'ten 1949 yılına kadar bir İngiliz şirketinin işlettiği İran petroleri ile ilgili yapılan anlaşmaları, Amerikan şirketlerinin Venezuela ve Suudi Arabistan ile yaptıkları anlaşmalarda, üretimden elde edilen kârın yarı yarıya paylaşılmasını gerekçe göstererek önce uzatmayı kabul etmemiş, ardından da ülke petrolerinin millileştirilmesini sağlamıştır. Ancak bundan sonra ülkede muhalefet ve ordu bir araya gelerek 1953 yılında Başbakan Muhammed Musaddık'a karşı bir darbe gerçekleştirmiş¹⁰ ve yeni bir petrol anlaşması yapılarak eski kurulu düzenin devam etmesi sağlanmıştır.¹¹

Devletlerin bir dış tehdit karşısında, bunlarla mücadele için bazı alternatif politika araçları bulunmaktadır. Böylesi durumlarda devletler güvenlik hazırlıklarını askeri kaynakların içsel olarak seferber edilmesi yoluyla veya diğer devletlerle kuracağı ittifaklar yoluyla genişletebilmektedir. Devletlerin birçoğunun, özellikle de küçük devletlerin, bir dış tehdit söz konusu olduğunda iç kaynaklarını seferber etmek yerine, genellikle ittifakları tercih ettikleri görülmektedir. Böylesi durumlarda devletlerin, kendileri için bazı önemli riskler taşımasına rağmen daha büyük bir dış güç ile ittifaka girmeyi tercih etmesinin öncelikli nedeni, güvenlik tehditleriyle başa çıkabilmek için yeterli askeri kapasiteden yoksun olması ve bu nedenle bir dış desteğe güvenmekten başka bir seçeneği olmamasıdır. Mesela Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sonrasında SSCB'yi kendisi için bir güvenlik tehdidi olarak görmesi ve bu nedenle ABD'nin başını çektiği NATO'ya katılma girişimleri bu çerçevede değerlendirilebilir.

⁹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yalçın Sarıkaya, "Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür", TASAV Rapor No: 12, https://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_iran_sarikaya_son.pdf, (04.06.2020).

¹⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, ss. 249-250.

¹¹ Nitekim İran ordusunun yaptığı bu darbeden yıllar sonra CIA'nın bu darbede aktif bir rol oynadığını ABD Başkanı Barrack Obama açıkça ifade etmiştir. Bu dönemde yapılan Ajax Operasyonu için bkz. Alptuğ Kudoğlu, "İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953", *İran Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 37-62, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iranian/issue/43176/501095>, (04.06.2020). Ajax Operasyonu'nu ABD'li resmi makamların kabullenmesi konusu için bkz. "CIA Confirms Role in 1953 Iran Coup", National Security Archive Electronic Briefing Book No. 435, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/>, (04.06.2020).

Devletlerin ittifaklar kurmalarının veya var olan bir ittifaka katılmalarının ikinci bir nedeni de kaynakların yetersizliğidir. Bazı durumlarda devletler tehditler karşısında ellerindeki kaynakları kullanarak kısa vadede kendi güvenliklerini tek başlarına sağlayabilirler. Ancak tehdit süresi uzadıkça elde olan kaynaklar azalacak ve bunun askeri ve ekonomik yansımaları oldukça yıkıcı olacaktır. Bu yüzden devletlerin ittifaklar yoluyla dışarıdan destek almaları her zaman için tercih edilen bir yoldur.

Mevcut kaynakları açısından zengin bir durumda olan Fransa, 1870 yılında birliğini tamamlayan ve kendisine Avrupa güç dengesinde çok önemli bir yer kazanan Almanya karşısında müttefik arayışına girmiştir. 1888 yılında II. Wilhelm'in Alman imparatoru olması ve sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde Bismarck'ın görevi bırakmasını müteakip 1890 yılında, bundan üç yıl önce Rusya ile imzalanan Güvence Antlaşması Almanya tarafından uzatılmamıştır. Fransa ise bu tarihten itibaren Rusya ile yakınlaşmaya başlamış ve büyüyen Almanya tehdidi karşısında 1894 yılında Rusya ile bir askeri ittifak anlaşması imzalamıştır.¹²

Üçüncü bir neden, mevcut kaynakların bir dış tehdide karşı seferber edilmesidir. Normal koşullarda bir ülkedeki yöneticiler ülkenin sahip olduğu kaynakları iktidarda kalabilmek için kullanırlar. Bir dış tehdit karşısında bu kaynakların kullanılması yönetici elitlerin ülke içinde ellerini zayıflatacaktır. Özellikle 3. Dünya ülkeleri için geçerli olan bu durum, devleti yönetenleri iç kaynakları tüketmeden bir dış destek alma tercihine yönlendirmektedir.

Dördüncü bir neden, ülke içi dengelerdir. Devleti yönetenler, iç siyasi dengeler nedeniyle bazen iç kaynakları seferber etmede zorluk yaşayabilirler. Bunun yerine bir dış güç ile kurulacak ittifak, hem içeride hem de dışarıda güvenliği sağlamada daha uygun bir seçenektir.¹³

Devletler yukarıda da ifade edildiği gibi askeri, siyasi, ekonomik, ideolojik konular gibi birçok farklı amaç çerçevesinde ittifaklar kurabilirler. Mesela ülke dışından gelen doğrudan tehditler veya ülke içindeki birlik ve beraberliği bozmaya yönelik yıkıcı

¹² Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 12. b., Ankara: İmge Kitabevi, 2003, s. 260.

¹³ Barnett ve Levy, a.g.e., ss. 371-378

faaliyetleri destekleyen tehlikelere karşı bir ülkedeki siyasal sistemi koruma amacıyla bazı askeri ittifaklar kurulabilmektedir. Sözelimi II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve İngiltere'nin telkin ve teşvikleri ile 1955 yılında kurulan Bağdat Paktı buna bir örnektir. Bu pakt ile Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere, SSCB'nin Orta Doğu'da nüfuz kurmasını engelleme amacıyla ortak hareket etme kararı almışlardır.¹⁴

İttifaklar çoğunlukla güvenlik amaçlı kurulabildiği gibi ekonomik, siyasi veya ideolojik amaçlı da kurulabilmektedir. Sözelimi ortak ekonomik çıkarları bulunan devletler, ekonomik ve ticari işbirliği ittifakları kurabilmektedir. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında dünya genelinde ekonomik ve ticari amaçlarla birçok anlaşma imzalanmış ve bu yolla birçok ittifak kurulmuştur. Bunlardan günümüzde siyasi bir yapıya dönüşen Avrupa Birliği'nin (AB) ortaya çıkışı da bu şekilde olmuştur. Önce 1951 yılında altı Avrupa devleti bir araya gelerek Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu oluşturulmuş, daha sonra 1957'de imzalanan Roma Anlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ve 1958'de de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulduktan sonra bu ekonomik amaçlı topluluklar zaman içinde siyasi bir birliğe doğru evrilerek günümüzdeki AB ortaya çıkmıştır.

1. NEOKLASİK REALİZM

Gideon Rose'un 1998 yılında kaleme aldığı "*Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*" adlı makalesi ile birlikte uluslararası ilişkiler alanında Realist teorinin yeni bir yorumu ortaya çıkmıştır. Bu makale ile birlikte Neo Realizme bir kısım eleştiriler yönelten Rose, yeni yaklaşımı Neoklasik Realizm olarak adlandırmıştır. Bir ara teori olma iddiası ile ortaya konulan bu yeni yaklaşım¹⁵ adından da anlaşılacağı gibi Klasik Realizm ile Neo Realizm arasında bir orta yolu bulma çabası olarak ifade edilebilir. Klasik Realizmden devletlerin iç özelliklerinin çözümlenmesini, Neo Realizmden ise yapılarla ilgili görüşleri alan yeni yaklaşım, 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası ilişkilerde yaşanan olayları izah etmede yetersiz kalan Neorealist teorinin güncellenmiş bir versiyonu olarak nitelendirilebilir.

¹⁴ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 4. b., Ankara: Attila Kitabevi, 1993, s. 80.

¹⁵ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, s. 145.

Neoklasik Realizm, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinden sonra ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Soğuk Savaş Dönemi'nin iki kutuplu ve istikrarlı yapısı içerisinde devletler, içinde buldukları durumdan dolayı mecburen birbirine benzer politikalar izlemişlerdir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yapı içerisinde devletler Soğuk Savaş Dönemi'ne göre daha bağımsız ve birbirinden farklı politikalar izlemeye başlamışlardır. Bu yeni dönemde devletlerin benzer olaylar karşısında farklı tepkiler vermelerinin arka planında hangi faktörlerin yattığını izah etme amacıyla olan bu yeni yaklaşım, kendisinden önceki Realist akımı tamamen terk etmemiştir. Bilakis hem Klasik Realizm hem de Neo Realizm'den bir kısım unsurları içinde barındıran bir orta yol izlemeyi tercih etmiştir.¹⁶

1.1. Realist Teori İçerisinde Neoklasik Realizm

Sosyal İnşacı ve Liberal yaklaşımlara bir alternatif oluşturmakla beraber, Neorealist yaklaşımın eksikliklerini tamamlama amacıyla olan Neoklasik Realizm¹⁷ özünde Realist akımın bir devamı niteliğindedir. Neorealist yaklaşımda devletlerin olaylar karşısındaki davranışları yapı kavramı ile açıklanmaya çalışılırken Neoklasik Realist yaklaşımda sistemik koşulların devletlerin dış politikalarının genel hatlarını belirlediği, ancak bunun yanında bir kısım ara değişkenlerin devlet davranışlarını şekillendirdiği kabul edilmektedir.¹⁸ Bu yüzden yapılan analizlere stratejik kültür, liderlerin algıları, devlet – toplum ilişkileri, ülke içindeki bürokratik kurumlar gibi bir kısım kavramlar dâhil edilmektedir.

Hem dış hem de iç değişkenleri açık bir şekilde birleştiren Neoklasik Realizm, Rose'a göre Klasik Realizme ait bazı görüşleri günceller ve sistematikleştirir. Bir devletin dış politikasının kapsamının ve amacının, her şeyden önce uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle görece maddi güç yetenekleriyle belirlendiğini savunan Neoklasik Realizm, bu açıdan Realist akımın bir parçasıdır.¹⁹

¹⁶ Jack Donnelly, "Realizm", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater vd., çev. Ali Aslan, Muhammed Ağcan, 3. b., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 70.

¹⁷ Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro ve Steven E. Lobell, *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016, s. 16

¹⁸ Rose, a.g.e., s. 152; Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 58.

¹⁹ Rose, a.g.e., s. 146

Yukarıda da ifade edildiği gibi Realist paradigmanın bir parçası ve devamı niteliğinde olan Neoklasik Realist yaklaşımın, bu alanda kendisinden önce ortaya konulan diğer Realist yaklaşımlarla ortak yönleri olduğu gibi bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Öncelikle Klasik Realizm, Neo Realizm ve Neoklasik Realizm yaklaşımların her üçü de Thucydides ve Sun Tzu'nun eserlerine dayanan felsefi bir geleneğin mirasıdır. Her üç yaklaşımın da özünde insanoğlunun doğası ve davranışındaki değişim konusunda olumsuz bakış, ahlak ve moral değerlerin gücün ve maddi çıkarların ürünü olduğunu kabul etmek, teleolojik siyaset anlayışının veya "tarihin sonu" nosyonlarının reddi gibi bir kısım felsefi unsurlar bulunmaktadır.²⁰

Uluslararası ilişkiler alanının anarşik bir yapıda olduğuna dair yapılan varsayım, tüm Realist yaklaşımların bir ortak noktasıdır.²¹ Schweller'a göre anarşi, kendisini Realist olarak tanımlayan tüm yaklaşımlar için aşılması mümkün olmayan kalıcı bir durumdur ve devletler maddi yetenekler, siyasi etki, güvenlik, prestij ve diğer kıt maddi kaynaklar ve sosyal kaynaklar için her zaman yaptıkları gibi mücadele etmeye devam edeceklerdir.²²

Realist akımın diğer varyantları gibi, Neoklasik Realizm de politikanın, kaynakların son derece sınırlı olduğu ve birbirlerinin niyetleri ve yetenekleriyle ilgili belirsizliklerle dolu bir dünyada, farklı devletler arasında iktidar, nüfuz, maddi güç ve güvenlik için sürekli bir mücadele olduğunu varsaymaktadır.²³ Buna göre uluslararası ilişkiler alanında dünya çapında bir hükümetin veya evrensel bir egemenliğin olmaması durumu olarak da nitelenebilecek olan anarşi hali, yaşanan rekabet ve çatışmaların da temel nedeni olarak görülmektedir.²⁴

²⁰ Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell and Norrin M. Ripsman, "Introduction", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, ed. Steven E. Lobell, Norrin E. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, New York: Cambridge University Press, 2009, s. 14.

²¹ Rose, a.g.e., s. 152; Jeffrey W. Taliaferro, "State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State", *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 2006, s. 470; Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 19

²² Randall L. Schweller, "The Progressiveness of Neoclassical Realism", *Progress in International Relations Theory*, ed. Colin Elman and Miriam Fendius Elman, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2003, s. 329.

²³ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 43

²⁴ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 4.

Neoklasik Realizm, Klasik Realizmin devlete ve devletin yurt içi toplumla ilişkisine olan ilgisini paylaşmaktadır. Ayrıca devletlerin birbirleriyle etkileşim içinde oldukları sisteme yönelik teorilerden farklı olarak büyük ölçüde dış politika teorileri inşa etme amacını taşımaktadır.²⁵

Tablo 1. Realist Akımın Genel Görünümü

	Klasik Realizm	Neo Realizm	Neoklasik Realizm
Uluslararası İlişkilerin Aktörü	Devlet	Devlet	Devlet ve Liderler
Devletlerin Amacı	Güç ve Çıkar Maksimizasyonu	Güvenlik	Çevreyi Kontrol Etme ve Şekillendirme
Devletin Dış Politikaya Etkisi	Var	Yok	Var
Dış Politikanın Açıklanmasında Etkili Unsurlar	Devletin Doğası ve İçsel Faktörler	Uluslararası Sistem (Yapı)	Uluslararası Sistem ve İçsel Faktörler
Anahtar Kavramlar	İnsan Doğası, Rasyonel Devlet	Uluslararası Sistem (Yapı), Rasyonel Devlet, Güç Maksimizasyonu, Güvenlik İkilemi	Ara Değişkenler (Stratejik Kültür, Liderlerin Algıları, Devlet-Toplum İlişkisi, Bürokrasi)

Uluslararası sistem üzerine odaklandığı için genellikle büyük güçleri çalışmalarına merkez alan Neorealist yaklaşımın aksine Neoklasik Realizm bu oyun kurucu konumundaki devletler haricindeki diğer orta ve küçük ölçekli devletleri de dikkate alan bir yaklaşım sergilemektedir. Büyük güçlerin güvenlik ve dış politikalarını açıklamaya çalışmanın yanı sıra bölgesel güçleri, küçük devletleri, gelişmekte olan ülkeleri veya bölünmüş, savaşan ve hatta başarısız devletleri (failed states) de çalışmalarına konu olarak dâhil etmekte²⁶ ve bu anlamda Realist paradigmanın ilgi alanını genişletmektedir.

Neoklasik Realizm, Klasik Realizmde olduğu gibi devlet ve devletin ülke içindeki toplumla ilişkisi konusundaki endişesini paylaşır. Ayrıca misyonunu, devletlerin

²⁵ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 19

²⁶ Steven E. Lobell, "Threat Assessment, the State, and Foreign Policy: A Neoclassical Realist Model", *Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy*, ed. Steven E. Lobell, Norrin E. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, Cambridge University Press: New York, 2009, s. 43.

etkileşim içinde olduğu sistem teorilerinden ziyade, büyük ölçüde dış politika teorileri inşa etme açısından tanımlar.²⁷

Devlet etkileşimlerinin sonuçlarını açıklamaya çalışan ve tek tek devletlerin motivasyonları hakkında bazı genel varsayımlar içeren Neo Realizm, devletlerin davranışlarını ayrıntılı olarak veya her durumda açıklama iddiasında değildir.²⁸ Neo Realizm devletlerin dış politikalarında yalnızca sistemin (yapı) belirleyici olduğunu ileri sürerken, Neoklasik Realist düşünürler bunu kısmen kabul etseler de bu yaklaşıma önemli bir takım eklemeler yapmaktadır. Bu noktada Ripsman, Taliaferro ve Lobell uluslararası yapı kavramına tamamlayıcı nitelikte bir kısım eklemelerde bulunmuşlardır. “*Yapısal tamamlayıcılar*” (structural modifier) olarak niteledikleri coğrafya, teknolojik nüfuz oranları ve askeri teknolojilerdeki saldırı-savunma dengesi kavramlarını analizlerine eklemiştir. Uluslararası sistemin yapısı ve yapısal tamamlayıcılar, devletlerin izleyebileceği olası stratejilerin geniş parametrelerini ve bu devletler arasındaki olası pazarlık sonuçlarının aralığını şekillendirmektedir.²⁹ Rose ise sistemik baskı ve teşviklerin, devletlerin politikalarının genel yönünü ve en geniş manada sınırlarını belirlediğini kabul etmekle beraber bunların bir kısım ayrıntıları belirleyecek kadar güçlü veya kesin olmadığı görüşündedir.³⁰ Zakaria ise bir dış politika teorisinin iç politika, ulusal kültür ve bireysel karar alıcıları göz ardı etmemesi gerektiğini ifade etmektedir.³¹ Taliaferro da Neoklasik Realizmin, Neo Realizmdeki güç dengesi teorisinin merkezi anlayışından ödün vermeden, Klasik Realizmde bulunan devlet ve toplum arasındaki karmaşık ilişkiye dayandığını ifade etmektedir.³²

Neo Realistler, devletlerin dış politika karar alma süreçlerini, devletin adeta kutsal bir varlık olarak sunulduğu bir "kara kutu" içinde gerçekleşiyor olarak tasvir etmişlerdir. Glaser'a göre devletler, uluslararası politika seçimlerinin gözlemlenebilir bazı çıktıları

²⁷ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 19

²⁸ Rose, a.g.e., s. 147

²⁹ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 41-43

³⁰ Rose, a.g.e., s. 147.

³¹ Fareed Zakaria, *From Wealth To Power: The Unusual Origins of America's World Role*, New Jersey: Princeton University Press, 1998, s. 27.

³² Jeffrey W. Taliaferro, “State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State”, *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 2006, s. 479.

dışında, iç farklılıkları hakkında hiçbir bilgi sağlanamayan “kara kutular”dır.³³ Devletin Neo Realistler tarafından bu şekilde ele alınmasından ötürü rejim türü ve sistemi gibi dış politika yapımında iç faktörlerin, siyasi partilerin ve çıkar gruplarının rolünü ve bürokrasi içerisinde gerçekleşen siyasi pazarlıkları hesaba katmamışlardır. Ancak Neoklasik Realistler bu kara kutuyu açmak gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bu alanda yapılacak araştırmalarda belirli politikaların seçilme nedenleri hakkındaki sorular yanıtlanmalıdır ve bu sorulara makul bir kesinlik ile cevap verebilmek için devletin kara kutusunun içine girilmesi gerekmektedir.³⁴

Neoklasik Realizme kadar Realist gelenekte karşılaşılan olaylara karşı devlet davranışlarının belli kalıplar halinde tekrarlandığına dair bir yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre devletlerin dış politikada izleyecekleri yol, sistemik koşullar için en uygun olan yanıtları verme şeklindedir, yani devletler sistemden bağımsız hareket edememektedir. Zira anarşik bir alanda sistemik zorunluluklar karşısında tutarsız davranmanın getireceği büyük tehlikeler göz önüne alındığında, iç politika ve lider özellikleri gibi daha alt seviyedeki ara değişkenlerin politikayı belirlemede önemli bir rol oynamadığı düşünülmektedir. Sonuç olarak benzer dış tehditler ve fırsatlar karşısında, farklı ideoloji, rejim türü ve siyasi kurumlara sahip devletlerin benzer şekilde davranması beklenmektedir.

Bu konuda Neoklasik Realistler, devletlerin dış güvenlik politikalarını öncelikle uluslararası sistemde ortaya çıkan ve her bir devletin politika seçeneklerini şekillendiren tehditleri ve fırsatları göz önünde bulundurarak inşa ettikleri konusunda Neorealitlerle hemfikirdir. Ancak Neoklasik Realistler dört noktada Neo Realist yaklaşımın sınırlılığına dikkat çekmektedir. Bunlar liderlerin sistemik uyarınları doğru algılama yeteneği, uluslararası sistemdeki netlik eksikliği, rasyonelite sorunu ve yerel kaynakları seferber etmenin zorluğudur.³⁵ Sonuç olarak Neoklasik Realistler, sayılan bu ara değişkenleri de analizlerine dâhil etmek suretiyle belirli bir zamandaki bir olayı merkeze alarak yalnızca bu olaya dair bir kısım açıklamalar ortaya koyma yaklaşımını benimsemişlerdir. Bu noktada sistemik olmayan daha alt seviye değişkenlere odaklanarak liberal ve kurumsal

³³ Charles L. Glaser, “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics*, Vol. 50, No. 1, Fiftieth Anniversary Special Issue, October 1997, s. 195.

³⁴ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 132.

³⁵ a.g.e., s. 19-20

teorilerin unsurlarını birleştirme çabasında olması nedeniyle Neoklasik Realizmin Realist gelenekten uzaklaştığına dair eleştiriler bulunsa da Taliaferro'ya göre aslında Neoklasik Realizmin izlemiş olduğu bu yol, Realizmi ve özellikle de Neo Realizmi içine düştüğü durumdan kurtarmaya çalışmaktır.³⁶

Schweller'a göre sistemik baskılar dış politika davranışları üretmek için araya giren ara (yerel) değişkenler aracılığıyla filtrelenmektedir. Bu alanda yapılan önde gelen çalışmalara³⁷ bakıldığında, çalışmaların tümünde devletlerin kendilerine has içyapıları ve siyasi durumlarının bir sonucu olarak dış çevrelerindeki değişiklikleri değerlendirdikleri ve bunlara uyum sağladıkları görülmektedir. Bu açıdan Schweller iç siyasi süreçleri, dış politika çıktılarını yönlendiren ve onlara aracılık eden “aktarım kayışları”na benzetmektedir.³⁸ Sonuç olarak Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de devletler, genellikle benzer sistemik baskılara ve fırsatlara karşı artık farklı tepkiler vermektedir ve verilen tepkiler sistemik faktörlerden çok yerel faktörlerden (ara değişkenler) etkilenmektedir.

Neo Realizme göre devletler, temelde ülke içinde hukuk düzenini koruma ve dış güvenliği sağlama gibi aynı temel fonksiyonları yerine getiren ve sistemik baskılara en iyi şekilde yanıt veren üniter ve rasyonel aktörlerdir. Ancak bu varsayım, iç siyasi ve ekonomik koşullar nedeniyle devletlerin sistemik zorunluluklara “verimli” yanıt vermek için gereken yerel kaynakları her zaman çıkaramayacağı veya harekete geçiremeyeceği gerçeğini göz ardı etmektedir. Ayrıca bu yaklaşım, devletlerin ulusal güvenlik kararları verirken hiçbir iç kısıtlamayla karşılaşmadıklarını da varsaymaktadır. Bu iç kısıtlamalar güçlü iç çıkar grupları, yasama organındaki muhalefet veya diğer toplumsal aktörler olarak karşımıza çıkabilmektedir.³⁹ Soğuk Savaş Dönemi koşulları göz önüne alındığında

³⁶ Taliaferro, “State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State”, s. 482.

³⁷ Bkz. Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1998; Jack L. Snyder, *Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991; Aaron L. Friedberg, *The Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895-1905* Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1988; Thomas J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996; William Curti Wohlforth, *The Elusive Balance: Power and Perceptions during the Cold War*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1993; Randall L. Schweller, *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, New York: Columbia University Press, 1998.

³⁸ Randall L. Schweller, “Unanswered Threats A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, *International Security*, Vol. 29, No. 2, Fall 2004, s. 164.

³⁹ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 24

devletlerin dış tehditler karşısında üniter ve rasyonel oldukları kabul edilse bile, Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinden sonra bu bakış açısı geçerliliğini yitirmiştir. Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de şartların değiştiğini ve buna göre bakış açısının yeniden ele alınması gerektiğinin altını çizen Neoklasik Realist yaklaşım ise devletin üniter ve rasyonel bir yapı olarak ele alınmasına karşı çıkarak ara değişkenler olarak da tanımladığı ülke içindeki dış politikaya yön verme veya onu etkileme gücü olan faktörleri analizlerine dâhil etmektedir.

Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki Neoklasik Realizm, Neo Realizmin Klasik Realizm süzgecinden geçirilmiş hali veya Klasik Realizmin günümüz dünyasına uyarlanmış ve güncellenmiş halidir.⁴⁰

1.2. Neoklasik Realizmde Uluslararası Sistem

Neoklasik Realizm, kendisinden önce ortaya konulan Klasik Realizm ile Neo Realizm yaklaşımlarının bir bileşkesi denebilecek bir yaklaşımdır. Klasik Realizm'den bir kısım enstrümanlar aldığı gibi Neo Realizmden de bir kısım enstrümanlar almıştır. Neoklasik Realizm, Neo Realizmde olduğu gibi devletlerin dış politikalarını öncelikle uluslararası sistemde ortaya çıkan ve her bir devletin politika seçeneklerini şekillendiren tehditleri ve fırsatları göz önünde bulundurarak inşa ettiklerini kabul etmektedir.⁴¹

Neoklasik Realizmin önde gelen düşünürlerinden Gideon Rose'a göre bir devletin dış politikasının kapsamı ve amacı, her şeyden önce o devletin uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle de göreceli maddi güç yetenekleriyle belirlenmektedir.⁴² Taliaferro da benzer bir şekilde Neorealist yaklaşımda olduğu gibi, Neoklasik Realizmde de devletlerin dış politika davranışlarının şekillenmesinde uluslararası sistemin çok önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır.⁴³ Aynı şekilde Fareed Zakaria da Klasik Realizmin devlete

⁴⁰ Birkan Ertoý, "Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm", *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s. 16.

⁴¹ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 19; Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, ss. 146-147.

⁴² Rose, a.g.e., s. 146

⁴³ Taliaferro, "State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State", s. 494.

ve devletin yurt içi toplumla ilişkisine olan ilgisini paylaşmakla beraber, olayları açıklama ve analiz etmede uluslararası sistemin varlığını ve etkisini de kabul etmektedir.⁴⁴

Tablo 2. Realist Yaklaşımların Uluslararası Sisteme Bakışı

	Klasik Realizm	Neo Realizm	Neoklasik Realizm
Devletin Dış Politikaya Etkisi	Var	Yok	Var
Dış Politikanın Açıklanmasında Etkili Unsurlar	Devletin Doğası ve İçsel Faktörler	Uluslararası Sistem (Yapı)	Uluslararası Sistem ve İçsel Faktörler
Anahtar Kavramlar	İnsan Doğası, Rasyonel Devlet	Uluslararası Sistem (Yapı), Rasyonel Devlet, Güç Maksimizasyonu, Güvenlik İkilemi	Ara Değişkenler (Stratejik Kültür, Liderlerin Algıları, Devlet-Toplum İlişkisi, Bürokrasi)

Realist teorinin tüm yaklaşımlarında devlet davranışlarının belli kalıplar halinde karşılaşılan olaylara karşı tekrarlandığına dair bir yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşıma göre uluslararası sistem, yani yapı devletlerin dış politikalarını belirlemede en önemli faktördür. Ayrıca merkezi bir üst otoritenin olmadığı bu alanda devletler yapının gereklerinden ve mevcut koşullardan bağımsız politikalar üretme konusunda bağımsız hareket edememektedir. Neoklasik Realistler, devletlerin dış güvenlik politikalarını öncelikle uluslararası sistemde ortaya çıkan ve her bir devletin politika seçeneklerini şekillendiren tehditleri ve fırsatları göz önünde bulundurarak inşa ettikleri konusunda Neorealitlerle hemfikirdir. Ancak Neorealitlerin dış politika yapımında tek ölçüt olarak kabul ettiği bu yapının yanı sıra bir kısım içsel faktörlerin de yeri geldiğinde etkili olabildiğini söylemektedir.

Uluslararası sistem, Soğuk Savaş Dönemi'nde olduğu gibi güvenlik endişelerinin yoğun olduğu bazı dönemlerde devletlerin dış politikada daha özgür hareket etmesine engel olabilmekte ve onların dış politikalarını doğrudan şekillendirebilmektedir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra olduğu gibi güvenlik endişelerinin azaldığı

⁴⁴ Fareed Zakaria, "Realism and Domestic Politics: A Review Essay", *International Security*, Vol. 17, No. 1, Summer 1992, s. 198.

dönemlerde uluslararası sistem yine devletlerin dış politikalarına etki etmekle beraber, bazı içsel faktörler de devreye girmektedir.

Sonuç olarak Neoklasik Realizm, uluslararası sisteme Neo Realist yaklaşımın yüklediği mutlak belirleyici olma rolünü yüklemese bile, uluslararası ilişkilerde olayların açıklanmasında önemli bir rolü olduğu gerçeğini de göz ardı etmemektedir. Neoklasik Realizm, uluslararası sistemi bir bağımsız değişken olarak ele almakta ancak bunun yanında devlet içi faktörleri de ara değişkenler olarak tanımlayıp analizlerine dâhil etmektedir.

1.3. Neoklasik Realizmde Ara Değişkenler

Neoklasik Realizmin analizlerinin başlangıç noktası, aynı Neo Realizm gibi uluslararası sistemdir. Uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde belli bir ölçüye kadar etkisi olduğunu kabul eden Neoklasik Realizm, bunun yanına ülkelerin iç siyasal süreçlerini de eklemiştir. Bunların etkilerinin olaydan olaya veya ülkeden ülkeye değiştiği de açıktır. Neoklasik Realizmin amacı, sistemsel değişkenlerin ülkelerin iç siyasal süreçleri ile ne şekilde etkileşim kurduğunu ve uluslararası sistemin devletler üzerinde nasıl etkili olduğunu hesaba katmak suretiyle analizler yapmaktır.

Neoklasik Realistler, bir devletin dış politikasının kapsamının ve amacının her şeyden önce uluslararası sistemdeki yeri ve özellikle de görece maddi güç yetenekleriyle belirlendiğini iddia etmektedir.⁴⁵ Neo Realizme göre uluslararası sistem, devletlerin birbirleriyle etkileşimlerinden bağımsız bir şekilde ele alınmakta, yani uluslararası sistem bağımsız bir değişken olarak görülmektedir. Aynı şekilde uluslararası sistemi analizlerinin başlangıç noktası yapan Neoklasik Realizm'e göre de devletler arası ilişkilerin bir etkileşimi olarak görülen uluslararası sistem bir bağımsız değişken olarak ele alınmaktadır.

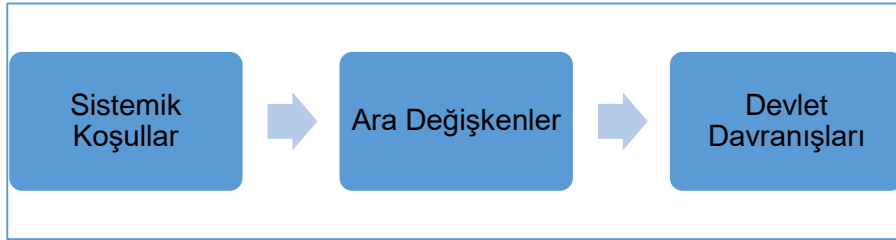
Neoklasik Realizme göre Neo Realizm tarafından yapılan analizlerde devlet davranışlarını açıklamada kullanılan yegâne faktör olan uluslararası sistemin önemli bir

⁴⁵ Rose, a.g.e., s. 146

role sahip olmasına rağmen tek faktör olarak bu yeterli görülmemiştir. Schweller'a göre Neoklasik Realizmin ana katkılarından bir tanesi, Waltz'un sistemci teorisi tarafından silinen iç politikayı, tüm çarpıklığı ve dalgalanması ile birlikte geri getirmesi olmuştur.⁴⁶ Zakaria da bir ulusun dış politikasının iyi bir açıklamasını yapabilmek için yapılacak analizlerin, politikanın hangi yönlerinin hangi faktörlerle açıklanabileceğini belirleyen sistemik, yerel ve diğer etkileri içerecek şekilde yapılması gerektiğini söylemektedir.⁴⁷

Uluslararası sistemin yanı sıra iç siyasal faktörlerin de analizlere dâhil edilmesi gerektiğini öngören Neoklasik Realizm, Neo Realizmin ihmal ettiğini düşündüğü bu faktörler sayesinde devlet davranışlarının daha iyi anlaşılabilirliğini savunmaktadır. Yapılan analizlerde uluslararası sistemi bir bağımsız değişken olarak ele alan Neoklasik Realizm, devlet içi faktörleri ise ara değişkenler olarak tanımlayıp analizlere dâhil etmektedir.

Tablo 3. Neoklasik Realizmin Nedensellik Bağı

Kaynak: Meibauer, 2018.

Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikada attıkları adımlar, yerel düzeye bağımlıdır. Devletlerin içsel tercihleri, dış politikalarının şekillenmesinde etkilidir.⁴⁸ Neoklasik Realizme göre ülke içinde politika yapıcı liderler sistemik uyarılara uyacak şekilde bir kısım politikalar oluştururken, bu tercihleri genellikle yerel düzeydeki ara değişkenler olumlu veya olumsuz anlamda etkilemektedir. Bu ara değişkenler doğru algılara müdahale eden bir lider, devlet müdahalelerinin tüm yönlerini şekillendiren stratejik kültür, devletin kararları yasalaştırma ve uygulama yeteneğini etkileyen devlet-

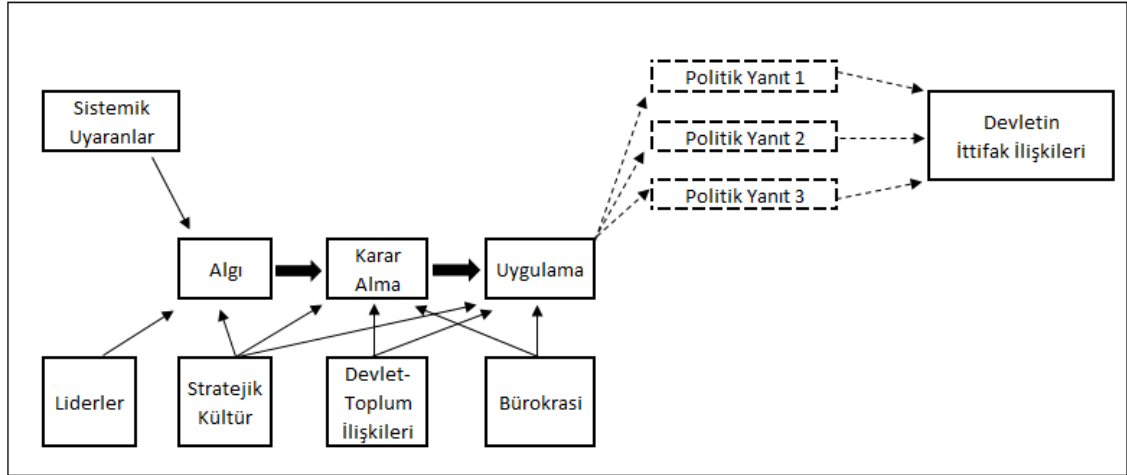
⁴⁶ Schweller, “The Progressiveness of Neoclassical Realism”, s. 347.

⁴⁷ Zakaria, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, s. 198.

⁴⁸ Taliaferro, “State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State”, s. 468; Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 20.

toplum ilişkileri ve politika seçimine veya uygulamaya yönelik toplumsal muhalefetle karşılaşmalarında devlet liderlerini kısıtlayabilen yerel siyasi kurumlardır.⁴⁹

Tablo 4. Neoklasik Realist Model

Kaynak: Ripsman, Taliaferro ve Lobell, 2016, s. 34.

1.3.1. Liderlerin Algısı

Bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları belirli hedeflere doğru organize ederek (teşkilatlandırarak) harekete geçirebilme bilgi, beceri ve yeteneklerinin toplamına sahip olan kişilere lider denilmektedir.⁵⁰ İnsanlık tarihi kadar eski bir kurum olan liderlik, her dönemde toplumların geleceğini derinden etkileyen çok önemli bir unsurdur.⁵¹ Soğuk Savaş Dönemi gibi kendine has kuralları olan ve yapının gerekleri dışında hareket etmenin zor olduğu dönemlerde liderlerin etkilerinin azaldığı ileri sürülebilirse de sistemin normalleştiği dönemlerde liderlerin, devletlerin izledikleri dış politikaların belirlenmesindeki oynadıkları rol daha belirgin bir hal almaktadır. Nitekim Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de ortaya çıkmış olan Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde önemli bir yeri olan ara değişkenlerin en önemlilerinden

⁴⁹ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 33-34.

⁵⁰ M. İlyas Bozkurt, *Liderlik Sanatı*, Bursa: TESAM Yayınları, s. 23.

⁵¹ a.g.e., s. 24.

biri ve hatta belki de en önemli olanı, devletin dümeninde oturan liderlerin olaylara bakış açısı, inanç ve algılarıdır.

Tüm insanlar, dış dünyayla etkileşimlerine ve hayatı algılamalarına etki eden bir dizi temel değer, inanç ve imgelere sahiptir. Her insanın kendisine özel olan ve zaman içerisinde oluşan bu deneyimler ve imgeler, kazanıldıktan sonra kolay kolay değiştirilmeyen ve o kişinin hayatta karşılaştığı olayları algılamasını ve bunlara karşı ne şekilde tepki vereceğini belirleyen en önemli faktördür. Sonuç olarak insanın dış dünyadan aldığı tüm bilgiler, o insanın dış uyaranlara ilişkin algısını kişiselleştiren ve kişide bir önyargı haline gelen bu bilişsel filtrelerden geçmektedir. İşte liderler de karşılaştıkları olaylara karşı, bu imajlara bağlı olarak farklı tepkiler vermektedir. Diğer bilişsel faktörlerin yanı sıra bir liderin kişiliği ve karakteri de bir devletin dış uyaranlara karşı vereceği tepkileri etkilemektedir.⁵² İlmli bir kişiliğe sahip olup barış yanlısı politikalar izleyen bir lider ile asker kökenli olup savaştan ve savaşmaktan adeta zevk alan bir liderin olaylar karşısında vereceği tepkiler ve buna bağlı olarak o devletin takip edeceği dış politika, hiç kuşkusuz aynı olmayacaktır.

Liderlerin uluslararası ilişkilerde çok önemli bir rolü olduğunu düşünen Zakaria'ya göre uluslararası ilişkilerde devletler değil devlet adamları, yani liderler birincil aktörlerdir.⁵³ Ona göre uluslararası sistemle yüzleşen devletler değil devletlere liderlik yapan devlet adamlarıdır. Devlet adamları ve liderler, devlet aygıtının amaçları doğrultusunda sahip olduğu güce yön veren unsurlardır.⁵⁴ Rose'a göre de liderler dış politikaların belirlenmesinde en önemli aktörlerdir ve bu yüzden önemli olan, yalnızca görece miktarlarda fiziksel kaynak veya mevcut güçler değil, görece güç algılarıdır.⁵⁵

Liderlerin bakış açıları ve algılarının önemine değinen bir başka isim de Christensen'dir. Ona göre liderlerin algıları o kadar önemlidir ki, devletlerin kritik olaylar karşısında nasıl bir yol izleyecekleri, bir başka ifadeyle kaderleri, aslında liderlerin algılarına bağlıdır. Mesela bir liderin güç ve kapasite konusundaki yanlış algısı, ülkesinin

⁵² Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 62-63.

⁵³ Zakaria, *From Wealth To Power...*, s. 42.

⁵⁴ a.g.e., s. 44.

⁵⁵ Rose, a.g.e., s. 147.

bir çatışma esnasında kenara çekilmesi, önemsiz tehditlere karşı aşırı tepki vermesi ve hatta bir savaşta yanlış tarafa katılmasına neden olabilir.⁵⁶

Schweller'a göre bir devlet içinde dış tehditlere verilecek yanıtın belirlenmesinde en öncelikli faktör ülke içindeki elitlerin fikir birliği içerisinde olup olmamasıdır.⁵⁷ Schweller'ın bu görüşü, dış politikanın devletler tarafından değil, o devleti yöneten liderler tarafından belirlendiğinin kabulüdür.

Neoklasik Realizme göre uluslararası sistemin devletlere sunduğu bir kısım fırsatlar veya karşılıklarına çıkardığı bir kısım tehditler karşısında devletlerin verecekleri tepkiyi belirleyen en önemli hususların başında, o devlete liderlik yapan devlet adamlarının algıları, inançları, tercihleri ve fikirleri gelmektedir.

Lider algılamaları, özellikle kriz durumlarında, dış politika karar alma süreçlerinde normal zamanlardan daha da önemli hale gelmektedir. Zira böylesi dönemlerde doğru kararı vermek, zamanın kısıtlı olması ve gizlilik gibi nedenlerle daha da zorlaşmaktadır. Bu gibi durumlarda alınacak kararlar, normal zamanlardaki süreçlerin işletilmesini bekleyemeyecek kadar acil olabileceği gibi kararın gizlilik gibi nedenlerle bürokraside bilinmesinin ve konuşulmasının mahzurlu olabileceği durumlar da ortaya çıkabilmektedir.⁵⁸ Bu yüzden böylesi kriz durumlarında, karar verici nihai merci olan devlet adamlarının liderlik yapmaları beklenmektedir.

Devletlerin karar alma mekanizmalarında en önde gelen aktörler olan liderler, Neoklasik Realizme göre devletlerin sahip olduğu potansiyel maddi kaynakların dış politikaya kanalize edilmesini sağlamaktadır. Liderlerin potansiyel gücü harekete geçirmedeki önemi, özellikle krizlerin yaşandığı dönemler ve savaş dönemlerinde kendisini göstermektedir. Örneğin Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında Türk Milletinin, Osmanlı Devleti'nin yıkılması sonrasında adeta küllerinden yeniden doğması, ancak Mustafa Kemal Atatürk gibi bir liderin önderliğinde mümkün olabilmiştir. Yine aynı şekilde 19. Yüzyılın başlarında Fransa'nın tüm Avrupa'yı karşısına alarak yaşlı kıtadaki

⁵⁶ Thomas J. Christensen, "Perceptions and alliances in Europe, 1865–1940", *International Organization*, Vol. 51, No. 1, Winter 1997, s. 68.

⁵⁷ Schweller, "Unanswered Threats A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", s. 170.

⁵⁸ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 61

kurulu düzeni tehdit etmesi bir liderin potansiyel gücü harekete geçirmesine güzel bir örnektir.

Yukarıda sayılanlara ek olarak liderler, hemen her zaman büyük stratejinin tasarlanması ve uygulanmasında iki aşamalı bir oyunla karşı karşıya bulunmaktadır. Bir yandan dış çevreye yanıt vermeleri gerekirken, diğer yandan yurt içinde toplumsal kaynakları harekete geçirmeli, mevcut yurt içi kurumların ve kilit derecede önem arz eden paydaşların desteğini sürdürmelidirler.⁵⁹ Aksi halde liderler, yerel kaynakları harekete geçirmek bir yana dursun, kendilerine en çok desteği verebilecek olan bu gücü karşılarına alma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaklardır.

1.3.2. Stratejik Kültür

Strateji, bir hedefe ve ideale yürürken en az bir yıl sonrasında başlamak üzere beş yıllık, on yıllık ve hatta yirmi beş, elli ve yüz yıllık planlar yaparak bu planları bir yol haritasına dönüştürmek⁶⁰ anlamında kullanılmaktadır. Stratejik kültür ise, askeri kurumların bürokratik organizasyonlarının doğası gereği, izlenen belli politikaların zaman içerisinde oluşturduğu yaklaşım tarzının örgütsel kültür ile kaynaşması sonucunda yerleşik bir inanç ve dünya görüşü halini almasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Stratejik kültür kavramı, ortaya çıkışı ve kullanılışı askeri kökenli olmakla birlikte, günümüzde devlet davranışlarını ifade etmede kullanılan bir kavram olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Ulusal stratejik bir topluluğun üyelerinin talimat veya taklit yoluyla edindikleri ve stratejileri ile ilgili olarak birbirleriyle paylaştıkları fikirlerin, koşullu duygusal tepkilerin ve alışılmış davranış kalıplarının toplamı olarak tanımlanabilecek olan⁶¹ stratejik kültür, Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikalarını etkileyen ara değişkenlerden bir tanesidir.

Stratejik kültür, bir devletin dış politika alanında takip ettiği politikaların zaman içerisinde siyasi liderler, toplumsal seçkinler ve hatta genel olan halkın anlayışını şekillendiren bir yaklaşım tarzını ifade etmektedir. Sözgelimi Türkiye Cumhuriyeti'nin

⁵⁹ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 7

⁶⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 156.

⁶¹ Jack L. Snyder, *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, Santa Monica: Rand Corporation, 1977, s. 8.

kuruluşundan itibaren izlemiş olduğu Batıcılık anlayışı hem devletin takip ettiği dış politikayı hemen her dönemde şekillendirmiş hem de Türk halkının kendisini Orta Doğulu değil Batının bir parçası olan Avrupalı olarak görmesini ve sporda, sanatta, kültürde, ticarete ve benzeri birçok alanda buna göre davranmasını netice vermiştir.

Stratejik kültür, bir insanın geçmiş tecrübelerinden yola çıkarak belli olaylara veya şahıslara karşı zaman içerisinde geliştirdiği ve sonraki yaşamında davranışlarını bu çerçevede devam ettirmesini sağlayan davranış kalıplarına benzetilebilir. Devletlerde ise bu kavram, kurumsallaşma yoluyla ortaya çıkan kurallar ve normların neticesinde kolektif varsayımlar ve beklentilerin yerleşik hale gelmesiyle birlikte o devletin stratejik tercihlerini ve davranışlarını belirleyen parametreler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶²

Stratejik kültür, düşünsel modelleri birbiriyle ilişkili bir dizi inanç, norm ve varsayımı içermektedir. Kaynağını ise devletin coğrafyası, tarihi, askeri geçmişi, siyasi deneyimleri ve ulusal semboller ve hatta bir kısım mitlerden almaktadır. Stratejik kültürün ortaya çıkmasında en önemli unsurlar milliyetçilik, ideoloji ve gücü kullanma isteğidir.

Stratejik kültür, zaman içerisinde belli kırılma anları olarak ifade edilebilecek olan savaşlar, işgaller veya ağır tehditler gibi olağanüstü durumlar neticesinde ortaya çıkabildiği gibi bazen de bir devletin kurucu liderlerinin ortaya koyduğu fikirlerin zaman içerisinde kurumsal bir kimlik kazanmasıyla birlikte sonraki kuşaklara aktarılması ile de oluşabilmektedir.⁶³ Sözgelimi Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda ortaya koyduğu temel değerler ve izlediği politikalar, Türkiye'nin stratejik kültürünün oluşmasında en önemli faktörlerin başında yer almıştır.

Stratejik kültür, zaman içerisinde oluşan bir kavram olmakla birlikte, zamanla ihtiyaca ve koşullara göre yeniden oluşturulabilen bir kavramdır. Söz gelimi Türk Dış Politikası'nda Orta Doğu devletlerine karşı Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren oluşturulan stratejik kültür neticesinde belli bir mesafe korunarak ilişkiler devam

⁶² Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 67

⁶³ a.g.e., s. 68

ettirilmişken, 2002 sonrasında farklı bir stratejik kültür yaratılmaya çalışılmış ve buna göre Türk Dış Politikası bu dönemde yeniden şekillendirilmiştir.⁶⁴

Stratejik kültürün bir başka özelliği de liderlerin hareket alanlarını sınırlandıran bir yapıda olmasıdır. Devletlerin dış politikalarının oluşturulma sürecindeki etkileri ve önemi yadsınamayacak olan liderler, kendilerinden önce oluşmuş olan stratejik kültürün kendilerine dayattığı çerçevenin dışına çıkmaları durumunda hem halk desteğini kaybetme hem de bürokrasinin tepkisini çekme tehlikesinden dolayı genellikle normal zamanlarda bu çerçevenin dışına çıkmazlar. Ancak bazı durumlarda yaşanan önemli olaylar veya mücbir nedenler söz konusu olduğunda liderler bu çerçevenin dışına çıkmakla kalmaz, bundan sonrası için yeni bir stratejik kültür oluşturma çabasına da girebilirler.⁶⁵

Stratejik kültür, devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde son derece etkili bir faktördür. Devletler, stratejik kültürleri sayesinde her zaman uluslararası sistemin dayattığı zorunluluklar veya sunduğu fırsatlar karşısında aynı davranış modellerini sergilememektedir. Öyle ki devletler belli dönemlerde karşılıklarına çıkan fırsatlar nedeniyle revizyonist politikalar izlemek isteseler ve buna uygun bir ortam bulunsa da stratejik kültürleri nedeniyle barışçı politikalar izleyebilmektedirler. Bazı durumlarda ise devletler barışçıl politikalar izlemeleri gereken dönemlerde bunun yerine stratejik kültürlerinin etkisiyle agresif politikalar izleyebilmektedirler. Neoklasik Realist yaklaşıma göre devlet rasyonel bir davranış modeli izleyen bir aktör değildir ve stratejik kültür kavramı devletin davranış modelini izah etmede önemli bir ara değişken olarak ele alınabilir. Bu yüzden benzer yapıya sahip olan bazı devletler, benzer olaylar karşısında farklı davranış modelleri sergileyebilmektedir.⁶⁶

⁶⁴ Ramazan Erdağ ve Şaban Kardaş, “Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür”, *Türk Dış Politikası Yılığ* 2012, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss. 73-75.

⁶⁵ Erdağ ve Kardaş, a.g.e., s. 86.

⁶⁶ Nicholas Kitchen, “Systemic Pressures And Domestic Ideas: A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation”, *Review of International Studies*, Vol. 36, 2010, s. 132.

1.3.3. Devlet – Toplum İlişkileri

Neoklasik Realizme göre karar alma sürecini etkileyen ara değişkenlerden bir tanesi de devletin merkezi kurumları ile çeşitli ekonomik ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkililerdir. Bir ülkede devlet ile toplum arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsurlar şu şekilde sıralanabilir:⁶⁷

- Devlet ile toplum arasındaki uyumun seviyesi,
- Toplumsal kesimlerin çeşitli anlaşmazlıklar olduğu takdirde liderler ve karar alma mekanizması üzerinde etkili olup olmadıkları,
- Toplumsal gruplar arasında devlet yapısı içerisinde bir konum sahibi olabilmek için rekabet olup olmaması
- Toplum genelinde devletin dış politika ve güvenlik politikaları konusunda genel bir desteğin olup olmaması çok önemlidir.

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren meydana gelen toplumsal gelişmeler ışığında yeni endüstriler ve teknolojilerin ortaya çıkması ve iş dünyasının giderek ulusal hale gelmesiyle birlikte devletin toplum içerisindeki rolü büyümüştür.⁶⁸ Bu süreçte devletin toplum içerisindeki yerinin genişlemesi karşısında örgütlü toplum anlayışı da zaman içerisinde gelişmiş ve toplumun farklı kesimlerinin temsil edildiği sivil toplum kuruluşları devlet ile etkileşime geçerek baskı grupları halini almıştır. İşçi hareketleri sonucunda ortaya çıkan sendikalar, kadın haklarının temsil edildiği toplumsal gruplar veya sermaye sahiplerinin bir araya gelerek oluşturduğu işadamları grupları bunlara örnek verilebilir.

Devletlerin dış politika alanında benzer durumlar karşısında tepki verme şekillerindeki farklılıklar, siyasal ve sosyal aktörlerin tercihlerini ifade ettiği gibi bu aktörler için çeşitli kısıtlamalar ve fırsatlar oluşturan toplumun ve devlet organizasyonunun yapısal özelliklerini de yansıtmaktadır.⁶⁹ Bu çerçevede devlet ile toplum arasında bulunan uyumun seviyesi, toplumun ulusal güvenlik konularına bakışı, toplumun dış politikaya olan desteği gibi faktörler izlenen dış politikaya etki

⁶⁷ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 71

⁶⁸ Zakaria, *From Wealth To Power...*, s. 125.

⁶⁹ Schweller, “Unanswered Threats A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing”, s. 168.

edebilmektedir. Sözelimi diğer tüm veriler sabit iken bir dış tehdidin ortaya çıkması ülke içinde devlet ile çeşitli sosyal gruplar arasındaki bağların dayanışmasını artıracaktır.⁷⁰

Bir toplum içerisinde sayıca az olmalarına rağmen o toplumdaki insanların fikirlerine genel olarak fikirlerine değer verdiği ve o toplumu yeri geldiğinde yönlendirebilen bazı insanlar bulunmaktadır. Toplumun kanaat önderi olarak da gördüğü bu insanlar, devleti yöneten liderlerin de önemsemek durumunda olduğu önemli toplumsal aktörlerdir. Kanaat nderi, havas, elit gibi bir kısım isimlerle de anılan bu zümredeki insanların bir konsensüs içerisinde olup olmamaları, Schweller'a göre devletin izlediği dış politikaya doğrudan etki edebilecek denli önemli bir faktördür.⁷¹ Zira dış politikayı devletler liderleri aracılığıyla belirlemektedir ve liderleri etkileyen en önemli faktörlerden bir tanesi de toplumun önde gelen kesimlerinden oluşan bu elitlerdir.

Devlet toplum uyumsuzluğu durumunda, dış politika yapım süreci karmaşık bir hal almaktadır. Zira karar vericiler i muhalefet ile mücadele etmenin yanı sıra izlenecek politikanın içeriği hakkında da siyasi rakipleri ile pazarlık yapmak zorunda kalacaklardır. Karar verilen dış politikanın uygulanması aşamasında, toplum politika yapıcılara şüpheyle yaklaşır ve izledikleri politikaları toplumsal hak ve kaynaklara yönelik bir saldırı olarak görür ve bunlara karşı direnirse, devletin alınan bu kararları uygulaması oldukça zor olacaktır.⁷²

Sonuç olarak kilit bir konumda olan toplumsal grupların istemediği ve karşısında olduğu dış politikaların izlenmesinin çeşitli sonuçları olacaktır. Dış politika karar vericileri en iyi ihtimalle siyasi mekanizma içerisinde (sözelimi seçimler yoluyla iktidardan düşürme gibi...) bunun bedeli ile karşılaşacaklardır veya en kötü ihtimalle hem devletin güvenliğini hem de rejimi tehdit eden çok önemli sorunlar ortaya çıkabilecektir. Fransız Devrimi, Rusya'daki Ekim Devrimi buna örnek olarak gösterilebilir.

⁷⁰ a.g.e., s. 176.

⁷¹ a.g.e., s. 170.

⁷² Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 72.

1.3.4. Bürokrasi

Neoklasik Realizmin kabul ettiği son ara değişken kümesi devlet yapısını ve bürokratik kurumları içermektedir. Bu kümenin dış politika yapım sürecine olan etkisi, ülkeden ülkeye farklılık gösteren siyasi yapı ve kültüre göre değişebilmektedir.

Devletlerin sahip oldukları farklı kurumsal yapılar, sistemik baskılara yanıt verme yetenekleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Sözgelimi demokratik kurumların ve kültürün yerleştiği ülkelerde kuvvetler ayrılığı, gücün yürütmenin elinde toplanma derecesi, denge ve fren sistemi, ülkedeki siyasi partilerin siyaset içindeki etkinlikleri, seçim sistemi, basın ve kamuoyunun tepkileri gibi faktörler liderleri yeri geldiğinde sınırlandıran ve hatta savaşların dahi önüne geçebilen faktörlerdir.⁷³ Bu gibi faktörlerin bulunmadığı veya etkilerinin daha sınırlı olduğu devlet yapılarında karar almada diğer faktörlerin daha etkili olduğu söylenebilir.

Devlet kurumunun inşası sürecinde, devlet yöneticilerinin siyasi yetkiler ve yargı erki gibi bazı güçleri eline alma çabaları karşısında direnen ve devletin karşısında yer alan bir toplumun bulunması, bürokrasinin düzenlenmesinin ülkeden ülkeye farklılık göstermesini açıklayan önemli bir ayrıntıdır. Devlet ile toplumsal kurumlar arasında öteden beri var olan bu mücadele, farklı yönetimler döneminde aynı ülkede farklı toplumsal kurumların öne çıkmasını da açıklamaktadır.⁷⁴

Bürokrasinin devletlerin dış politikalarının belirlenme sürecine etkileri, ülkedeki demokrasinin seviyesine ve demokratik kurumların etkinliğine göre değişmektedir. Demokrasinin ileri seviyede olduğu ve kurumlarının etkin olduğu ülkelerde bu kurumların dengeleme ve denetleme misyonuna sahip oldukları görülmektedir. Ancak demokrasinin gelişmediği ve bu kurumların sayılarının ve etkinliklerinin zayıf olduğu ülkelerde ise böyle bir misyondan bahsetmek pek mümkün görünmemektedir.

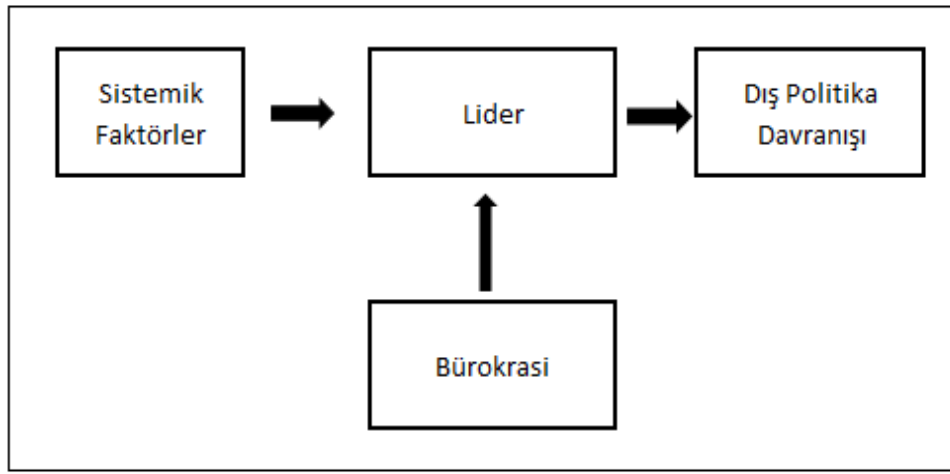
Bir ülke içerisinde bulunan bürokratik yapının özellikle kriz zamanlarında takınacağı tutum ve izleyeceği politik davranışlar, o devletin dış politika karar alma

⁷³ a.g.e., s. 76.

⁷⁴ Jeffrey W. Taliaferro, "Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War", *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, ed. Steven E. Lobell, Norrin E. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, New York: Cambridge University Press, 2009, s. 212.

sürecinde liderlerin ellerini güçlendirebileceği gibi onları zor bir duruma da düşürebilecektir.⁷⁵ Zira siyasi liderlerin politik kaygıları, onların bürokrasinin desteğini kazanmaya/kaybetmemeye yönelik hareket etmelerine neden olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bürokrasi, siyasi liderleri olumlu/olumsuz etkileme kapasitesi bulunan çok önemli kurumlardır. Ancak zaman kısıtlamasıyla karşı karşıya kalındığı veya konunun gizlilik derecesinin yüksek olduğu durumlarda, dış politikanın acil bir şekilde yürütülmesi adına bürokrasinin sürece etkileri minimal seviyede kalmaktadır.⁷⁶

Tablo 5. Neoklasik Realist Modelde Bürokrasinin Etkisi

Kaynak: Devlen and Özdamar, 2009, s. 144.

2. İTTİFAK KAVRAMI

Uluslararası ilişkiler disiplininin önemli bir unsuru olan ittifak kavramı üzerine bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. İttifak konusu üzerine yapılan çalışmalar ele alındığında, genel olarak bu çalışmaların, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul eden Realist yaklaşımın önemli düşünürlerine ait olduğu göze çarpmaktadır. Ancak özellikle Realist yaklaşımı benimsemiş birçok akademisyenin üzerine çalışmalar

⁷⁵ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises", *Rethinking Realism in International Relations: Between Tradition and Innovation*, ed. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison and Patrick James, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 200, ss. 145-146.

⁷⁶ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 61.

yaptığı ittifaklar konusunda Holsti⁷⁷, Walt⁷⁸ ve Snyder'in⁷⁹ da ifade ettiği gibi bir uzlaşma bulunmadığı görülmektedir. Sayılan isimler de dâhil olmak üzere bu alanda çalışan düşünürlerin ittifaklar konusundaki farklı yorumları neticesinde, ittifak kavramı üzerine ortak bir tanımlamanın dahi bulunmadığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ittifaklar üzerine çalışmalar yapmış olan düşünürlerin yapmış olduğu tanımlara ve bu isimlerin yaklaşımlarına yer verilecek ve ittifakın tanımlanmasının yanı sıra çeşitleri ve süreleri konusuna değinilecektir.

2.1. İttifakın Tanımı

Hans J. Morgenthau'ya göre ittifaklar, çok devletli sistem içerisinde işleyen güç dengesinin getirdiği bir zorunluluktur. Devletlerin ittifaklar kurması veya bunlara katılmaları kaçınılmazdır. Buna göre aralarında bir çekişme olan A ve B devletlerinin, birbirlerine karşı güç mücadelesinde üç tercihleri bulunmaktadır. Bu devletler için ilk seçenek kendi imkânları ile güçlerini artırmaktır. İkinci seçenek diğer devletlerin güçlerini kendi güçlerine katmaktır. Son seçenek ise rakip devletin diğer devletler üzerinden gücünü artırmasını engellemektir. İlk seçenek silahlanma yarışını doğuracaktır. İkinci ve üçüncü seçenekler ise ittifak politikalarını doğuracaktır. Bu yüzden devletlerin ittifak politikaları izleyip izlemeyecekleri, içinde buldukları şartlara göre belli olmaktadır. Bu konuda izlenen genel bir politika olsa bile devletler genellikle pragmatist bir yaklaşımla hareket ederek şartlar neyi gerektirirse o yönde adımlar atmaktadır. Şayet bir devlet yalnızca kendi imkân ve kabiliyetleriyle kendi güvenliğini sağlayabiliyorsa veya bir ittifakın külfetinin getirilerinden fazla olduğunu düşünüyorsa, doğal olarak ittifaklara katılmama eğilimi gösterecektir.⁸⁰ Örneğin İngiltere 19. yüzyılın sonlarında Kıta Avrupası'na karşı bir izolasyonizm politikası uygularken aynı şekilde ABD de 1823'te Başkan James Monroe'nun ilan ettiği Monroe Doktrini ile Avrupa'ya karşı izolasyonizm politikası uygulamıştır. Kendi imkân ve kabiliyetlerini yeterli gören bu iki devlet uzunca bir süre ittifaklara katılmamıştır.

⁷⁷ Ole R. Holsti, P. Terence Hopmann and John D. Sullivan, *Unity and Disintegration in International Alliances*, New York: Wiley-Interscience Publication, 1973, s. 2.

⁷⁸ Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Ithaca: Cornell University Press, 1990, s. 6.

⁷⁹ Glenn H. Snyder, "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", *Journal of International Affairs*, Vol: 44, No: 1, 1990, s. 103.

⁸⁰ Morgenthau, a.g.e., s. 235.

Merkezi bir üst otoritenin bulunmadığı uluslararası sistemde devletler, özellikle sıcak çatışmanın olduğu veya çatışma riskinin yüksek olduğu (savaş veya yakın savaş tehdidi) dönemlerde kendi varlıklarını garantiye almak, kimi zaman da belli avantajlar elde edebilmek için diğer devletlerle birlikte bir takım ittifak politikaları izlemektedirler. Böylesi durumlarda devletlerin daha büyük güçlerin boyunduruğundan kaçınmak için ittifaklara katılacakları önerisi, geleneksel güç dengesi teorisinin de kalbinde yer almaktadır.⁸¹

Uluslararası İlişkiler alanında ittifaklar üzerine en temel eserlerden bir tanesi olan *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence* (İttifak İçindeki Uluslar: Dayanışmanın Sınırları) kitabının yazarı George Liska, ittifakı tanımlarken ittifakın bir kimseye ya da bir şeye karşı kurulduğunu ve o şeyin de genelde tehdit olduğunu ifade etmiştir.⁸² Ona göre ittifaklar olmadan uluslararası ilişkilerin varlığından bahsetmek mevzu bahis olamaz. Zira iki kavram, çoğu zaman aynı kapıya çıkmaktadır.⁸³

Ole R. Holsti, P. Terence Hopmann ve John D. Sullivan ile birlikte yazdığı *Unity and Disintegration in International Alliances* (Uluslararası İttifaklarda Bütünleşme ve Dağılma) adlı kitabında ittifak kavramının, üzerinde ittifak edilen kesin bir tanımının bulunmadığını ifade etmiştir. Bu muğlaklık içerisinde Holsti, ittifakı iki veya daha çok sayıda ulusun, ulusal güvenlik konularında işbirliği yapma amacıyla resmi bir anlaşma ile bir araya gelmesi şeklinde tanımlamayı tercih etmiştir.⁸⁴

Kenneth Waltz'a göre ittifaklar, çıkarlarının tamamı olmasa bile bir kısmı ortak olan devletler tarafından gerçekleştirilir. İttifakların ortaya çıkmasında devletleri ortak bir noktaya getiren temel konu ise genellikle diğer devletlerden kaynaklanan korkudur. Waltz'a göre müttefiklerin çıkarları ve onları nasıl güvenceye alacaklarına dair fikirleri hiçbir zaman aynı olmadığından, ittifak stratejileri her zaman bir uzlaşmanın ürünüdür.⁸⁵

⁸¹ Stephen M Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", *International Security*, Vol. 9, No. 4, 1985, s. 5.

⁸² George Liska, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, 2. b., Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1968, s. 12.

⁸³ a.g.e. s. 3.

⁸⁴ Holsti, Hopmann ve Sullivan, a.g.e., s. 2.

⁸⁵ Kenneth Waltz ve George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 166.

The Origins of Alliances (İttifakların Kökenleri) adlı kitabında Stephen Walt ittifaklar hakkında literatürün çok geniş olmasına karşın çoğunun bu alandaki soruları yanıtlamakta yetersiz olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ Walt'a göre ittifak, iki veya daha fazla devlet arasında güvenlik işbirliğine yönelik resmi veya gayri resmi bir taahhüttür ve her üyenin gücünü, güvenliğini ve/veya etkisini artırmayı amaçlamaktadır.⁸⁷ Walt'a göre ittifakların oluşmasındaki temel faktör, tehdit unsurudur. Kenneth Waltz'un '*Güç Dengesi*' kuramına karşılık '*Tehdit Dengesi*' kuramını öne süren Walt'a göre devletler önemli bir dış tehdit ile karşılaştıklarında genellikle dengeleme (balancing) veya peşine takılma (bandwagoning) yoluna giderler.⁸⁸ Burada devletlerin hangi eğilimi tercih edeceklerini belirleyen şey, tehdit eden gücün toplam kapasitesi, coğrafi yakınlığı, hücum kabiliyeti ve niyetinin saldırgan olup olmaması unsurlarıdır.⁸⁹

Glenn Snyder da Walt'a benzer bir şekilde uluslararası ilişkiler teorisi alanında en az gelişmiş alanın ittifak teorisi olduğunu ve bu alanda çok az çalışma yapıldığını söylemektedir.⁹⁰ Snyder'a göre ittifak, üyelerinin güvenliği ya da itibarını yükseltmek amacıyla, açıkça ifade edilmiş olsun ya da olmasın, belirli devletlere karşı askeri güç kullanmak veya askeri güç kullanımını engellemek için oluşturulmuş resmi devlet ortaklıklarıdır.⁹¹ Ona göre ittifaklar düşmanlara karşı güvenliği sağlamanın bir yoludur.⁹² Snyder'a göre ittifaklar, daha geniş ve daha temel bir olgu olan dayanışmanın⁹³ resmi bir altkümesidir. Resmi ittifaklar, ciddiyetleri, özgüllükleri, yasal ve normatif yükümlülükleri ve modern zamanlardaki kamu görünürlüğü ile mevcut dayanışmaları güçlendirmekte veya belki de yenilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.⁹⁴

Barnett ve Levy'e göre ittifak, iki veya daha fazla devlet arasında güvenlik konusundaki resmi veya gayri resmi bir ilişkiyi ve gelecekte belirli koşullar altında

⁸⁶ Walt, *The Origins of Alliances*, s. 6.

⁸⁷ Stephen M. Walt, "Alliances in a Unipolar World", *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, s. 86.

⁸⁸ Walt *The Origins of Alliances*, s. 17.

⁸⁹ a.g.e., ss. 21 – 27.

⁹⁰ Glenn H. Snyder, a.g.e., s. 103.

⁹¹ a.g.e., s. 104.

⁹² a.g.e., s. 106

⁹³ Burada yazar "alignment" ifadesini kullanmıştır. Bu kavram, aynı safta bulunan ve bir dayanışma içinde olan devletleri ifade etmektedir. G. Snyder'a göre dayanışma, iki veya daha fazla devlet arasında, birbirlerinin belirli diğer devletlerle olan anlaşmazlıklarda veya savaşlarda destekleyecekleri bir dizi karşılıklı beklentidir.

⁹⁴ a.g.e., s. 105.

güvenlik konularında bir dereceye kadar politika koordinasyonunun karşılıklı beklentilerini ifade etmektedir.⁹⁵ Randall L. Schweller'a göre ise ittifaklar Walt'ın ifade ettiği gibi yalnızca tehditlere değil, aynı zamanda fırsatlara da bir tepkidir.⁹⁶

Henry Kissinger'a göre geleneksel ittifaklar, belirli bir tehdide yönelmiştir ve paylaşılan ulusal çıkarlar veya ortak güvenlik endişeleri ile birbirine bağlanan bazı devlet grupları için kesin taahhütler içermektedir. Tehdidi kimin yaptığı ve kime karşı yapıldığı hiç önemli olmaksızın, ittifaklar daima olası bir düşmana karşı oluşturulur.⁹⁷

John Mearsheimer ise ittifakları geçici birer evlilik olarak tanımlamıştır. Ona göre bugün herhangi bir nedenden ötürü aynı ittifak içerisinde yer alan devletler yarının düşmanları olabileceği gibi, bugün birbirine düşman olan devletler de yarın çıkarları doğrultusunda pekâlâ aynı ittifak içerisinde yer alabilirler.⁹⁸ Dolayısıyla Mearsheimer'a göre belirleyici unsur, ulusal çıkarlardır. Örnek vermek gerekirse, 1887'de yapılan bir anlaşma ile Almanya ve Rusya arasında kurulan ittifak, 1888 yılında II. Wilhelm'in Alman imparatoru olması ve bu ittifakı kuran Bismarck'ın görevi bırakması sonrasında zayıflamıştır. Bu dönemde Almanya'ya karşı kendisine destek olacak güç arayan Fransızların yalnız kalan Rusya'yı yanına çekmek istemesiyle 1894 yılında yapılan bir askeri ittifak anlaşmasıyla daha sonra İngiltere'nin de katılacağı Üçlü İtilafın ilk halkası olan Fransız – Rus ittifakı kurulmuştur.⁹⁹

Jeffrey W. Taliaferro'nun da Walt'a yakın bir tanımlama yaptığı görülmektedir. Ona göre ittifak, iki veya daha fazla devlet arasındaki resmi veya gayri resmi bir güvenlik işbirliği ilişkisidir. Taliaferro bu işbirliği içerisinde, taraflar arasında belirli bir düzeyde taahhüt ve fayda alışverişi olduğunu varsaymaktadır.¹⁰⁰

⁹⁵ Barnett and Levy, a.g.e., s. 370.

⁹⁶ Randall L. Schweller, "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, Dec. 1997, s. 928.

⁹⁷ Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s. 276.

⁹⁸ John Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York – London: W. W. Norton & Company, 2001, s. 73.

⁹⁹ Armaoğlu, a.g.e., ss. 24-25.

¹⁰⁰ Jeffrey W. Taliaferro, *Defending Frenemies: Alliances, Politics, and Nuclear Nonproliferation in US Foreign Policy*, New York: Oxford University Press, s. 17.

Sönmezoğlu'na göre belli bir hedefe yönelik olarak, iki veya daha fazla sayıda devletin, ortak bir takım çıkarlar doğrultusunda, bazen maliyetleri minimize etmek, bazen de faaliyetlerini meşru bir zemine oturtmak maksadıyla bir araya gelerek oluşturmasına ittifak denir.¹⁰¹ Arı ise devletlerin ulusal amaçlarına yalnızca kendi kapasiteleriyle ulaşamayacak durumda olmaları durumunda, kendileriyle aynı ortak amaca sahip olan ve aynı zamanda bu ortak çıkarı paylaşan diğer devletlerle işbirliğine gitmelerini ittifak olarak ifade etmektedir. Buna göre devletler bazı durumlarda bir kısım iç politik nedenler veya uluslararası alanda itibarlarını artırma, diğer devletler üzerinde nüfuz kurma veya bunu artırma, uluslararası politikada kendilerine ve bir kısım politikalarına meşruluk kazandırma gibi bir kısım nedenlerle ittifaklar kurar veya var olan ittifaklara katılırlar.¹⁰²

Netice olarak ittifak konusunda her ne kadar herkesçe kabul görmüş ortak bir tanımlama olmasa da konu ile ilgili akademisyenlerin yaptıkları tanımlamalar üzerinden bir ortak tanıma ulaşmak mümkündür. Buna göre ittifakları iki veya daha fazla sayıda devlet¹⁰³ arasında, çoğu zaman güvenlik merkezli olmak üzere belirli bir amaç ve hedefe yönelik olarak, genellikle resmi bir antlaşma ile kurulan bir işbirliği olarak tanımlamak mümkündür.

İttifaklar hakkında buraya kadar anlatılan hususlara eklenmesi gereken bir husus da ittifakların yalnızca barışı sağlama amacıyla kurulmadığıdır. İttifaklar genel olarak barışın sağlanmasına büyük katkı sağlayan işbirlikleri olmakla beraber, siyasi tarihe bakıldığında bazen bunun tersi amaçlar için de ittifaklar kurulduğu bir gerçektir.¹⁰⁴ Perslerin, Atina ile rakip olan Sparta ile bir ittifak kurarak Atina'ya bağlı İon Kentlerini M.Ö. 413 yılında tek tek ele geçirmesi¹⁰⁵, saldırı amaçlı ittifaklara İlk Çağ'dan bir örnek olarak verilebilir. Yakın tarihten bir örnek vermek gerekir ise 2. Dünya Savaşı'nın çıkış

¹⁰¹ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 192.

¹⁰² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9. b., Bursa: MKM Yayıncılık, s. 309.

¹⁰³ İttifaklar konusunda yapılan tanımlamalarda genellikle ittifakların 'devletler arasında' yapıldığı ifade edilse de bu konuda Buzan ve Waever özellikle 3. Dünya ülkelerinde bazen devletlerin devlet dışı aktörler olarak isyancı gruplarla da güvenlik temelli ittifaklar kurduklarını ifade etmektedir. Hatta Doğu Afrika'daki Afrika Boynuzu Kompleksi içerisinde yer alan devletlerin birbirleri ile ittifaklarının kısa ömürlü olduğu, buna karşılık bölgedeki isyancı grupların da hem kendi aralarında hem de bölgedeki devletlerle ittifaklar ilişkileri içerisinde olduklarını belirtmektedir (Barry Buzan ve Ole Waever, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press 2003, ss. 247-248).

¹⁰⁴ Martin Griffiths, Terry O'callaghan and Steven C. Roach, *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013, s. 171.

¹⁰⁵ Barış Özdal ve Ragıp Kutay Karaca, *Diplomasi Tarihi – I*, 3. b. Bursa: Dora Yayınları, 2018, s. 163.

nedeni, başta Almanya olmak üzere İtalya ve Japonya'nın revizyonist dış politikaları olmakla beraber, bu üç devletin bir araya gelerek bir ittifak kurması, savaşı bir Dünya Savaşı haline getiren husustur.

2.2. İttifak Çeşitleri

İttifaklar konusunda tanımlamada yaşanan farklı yaklaşımların benzeri bir durum, ittifak çeşitleri konusunda da geçerlidir. Ayrıca ittifak konusunda çalışmalar yapan bazı düşünürlerin bu konuyla ilgili bir çalışma ortaya koymadıkları da görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde ittifaklar konusunda yapılan sınıflandırmada literatürdeki belli başlı bazı düşünürlerin yaklaşımları kısaca ele alınacaktır.

Singer ve Small, daha çok resmi güvenlik temelli ittifaklara odaklanmak suretiyle yazılı antlaşmalar temelinde iki ve çok taraflı ittifakları üç sınıfa ayırmıştır. Bunlardan birincisi savunma paktlarıdır. Bu tür ittifaklar, ittifak içerisinde yer alan bir devletin askeri bir saldırıya uğraması durumunda, o devlete askeri destek vermeyi öngörür. İkincisi tarafsızlık (veya saldırmazlık) paktlarıdır. Buna göre pakta imza atmış bir devletin askeri bir saldırıya uğraması durumunda, diğer imza atan devlet tarafsız kalır. Tarafsızlık pakta, genellikle her bir imza sahibinin diğerine bir saldırı olması durumunda askeri olarak tarafsız kalmasını zorunlu kılar. Üçüncüsü ise antant veya uyuşmadır. Buna göre taraflar, silahlı saldırı durumları dâhil olmak üzere kriz durumlarında danışma ve işbirliği yapar.¹⁰⁶

İttifakların tamamının temelinde ortak çıkar olgusunun yattığını belirten Morgenthau'ya göre ittifaklar özdeş, tamamlayıcı ve ideolojik çıkarlar ve politikalara hizmet eden ittifaklar şeklinde üç kısımda incelenebilir. Tarafların tümünün hedef ve çıkarlarının ortak olduğu ittifaklar özdeş çıkarlara hizmet eden ittifaklar olarak ele alınabilir. Avrupa güç dengesini korumada özdeş çıkarları olan İngiliz-Amerikan ittifakı, belki de buna verilebilecek en klasik örnektir. Tamamlayıcı çıkarlara hizmet eden ittifaklarda tarafların belli bir alandaki politikalarının devam ettirilmesine tüm taraflar destek vermektedir.¹⁰⁷ Buna örnek olarak 1959'da imzaladıkları İkili Güvenlik Anlaşması'ndan 1979'daki İslam Devrimi'ne kadar süren ABD – İran ittifakı verilebilir.

¹⁰⁶ David J. Singer and Melvin Small, "Formal Alliances, 1815-1939: A Quantitative Description", *Journal of Peace Research*, Vol. 3, No. 1, 1966, s. 5.

¹⁰⁷ Morgenthau, a.g.e., s. 237.

Burada ABD ittifaka SSCB'yi çevreleme politikasının bir halkası olarak yaklaşırken, İran ise komşuları karşısında gücünü artırmak amacındadır.¹⁰⁸ İdeolojik amaçlı ittifaklarda ise tarafların kabul ettikleri ortak değerler ve amaçlar söz konusudur. Avrupa genelinde yükselen cumhuriyetçi akıma karşı monarşilerini korumak isteyen Avusturya, Rusya ve Prusya arasında gerçekleştirilen 1815 tarihli Kutsal İttifak Anlaşması buna örnek verilebilir.

Bunun dışında ittifaklar tek taraflı veya iki taraflı; sınırlı veya genel; sürekli veya geçici; aktif veya pasif ittifaklar şeklinde de tasnif edilebilir. İttifaklar imzalanan bir anlaşma gibi bir metin üzerine resmi olabileceği gibi, herhangi bir yazılı anlaşmaya dayanmayan gayrı resmi ittifaklar da olabilmektedir. Buna en güzel örnek ABD ile İngiltere'nin, 1823'te Monreo Doktrini'nin ilanından 1941'deki Pearl Harbor baskınına kadar olan dönemde, aralarında yazılı herhangi bir anlaşma olmamasına rağmen, iki devleti ortak bir şekilde ilgilendiren hususlarda birlikte hareket etmeleri gösterilebilir.¹⁰⁹

İttifaklar resmi veya gayrı resmi de olabilmektedir. Resmi bir antlaşma ile devletler diğer devlet veya devletler topluluğuna karşı bir sorumluluk altına girerler. NATO ve Varşova Paktı buna birer örnektir. Türkiye'nin 1934'te Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile imzaladığı Balkan Antantı ve 1937'de İran, Irak ve Afganistan ile imzaladığı Sadabat Paktı, buna örnek verilebilir.¹¹⁰ Gayrı resmi ittifaklar ise resmi ittifaklara nazaran daha esnek ve daha az istikrarlı olmaktadır. Bunlar genellikle daha büyük bir ittifak antlaşmasına taraf olmuş devletlerin kendi aralarında devam eden işbirlikleri ve karşılıklı verilen sözlere dayalıdır. Ortak askeri tatbikatların düzenlenmesi veya bir kriz esnasında karşılıklı yardım ve stratejik bilgi paylaşımı gibi konularda verilen sözler, gayrı resmi ittifak türüne örnek verilebilir.¹¹¹ Yazılı bir antlaşmaya dayanmadan kurulan ittifaklara bir başka örnek olarak İsrail'in kuruluşundan itibaren bu devlete hayati destekler veren ABD'nin müttefiklik ilişkisi gösterilebilir.¹¹²

¹⁰⁸ Stephen M. Walt, "Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia", *International Organization*, Vol. 42, No. 2, 1988, ss. 285-292.

¹⁰⁹ Morgenthau, a.g.e., s. 236 – 238

¹¹⁰ Armaoğlu, a.g.e., ss. 173-178

¹¹¹ Griffiths, O'Callaghan ve Roach, a.g.e., s. 170.

¹¹² Walt, *The Origins of Alliances*, s. 12.

Snyder'a göre barış zamanında kurulan ittifaklar ile savaş sırasında kurulan ittifaklar arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Savaş sırasında kurulan ittifaklar genellikle koalisyon olarak adlandırılmaktadır. Bunlar, barış zamanında kurulan ittifaklar gibi saldırılara karşı caydırıcı olma veya müttefiklerin engellenmesi ve kontrol altında tutulması gibi politik işlevlerin çoğundan yoksundur. Snyder'a göre savunma amacı ile veya saldırı amaçlı; geçici veya sürekli; iki taraflı veya çok taraflı; tek taraflı garanti içeren veya karşılıklı taahhütler içeren ittifaklar kurulabileceği gibi ittifaklar bazen gayri resmi dayanışmalar şeklinde veya bazen de büyük çaplı karşılıklı savunma paktı şeklinde de olabilmektedir.¹¹³

İttifakları güvenlik merkezli işbirlikleri olarak tanımlayıp, devletlerin tehdidin kaynağına göre iki şekilde ittifak kurduklarını belirten Stephen Walt, literatürde ittifak çeşitlerini en net bir şekilde ortaya koyan kişi olarak göze çarpmaktadır. Buna göre devletler önemli bir dış tehdit ile karşı karşıya kaldıklarında genellikle ya dengeleme (balancing) ya da peşine takılma (bandwagoning) yoluna giderler. Dengeleme, kısaca genel bir tehdide karşı diğer devletler ile kurulan ittifaktır. Peşine takılma ise tehdidin kaynağı ile yapılan dayanışmadır.¹¹⁴

Walt'a göre dengelemenin peşine takılmadan daha yaygın olduğu durumlar devletler için daha güvenli ortamlardır. Ancak bunun tersi durumlarda saldırgan devletler diğer devletleri yanlarına çekip güçlerini daha da artıracığından, uluslararası ortam devletler için pek de güvenli olmayacaktır.¹¹⁵ Devletler, kaynak ve kapasite açısından büyük devletler veya koalisyonlardan gelebilecek olası tehdit durumlarından kendilerini koruyabilmek için ittifaklara katılırlar. Devletlerin böylesi bir dengelemeyi tercih etmelerinin Walt'a göre iki nedeni vardır:

Bunlardan birincisi, kendilerini tehdit edebilecek potansiyel bir hegemon iyice güçlenmeden onu engelleyemezlerse, kendilerini büyük bir riske atmış olacaklardır. Bir hegemon ile kurulacak olan ittifak risklidir, zira arada tek taraflı bir bağımlılık ilişkisi yaratma ihtimali bulunmaktadır. Bu yüzden devletler için daha güvenli olan seçenek,

¹¹³ Glenn H. Snyder, a.g.e., s. 105.

¹¹⁴ Walt, *The Origins of Alliances*, s. 17.

¹¹⁵ Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", s. 4.

henüz hegemon olmamış daha küçük güçlerle ittifak kurmaktır.¹¹⁶ Buna en güzel örnek olarak gösterilebilecek devlet hiç kuşkusuz İngiltere'dir. İngiltere'nin geleneksel ittifak politikasını anlatırken Winston Churchill "*Dört yüz yıl boyunca İngiltere'nin dış politikası kıtadaki en güçlü, en saldırgan güce karşı durmaktı. Daha güçlü olana katılıp ganimetten pay almak daha kolay olabilirdi. Ancak her zaman daha zor olan yolu seçtik ve daha küçük güçlerle ittifaklar kurduk ve böylece de kıtadaki askeri tiranları kim olursa olsun bertaraf ettik*" demektedir.¹¹⁷

Walt'a göre ikinci seçenek güçlü devletin kendisinden daha zayıf olan tarafa katılmasıdır. Buna göre daha güçlü olan yeni üyenin ittifak içindeki etkisi daha fazla olacaktır; zira zayıf taraf daha fazla yardıma ihtiyaç duyacaktır. Bunun tersine, daha güçlü tarafla olan bir ittifakta buraya verecek çok fazla bir katkısı olmayacak ve etkisi de ona göre daha düşük olacaktır. Bu yüzden geleneksel İngiliz dış politikasında izlenen yol olan zayıf olan tarafa katılma politikası, tercih edilen seçenek olmalıdır. Peşine takılma konusunda Walt, devletlerin genellikle gücün cazibesi karşısında direnemediği öncülünden hareket etmektedir. Ona göre devlet ne kadar güçlü olursa ve bu güç ne kadar açık bir şekilde ortaya konulursa, başkalarının da onunla müttefik olma olasılığı o kadar artacaktır.¹¹⁸

Peşine takılma (bandwagoning) kavramını uluslararası ilişkiler alanında ilk olarak kullanan kişi esasında Kenneth Waltz'dur. Ona göre peşine takılma güçlü koalisyona katılmayı ifade eder ve zayıf olan taraf ile birlikte yapılan dengelemenin tam olarak zıddıdır.¹¹⁹ Bir devletin, giderek büyüyen ve gelecekte önemli bir tehdit olma potansiyeli bulunan bir devlet veya bir koalisyonun peşine takılması, buradan kaynaklanabilecek olası bir tehdidi kendisinden uzaklaştırıp başka bir yere yönlendirerek saldırıdan kaçınmayı umması ile açıklanabilir. Burada potansiyel bir tehdit karşısındaki bir devlet, önüne geçip engel olamadığı bir gücün yanına geçmek suretiyle kendini savunma amacıyla hareket etmektedir. Peşine takılmanın bir diğer gerekçesi de bir devletin, savaş zamanında kazanılan zaferin ganimetlerinden yararlanabilmek için kendisinden çok daha

¹¹⁶ A.g.e., s. 5.

¹¹⁷ Winston Churchill, *The Second World War, Volume 1. The Gathering Storm*, New York: Rosetta Books, 2002, s. 250.

¹¹⁸ Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", ss. 5-6.

¹¹⁹ Waltz, a.g.e., s. 126.

güçlü olan bir devlet veya koalisyona katılması olabilir.¹²⁰ Mesela 2. Dünya Savaşı'nın son günlerinde savaş sonrası oluşturulacak yeni sistem konusunda görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Bu amaçla 4-11 Şubat 1945 tarihlerinde yapılan Yalta Konferansı'nda 1 Mart 1945 itibariyle Almanya ve Japonya'yla savaş halinde olan devletlerin, ABD'nin San Francisco kentinde toplanacak olan konferansa davet edilip yeni kurulacak olan Birleşmiş Milletler Örgütü'nün (BM) kurucu üyeleri arasına alınacağı ilan edilmiştir. Yalta Konferansı sonrasında, uzunca bir süre savaşa katılmamak için gayret sarf eden Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş ilan ederek savaşa fiilen katılmasa da savaş sonrası düzenin bir parçası olma adına hukuken savaşa dâhil olmuştur.¹²¹

Walt'un da ifade ettiği gibi devletlerin, en büyük tehdidi oluşturan yabancı güç ile ittifak kurma veya onların karşısında yer alan diğer küçük devletlerle ittifak kurma eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür. Kısaca ifade etmek gerekirse dengeleme zayıf tarafla, peşine takılma ise güçlü tarafla yapılan ittifaktır. Ancak bazı durumlarda zayıf bir güç başka nedenlerle daha tehlikeli ise, devletler diğer güçlü devletlerle ittifak kurarak dengeleyebilir. 1. ve 2. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve müttefikleri karşısında oluşturulan koalisyonun toplam gücü, Almanya ve müttefiklerinin gücünün çok üzerindedir.¹²² Böylesi durumlarda tehdidin büyüklüğünün yanı sıra tehdit seviyesini etkileyecek diğer faktörleri de göz önünde bulundurmak gerekir. Walt'a göre tehdidin seviyesini belirleyen bu unsurlar toplam güç kapasitesi, coğrafi yakınlık, saldırgan yetenekler ve saldırgan niyetlerdir.¹²³

İttifak ilişkilerinde dengeleme statükoyu sürdürme eğiliminin bir göstergesiyeğin peşine takılma ise sistemin değişim yönünde ivme kazanmasını sağlar. Bu yüzden sistem açısından peşine takılma dinamik, dengeleme ise statik bir yapı arz etmektedir.¹²⁴ Peşine takılma ilişkisinin de bazı şekilleri bulunmaktadır. Çakal peşine takılması (jackal bandwagoning), orta büyüklükte bir güce sahip olan, ancak revizyonist hedefleri olan bir devletin, revizyonist çok daha büyük bir gücün yanında tamamen kendi çıkarları için

¹²⁰ Walt, *The Origins of Alliances*, s. 20.

¹²¹ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 157.

¹²² Bu dönemde Almanya ile müttefiklerinin askeri ve ekonomik güçleri ile karşı cephenin askeri ve ekonomik güçlerin için bkz. Walt, *The Origins of Alliances*, s. 22.

¹²³ Walt, *The Origins of Alliances*, ss. 21-26.

¹²⁴ Randall L. Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, ss. 92-93.

hareket etmesidir.¹²⁵ 2. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa giren İtalya'nın durumu buna güzel bir örnektir.

Üzerine çullanma şeklinde gerçekleşen peşine takılma, bir savaşın sonuna yaklaşıldığında, hangi tarafın kazanacağı anlaşıldığında, kazanan tarafın yanında savaşa katılma ve ganimetten pay alma durumunu ifade etmektedir.¹²⁶ Yunanistan'ın 1. Dünya Savaşı'na katılma serüveni bu duruma bir örnektir. 1. Dünya Savaşı'na uzun bir süre iç anlaşmazlıklar yüzünden katılmamış olan Yunanistan, savaşın gidişatının artık belli olmaya başladığı 1917 yılı ortalarında İngiltere ve Fransa'nın İzmir ve civarını Yunanlılara vaat etmesinden sonra müttefiklerin yanında 26 Haziran 1917'de savaşa katılmıştır. Böylelikle Yunanistan hem savaşın dezavantajlarını en az seviyede yaşamış hem de savaşın sonunda yapılan paylaşımından pay almaya hak kazanmıştır.¹²⁷

Peşine takılmanın bir başka nedeni de devletlerin, gelecekte hakim trend¹²⁸ olacağını düşündükleri güç ile kader birliği etme girişimidir. Sözgelimi Soğuk Savaş Dönemi'nde birçok az gelişmiş devletin komünizmin yükselişi karşısında bu blokta yer almak istemesi buna bir örnektir. Bir başka örnek ise 1940 yılına gelindiğinde Almanya'nın elde ettiği askeri zaferler ve yükseliş karşısında Japonya'nın da bu devletin yanında yer almak istemesidir.¹²⁹

Bazı durumlarda ise güçlü bir devletin sıra ile etrafındaki devletler üzerinde hâkimiyet kurarak, hızlı bir şekilde gücünü geniş alanlara yayması söz konusu olabilir. Bu durum aynı bir salgın hastalığın hızla yayılmasına veya bir domino etkisine benzetilebilir. İşte domino etkisi veya yayılma şeklinde ifade edilen bu gibi durumlarda da devletler, kendilerinden çok daha büyük ve etraflarındaki tüm devletleri etkisi altına almış olan büyük gücün peşine takılabilirler.¹³⁰ Domino etkisine en güzel örnek Güney Doğu Asya'da komünizmin yayılma sürecidir. 1949 yılında Mao önderliğinde komünistlerce kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), Güney Doğu Asya'da komünizmin yayılmasını sağlayan çok önemli bir faktör olmuştur. Bu tarihten sonra bölgede birçok

¹²⁵ Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", ss. 93-94.

¹²⁶ a.g.e., ss. 95.

¹²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 75.

¹²⁸ "Wave of the future"

¹²⁹ Schweller, "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", ss. 96.

¹³⁰ a.g.e., ss. 98.

devlet komünist bloka dâhil olmuştur. Bunlardan bir tanesi de Vietnam'dır. 1954 yılında imzalanan Cenevre Antlaşmaları ile Vietnam Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılmış, kuzeyde komünizm hâkim olurken, güney ABD'nin kontrolünde kalmıştır. Bu tarihten sonra ABD, güneyin de komünistlerin eline geçmesi ve bunun da bir domino etkisi yaratarak Güney Doğu Asya genelinde komünizmin egemen hale gelmesinden korkarak güneye daha fazla yardım etmeye devam etmiştir. Bundan sonra ise kuzeyin saldırılarının artmasıyla ABD burayı kaybetmemek için 1965'ten itibaren ülkeye asker sevk etmiş ve 1975 yılına kadar sürecek olan Vietnam Savaşı bu şekilde başlamıştır.¹³¹

2.3. Neoklasik Realizm ve İttifak İlişkileri

İttifaklar, tarih boyunca uluslararası ilişkiler alanında önemli olgulardan bir tanesi olmuştur. Mezopotamya'da kurulan ilk şehir devletlerinden, Antik Dönem'de Ege Denizi etrafında kurulan şehir devletlerine; Roma'nın kuruluş dönemlerinden İslamiyet sonrası Orta Doğu bölgesinde kurulan devletlere; Orta Çağ Avrupası'ndan Westphalian Düzen'in hâkim olduğu Avrupa'ya; 19. yüzyıl boyunca Avrupa ve Dünya geneline yayılan savaşıardan 20. yüzyılın ilk yarısındaki iki büyük dünya savaşına ve nihayet Soğuk Savaş Dönemi'nden günümüze kadar uluslararası ilişkiler denince akla gelen ilk şeylerden biri devletler arasında kurulan ittifaklar olmuştur. Sayılan dönemlerdeki gelişmeleri, kurulan ittifakları anlamadan izah etmek mümkün değildir. Tarihsel süreçte ortaya çıkan ittifakların sayıları hakkında bugüne kadar çok sayıda çalışma yapılmıştır. Sözelimi 1815-1939 yılları arasındaki ittifakları nicel olarak sınıflandırmış olan Singer ve Small'a göre bu tarih aralığında savunma, saldırmazlık ve danışma/işbirliği şeklinde üç kategoride toplam 112 resmi ittifak kurulmuştur.¹³² Orta Doğu'da kurulan ittifakları inceleyen Walt ise yalnızca 1955-1979 tarihleri arasında toplam 36 farklı ittifak kurulduğunu ifade etmektedir.¹³³

İttifakların önemi, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan Soğuk Savaş Dönemi'nde giderek artmış ve gelinen noktada uluslararası ilişkiler alanında ittifaklara değinmeden konuşmak imkânsız hale gelmiştir.¹³⁴ Bu yüzden Morgenthau ittifakları, çok

¹³¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 316

¹³² Singer ve Small, *a.g.e.*, s. 23.

¹³³ Walt, *The Origins of Alliances*, ss. 287-288.

¹³⁴ Liska, *a.g.e.*, s. 3.

devletli sistem içinde işleyen güç dengesinin zorunlu bir fonksiyonu olarak ifade etmektedir.¹³⁵

Realist düşüncenin fikir babalarından bir tanesi olan Niccolo Machiavelli, birisi içeriden, diğeri de yabancı ülkelerden olmak üzere Prens'in iki tehlike ile karşı karşıya olduğunu ve buna karşı iyi ordular ve iyi ittifaklarla kendisini savunabileceğini anlatarak ittifakların önemini vurgulamıştır.¹³⁶

Devletlerin kurmuş oldukları ittifakları konu alan çalışmalar günümüze kadar büyük bir çoğunlukla Realist gelenek çerçevesinde ele alınmıştır. Zira ittifakların kurucu unsurları olan devletler, Realist geleneğin tüm alt yaklaşımlarına göre uluslararası ilişkiler alanının en temel aktörüdür. Klasik Realizm, Neo Realizm ve Neoklasik Realizm akımlarının üçü de ittifakları ele almışsa da Klasik Realizm ve Neo Realizm akımları çoğunlukla bu ittifakların nasıl ve hangi ortamlarda ortaya çıktığını araştırmıştır.¹³⁷ Devleti bir kara kutu gibi gören ve onu rasyonel ve yekpare bir yapı olarak kabul eden bu iki yaklaşım, ittifaklar konusunda da benzer bir eğilim içerisindedir. Özellikle Neo Realist yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin temel belirleyici unsuru olan uluslararası sistemin etkisiyle devletler kendi iç karar verme mekanizmalarından ziyade, uluslararası yapının kendilerine sunduğu/dayattığı koşullar neticesinde ittifaklara katılmaktadır. Klasik Realist yaklaşımda Morgenthau'nun ortaya koyduğu “güç dengesi”¹³⁸ merkezli açıklamalar yapılmaya çalışılırken, Neo Realist yaklaşımda ise “tehdit dengesi”¹³⁹ ve “çıkar dengesi”¹⁴⁰ kavramları ön plana çıkarılarak ittifakların kuruluşları genellikle bu çerçevede izah edilmeye çalışılmıştır.

Neoklasik Realist yaklaşım, Neo Realist yaklaşımın analizlerinde en temel hareket noktası olan uluslararası sistemi yine bir başlangıç noktası olarak kabul ederek yola çıkmıştır. Ancak karşılaşılan olayları açıklamada ve bunları analiz etmede yalnızca sistem merkezli hareket etmenin yeterli bir yaklaşım olmadığını da göz önüne almıştır.

¹³⁵ Morgenthau, a.g.e., s. 235.

¹³⁶ Niccolo Machiavelli, *Prens*, 2. b., Çev: Nazım Güvenç, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1994, s. 112.

¹³⁷ Liska, a.g.e., s. 12; Holsti, Hopmann ve Sullivan, a.g.e., s. 2; Waltz ve Quester, s. 166; Walt, *The Origins of Alliances*, s. 1.

¹³⁸ Morgenthau, a.g.e., ss. 218-220.

¹³⁹ Walt, *The Origins of Alliances*, ss. 21-26.

¹⁴⁰ Schweller, “Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In”, ss. 101-102.

Özellikle Soğuk Savaş Dönemi gibi sistemin ön plana çıktığı dönemlerde mecburen sistemin en önemli belirleyici unsur olduğunu kabul eden Neoklasik Realizm, sistemin normalleştiği dönemlerde diğer ara değişkenlerin öneminin arttığını ve analizlerde bu faktörlerin göz ardı edilmemesi gerektiğini kabul etmektedir.

Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinden sonra ise uluslararası sistemde meydana gelen değişime paralel bir şekilde, karşılaşılan olayları açıklamada bir kısım bakış farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Realist akımın güncel bir versiyonu olarak karşımıza çıkan Neoklasik Realist yaklaşım, olayları açıklama ve analiz etmede uluslararası sistemin varlığını kabul ederken bunun yanı sıra temel aktör olan devletlerin iç yapılarını da analizlerine dâhil etmeye başlamıştır.¹⁴¹ Neoklasik Realist yaklaşıma kadar Realist gelenek içerisinde devlet adeta bir “*kara kutu*” olarak ele alınmış ve içeriğine inilmemiştir. Ancak Neoklasik Realist yaklaşım ile birlikte devletin üniter ve rasyonel bir yapı olarak ele alınmasına karşı çıkılarak ara değişkenler olarak da ifade edilen ve ülke içinde devletin dış politikalarına yön verme veya onu etkileme gücü olan faktörler de analizlere dâhil edilmeye başlanmıştır.¹⁴²

Neoklasik Realizm, devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde, içsel tercihlerin son derece etkili olduğunu savunmaktadır.¹⁴³ Mesela bir devletin dış politikalarının belirlenmesinde uluslararası sistemik koşulların yanı sıra o devlette liderlik yapan insanların yaklaşımları da son derece etkilidir. Liderler çoğu zaman uluslararası sistemik koşullara göre hareket etseler de neticede o devletin dış politikasının şekillenmesinde onların vereceği kararlar da büyük önem taşımaktadır. Mesela devletlerin liderlerinin birbirleri ile olan diyalogları, samimiyetleri, husumetleri veya aynı dünya görüşünü paylaşıp paylaşmadıkları gibi hususlar devletlerin politikalarına da doğrudan etki edebilmektedir. Nitekim Türkiye'nin Arap Baharı'ndan sonraki süreçte Mısır ile olan ilişkilerinin seyrini açıklamada lider faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Mısır'da Muhammed Mursi'nin 2013 yılında bir askeri darbe ile iktidardan indirilmesi sürecine en sert tepkiyi veren devlet Türkiye olmuştur. Zira Türkiye'nin bu dönemde Başbakanı olan Recep T. Erdoğan da Mursi gibi Müslüman Kardeşler teşkilatına bağlı bir

¹⁴¹ Zakaria, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, s. 198.

¹⁴² Glaser, a.g.e., s. 195.

¹⁴³ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 20.

liderdir ve kendisi ile aynı dünya görüşündeki bir lidere karşı girişilen darbeye de tepkisini göstermiştir. Erdoğan'ın bu süreçteki sert yaklaşımı, Mısır ile Türkiye'nin ikili ilişkilerinin uzun bir süre boyunca kopmasına, diplomatik ilişkilerin en alt seviyeye indirilmesine neden olmuştur.

Neoklasik Realizmin üzerinde durduğu içsel faktörlerden bir diğeri ise stratejik kültürdür. Buna göre devletlerin belli konularda izledikleri dış politikalar, zaman içerisinde yerleşik bir kültür halini alarak o devlete liderlik eden insanları, toplumsal seçkinleri ve hatta halkın anlayışını da şekillendirebilmektedir. Devletin dış politikasını şekillendiren stratejik kültür, aynı zamanda devletin diğer devletlerle kurduğu ittifaklara da etki edebilmektedir. Sözelimi Türkiye'nin 2000'li yılların başlarından itibaren zengin enerji kaynaklarının keşfedilmeye başlandığı Doğu Akdeniz bölgesi merkezli geliştirdiği stratejik kültür, hem izlediği dış politikasını şekillendirirken hem de bölgede kurulan ittifaklara yaklaşımını da belirleyen önemli bir faktör haline gelmiştir.

Doğu Akdeniz Bölgesi'nde, 2009 yılından itibaren bulunan zengin doğal gaz kaynakları, bölgedeki dengeleri değiştirmiştir. İsrail, Mısır, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bölgedeki zengin enerji kaynaklarını paylaşmak amacıyla 2013 yılından itibaren ortak hareket ederek Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırması Anlaşması yapmıştır. Yapılan bu anlaşmayla birlikte Türkiye, Antalya Körfezi açıklarında 41.000 km²'lik küçük bir alana hapsedilmeye çalışılmıştır.¹⁴⁴ Doğu Akdeniz'de oluşan bu ittifakın karşısında Türkiye ise 27 Kasım 2019'da Libya ile bir ittifak kurarak Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması'nı imzalamıştır. Türkiye'nin anlaşma yaptığı Libya'da bu sırada iki farklı hükümet ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi ülkenin başkenti olan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH), diğeri ise Halife Hafter Hükümeti'dir. Bu süreçte Türkiye; ABD, Rusya Federasyonu (RF), Fransa, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri ile Mısır'ın desteklediği Hafter yerine UMH'yı meşru hükümet olarak kabul etmiş ve bu hükümet ile anlaşma yapmıştır. Doğu Akdeniz'de kendi çıkarlarına karşı kurulan ittifakın karşısında Türkiye'nin, özellikle müttefiki olduğu ABD ile Fransa ve RF gibi birçok devletin tanıyıp desteklediği taraf yerine UMH ile bir

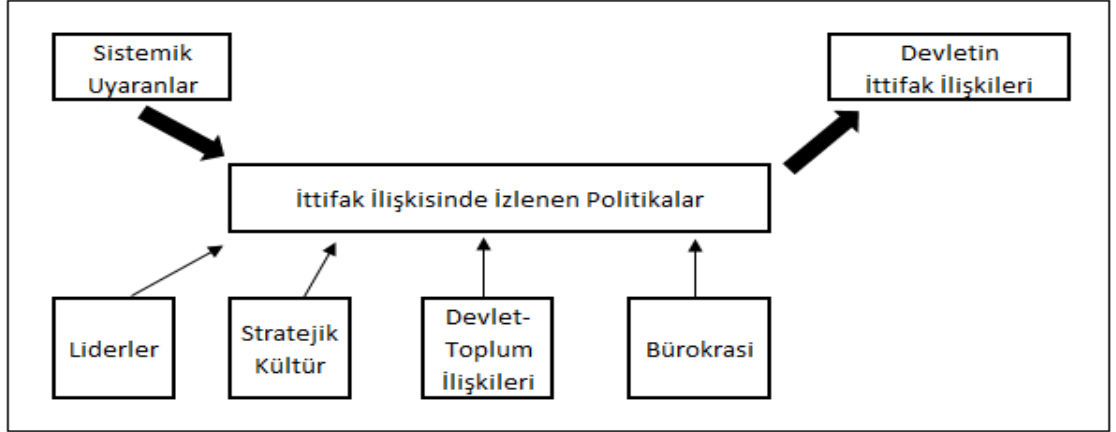
¹⁴⁴ Cihat Yayıcı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s. 24.

ittifak kurarak izlediği dış politika, Doğu Akdeniz merkezli geliştirdiği stratejik kültür ile açıklamak mümkündür.

Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde devlet ile toplum arasındaki ilişkiler ile ülkedeki bürokrasi de önemlidir. Demokrasinin geliştiği, demokratik kurumların ve yapıların siyasetin gündemini belirlemede etkili olmaya başladığı günümüz dünyasında bu iki faktörün önemi de giderek artmaktadır. Devleti yöneten kişi ve kurumlar karşısında toplumun örgütlü bir şekilde yönetime katılması, ancak 20. Yüzyılda gerçekleşebilmiştir. Dünya üzerindeki birçok devlette bu konuda gelişim çok yavaş olsa da günümüz koşullarında devletlerin dış politikalarında toplumsal gruplar ve kurumların etkili olmaya başladığı söylenebilir. Benzer şekilde bürokrasi de demokrasi kültürünün gelişmesi ile birlikte etkinliği artan önemli bir ara değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin yönetim sistemleri içerisinde karar alma mekanizmasında farklı kurumların da etkili olabilmesi, ancak demokrasinin gelişmesi ve demokrasi kültürünün oturmasıyla mümkün olabilmıştır. Bu sayede daha önce yalnızca liderlerin etkili olduğu karar alma mekanizması artık daha komplike bir yapıya dönüşmüş ve alınan kararlarda devlet içerisindeki bürokrasi de etkili olmaya başlamıştır.

Günümüz koşullarında yukarıda sayılan bu faktörler devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde görece etkili olan unsurlardır. Ülkeden ülkeye farklılık olmakla birlikte Neoklasik Realizme göre dış politikanın şekillenmesinde bu faktörler devletlerin dış politika davranışlarının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Bu yüzden bir devletin dış politika davranışlarının anlaşılabilmesi için sistemik uyarıların yanında bu dört ara değişkenin de analiz edilmesi gerekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesinden sonra devletlerin sistemin dayatmalarından görece daha özgür dış politika davranışları sergilemeleriyle beraber bu davranışların anlaşılması ve analiz edilmesinde ara değişkenlerin daha önemli hale geldiği açıktır.

Tablo 6. Neoklasik Realizme Göre İttifak İlişkilerine Etki Eden Faktörler

Tablo 6’da da görüldüğü gibi Neoklasik Realizme göre devletin dış politika alanında karar alma mekanizmasında etkili olan faktörler, nihayetinde devletin ittifak parametrelerini de ifade etmektedir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde söz konusu bu parametreler, ittifak ilişkilerinin işleyişini açıklamada temel parametreler olarak kabul edilecek bu bağlamda Obama ve Trump Dönemleri’ndeki Türkiye – ABD ittifak ilişkileri bu çerçevede analiz edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

OBAMA DÖNEMİ'NDE (2009 – 2017) TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ'NİN ANALİZİ

ABD'nin 44. Başkanı olarak iki dönem (2009-2017) Başkanlık koltuğuna oturan Barack Hüseyin Obama, kendisinden önce iki dönem Başkanlık yapmış olan George W. Bush'un mirasını devralmıştır. 11 Eylül 2001 Saldırıları'ndan sonra teröre karşı küresel bir savaş başlatan Bush Dönemi'nde ABD her ne kadar bazı müttefiklerini yanına almış olsa da bu dönemde tek taraflı politikalar uygulamıştır. Bu tek taraflı politikalar sonucunda ABD, önce Afganistan'a ardından da Türkiye'nin güneydoğu sınırındaki Irak'a askeri müdahalede bulunmuştur. Teröre karşı savaşın yeni bir Amerikan yüzyılına kapı açacağını düşünen Bush yönetimi¹⁴⁵, bu uğurda Fas'tan Basra Körfezi'ne kadar olan bölgede birçok ülkede değişiklik öngörmüş¹⁴⁶ ve dış politikasını buna göre hayata geçirmiştir.

ABD'nin Bush Dönemi'nde Orta Doğu bölgesi için öncelikli amacı, Büyük Orta Doğu Projesi¹⁴⁷ (Greater Middle East Project) olarak da adlandırılan projeyi hayata geçirmek olmuştur. ABD, Büyük Orta Doğu Projesi ile Fas'tan Afganistan'a kadar olan bölgedeki ülkelerde serbest piyasa, serbest seçimler, basın özgürlüğü ve insan hakları örgütlerinin desteklenmesi gibi adımlar atmak suretiyle ekonomik, siyasal ve sosyal durumun düzeltilmesini amaçlamıştır. Bu amaçla atılacak adımlar sayesinde Orta Doğu merkezli terör, uluslararası suçlar ve kaçak göç gibi tehditlerin kontrol altına alınması hedeflenmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Steven W. Hook ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, s. 320.

¹⁴⁶ Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Condoleezza Rice'in 2003 yılında The Washington Post'ta kaleme aldığı "Transforming the Middle East" yazısı, bu konuyu etraflıca ele almaktadır.

¹⁴⁷ Türkiye'de BOP olarak yaygın kabul gören bu projenin esas adı Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek bir Gelecek ve İlerleme için Ortaklık'tır (Partnership for Progress and a Common Future with the Region of the Broader Middle East and North Africa).

¹⁴⁸ Hüseyin Bağcı ve Bayram Sinkaya, "Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye: Ak Parti'nin Perspektifi", *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 22.

Bush Dönemi'nde izlenen bu tek taraflı dış politika anlayışı, bir yandan Türkiye de dâhil olmak üzere ABD'nin müttefikleri nezdinde desteğin azalmasına yol açmış, diğer yandan ise dünya kamuoyunda ABD'nin Clinton Dönemi'nden miras kalan sempatiyi kaybetmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Bush Dönemi'yle ilgili ABD ve dünya genelinde yaşanan hayal kırıklığından sonra Obama'nın başkanlık koltuğuna oturması, herkeste büyük bir değişim beklentisi oluşturmuştur.

Bush Dönemi'ndeki ulusal güvenlik anlayışı tek taraflı güç uygulanması stratejisine dayanan ve diplomasiye ihtiyaç duymayan bir boyutta gerçekleşmiştir. Ancak Obama ile birlikte uluslararası alanda tek taraflı politikalar izlemek yerine özellikle sorun yaşanmış olan devletlerle daha yakın diyalog süreçleri başlatılarak, diplomasiye ağırlık verilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda Bush Dönemi'nde zedelenen ABD'nin küresel imajının düzeltilmesi amacıyla Obama Dönemi'nde özellikle kamu diplomasisi izlenmeye başlamıştır. ABD'nin diğer devletlerin halklarını ve söz konusu devletlerin politikalarını kendi lehine çekme amacıyla bulunduğu girişimler olarak tanımlanabilecek olan kamu diplomasisi¹⁴⁹ adımları Obama Dönemi'nde Bush Dönemi'ne nazaran artmıştır. Bu dönemde ABD'nin izlediği kamu diplomasisine örnek olarak Obama'nın 7 Nisan 2009 tarihinde TBMM'de Türkiye ve İslam Dünyası'na yönelik mesajlar verdiği konuşması ile 4 Temmuz 2009 tarihinde Kahire'de İslam Dünyası'na yönelik yapmış olduğu konuşmalar verilebilir.

Obama ile birlikte Amerikan dış politikasında Bush Dönemi'ne kıyasla daha yapıcı bir yaklaşım sergilenmeye başlanmıştır. Bu dönemde Obama, demokrasi ve insan haklarını öncelikle, uluslararası örgütlerin güçlendirilmesi ve toplum mühendisliği yapılmayacağı gibi bir kısım ilkeler içeren bir dış politika yaklaşımı¹⁵⁰ sergilemek istediğini deklare etmiştir. Ayrıca Obama, Bush'un izlediği yolu takip etmeyeceğini, sadece dostlarla değil, düşmanla da diyalog kurup müzakere etmekten çekinmeyeceğini ifade etmiştir. Dost ve müttefik devletlerle birlikte çok taraflı bir şekilde hareket edileceğini ve askeri güçten yumuşak güç unsurlarının kullanılacağını sinyallerini vermiş ve böylelikle yeni bir döneme gireceği konusunda büyük bir beklenti

¹⁴⁹ Barış Özdal ve Ragıp Kutay Karaca, *Diplomasi Tarihi – I*, 1. b. Bursa: Dora Yayınları, 2015, s. 56.

¹⁵⁰ Barack H Obama., “Renewing American Leadership”, July/August 2007, <https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-07-01/renewing-american-leadership> (24.12.2020).

oluşturmuştur.¹⁵¹ Ancak Obama Dönemi'nin başlarında yoğunlaşan bu adımların söylemden öteye geçmediğini de belirtmek gerekir. Zira Obama yönetimi Bush Dönemi'nde izlenen dış politikaya dair birçok konuda eleştiri getirip farklı bir yol izleneceğine dair bir beklenti oluşturmuştur. Ancak Obama'nın iki dönem süren Başkanlığı boyunca genel olarak olayların akışına göre pozisyon alınmış, önleyici tedbir almaya yönelik hamleler yapılmamış ve gelişen olaylar karşısında reaksiyonel bir yaklaşım sergilenmiştir.¹⁵²

1. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ'NDE YAŞANAN BELİRLEYİCİ OLAYLAR

Obama'nın seçilmesinden sonra dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de bu yeni dönemde ABD ile ilişkilerin nasıl bir seyir izleyeceği hem siyasetler hem de dış politika uzmanlarının merak konusu olmuştur. Zira Obama'nın Bush'tan devraldığı sorunları çözüme adına izleyeceği politikalar, özellikle Orta Doğu bölgesi ve Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren hususlar olmuştur.

Obama, Başkanlık koltuğuna oturmasından yalnızca iki buçuk ay sonra yaptığı Avrupa gezisinin sonunda Türkiye'ye gelmiş ve bu ziyaretinde Türkiye'nin ABD için önemine vurgu yaparak “*Türkiye ile birlikte çalışmak Müslüman dünyası ile Batı dünyası arasında birleşmeyi sağlayacak ve bizi refah ve güvenliğe götürecektir*” demiştir.¹⁵³ ABD'nin Orta Doğu ile ilgili öncelikli isteği, bölgedeki otokratik yönetimlerin yerlerini daha demokratik yönetimlere bırakması ve bu ülkelerin küresel ekonomik sistem içerisine dâhil olmaları olmuştur. Türkiye'nin de bu dönemde bölgeyle ilgili önceliği bu ülkelerin demokratikleşmeleri yönünde şekillenmiştir.¹⁵⁴

Büyük beklentiler eşliğinde görevine başlayan Obama Dönemi'nde Türkiye ile ABD'nin ilişkilerinde yaşanan ve iki devlet arasındaki ittifakı yakından ilgilendiren birçok önemli olay gerçekleşmiştir. İkili ilişkilerin gelişmesi bir yana, bu dönemde

¹⁵¹ Meliha Benli Altunışık, “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, Temmuz 2009, s. 78.

¹⁵² Hasan Basri Yalçın, “Obama Stratejisi ve Orta Doğu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 9, Sayı 2, 2015, s. 57.

¹⁵³ NTV, “Obama: Türkiye'nin görüşüne odaklandım”, 06.04.2009, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/obama-turkiyenin-gorusune-odaklandim,zKcpxrLSk-87f-nQlifFg> (24.12.2020).

¹⁵⁴ İsmail Ermağan, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Abd Dış Politikası-Obama Dönemi ve Ak Parti” , *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2012, s. 30.

yaşanan gelişmeler, 1950’lerden itibaren süren bu önemli ittifak ilişkisinin sorgulanmasını netice vermiştir.

1.1. Model Ortaklık

Obama Dönemi’nde Orta Doğu bölgesine yönelik izlenen dış politika, olaylara karşı halefi Bush gibi belli bir doktrin çerçevesinde ve aktif olarak değil, karşılaşılan olay ve sorunlara karşı dış politika oluşturmak ve olayları geriden takip ederek yönlendirmeye çalışma şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde dış politika alanında karşılaşılan sorunlar karşısında ABD, Bush Dönemi’ndekinin aksine daha sakin ve pasif bir yaklaşım sergilemiştir. Obama Dönemi’nde takip edilen dış politika çizgisi ile ilgili olarak getirilen en önemli eleştirilerden birisi, bu dönemde ABD’nin olayları yönlendirmek yerine, İran, Libya ve Arap Baharı örneklerinde olduğu gibi olayların akışına göre bir politika belirleyerek buna göre hareket edilmesi olmuştur. Buna “*arkadan liderlik*” (leading from behind) denmiştir.¹⁵⁵ Bu konuda Obama da 2015 yılında yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde “*stratejik sabır*” (strategic patience) ifadesini kullanarak yaklaşımını resmi olarak ortaya koymuştur.¹⁵⁶

Orta Doğu bölgesinde Bush Dönemi’nden oldukça sorunlu bir miras devralmış olan Obama yönetimi, bölgeyle ilgili daha önceki projeleri askıya alarak yeni bir yaklaşım sergilemeye karar vermiştir. Bu bağlamda bölgedeki en önemli müttefiklerinden birisi olan Türkiye için öngörülen rol, Bush Dönemi’nde BOP olarak anılan projenin yeni bir versiyonu olan “*Model Ortaklık*” şeklinde olmuştur. Bush Dönemi’nde Türkiye, Müslüman ülkelere, ılımlı İslam ve potansiyel bir demokrasi modeli olarak örnek gösterilmekteyken, Obama Dönemi’nde ise, bu ülkelerdeki İslami kesimlere, ülkelerine Batı tipi modern bir demokrasi inşa edilebilmesi amacıyla bir model ülke olarak takdim edilmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Charles Krauthammer, “The Obama Doctrine: Leading from Behind”, The Washington Post, 28 Nisan 2011, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html (24.12.2020).”

¹⁵⁶ The White House (2015), “The National Security Strategy of the United-States of America”, 6 Şubat 2015, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2015/> (24.12.2020).

¹⁵⁷ Ertan Efeğil, “Ak Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 18, 2016, s. 46.

Jeopolitik konumu itibariyle Orta Doğu ile Batı arasında köprü konumunda bir ülke olan Türkiye, bu yönüyle bölgede ABD'nin en önemli müttefiklerinden biri olmuştur. Nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olan ve laiklik sayesinde demokrasi ve İslam'ı birleştirmeyi başarmış bir ülke olması, Türkiye'yi ABD için Orta Doğu'daki diğer Müslüman ülkeler için de doğal bir model haline getirmiştir. Bunların yanında Türkiye'de bu dönemde iktidarda Muhafazakâr kimliğini demokrasi ile birleştirmeyi başarmış bir siyasi parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) bulunması da Türkiye'nin Orta Doğu'daki diğer Müslüman ülkeler için Türkiye'nin önemli bir rol model olabileceğini göstermiştir.

Türkiye ile ABD ittifakının sıradan bir ittifak ilişkisinden daha ileri seviyede olduğunu anlatmak ve aynı zamanda Orta Doğu'daki diğer Müslüman ülkeler için de bu ilişkinin bir model olması amacıyla “*Model Ortaklık*” ifadesi kullanılmıştır. Model Ortaklık olarak ifade edilen bu yaklaşımın amacı, bu ittifakın ikili ilişkilerde ve bölgesel seviyede demokrasi, barış, güvenlik ve kalkınma amacıyla genişletilerek Orta Doğu'da yaşanan problemlerin çözümlenmesinde işbirliğinin sağlanması olmuştur.¹⁵⁸

Obama'nın ilk kıtalar arası ziyaretinde Türkiye'yi seçmesi ve bu ziyareti sırasında model ortaklık konusunu ifade etmesiyle, konu iki ülkenin gündemine gelmiştir. Obama'nın bu ziyaretinde her iki tarafın da yapıcı yaklaşımı ve ikili işbirliğinin güçlendirilmesi yönündeki karşılıklı olumlu mesajlar, model ortaklık konusunda her iki tarafın da aynı bakış açısına sahip olduğu algısını yaratmıştır.

Türkiye, Obama'nın Başkan olduğu bu yeni dönem ile birlikte ortaya atılan model ortaklık yaklaşımını, iki devletin ilişkilerinde yeni ve tertemiz bir sayfa açma olarak değerlendirerek bunu büyük bir memnuniyet ile karşılamıştır. Ancak model ortaklık, her iki tarafın da ilişkileri rayına sokma amacıyla kullandığı bir kavram olsa da üzerinde bir konsensüse varılan ortak bir çerçeveyi ifade etmemiştir. Zira 2000'li yılların başlarından itibaren Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan çıkar farklılaşması, Obama'nın Başkan olmasından sonra artarak devam etmiştir.

¹⁵⁸ Ramazan Gözen, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, 2017, s. 12.

ABD yönetiminin model ortaklığa yaklaşımı, Ankara'nın yaklaşımından oldukça farklı olmuştur. Model ortaklık ile ABD'nin amacı 1 Mart 2003 tarihinde yaşanan Tezkere Krizi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin ardından iki devlet arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin düzeyini ve içeriğini tanımlayarak bölgedeki en önemli ortaklarından bir tanesi olan Türkiye ile ilişkileri yeniden geliştirmek olmuştur. Obama yönetimi bu ilişkiye bir Başat Güç psikolojisiyle yaklaşarak, halefi Bush Dönemi'nde kendisinden uzaklaşan, ancak Orta Doğu bölgesinde çok önemli bir aktör olan Türkiye ile ilişkilerini tekrar eski haline getirmeyi hedeflemiştir. Ancak bunu yaparken Amerikan dış politikasındaki hayati önceliklerden taviz vermemeye dikkat edilmiştir. Obama yönetimi Türkiye'nin ancak ABD'nin hayati çıkarlarıyla çelişmediği oranda, kendi bölgesinde aktif diplomasi yürütebileceğini öngörmüştür.¹⁵⁹ ABD'nin bu beklentisinin tersine Türkiye ise dış politikada daha “özerk” hareket ederek Orta Doğu'da daha etkin olmaya çalışmıştır. Sonuç olarak ise ABD'nin, Türkiye'nin bu çabalarını tam olarak kabullenmemesi sonucu iki devlet arasındaki çıkar çatışmaları giderek derinleşmiştir.¹⁶⁰

Türkiye'nin model ortaklıktan beklentisi ise, iki devletin küresel ve bölgesel konularda iki tarafın da eşit ve dengeli birer ortak olarak konulara yaklaşım geliştirilmesi ve ilişkilerin yalnızca güvenlik merkezli değil, çok boyutlu olarak geliştirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁶¹ İlişkilerin yeni çerçevesini çizme amacıyla tasarlanan model ortaklık yaklaşımı bundan öteye geçememiş ve sonuçta kavramsal bir çerçeve olarak kalmıştır. Obama'nın başkanlık koltuğuna oturmasından sonra hayata geçirilmesi beklenen model ortaklık, 2010 yılından itibaren yaşanan gelişmeler sonucunda BOP ve kendisinden önceki diğer projeler gibi hayata geçirilemeden rafa kaldırılmıştır.

1.2. Türk Dış Politikası'nda Yaşanan Dönüşüm

Türkiye 2000'li yıllara bir dizi krizle girmiştir. Önce 1999 yılında yaşanan depremler, sonrasında kötü bir ekonomik ve siyasi yönetim sonucu ortaya çıkan 2001

¹⁵⁹ Çağrı Erhan, “Model Ortaklık Demode Oluyor”, 15.06.2010, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/451082.aspx>, (20.12.2020).

¹⁶⁰ Nuh Yılmaz, “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye'nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara, 2011, s. 567.

¹⁶¹ Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2011, s. 26.

ekonomik krizi Türkiye’yi, tarihi bir dönüm noktasına getirmiştir. Özallı tek partili yıllardan sonra 1991 yılından itibaren ülkeyi koalisyonların yönetmesi ve bunun getirdiği siyasi istikrarsızlık 2001’e gelindiğinde tavan yapmış ve sonuçta büyük bir ekonomik ve siyasi kriz yaşanmıştır. Bu krizlerden sonra 2002 yılında yapılan erken seçim sonucunda AK Parti mecliste çoğunluğu elde ederek tek başına iktidar olmuş ve ülkede koalisyonlar dönemi sona ermiştir.

AK Parti’nin tek başına iktidara gelmesinden sonra Türk Dış Politikası’nda yavaş ama kararlı bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Yeni aktivizm olarak da nitelendirilen bu dönemde önceleri Dış Politika Danışmanı sıfatıyla, ardından da 2009’dan itibaren Dışişleri Bakanı olarak görev alan Ahmet Davutoğlu’nun ortaya koymuş olduğu yaklaşımlara dayalı bir dış politika sergilenmiştir.

Ekonomik ve siyasi krizlerle çalkalanmış ve bu yüzden de uluslararası camia ve özellikle de AB nezdinde güven kaybetmiş olan Türkiye, AK Parti ile birlikte artık çok farklı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu çerçevede verilen en önemli mesaj, Türkiye’nin AB üyeliği odaklı olarak sosyal bir dönüşüm sağlayacağı ve üyelik için gerekli kriterleri hızlı bir şekilde yerine getireceği şeklinde olmuştur. Özellikle Marmara Depremi sonrasında başlayan Yunanistan ile yakınlaşma süreci, Kıbrıs konusunda Annan Planı’na destek verilmesi, ülke içinde yaşayan Kürt vatandaşlar konusunda liberal demokratik ilkeler çerçevesinde sorunların çözülmeye çalışılması gibi adımlar, Türkiye’nin Batı nezdinde yitirdiği güven ve itibarı yeniden kazanma amacıyla atılan adımlar olmuştur.¹⁶²

2002 öncesinde izlenen Türk Dış Politikası, genel olarak “statükoculuk” ve “batıcılık” ilkeleriyle ifade edilmekteyken, bu dönemde statükoculuk anlayışının yerine proaktif dış politika yaklaşımı ikame edilmeye çalışılmıştır. Buna göre AK Parti’nin bu dönemde dış politikadaki temel hedefi, “merkez ülke” olarak nitelendirilebilecek Türkiye’nin, olaylar karşısında reaksiyonel hareket etmeyi bırakarak çok boyutlu ve aktif bir dış politika izlemek olmuştur. Zira tarihsel birikimi ve jeopolitik konumu itibarıyla çok önemli bir zenginliğe sahip olan Türkiye’nin, bölgesinde daha demokratik, eşitlikçi

¹⁶² Tarık Oğuzlu, “Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 6, Sayı 2, 2012, s. 44.

ve çok taraflı bir uluslararası düzenin ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.¹⁶³ Bu amaç ve motivasyonlarla kurulan yeni dış politika kurgusunda “komşularla sıfır sorun”, “aktif bölgesel diplomasi”, “uluslararası örgütlere etkin katılım”, “küresel ilişkilerde uyumluluk” ve “güvenlik-özgürlük dengesi” gibi kavramlar bu yeni dönemin çerçevesini oluşturmuştur.¹⁶⁴ İzlenmeye başlanan yeni dış politika, karşılıklı şüphelerden çok bölgesel istikrarın sağlanması, ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması, ticari ilişkilerin genişletilmesi, güvene dayalı dostane ve barışçıl ilişkiler geliştirilmesi gibi bir kısım yaklaşımlara dayandırılmıştır.¹⁶⁵ Bu çerçevede atılan adımlar neticesinde öncelikle Türkiye’nin sorun yaşadığı komşularıyla ilişkilerinin düzeltilmesi adına çeşitli adımlar atılmış ve bu amaçla komşu ülkelerle başta ekonomi olmak üzere siyasi konular ve güvenlik konularında ilişkiler geliştirilmiştir.

Bu dönemde Türkiye’nin Orta Doğu’daki yeni aktivizmini beş başlıkta ele almak mümkündür. Öncelikle Türkiye bu dönemde çok boyutlu bir diplomasi izlemeye başlamıştır. İkincisi Türkiye bu dönemde, bölgedeki en önemli askeri güç olmasına karşın diplomatik kanalları kullanmakta ısrar edip olumlu bir angajmanı benimsemiştir. Üçüncüsü bölge ülkeleri ile samimi ve uzun soluklu ilişkiler geliştirme çabasında olmuştur. Dördüncüsü Türkiye bu dönemde bağımsız bir dış politika geliştirmiştir. Son olarak beşincisi ise bölgedeki sorunların çözümünde “kazan-kazan” stratejisi ile hareket etmeye başlamıştır.¹⁶⁶

AK Parti’nin iktidara gelmesinden sonra Türkiye, Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmeler karşısında bölgeye yönelik yaklaşımını değiştirmiştir. Bundan önce uzun yıllar boyunca Batı merkezli bir dış politika izleyen Türkiye, Orta Doğu ülkeleri ile diğer İslam ülkelerine ilgisiz kalmış, bu ülkelerle ikili ilişkiler geliştirilmemiştir. Ancak AK Parti’nin iktidara gelmesinden sonra bu ülkelerle ekonomik, ticari, siyasi ve sosyal alanlarda ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye bu çerçevede, Orta Doğu bölgesinde öncelikle mevcut sorunların çözümlenmesine yönelik sorun çözücü bir dış politika izlemiş ve bunun devamında da bölgede düzen kurucu bir aktör olmaya çaba sarf etmiştir.

¹⁶³ Ahmet Davutoğlu, “Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring”, Turkey Policy Brief Series – 3, TEPAV, 2012, <https://www.tepav.org.tr/en/yayin/s/514>, (25.12.2020), ss. 4-5.

¹⁶⁴ Çağrı Erhan, *Türk Dış Politikası’nın Güncel Sorunları*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010, s. 14-22.

¹⁶⁵ Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi, “Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, 2010, s. 3.

¹⁶⁶ Arı ve Pirinççi, a.g.e., ss. 5-7.

Bu noktadan Türkiye bölgede yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların çözümlenmesi için çatışma çözümleri araçlarını daha aktif bir şekilde kullanmaya başlamıştır.¹⁶⁷ Bu yıllarda atılan adımlar, Çin'in izlediği “*barışçı kalkınma*” politikalarına da benzetilebilir. Zira Türkiye de aynı Çin'in Uzak Doğu'da yaptığı gibi, içinde bulunduğu coğrafyada bir barış ve istikrar kuşağı oluşturmak suretiyle kendi siyasi demokratikleşmesine ve liberal ekonomik kalkınmasına uygun bir zemin oluşturmak istemiştir.¹⁶⁸

AK Parti'nin bu dönemde “*Osmanlı Mirası*” olarak gördüğü Orta Doğu'nun yanı sıra Balkanlar ve Kuzey Afrika bölgelerine yönelik olarak da daha aktif bir dış politika izlenmeye başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar, Kuzey Afrika ve hatta Akdeniz bölgesindeki tüm siyasi ve askeri gelişmeler içerisinde diplomasinin en öncelikli aktörlerinden bir tanesi konumuna gelmiştir.¹⁶⁹ Bu ilişkileri yürütürken sert güç unsurları yerine yumuşak güç unsurlarını kullanan Türkiye, İslam İşbirliği Teşkilatı ve Arap Ligi gibi bölgesel örgütlere daha aktif bir katılım sergilemiş ve bölgede ekonomik, siyasi ve sosyal imajını ve itibarını artırmaya çalışmıştır.¹⁷⁰ Türkiye'nin Orta Doğu'da daha aktif bir dış politika izlemesi, Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren beliren aktif bir dış politika izleme çabalarının bir sonucu olduğu gibi, bölgesel ve uluslararası stratejik çevre ile uyumlu, Türkiye'yi merkez ülke konumuna oturtan, daha aktif ve yapıcı bir rol arayışının da bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷¹

Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerini düzeltme ve bölgede daha aktif bir dış politika izleme çabaları kapsamında Suriye ve İran ile ilişkilerini geliştirmesi, Suriye'de Bakanlar Kurulu toplantısı yapması, İran'a yönelik olarak yapılması planlanan bir müdahaleye karşı olduğunu ifade etmesi gibi bir kısım adımlar bu dönemde ABD'yi rahatsız etmiştir.¹⁷² Ancak AK Parti'nin 2011 yılına kadar bölgeye yönelik sürdürdüğü aktif dış politika anlayışı, bölge ülkeleri açısından Türkiye'nin bir model ülke olarak

¹⁶⁷ Talha Köse, “Türk Dış Politikasının Orta Doğu'daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara, 2011, s. 626.

¹⁶⁸ Oğuzlu, a.g.e., s. 45.

¹⁶⁹ Birol Akgün, “Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3, Sayı 2, 2009, s. 3.

¹⁷⁰ Ömer Taşpınar, “Turkey's Strategic Vision and Syria”, *The Washington Quarterly*, Vol. 35, No 3, 2012, s. 127.

¹⁷¹ Efeğil, “Ak Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası...”, s. 46.

¹⁷² Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayınları, 2009, s. 677.

görülmesinden ötürü ABD ve Batı tarafından desteklenmiştir. Ancak bölgede yaşanan Arap Baharı sonrasında Suriye ve Mısır merkezli olarak ABD (ve Batı) ile ortaya çıkan çıkar ve politika farklılıkları, ilişkilerin giderek bozulmasına neden olmuştur.

AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonraki süreçte dış politika alanına yansıyan değişimin bir diğer boyutu uluslararası örgütlere yaklaşımda meydana gelen değişim olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Türkiye, sahip olduğu hassas jeopolitik konum ve geçmişte yaşadığı acı deneyimlerin de etkisiyle uluslararası örgütlere önceleri temkinli yaklaşmayı tercih etmiştir. Ancak Soğuk Savaş ortamında güvenlik endişelerinin had safhaya çıkması nedeniyle NATO gibi örgütlere öncelik vermek zorunda kalmıştır. 2002'den sonra AK Parti'nin iktidara gelmesiyle bu geleneksel yaklaşım terkedilmeye ve uluslararası örgütlere daha etkin bir katılım sergilenmeye başlamıştır. Bu çerçevede başta AB'ye üyelik ve BM'ye daha aktif katılım olmak üzere Arap Birliği, Afrika Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü ve Karayip Devletleri Birliği gibi örgütlere daimi temsilci statüsüyle katılım gerçekleştirilirken Güney Doğu Asya Ülkeleri Örgütü (ASEAN) gibi bölgesel örgütlerle de işbirlikleri kurulmuştur.¹⁷³

AK Parti Dönemi'nde dış politikada başarı kaydedilen bir başka husus da RF ile olan ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. Putin'in Devlet Başkanlığı döneminde 2005 yılından itibaren gelişmeye başlayan ilişkiler, 2008'de Medvedev'in Devlet Başkanlığına gelmesinden sonra daha da ilerlemiştir. İki ülke Bakü – Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın tamamlanması, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Yukarı Karabağ sorununun çözülmesi, Kafkaslarda ortak sorumluluk görüşleri gibi konularda ortak hareket etmiştir. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacmi de bu yıllarda artmış ve özellikle enerji konusunda Türkiye doğal gaz¹⁷⁴ ve petrolde¹⁷⁵ RF'nin önemli müşterilerinden bir tanesi haline gelmiştir.¹⁷⁶

AK Parti ile birlikte 2002 sonrasında şekillenen Türk Dış Politikası kimlik ve tarih ile paylaşılan kültürel değerler ve dinsel değerler açısından şekillenen ve inşacı

¹⁷³ Akgün, a.g.e., s. 4.

¹⁷⁴ 2010 yılı itibariyle Türkiye'nin yıllık doğal gaz ihtiyacının % 46,2'lik kısmı RF'den ithal edilmektedir (<https://www.petform.org.tr/dogal-gaz-piyasasi/turkiye-dogal-gaz-piyasasi/>)

¹⁷⁵ 2010 yılı itibariyle Türkiye'nin yıllık petrol ihtiyacının % 12'lik kısmı RF'den ithal edilmektedir (<https://petrol-is.org.tr/sites/default/files/ek2-petrol-sektoru-tpao.pdf>)

¹⁷⁶ Hasan Köni, *Kaos: Batı Hakimiyeti'nin Çöküşü*, İstanbul: Wizart Yayınları, 2016, s. 187.

yaklaşımın toplumsal bakış açısı ile ifadesini bulan bir forma bürünmüştür.¹⁷⁷ Orta Doğu bölgesinde Osmanlı Devleti'nin varisi hükmünde olan Türkiye; jeopolitik konumu, sosyokültürel ve tarihsel birikimlerinden kaynaklanan zenginliğini ve Cumhuriyetin kurulmasından itibaren elde ettiği kazanımlarını AK Parti döneminde yakın çevresine yansıtmaya başlamış ve bu sayede bölgede önemli bir aktör haline gelmiştir.

1.3. İsrail ile İlişkiler ve Mavi Marmara Olayı

Arap nüfusun yoğunlukta olduğu Orta Doğu coğrafyasında Arap olmayan nüfusları ile İsrail ve Türkiye, bölgede farklılık arz eden iki devlettir. Etrafı Arap ülkelerle çevrili olan İsrail, tarih boyunca her dönemde Yahudi nüfus ile iyi ilişkiler kurmuş hatta 15. yüzyılda İspanya'dan kovulan, 2. Dünya Savaşı yıllarında da Almanya'dan kaçan Yahudilere kucak açmış ve sahip çıkmış olan Türkiye ile ilişkilerini genel olarak iyi tutma eğiliminde olmuştur. İlişkilerin seyrinde Türkiye'de yerleşik olan Yahudi nüfusun da hiç kuşkusuz olumlu etkisi olmuştur.¹⁷⁸ İslam dünyasından İsrail'in bağımsızlığını ilk tanıyan ülke olan Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri günümüze kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde SSCB kaynaklı güvenlik endişeleri yaşaması nedeniyle ABD ile yakınlaşan Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiki olan İsrail ile ilişkileri ABD'nin de baskıları sonucunda bir mecburiyet içerisinde geliştirmiştir. Ancak her iki ülkenin Batı tarzı siyasal ve ekonomik model benimsemiş olması ve Türkiye'nin nüfusunun büyük bir çoğunluğu Müslüman olmasına karşın din ile devlet işlerini laiklik sayesinde ayırmış olması ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.¹⁷⁹

Soğuk Savaş'ın başlangıcından itibaren ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olan bu iki ülke arasındaki ilişkiler, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra gelişerek stratejik işbirliği seviyesine ilerlemiş olsa da 2002 sonrası dönemde yukarıda da anlatıldığı üzere Türkiye'nin Orta Doğu'daki Müslüman ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik politikaları nedeniyle geri planda kalmıştır. Bu süreçte yaşanan İkinci İntifada (2000-2005) ile birlikte Filistin – İsrail arasındaki barış sürecinin tıkanması

¹⁷⁷ Göktürk Tüysüzoğlu, "Milenyum Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri'nin Değişen Görünümü", *Akademik Orta Doğu*, Cilt 8, Sayı 2, 2014, s. 143.

¹⁷⁸ Füsun Türkmen, *Türkiye ABD İlişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012, s. 349.

¹⁷⁹ Tüysüzoğlu, a.g.e., s. 145.

nedeniyle Türkiye, İsrail ile ilişkiler konusunda daha temkinli bir yol izlemeye başlamıştır.

Türkiye'nin İsrail'e olan bakışı, bu süreçte olumsuz manada değişmiş, hatta 2002 yılında İsrail'in Cenin'de Filistinlilere karşı düzenlediği saldırıya dönemin Başbakanı Bülent Ecevit “*soykırım*” ifadesi ile tepki göstermekten kaçınmamıştır. Ecevit gibi Recep Tayyip Erdoğan da başbakan olduğu dönemde İsrail'in Filistinlilere karşı izlediği katı politikaları eleştirmiş, yeri geldiğinde İsrail için “*terörist devlet*” ifadesini kullanmaktan, İsrail'in Lübnan'da yürüttüğü operasyonları da “*gayrimeşru savaş*” olarak nitelemiştir.

27 Aralık 2008 ile 18 Ocak 2009 tarihleri arasında İsrail'in Filistinlilere karşı giriştiği ve 1400'ün üzerinde can kaybına yol açan “*Dökme Kurşun Operasyonu*”, Türkiye kamuoyunda büyük bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Bu operasyonun devam ettiği tarihlerde Türk televizyonlarında yayınlanan bir dizide MOSSAD ajanlarının kaçırdığı bir bebeği kurtaran Türk kahraman İsrailli ajanlar üzerinden kamuoyuna “*Yalnızca siz mi savaş suçları işleyeceksiniz*” şeklinde bir mesaj vermiş ve bu mesaj İsrail nezdinde ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır.¹⁸⁰ Sonrasında İsrail Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Danny Ayalon, bu dizi hakkında İsrail'in tepkisini iletmek amacıyla Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u İsrail Parlamentosu Knesset'e davet etmiştir. Bu davette Ayalon Çelikkol'u alçak bir kanepede ağırlayıp kendisi de yüksek bir koltukta otururken basına fotoğraf vermiş, Çelikkol ile tokalaşmamış ve masada Türk bayrağına yer vermeyerek yalnızca İsrail bayrağı bulundurmıştır.¹⁸¹ Bu olay sırasında gösterilen tavır, bir diplomatın şahsından öte, temsil ettiği devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik küçük düşürücü bir tavır olarak görüldüğünden Türkiye tarafının çok sert tepkisini çekmiş ve diplomatik skandal neticesinde büyükelçi merkeze çekilmiştir.

İki devlet ilişkilerininin diplomatik olarak gerildiği bu tarihlerde düzenlenen Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda ise bu sefer Başbakan Erdoğan İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez üzerinden İsrail Devleti'ni insanlığa karşı suç işlemekle itham etmiş ve

¹⁸⁰ Nasuh Uslu, Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016, s. 482.

¹⁸¹ BBC, “Türkiye'yle İsrail arasında koltuk krizi”, 12.01.2010, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel, (26.12.2020).

toplantıyı yarıda bırakarak terk etmiştir. Bu olay, ilişkilerin iyiden iyiye gerilmesine neden olmuştur.¹⁸²

Sayılan bu nedenlerin yanında 1999'dan itibaren Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde dış politikada karar vericilerin sivilleşmesi sonucunda İsrail ile daha yakın ilişki kurulmasını destekleyen asker kanadın dış politika yapımında etkisi zayıflamış¹⁸³ ve sonuçta Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler 1990'lı yıllara nazaran ciddi bir gerileme göstermiştir.

İsrail ile ilişkilerde kırılma noktası denebilecek tarih hiç kuşkusuz 2010 yılı olmuştur. Öncelikle 1400'den fazla insanın hayatını kaybettiği Dökme Demir Operasyonu bu yılın hemen başında sona ermiş, bunun hemen ardından da Davos'ta Erdoğan'ın Peres'e gösterdiği tepki Orta Doğu'da büyük bir yankı uyandırmıştır. Yaşanan bu gelişmelerden sonra ilişkiler iyice gerilmişken, 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail tarafından ablukaya alınarak dış dünya ile irtibatı kesilmiş olan Gazze'ye insani yardım taşıyan Mavi Marmara gemisine İsraili askerlerin operasyon yapması ve dokuz Türk vatandaşının burada hayatını kaybetmesi, deyim yerindeyse bardağın taşıdığı nokta olmuştur.

Mavi Marmara olayı, uluslararası sularda seyreden bir gemideki silahsız sivillere karşı düzenlenmiş olan ve sonuçta da dokuz sivilin hayatını kaybettiği bir olaydır. İsrail Türk gemisinin Gazze'ye yaklaşmaması konusunda uyarıldığını ve bu uyarıları dinlemediği için bu operasyonun yapıldığını savunmuştur. Türkiye tarafı çok sert bir tepki göstererek olaydan sorumlu olan İsrail'in özür dilemesini istemiştir.

Bu olayın gerçekleştiği tarihlerde BM İnsan Hakları Konseyi'nde uluslararası insani hukuk ve insan hakları hukukunu ihlal etmekle suçlanan İsrail'in aleyhine hazırlanan bir karar tasarısının aleyhine oy vermiş olan ABD, Mavi Marmara olayında da İsrail'in açıklamalarını ve nedenlerini tatmin edici olarak nitelendirmiştir. Ancak bu olayda mağdur taraf olan Türkiye gibi bölgede ABD için çok önemli bir müttefik olan bir ülkeyi de kaybetmemek için ABD iki tarafı bir şekilde barıştırmak için çaba göstermiştir.

¹⁸² Türkmen, a.g.e., ss. 349-350.

¹⁸³ Nuri Yeşilyurt, "Orta Doğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt 3 (2001-2012)*, 2. b., ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 438.

Bu süreçte BM Genel Sekreteri'nin devreye girmesiyle olayın BM nezdinde çözülmesi için ABD aradan çekilmiştir.¹⁸⁴ BM Genel Sekreteri'nin girişimleriyle kurulan Palmer Komisyonu'nun raporunda baskın sırasında İsrail askerlerinin güç kullanması “aşırı ve makul olmayan” bir davranış olarak nitelendirilmiş ve İsrail'in Türk tarafına tazminat ödemesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁸⁵ Bu olaydan sonra Türkiye tarafı İsrail'in özür dilemesi, hayatını kaybeden vatandaşlarının ailelerine tazminat ödemesi ve Gazze'de devam eden ablukanın kaldırılmasını talep etmiştir.

Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerginlikler, Mavi Marmara olayından sonra da dönem dönem devam etmiştir. Kasım 2012'de İsrail'in Gazze'ye düzenlediği saldırılarda birçok Filistinlinin hayatını kaybetmesi sonrasında hem bu operasyonu düzenleyen İsrail tarafı hem de olaya yeteri kadar tepki vermemiş olan ABD tarafını Erdoğan sert bir şekilde eleştirmiştir. Tam da bugünlerde Filistin'in BM'de “üye olmayan gözlemci devlet” statüsü için yaptığı başvuru ABD'nin birkaç ülkeyle beraber olumsuz oy vermesine karşın çoğunluğun oyuyla kabul edilmiştir.¹⁸⁶ Oylamadan sonra Erdoğan, iki devletli çözümü kabul ettiği halde bu oylamada ret oyu veren ABD tarafını yine eleştirmiştir.¹⁸⁷

2013 yılında Obama'nın İsrail'e yaptığı ziyaret sırasında İsrail Başbakanı Benyamin Netenyahu'yu Mavi Marmara konusunda Türkiye'den özür dileme ve ölenlerin ailelerine tazminat ödeme konusunda ikna etmesi, gerilen ilişkilerin bir nebze olsun durulmasını sağlamıştır. Bu ziyaretin sonunda “ABD hem Türkiye, hem de İsrail ile ilişkilerine büyük değer veriyor. Bölgesel barış ve güvenlik için aralarında tekrar olumlu ilişki kurulmasına büyük önem veriyor” diyen Obama¹⁸⁸, bölgedeki istikrarın sürdürülebilmesi için ABD'nin hem Türkiye hem de İsrail ile ilişkilerini sürdürmesi gerektiğini ifade etmiştir.

¹⁸⁴ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 483.

¹⁸⁵ UN, “Report of the Secretary-General's Panel of Inquiry on the 31 May 2010 Flotilla Incident”, September 2011, <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/1922B40C9F4575598525790300457132>, (26.12.2020).

¹⁸⁶ BBC, “Filistin Yönetimi'ne BM'de 'üye olmayan gözlemci devlet' statüsü”, 30.11.2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121129_palestine, (26.12.2020).

¹⁸⁷ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 484

¹⁸⁸ BBC, “Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den özür diledi”, 22.03.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur, (26.12.2020).

Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde yukarıda bahsi geçen krizlerin her ne kadar olumsuz etkileri olsa da yaşanan siyasi kriz ekonomik ve ticari ilişkilere aynı oranda yansımamıştır.¹⁸⁹ AK Parti iktidarı döneminde İsrail ile ilişkilerini belirleyen faktörlerin başında Filistin sorunu gelmektedir. AK Parti'nin Filistin konusundaki hassasiyeti, ikili ilişkilerin gelişmesi önündeki en önemli engel olarak görülmektedir. ABD'li yetkililerin bölgeye bakışlarında İsrail'i merkez alan bir yaklaşım içerisinde olmaları, Türkiye'nin yalnızca İsrail ile değil aynı zamanda ABD ile olan ilişkilerinde de sorunlar yaşamaya devam edeceğinin bir göstergesidir.¹⁹⁰ Sonuç olarak ne Filistin konusunda AK Partili yetkililerin geri adım atması, ne İsrail'in bu konuda geri adım atması ne de ABD'nin İsrail'den vazgeçmesi yakın bir zamanda mümkün görünmemektedir.

1.4. İran ile İlişkiler ve Nükleer Anlaşma Krizi

Türkiye'nin 1639 tarihinde yapılan Kasrı Şirin Antlaşması ve 1847 yılında yapılan II. Erzurum Antlaşması'ndan itibaren en eski sınır komşusu olan İran ile ilişkileri, rekabet ve işbirliğinin iç içe geçtiği bir biçimde ilerlemiştir. Soğuk Savaş Dönemi'nde İran zengin enerji kaynakları sayesinde, Türkiye ise jeopolitik konumu ve askeri önemi sayesinde ABD ile ittifak kurmuştur. Bu dönemde iki ülke, ortak çıkarları olan konularda işbirliğini geliştirmeye çabalasalar da aynı coğrafyadaki iki önemli aktör olmalarının bir sonucu olarak zaman zaman aradaki rekabet ilişkileri frenleyen bir unsur olmuştur.¹⁹¹

1979'daki İslam Devrimi'nden sonra İran'ın bölge ülkelerine devrimi ihraç çabaları ve PKK terör örgütüne destek vermesi, Türkiye'nin İran'a bakışını olumsuz yönde değiştiren önemli faktörler olmuştur.¹⁹² 2002 yılında o dönemki Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in İran'a yaptığı ziyaret sonrasında iki taraf da birbirini olduğu gibi kabullenmeye başlamış ve aradaki ideolojik farklılıklar geri planda bırakılmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye İran'dan doğalgaz ithal etmeye başlamış, ayrıca

¹⁸⁹ Bu konuda daha detaylı bilgi için Bkz. TİM, "İsrail Ülke Bilgi Notu", Kasım 2020, https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/%C4%B0srail%20%C3%9CIke%20Bilgi%20Notu.pdf, (16.12.2020).

¹⁹⁰ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 485

¹⁹¹ Aaron Stein, "Türkiye ve İran'ın Karmaşık İlişkisi", EDAM Tartışma Kağıdı 2012/3, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2012/03/turkiye-iran-karmasik-iliski.pdf>, (27.12.2020), s. 1.

¹⁹² Türkmen, a.g.e., s. 352.

Sezer'in yaptığı ziyaretten sonra Türk-İran İş Konseyi kurularak iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır.¹⁹³

Sezer'in yapmış olduğu ziyaret sonrasında düzenlenen ikili ilişkiler, 2004 yılında İran'ın PKK ile ilgili attığı adımlar sonrasında önemli bir ivme kazanmıştır. 2004 yılında İran'da PJAK adlı yeni bir (kardeş) örgüt kurarak terör eylemleri gerçekleştirmeye başlayan PKK karşısında İranlı yetkililer ile Türk yetkililer PKK'yı bir terör örgütü olarak tanımlamışlardır. İki ülke bu tarihte ortak bir Güvelik Komisyonu kurmuş ve bu tarihten itibaren örgüte karşı etkin bir mücadele ortaya koymaya başlamıştır.¹⁹⁴ 2004 sonrasında İran'ın bu yaklaşımı ve AK Parti iktidarı ile birlikte uygulanmaya başlanan “*Komşularla Sıfır Sorun*” politikası çerçevesinde Türkiye'nin attığı olumlu adımlar sayesinde diplomatik temaslar yoğunlaşmış ve bu süreçte ekonomik ve ticari ilişkiler hızla gelişmiştir. İki ülke arasında bölgesel işbirliklerinin yanı sıra birbiriyle örtüşmeyen bir kısım yaklaşımlar da bulunmaktadır. İran bölgedeki Şii unsurları desteklerken Türkiye Sünnilere yönelik politikalar izlemekte, İran Azerbaycan karşısında Ermenistan'ı desteklerken Türkiye Azerbaycan'ı desteklemekte¹⁹⁵, Suriye'de Esed'in en önemli destekçisi İran olurken Türkiye Esed karşıtı Sünni grupları desteklemektedir.

İran'da 1950'li yıllarda “*Barış İçin Atom*” programı dâhilinde başlayan nükleer enerji çalışmaları, ABD ve daha sonra Fransa ve Almanya'nın da desteğiyle yürütülmüştür. Ancak 1979 İslam Devrimi sonrasında bu çalışmalar sekteye uğramış ve 1990'lardan itibaren RF'nin destekleriyle çalışmalar yeniden canlandırılmıştır. Bu çalışmaların neticesinde ülkenin ilk nükleer enerji tesisi 21 Ağustos 2010 tarihinde faaliyete geçmiştir. Bu süreçte İran'ın 2002 yılından itibaren BM kararları¹⁹⁶ ve Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NTP) uyarınca oluşturulan Nükleer Güvenlik

¹⁹³ Bayram Sinkaya, “Türkiye - İran İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Gül'ün Ziyareti”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 27, 2011, s. 22.

¹⁹⁴ Ömer Taşpınar, “Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism”, *Carnegie Papers*, Number 10, September 2008, https://carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf, (27.12.2020), s. 23.

¹⁹⁵ Türkmen, a.g.e., s. 352.

¹⁹⁶ 31 Temmuz 2006 tarihli 1696 no'lu karar, 23 Aralık 2006 tarihli 1737 no'lu karar, 24 Mart 2007 tarihli 1747 no'lu karar, 3 Mart 2008 tarihli 1803 no'lu karar, 27 Eylül 2008 tarihli 1835 no'lu karar, 9 Haziran 2010 tarihli 1929 no'lu karar ve 9 Haziran 2015 tarihli 2224 no'lu karar

Standartlarına aykırı bir şekilde Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na (IAEA) karşı nükleer faaliyetler hakkında şeffaf davranmaması, uluslararası bir krize dönüşmüştür.¹⁹⁷

İran'ın bu dışa kapalı tutumu, nükleer silah üretme kapasitesine ulaşma ihtimali ve İsrail ile ilgili tehditkâr söylemleri karşısında ABD bu durumu hem Orta Doğu'daki enerji güvenliği hem de bölgedeki en önemli müttefiki olan İsrail'in güvenliği çerçevesinde değerlendirerek İran'a karşı 2006 yılından itibaren uluslararası yaptırımlar uygulanmasını sağlamıştır. İran'ın izlediği bu politikalar karşısında ABD'nin yaklaşımı çok net ve sert olurken, İran'ın komşusu olan Türkiye'nin tutunduğu tavır ABD gibi olmamıştır. Zira ABD'li yetkililer İran'ın nükleer enerji üretme bahanesiyle sonuçta nükleer silah elde etme amacında olduğunu düşünürken Türk tarafının yaklaşımı farklı olmuştur. Zira Türk tarafının bu konuda öncelikli yaklaşımı her ülkenin nükleer enerji elde etmede özgür olduğu şeklindedir. İran'ın nükleer silah üretme niyetinde olmasıyla ilgili olarak elde yeteri kadar delil olmadığını düşünen Türk tarafına göre ABD'nin tutunduğu sert tavır ve izlenen yaptırımlar bu ülkedeki radikal fikirlerin güç kazanmasına ve ılımlı liderlerin bile uzlaşmaz bir tutum sergilemesine neden olabilecektir.¹⁹⁸ Bu tarihte Dışişleri Bakanı olan Davutoğlu konuyla ilgili yaptığı bir açıklamada “*Nükleer teknolojiye getirilebilecek muhtemel sınırlamalara karşıyız, barışçı nükleer teknolojiye; ama nükleer silaha da kesinlikle karşıyız*” diyerek Türkiye'nin bu dönemde İran'a karşı olan yaklaşımını ifade etmiştir.¹⁹⁹ Türkiye'nin İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı olmamasının bir başka nedeni de Türkiye'nin de İran gibi yakın zamanda nükleer enerjiye yatırım yapmayı planlıyor olmasıdır.²⁰⁰

Bu dönemde ABD'nin ve İsrail'in İran'a karşı çok sert söylemler içerisine girmesi ve hatta askeri operasyon seçeneklerinin konuşulmasına Türkiye karşı çıkmıştır. Zira Irak'ta olduğu gibi ABD'nin yapacağı olası bir operasyon bu ülkeye komşu olan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Böylesi bir durumda Türkiye'nin nükleer tehdit, kitlesel göç, terör eylemleri, sınır güvenliği ve kaçakçılık gibi güvenlik

¹⁹⁷ Türkmen, a.g.e., s. 353

¹⁹⁸ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 474

¹⁹⁹ VOA, “Türkiye'yle Amerika'nın Suriye Konusunda Ortak Pozisyonu Var”, 11.02.2012, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyeyle-amerikann-suriye-konusunda-ortak-posizyonu-var-139158774/903307.html>, (27.12.2020).

²⁰⁰ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 275

tehditlerinin yanı sıra²⁰¹ ekonomik ve ticari olarak da büyük bir kayıp yaşayabileceği öngörülmüştür.

2002 yılından itibaren İran'da uygulanan nükleer program uluslararası kamuoyunun gündemine girmiş, bu tarihten sonra IAEA'nın İran'da yaptığı denetlemeler ve sonrasında İran'ın gerekli adımları atmaması üzerine konu 2006 yılına gelindiğinde BM Genel Kurulu'nun gündemine gelmiştir. Bundan sonra BM nezdinde yapılan çalışmalar sonucunda İran'a karşı çok taraflı yaptırım kararları alınmıştır.²⁰² Bu süreçte BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı yaptırım kararlarının yanı sıra ABD ve bazı Avrupalı ülkeler de İran'a karşı tek taraflı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Yaptırımlar konusunda oldukça isteksiz olan Türkiye ise yalnızca BM'nin yaptırım kararlarına uymuş, ABD ve Avrupalı ülkelerin uyguladıkları yaptırımların uygulanması konusunda özel sektörü serbest bırakmıştır.

2010 yılına gelindiğinde Türkiye ile birlikte BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olan Brezilya, uluslararası arenada İran'ın yaşadığı sorunun çözülebilmesi adına bir kısım girişimlerde bulunmuştur. 17 Mayıs 2010'da üç ülkenin katılımıyla Tahran'da bir deklarasyon yayınlanmıştır. Buna göre İran nükleer faaliyetlerini sınırlandırmayı ve şüphe duyulan tesisleri uluslararası denetime açmayı kabul etmiştir. Varılan mutabakat, esasında 2015 yılında P5+1 ülkeleri²⁰³ ile İran arasında yapılan anlaşma ile büyük benzerlikler göstermiştir.²⁰⁴ Ancak bu anlaşmaya ABD yönetimi çok sert bir tepki göstermiş ve yaklaşık bir ay sonra ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın "*Bugüne kadar İran'ın karşılaştığı en geniş yaptırımlar*" olarak nitelediği²⁰⁵ yaptırımları içeren

²⁰¹ Nihat Ali Özcan, "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler Ve Türkiye'ye Öneriler", TEPAV Orta Doğu Çalışmaları 1, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar__Bolgesi_1_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf, (27.12.2020), s. 67.

²⁰² Zehra Aksu ve Fatma Akkan Güngör, "Birleşmiş Milletler'in İran'a Uyguladığı Yaptırımlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2019, ss. 46-48.

²⁰³ P5+1, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri olan ABD, RF, Çin, Fransa ve İngiltere'nin yanı sıra Almanya'dan oluşmaktadır.

²⁰⁴ Sinan Ülgen, "İran ile Nükleer Müzakereler: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", EDAM Dış Politika ve Güvenlik, 26.11.2013, <https://edam.org.tr/iran-ile-nukleer-muzakereler-turkiye-acisindan-bir-degerlendirme/>, (27.12.2020).

²⁰⁵ HÜRRİYET, "BM İran'a yeni yaptırımları kabul etti, Türkiye 'hayır' dedi", 10.06.2010, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bm-irana-yeni-yaptirimlari-kabul-etti-turkiye-hayir-dedi-14977295>, (27.12.2020).

önerisi BM Güvenlik Konseyi'nde kabul edilmiştir. Bu oylamada ABD'nin kapalı kapılar arkasından ikna etme çabalarına rağmen Türkiye ile Brezilya ret oyu vermiştir.

Türkiye'nin İran konusunda ABD'nin açık ve net tepkilerine rağmen atmış olduğu bu iki adım, ilişkilerin ciddi bir şekilde gerilmesine neden olmuştur. Hatta bundan önce yaşanan gerilimlerin üzerine yaşanan bu olay, ABD'de Türkiye'nin güvenilir bir müttefik olmadığı ve izlediği dış politika ile Batı'dan uzaklaşmaya başladığı yönünde yoğun tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur.²⁰⁶ İlişkilerin böylesi gerildiği bir ortamda, 26 Haziran 2010 tarihinde Toronto'da yapılan G 20 toplantısı için ABD Başkanı Obama ile Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın bir araya gelmesi tablonun bir anda tersine dönmesine zemin hazırlamıştır. Bu zirvede Obama İsrail ile ilişkileri düzeltme ve İran konusunda Batı ile birlikte hareket etme şeklinde özetlenebilecek olan ABD'nin Türkiye'den beklentilerini net bir şekilde anlatmıştır. Bu görüşmeden sonra Türkiye, hem İsrail ile ilişkiler konusunda hem de İran konusunda ABD'nin istediği yönde adımlar atmış ve İran merkezli yaşanan kriz iki ülkenin liderlerinin kurmuş oldukları sıcak diyalog sayesinde aşılmıştır.

Türkiye'nin bu süreçte İran nükleer krizi konusundaki yaklaşımının değişmesinde Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı'nın da büyük etkisi olmuştur. Irak ve Suriye başta olmak üzere İran'ın bölge genelinde izlediği Şia merkezli politikalar, İran'ın bölgede Türkiye'nin en önemli rakiplerinden bir tanesi olduğunu göstermiştir. Yine bu tarihlerde NATO Füze Kalkanı projesi çerçevesinde Malatya Kürecik'e radar üssü kurulmasına İran çok sert tepki göstermiş²⁰⁷ ve böylelikle ilişkiler yeniden rekabet eksenine oturmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye Orta Doğu'da İran ile yaşayacağı rekabette ABD ile birlikte hareket etmesi durumunda bunun kendi lehine bir denge yaratacağını görmüş ve bundan sonra nükleer sorunda İran'ın lehinde olacak söylemlerden kaçınmaya ve ikili ilişkilere mesafe koymaya başlamıştır.

²⁰⁶ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 477

²⁰⁷ Aljazeera, "İran: Türkiye'deki füze kalkanını vururuz", 27.11.2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-turkiyedeki-fuze-kalkanini-vururuz>, (27.12.2020).

1.5. Türkiye – Rusya Federasyonu İlişkileri

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye – ABD ilişkilerinin gelişmesinde en önemli neden Türkiye'nin SSCB kaynaklı güvenlik endişeleri olmuştur. Türkiye SSCB tehdidinden kaynaklı güvenlik endişeleri nedeniyle ABD ile NATO çerçevesinde ittifak kurmuş ve Soğuk Savaş Dönemi boyunca da SSCB karşısındaki mücadelede Batı Bloku'nun sadık bir savaşçısı olmuştur.²⁰⁸ Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Türkiye, Orta Asya ve Kafkaslar'da yeni bağımsız olan cumhuriyetlerle ilişki kurmaya başladığında karşısında SSCB'nin ardılı RF'yi bulmuştur. Ancak 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de AK Parti, RF'de ise Putin iktidara geldikten sonra iki ülkenin ilişkileri başta ekonomik ve ticari konular olmak üzere gelişmeye başlamıştır.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde önemli göstergelerden bir tanesi de Soğuk Savaş Dönemi'nin ortalarından itibaren Türkiye'nin SSCB / RF ile ilişkileri konusu olmuştur. ABD ile ilişkilerde krizlerin yaşandığı dönemler genellikle RF kanadı ile ilişkilerin düzeldiği hatta geliştiği dönemler olmuştur. 1959 yılında Adnan Menderes'in son yılında ABD ile ilişkilerde yaşanan sıkıntılar²⁰⁹, 1962 Küba Füze Krizi ve ardından 1964 yılındaki Johnson Mektubu krizi, 1975 – 1978 yıllarında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu, 1970 – 1974 Afyon Krizi gibi ABD ile ikili ilişkilerde yaşanan krizlerin sonrasında Türkiye SSCB ile ilişkilerini geliştirme ihtiyacı duymuş ve yönünü Moskova'ya doğru dönmeyi tercih etmiştir. 2000'li yıllarda da bu durum pek değişmemiş ve Türkiye ABD ile yaşadığı sıkıntılara paralel bir şekilde yönünü zaman zaman RF tarafına çevirmiş ve RF ile ikili ilişkileri geliştirme yoluna gitmiştir.

Türkiye ile RF arasındaki ilişkiler ele alındığında esasında 15. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte bazı kırılma dönemleri haricinde çoğu zaman hasımlık algılamalarının ilişkileri yönlendirdiği görülmektedir. Bu ilişkiler, ne stratejik bir ortaklık seviyesinde ne de paranoyakça bir düşmanlık seviyesinde gerçekleşmektedir. Ancak ikili ilişkilerde belli asgari müştereklerde buluşulduğu dönemlerde ilişkilerin karakteri “gri bir

²⁰⁸ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 509.

²⁰⁹ Behlül Özkan, “Alman ve ABD belgelerinde 27 Mayıs darbesine giden yol”, 27.05.2021, <https://yetkinreport.com/2021/05/27/alman-ve-abd-belgelerinde-27-mayis-darbesine-giden-yol/>, (11.04.2022).

alandanda” gerekleŒmektedir. İliŒkinin yönünün olumlu seyrettiği dönemlerde bu gri alan pozitif bir yöne gidebildiği gibi tersi durumlarda negatif bir yöne gidebilmektedir.²¹⁰

Türkiye ile RF arasındaki iliŒkilerde dikkat çeken bir baŒka nokta ise her iki ülkenin de ekonomik sorunları ve jeopolitik alandaki rakabet noktalarını bölümlere ayırmak suretiyle bir meselenin diğerini etkilemesine mahal vermemeleridir.²¹¹ Bir tür “kompartmanlaŒtırma” olarak ifade edilebilecek olan bu yaklaŒım sonucunda iki ülke arasında bir alanda yaŒanan krizin veya çıkar farklılığının diğer alanları etkilememesi saĐlanmıŒtır. Soğuk SavaŒ’ın sona ermesinden itibaren Orta Asya ve Kafkaslar’da yaŒanan çıkar atıŒmalarında, 2011’de baŒlayan Arap Baharı sürecinden sonra Suriye ve Libya’da yaŒanan i savaŒlarda iki ülkenin farklı cephelerde bulunması, 2014’te RF’nin Kırım’ı ilhak etmesi, 2015’te Türkiye’nin RF’ye ait bir jet uçağını vurması, 2016’da RF Ankara Büyükelçisi’nin Ankara’da uğradığı bir suikast sonucu öldürülmesi, 2020’de RF’nin rejim gleriyle birlikte İdlib’te TSK’ya saldırması sonucunda 34 Türk askerinin Œehit edilmesi gibi krizlere rağmen iki ülke arasındaki diğer alanlardaki iŒbirlikleri devam edebilmiŒtir.

Türkiye ile RF arasındaki iliŒkilerde Orta Doğu’dan Kuzey Afrika’ya, Karadeniz’den Kafkaslar’a kadar olan geniŒ coğrafyada iki ülkenin bölgesel bir rekabet içinde olmalarına ve hatta normal koŒullarda iki ülke arasında bir savaŒ çıkmasına neden olabilecek olaylar yaŒanmasına rağmen taraflar belli bir siyasi diyalog içerisinde kalmayı baŒarmıŒlardır. KompartmanlaŒtırma yaklaŒımı çerçevesinde iki ülke iliŒkilerinde farklı alanlarda yaŒanan sorunlar diğer alanlara yansıtılmamaya alıŒılmıŒtır.

Daha geniŒ bir ifade ile belirtirsek 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye’nin RF’ye ait bir jet uçağını vurması ve 19 Aralık 2016 tarihinde RF Türkiye Büyükelçisi’nin Ankara’da uğradığı bir suikast sonucu öldürülmesi sonrasında iki ülkenin iliŒkilerinin bozulması ve hatta kopması yönünde beklentiler olmuŒsa da bu iki olayın etkileri iliŒkilerin bozulması bir yana daha da ilerlemesine zemin hazırlamıŒtır. Türkiye’nin RF’ye ait bir jet uçağını vurması sonrasında dönemin DıŒiŒleri Bakanı Ahmet

²¹⁰ İlyas Topsakal ve Alperen KrŒad Zengin, “Türkiye’nin Jeopolitik Güvenliği ve Rusya ile ‘Gri Alanda’ İkili İliŒkileri”, ed. İlyas Topsakal ve Alperen KrŒad Zengin, *Türkiye – Rusya İliŒkileri: Dn, Bugünü ve Yarını*, Ankara: TESAM Kitaplığı/Nobel Yayınları, 2021, s. 4.

²¹¹ Ziya niŒ ve Œuhnaz Yılmaz, “Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region”, *Third World Quarterly*, Vol . 37, No. 1, s. 84.

Davutoğlu²¹² ve Başbakan Erdoğan ayrı ayrı uçağın vurulma emrini kendilerinin verdiği ifade etmiş, ardından Erdoğan bu konuda RF'den herhangi bir özür dilemeyeceklerini ifade etmişse de Türkiye 27 Haziran 2016 tarihinde bir mektup ile özür dilemiştir.²¹³ Bu özürden yalnızca birkaç hafta sonra gerçekleşen 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında ise Putin Erdoğan'ı arayıp kendisine olan desteğini ilk ileten liderlerden biri olmuştur. Darbe girişimi sonrasında iki ülke liderleri sık sık bir araya gelmiş ve bu süreçte Putin Erdoğan'a olan desteğini sürekli dile getirmiştir.²¹⁴

Türkiye ile RF ilişkilerinin hızlı bir şekilde gelişmeye başladığı bu süreçte bu sefer de 19 Aralık 2016 tarihinde RF Ankara Büyükelçisi'nin Ankara'da uğradığı bir suikast sonucu öldürülmesi olayı ilişkilerde yeni bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. Ancak böylesi önemli bir olay karşısında Putin ve Erdoğan sağduyulu açıklamalar yaparak olaya yaklaşmış ve suikastin iki ülke ilişkilerinin bozulması amacıyla yapılan bir provokasyon olduğunu belirtmişlerdir.²¹⁵

Türkiye ile RF arasında yaşanan sorunlara rağmen özellikle 15 Temmuz 2016 tarihinden sonra siyasi ilişkiler hızla gelişmiş, bunun ekonomik yansımaları da olmuş ve öncelikle iki ülke arasında turizm ve ticaret gelişmiştir. Özellikle yerli ve milli savunma sanayiini geliştirme çabaları kapsamında füze savunma sistemi satın alma ve teknoloji transferi çabaları kapsamında RF ile yapılan görüşmeler sonucunda 2017 yılı Eylül ayında Türkiye'nin RF'den 2,5 milyar dolar karşılığında S-400 Füze Savunma Sistemi alması konusunda taraflar anlaşmaya varmıştır.²¹⁶

Türkiye ile RF arasında yaşanan sorunlara karşın ilişkilerin kopmak yerine bu süreçte daha da gelişmesinin bir başka nedeni de 2010 yılında onaylanan ve 2015'ten itibaren hayata geçirilmeye başlanan Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesidir. 20 milyar

²¹² Haberler.Com, "Davutoğlu: Uçağın Vurulması Emrini Bizzat Ben Verdim", 25.11.2015, <https://www.haberler.com/guncel/davutoglu-ucagin-vurulmasi-emrini-bizzat-ben-7908618-haberi/>, (03.08.2022).

²¹³ BBC Türkçe, "Kremlin: Erdoğan özür diledi", 27.06.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160624_erdogan_rusya, (03.08.2022).

²¹⁴ Sputnik Türkiye, "Putin'den Erdoğan'a: Anayasaya aykırı hiçbir eylem kabul edilemez", 17.07.2016, <https://tr.sputniknews.com/20160717/putin-erdogan-gorusme-1023906170.html>, (03.08.2022).

²¹⁵ BBC Türkçe, "Erdoğan ve Putin hemfikir: Suikast bir provokasyon", 20.12.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38365002>, (03.08.2022).

²¹⁶ BBC, "Türkiye ve Rusya S-400 füze anlaşmasını imzaladı", 12.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239093>, (28.03.2022).

dolarlık maliyeti ile iki ülke arasındaki en büyük ortak proje olan Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin 2023 yılında işletmeye başlanması planlanmaktadır.

1.6. Mısır'da Askeri Darbe

2011 yılında fitili ateşlenen Arap Baharı'ndan Mısır da ülke olarak nasibini almış ve 1981 yılından itibaren 30 yıl boyunca Mısır'da iktidarı elinde tutan Hüsnü Mübarek, düzenlenen gösteriler sonrasında görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Nil Devrimi veya Ful Devrimi olarak da nitelenen bu olaydan sonra ülkede yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Müslüman Kardeşlerin adayı olan Muhammet Mursi kazanmıştır. Mursi iktidara geldikten sonra Batı dünyası ile olan ilişkilere dikkat ederek rasyonel ve müşterek çıkarlara dayalı bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde Mursi ABD, AB, Almanya ve İtalya gibi ülkelere ziyaretlerde bulunarak Batı dünyasına karşı olumlu mesajlar vermeye çalışmıştır. Diğer taraftan Türkiye, İran ve Suudi Arabistan gibi önemli ülkelerle de bölgesel ilişkileri geliştirmeye yönelik adımlar da atmıştır. Ancak Müslüman Kardeşlerin önemli bir üyesi olan Mursi, Gazze merkezli olarak teşkilatın izlediği Filistin davasına destek politikasını aynen takip etmiştir.²¹⁷ Mursi'nin idari yönetimi, İsrail'e karşı olan tutumu ve son olarak da 2012 yılı Kasım ayında İsrail'in Filistin'e yönelik olarak düzenlediği saldırılardan sonra diğer Arap ülkelerini de harekete geçirmeye çalışması, ABD ve Batı açısından 1979 Camp David Anlaşması ile kurulan dengeleri tehdit etmeye başlamıştı. Nitekim bu olayın hemen sonrasında, Mübarek yönetimini sonlandıran sokak gösterileri yeniden başlamıştır. Aylarca süren gösterilerden sonra nihayet 3 Temmuz 2013 tarihinde General Abdülfettah Sisi liderliğinde gerçekleşen bir askeri darbe ile Mursi görevinden uzaklaştırılmış ve Mısır ordusu yönetime el koymuştur.²¹⁸

Mısır'da Mursi, iktidara geldikten sonra bölgesel ve küresel güçlerin bölge ile ilgili planlarına uymayan politikalar izlemeye başlamıştır. Mursi, Müslüman Kardeşlerin söylemleri doğrultusunda Filistin yanlısı ve İsrail aleyhtarı söylemlerde bulunmuştur. İsrail'in bölgede izlediği politikalar karşısında Arapların ortak hareket etmesi gerektiğine dair beyanları, daha önce 1948, 1967 ve 1973 yıllarında Arap ülkelerinin bir araya gelerek

²¹⁷ Yıldırım Deniz, *Orta Doğu'da Selefilik*, Ankara: Nobel Yayınları, 2021, s. 159.

²¹⁸ Köni, a.g.e., s. 99.

İsrail'e karşı savaştığı dönemleri hatırlara getirmiştir. Bu durum ise, İsrail'in güvenliğinin tehlikeye düşeceği endişesini doğurmaya başlamıştı. ABD açısından ise Orta Doğu'daki en önemli müttefiki olan İsrail'in yaşayacağı böylesi bir tehdit görmezden gelinemeyecek bir durum oluşturmuştur. İşte böyle bir ortamda ABD, İsrail ve Mısır üçgeninde alarm zilleri çalmış ve gerçekleşen bir askeri darbe ile bölgedeki statükoyu²¹⁹ tehdit eden Mursi yönetimden uzaklaştırılarak tehlike bertaraf edilmiştir.²²⁰

Mısır'da gerçekleşen askeri darbe sonrasında Türkiye darbe karşıtı bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin bu müdahaleyi bir askeri darbe olarak kabul etmesine karşılık ABD bunu bir askeri darbe olarak görmemiş ve hatta resmi açıklamalarda bu müdahale için “*darbe*” kelimesi kullanılmamıştır.²²¹ Darbeden sonra ülkede yaşanan can kayıpları karşısında Türkiye tutumunu sertleştirirken, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Mısır'da yaşananları “*Demokrasiyi restore etmek*” şeklinde ifade ederek²²² ABD'nin konuya yaklaşımını ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Türkiye ile ABD'nin bu dönemde izlediği politikaların ters düştüğü bir başka örnek de Mısır'da yaşanan bu darbe süreci olmuştur. Mısır'da yaşanan bu darbe karşısında başta bu dönemde Başbakanlık koltuğunda oturmakta olan Recep Tayyip Erdoğan olmak üzere Türkiye'deki hemen her kesim darbeyi kınamış ve ülkede seçimle iş başına gelmiş ilk Cumhurbaşkanı olan Mursi'nin görevine iade edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Hatta Erdoğan bir beyanında “*darbe ile kurulan yeni hükümeti tanımayacaklarını*” ifade etmiş ve Türkiye'nin Mısır'ın demokratikleşme yolunda attığı

²¹⁹ ABD'nin Orta Doğu'da en çok askeri ve ekonomik yardım yaptığı ülke sıralamasından İsrail her dönemde ilk sırada yer alırken, 1974'ten itibaren ikinci sırada bulunan ülke ise hep Mısır olmuştur. Mısır'a yönelik ABD yardımları 1946 yılından itibaren yapılan yardımların miktarı 84 milyar ABD Dolarını aşmıştır (CRS Report, 2020). Mısır'ın 1978 yılında Camp David Anlaşması ile birlikte İsrail'i tanıması ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin başlamasından sonra ABD Mısır'a her yıl önemli miktarlarda askeri yardımlarda bulunmaya başlamıştır. Hiç kuşkusuz bu yardımlar, Camp David'den itibaren İsrail'in güvenliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Yardımlarla ilgili bir fikir vermesi adına 2020 yılında ABD'nin İsrail'e yapmış olduğu yardım miktarı 3,3 milyar dolarken, aynı yıl Mısır'a yapılan yardım 1,5 milyar dolar olmuştur (USAID, 2021). Konunun detayları için bkz. CRS Report, Egypt: Background and U.S. Relations, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>, 27 May 2020.

²²⁰ Muhammet C. Şahinoğlu ve Ahmet Ateş, “Orta Doğu'da Darbelerin Arka Planı ve Mısır Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 121.

²²¹ Foreign Policy, Obama Administration Won't Call Egypt's Coup a Coup, 08.07.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/07/08/obama-administration-wont-call-egypts-coup-a-coup/>, (20.04.2021).

²²² The New York Times, “Kerry Says Egypt's Military Was ‘Restoring Democracy’ in Ousting Morsi” 01.08.2013, https://www.nytimes.com/2013/08/02/world/middleeast/egypt-warns-morsi-supporters-to-end-protests.html?_r=0, (20.04.2021).

adımlara engel olacak herkesin karşısında olacağını duyurmuştur.²²³ Bu süreçte Türkiye, Arap Baharı ile birlikte başlatılan demokratikleşme süreçlerini destekleyip bunun tersine atılan adımlara karşı çıkarken, Obama yönetimi Mısır'da yaşanan olaylar karşısında açık bir şekilde demokrasi yerine bölgedeki siyasi ve askeri istikrarın sürdürülmesi için otoriter yönetimleri destekleme politikasını sürdürmüştür.²²⁴

Mısır'da yaşanan olaylar karşısında ABD'nin izlemiş olduğu politikalar, genel olarak Arap Baharı sırasında izlediği çizgi ile örtüşmektedir. Zira ABD'nin genel söylemi olan demokrasi ve insan hakları burada da göz ardı edilerek bunun yerine bölgesel güç dengelerini müttefikleri lehine şekillendirecek politikaların izlendiği görülmektedir. Mısır'daki darbenin bir başka neticesi de Arap Baharıyla birlikte Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinde yakalamaya çalıştığı yeni jeopolitik oryantasyon fırsatının sekteye uğratılması olmuştur. Buna da hiç kuşkusuz Obama yönetimi ve Avrupa'nın yaşananlara sessiz kalması yol açmıştır.²²⁵

1.7. Suriye İç Savaşı

2010 yılının son günlerinde başlayan Arap Baharı, Orta Doğu ülkelerinin her birini farklı şekillerde etkilemiştir. Bu süreçte başlayan iç savaşın günümüze kadar sürdüğü ve istikrar ortamının bir türlü yakalamadığı ülkelerin başında Suriye gelmektedir. 2011 yılı başlarında Devlet Başkanı Beşşar Esed'e karşı başlayan gösteriler karşısında rejimin bu eylemlere karşı şiddetli ve acımasız tutumu sonucunda başlayan çatışmalar, ABD, Çin, RF, İran ve Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçlerin de katıldığı bir iç savaşın fitilini ateşlemiştir.

Arap Baharı'nın rüzgârıyla 2011 yılı Mart ayında Suriye'de başlayan ayaklanmalar, bu ülkenin çok kısa bir süre önce ikili ilişkilerde olabilecek en üst seviyeye ulaştığı komşu ülke Türkiye ile ilişkilerinin kopacağı ve günümüze kadar sürecek bir iç savaş sürecini başlatmıştır. 2011'de başlayan iç savaştan hemen öncesine kadar iki ülke

²²³ Aljazeera, "Erdoğan: Batı sınıfta kaldı", 05.07.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-bati-sinifta-kaldi>, (21.04.2021).

²²⁴ Kılıç Buğra Kanat, , "2014 Yılında Türk-Amerikan İlişkileri: Taktiksel Farklılıklardan Stratejik Muammaya", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara: SETA Yayınları, 2015, s. 340.

²²⁵ Murat Yeşiltaş ve Ferhat Pirinççi, *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi*, İstanbul: SETA Kitapları, 2020, s. 71.

ortak kabine toplantıları yapmaya başlamış, iki ülke arasındaki vizeler karşılıklı olarak kaldırılmış ve ayrıca 2008 yılı Aralık ayına kadar da Şam ile İsrail arasında sürdürülen görüşmelerde Türkiye arabuluculuk görevini üstlenmişse de 2011 yılında başlayan iç savaş ilişkileri koparmıştır. Aslında Esed rejimi ile ilişkileri bu derece iyi olan Türkiye, ülkede rejim karşıtı olaylar başladığında önce Esed'i ikna etmeye çalışmış ve hatta bir süre rejimin yanında durmuştur. Ancak sürecin devamında rejim güçlerinin göstericiler karşısında şiddet kullanması ve yaşanan olaylarda çok sayıda insanın hayatını kaybetmesinden sonra 2012 başlarından itibaren Esed rejimi aleyhine dönmüş ve muhaliflere destek vermeye başlamıştır.²²⁶ Türkiye'nin Esed rejimi ile bağlarını koparması, Arap Baharı'nın ikinci aşamasında Batı'nın yanında olduğunun teyidi olarak Washington tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.²²⁷ 2012 yılı Kasım ayındaki Başkanlık seçimleri dolayısıyla Obama yönetiminin Suriye konusunda radikal adımlar atmaktan kaçınması, Türkiye'nin öne çıkmasına neden olmuştur.²²⁸ Suriye'de yaşanan kriz konusunda Erdoğan yönetimin konuyu uluslararası gündeme taşımaya çalışmışsa da uluslararası toplum beklenen ilgiyi göstermemiş, ABD ise ancak Obama'nın seçimden galibiyetle çıkmasından sonra konuyu gündemine almıştır.

Suriye'de yaşanan iç savaştan en çok etkilenen ülke, belki de en yakın komşu olan Türkiye olmuştur. Türkiye bu iç savaştan başta güvenlik olmak üzere ekonomik, siyasal ve sosyal konularda birçok açıdan olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Sayıları 4 milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların ülke ekonomisine ve sosyolojisine yansımaları, DAES ve YPG gibi terör örgütleri merkezli çeşitli güvenlik tehditleri ve ekonomik ve ticari ilişkilerin gördüğü zararlar gibi daha pek çok açıdan Türkiye bu iç savaştan en çok etkilenen ülke olmuştur. Bu açıdan Türkiye gün geçtikçe kabaran fatura karşısında bu sorunları kökünden halletme adına güvenli bölge oluşturulması, hava saldırıları ve hatta doğrudan askeri müdahale de dâhil olmak üzere ne gerekiyorsa yapılması gerektiğini ve bu konuda üzerine düşen görevi yerine getireceğini birçok platformda ifade etmiştir.²²⁹ Ancak Türkiye'nin bu taleplerine karşılık ABD konuya aktif bir şekilde eğilmemiş ve

²²⁶ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 472

²²⁷ Falk, Richard, "Can the U.S. Government Accept an Independent Turkish Foreign Policy in the Middle East?", *Insight Turkey*, Vol. 16, No. 1, 2014, s.15.

²²⁸ Meliha B. Altunışık, "The Middle East in Turkey–USA Relations:Managing the Alliance", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 15, No. 2, 2013, s. 169.

²²⁹ Daniel Byman and Renanah Miles, "A Modest Post-Assad Plan", *The National Interest*, No 122, s. 54.

sorun giderek büyümüştür. Suriye’de yaşanan iç savaşa ABD’nin müdahale etmede isteksiz olmasının görünürdeki nedeni Kasım 2012 Başkanlık seçimleri olsa da gerçekte Obama yönetiminin İran’daki nükleer silah programı, Asya pivot stratejisi, AB ile ticari ilişkiler konuları dış politika gündeminde daha üst sıralarda yer almıştır.²³⁰

Suriye’de yaşanan iç savaş sırasında ABD’nin soruna aktif bir şekilde katılmamasının bir nedeni de Bush Dönemi’nde Irak’a yapılan müdahalenin daha sonra çok ciddi bir hata olarak görülmesi ve Obama’nın da aynı hatayı tekrar etmek istememesi olmuştur. Bunun da etkisiyle doğrudan bir çıkarı bulunmadığı Suriye’de ABD’nin izlediği politika, genel olarak Orta Doğu’ya yönelik izlediği politikaların aslında bir devamı niteliğindedir.²³¹ ABD’nin Orta Doğu’ya yönelik yaklaşımı belirleyen en temel faktörler İsrail’in güvenliği, zengin petrol yataklarının güvenli bir şekilde dünya piyasalarına ulaştırılması ve bölgede müttefik ve dost olarak gördüğü diğer devletlerin desteklenmesi şeklinde kısaca özetlenebilir²³² ve Suriye’deki durum da doğrudan sayılan bu hususları etkilememektedir. İsrail’in güvenliği açısından yaşanan iç savaş ile birlikte Suriye’nin zayıflaması, ülkede zengin petrol yataklarının bulunmaması ve diğer ülkelerden çıkarılan petrolün dünya piyasalarına ulaştırılmasında kritik bir güzergâhta bulunmaması, ABD için Suriye iç savaşını ikincil derecede bir konuma itmiştir. Ancak iç savaşın devamında daha önce Irak topraklarında kurulmuş olan DAESH’in Suriye’de yaşanan otorite boşluğundan yararlanarak etkili bir konuma gelmesi ve artan terör olayları neticesinde ABD olaya müdahil olma ihtiyacı hissetmiştir.

Suriye iç savaşının başlarında BM nezdinde girişilen arabuluculuk faaliyetleri sonuç vermemiş ve savaş derinleşerek devam etmiştir. Bu savaş, küresel güçlerin doğrudan karşı karşıya gelmediği vekâlet savaşlarının yaşandığı Soğuk Savaş Dönemi’ni hatırlatan bir savaştır. Bir yanda İran ve RF’nin desteklediği Esed rejimi, diğer tarafta ise farklı ülkelerin desteklediği farklı muhalif çıkar grupları bulunmaktadır. Bu muhalif

²³⁰ Özgür Ünlühisarcıklı, “ABD ve Türkiye’nin Suriye politikaları”, 27.01.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-ve-turkiyenin-suriye-politikalari>, (30.04.2021).

²³¹ M. Seyfettin Erol ve K. Ertaç Çelik, “ABD’nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2018, s. 24.

²³² Ferhat Pirinççi, “Amerikan Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama”, *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*, ed. C. Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk, Ankara: Nobel Yayınları, ss. 86-87.

gruplar genel olarak ılımlı muhalefet, Kürt gruplar ve radikal cihatçı gruplar olarak üç grupta ele alınabilir.²³³

Orta Doğu'da Arap Baharı sürecinde, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletin yanında iki aktör daha belirginleşmiştir. Bunlar direniş örgütleri ve sivil toplumdur.²³⁴ Bu durum özellikle Suriye iç savaşı sırasında daha da net bir şekilde gözlenmiştir ve bu devlet dışı güçler, başta Suriye olmak üzere bölgedeki devletlere kafa tutmuşlardır. ABD, Avrupalı devletler, Arap devletleri ve diğer güçler ise bu durumdan yararlanarak Esed yönetimine doğrudan müdahale etmek yerine bu örgütleri kullanmışlardır. Suriye'de devam eden iç savaş boyunca Türkiye'nin desteklediği Özgür Suriye Ordusu (ÖSO); ABD'nin desteklediği YPG; radikal gruplar ile Suriye'de rejimin devrilmesini isteyen Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri gibi bir kısım devletlerin desteklediği DAEŞ ülkenin belli bölgelerini kontrolleri altında tutarken RF ve İran'ın desteklediği Esed'e bağlı rejim güçleri de başkent Şam merkezli belli bölgelerde kontrolü sağlamıştır. 2011 yılında 22 milyonluk bir nüfusa sahip olan Suriye'de devam eden iç savaş boyunca yaklaşık 600 bin insan hayatını kaybederken 6,5 milyondan fazla Suriyeli yerinden edilmiş ve 5,6 milyon kişi de ülkeyi terk ederek sığınmacı durumuna düşmüştür.²³⁵ İç savaş boyunca ülke topraklarının büyük bir bölümünde devlet kontrolü kaybolmuş, alt yapı hizmetleri çökmüş ve Suriye başarısız devlet (failed state) durumuna düşmüştür.

Suriye İç Savaşı, Türkiye'nin ABD ile zaten bir süredir çeşitli nedenlerle yaralı olan ilişkilerin daha da kötüleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu noktada en önemli sorun ABD'nin Suriye'ye ilk askeri müdahalesini gerçekleştirmesinden sonra başlayan ve günümüze kadar süren YPG'ye yönelik desteği²³⁶ olarak gözüke de bunun yanında farklı sorunlar da söz konusu olmuştur.

²³³ Burcu Sunar Cankurtaran ve Ferahşan Yaprak Gençkaya, "Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı", Vol. 3, Issue 11, 2017, s. 144.

²³⁴ Ömer Göksel İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri", *Bilge Strateji*, Cilt: 9, Sayı: 16, 2017, s. 34.

²³⁵ BBC, "Suriye'de savaşın 10 yılında 10 kritik dönüm noktası", 15.03.2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56377932>, (24.04.2021).

²³⁶ GPOT, Suriye Dosyası, "Türkiye'nin Suriye'de Karşı Karşıya Olduğu Zorluklar: Sinan Ülgen ile Türkiye-ABD İlişkileri Üzerine", Nisan 2020, <https://www.iku.edu.tr/gpot/suriye-dosyasi-sinan-ulgen-ile-turkiye-abd-iliskileri-uzerine>, (24.04.2021).

Öncelikle 2012'nin başlarından itibaren Türkiye, rejim ile tüm bağlarını koparmış, muhalif grupların desteklenmesi ve somut bazı adımlar atılması konusunda ABD ile uluslararası toplumun dikkatini çekmeye çalışmışsa da bu dönemde Obama yönetimi konuya Türkiye'nin istediği seviyede bir ilgi göstermemiştir. Bu süreçte Obama yönetiminin rejime karşı kesin bir adım atma konusundaki isteksizliği, Türkiye'de büyük bir rahatsızlık yaratmıştır.²³⁷

İkinci olarak Erdoğan yönetiminin Suriye'de muhalif grupları desteklemesi, ABD kanadında bazı endişelere yol açmıştır. Muhalifleri Türkiye'nin yanı sıra Körfez ülkeleri ve diğer Arap devletleri de desteklemiştir. Buna karşılık rejimi ise İran, Hizbullah ve Irak'taki Şii Maliki iktidarı desteklemiştir. Bu yüzden Türkiye'nin içerisinde yer alacağı bir mezhep savaşının ortaya çıkmasından endişe edilmiştir. Ayrıca Erdoğan yönetiminin muhalifler arasında esas desteklediği kesim olan Müslüman Kardeşlerin Suriye kolunun güçlenerek iç savaş sonunda iktidara gelmesi de hem Batı'yı hem de Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerini endişelendirmekteydi.²³⁸

Üçüncü olarak ABD'nin YPG'ye olan desteği, Türkiye açısından kabul edilemez bir durum yaratmıştır. Obama yönetiminin Suriye konusundaki bu duyarsızlığının bir neticesi olarak DAESH Irak ve Suriye'de güçlenmiştir. İç savaşın başlarında Esed'in yanına çekmeye çalıştığı²³⁹ ve kısmen de olsa başarılı olduğu YPG, sonraki süreçte Irak ve Suriye'de güçlü bir konuma gelen DAESH'e karşı olan mücadelede ABD tarafından desteklenmiştir. Yapmış olduğu sansasyonel eylemler sonrasında ancak ABD ve dünya kamuoyunun dikkatini çeken DAESH'e karşı ABD doğrudan bir müdahale yapmamış, ancak bu örgüte karşı YPG'yi destekleme yoluna gitmiştir. Batı kamuoyunda bir terör örgütü olarak değil bir kurtarıcı olarak lanse edilerek ABD için Suriye'de güvenilir bir müttefik²⁴⁰ haline getirilmeye çalışılmıştır.

²³⁷ Altunışık, a.g.e., s. 170.

²³⁸ Falk, s.g.e., s. 15.

²³⁹ Bkz. Hüsnü Mahalli, *Orta Doğu'da Kanlı Bahar: Acılı Bir Coğrafyanın Uyumlu İslam'la İmtihanı*, 7. Baskı, İstanbul: Destek Yayınevi, 2012, s. 202.

²⁴⁰ İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri", s. 58.

1.8. 17 – 25 Aralık 2013 Süreci ve 15 Temmuz 2016

Devlet yapılanmasının ortaya çıktığı ilk dönemden günümüze kadar olan süreçte, dünyanın pek çok ülkesinde iktidarı ele geçirebilmek için askeri darbeler gerçekleştirilmiştir. Bu darbelerin birçoğunda darbe teşebbüsünde bulunan gücün arkasında, ona destek veren bir dış güç de olmuştur. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi gibi dünyanın kutuplaştığı ve bloklara ayrıldığı dönemlerde bu blokların lideri konumundaki devletler, etki alanlarını korumak ve genişletmek için kendi destekledikleri grupların yaptığı askeri darbeleri kimi zaman gizlice kimi zaman da açıktan desteklemişlerdir. ABD'nin Latin Amerika ve Orta Doğu ülkelerinde gerçekleşen askeri darbelerdeki rolü²⁴¹ veya SSCB'nin Doğu Avrupa ve Doğu Asya ülkelerinde gerçekleşen askeri darbelerine verdiği destek²⁴² üzerine literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Bu darbeler yakından incelendiğinde özellikle ABD'nin destek verdiği darbelerin o ülkelerde millileştirme projeleri yürüten ve bağımsız bir politik duruş sergileyen liderlere karşı yapıldığı görülmektedir.²⁴³

Darbelerine destek veren devletlerin darbedeki rolü çoğunlukla somut delillerle ortaya konulup ispatlanamamış olsa da bu darbelerin birçoğunun arkasında adı geçen devletlerin bulunduğu görüşü genel bir kanaattir. İran'da 1953 yılında gerçekleştirilen askeri darbenin arkasında ABD ve İngiltere'nin bulunduğu yıllar boyunca konuşulmuşsa da darbenin arkasında Merkezi Haberalma Teşkilatı'nın (CIA) İngiliz İstihbaratı ile birlikte aktif bir rol oynadığını, olaydan yaklaşık yarım yüzyıl sonra ABD Başkanı Barack Obama açıkça ifade etmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Hasan Köni, *Kaos: Batı Hakimiyeti'nin Çöküşü*, İstanbul: Wizart Yayınları, 2016, ss. 71-79; Alpaslan Öztürkci, "Soğuk Savaş'ın 1950'li Yıllarda Orta Doğu'da Yaşanan Askeri Darbelere Etkileri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 34, 2017, ss. 373-394; Bayram Sinkaya, "Orta Doğu'da Asker-Siyaset İlişkisi ve Askeri Darbeler", *Orta Doğu Analiz*, Cilt: 8, Sayı: 76, 2016, ss. 50-53; Mustafa Bostancı ve Erdem Karaca, "Bağdat Paketi'ne Etkisi Bakımından 1958 Irak Askeri Darbesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 27, 2018, ss. 123-154.

²⁴² Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 2, Sayı 2, 2008, ss. 45-75; Cem Karadeli, "Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2019, ss. 239-253; Cumhuriyet Kaygusuz, "40. Yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a Askeri Müdahalesinin Temel Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2019, ss. 110-121.

²⁴³ Muhittin Ataman ve Gloria Shkurti, "Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi", *Adam Akademi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2016, s. 54.

²⁴⁴ Barack Obama, *A Promised Land*, New York: Crown, 2020, s. 450.

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe girişimi sonrasında da bu darbenin arkasındaki esas gücün kim olduğu sorusu uzun bir süre tartışılan bir konu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin resmi makamları tarafından darbe girişiminin arkasında FETÖ paralel devlet yapılanmasının bulunduğu kabul edilmektedir.²⁴⁵ Ancak daha önce dünyanın birçok ülkesinde yapılan askeri darbelerde adı geçmiş olan ABD’nin²⁴⁶ bu darbe girişiminde de bir payı olduğuna dair bir kısım şüpheler bulunduğu da bir gerçektir. ABD ile ilgili bu şekilde şüphelerin bulunmasının birçok nedeni sayılabilir. Mesela 17-25 Aralık 2013’ten 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi’ne kadar olan süreçte FETÖ yapılanmasının Türkiye’de seçimle iş başına gelmiş meşru siyasal iktidar karşısında düzenlediği operasyonlar karşısında ABD’nin yaklaşımı, 15 Temmuz gecesi ve sonrasında ABD’li yetkililerin tavır ve tutumları, FETÖ terör örgütü lideri ve elebaşlarının ABD’de bulunması ve bunların Türkiye’ye iadelerinin yapılmaması, ABD’li bazı basın organlarının yayınlarında darbe girişiminin başarısızlığı konusunda yaşanan hayal kırıklığı gibi nedenler ABD’nin bu darbe girişimine destek verdiği fikrini güçlendirmektedir.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi’nin arkasında hangi dış güç olursa olsun, 15 Temmuz 2016 tarihi Türkiye’nin yakın tarihindeki en karanlık günlerinden bir tanesi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tarihte, daha önce 17 ve 25 Aralık 2013 tarihlerinde Türkiye’deki meşru iktidara karşı girişilen ve başarılı olunamayan operasyon bir defa daha hayata geçirilmeye çalışılmış ve Türk Milleti’nin sağduyulu yaklaşımı neticesinde başarılı olunamamıştır.

1980’li yılların başlarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin emniyet, yargı, ordu gibi temel kurumlarına sızmak suretiyle bu kurumlara ve dolayısıyla devlete hâkim olmaya çalışan FETÖ paralel devlet yapılanması, esasında AK Parti’nin iktidar olduğu ilk yıllarda çok hızlı bir şekilde amacına doğru hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Ancak

²⁴⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. “15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zaferi”, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2016, https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/15temmuz_tr.pdf, (06.08.2022).

²⁴⁶ ABD’nin dünyanın farklı ülkelerinde yapılan askeri darbelerde desteğine dair bkz. “CIA Confirms Role in 1953 Iran Coup”, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 435, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB435/>, (04.06.2020); Reuters, “Former senior U.S. official John Bolton admits to planning attempted foreign coups”, 13.07.2022, <https://www.reuters.com/world/us/former-senior-us-official-john-bolton-admits-planning-attempted-foreign-coups-2022-07-12/>, (06.08.2022).

2011 yılından itibaren AK Parti ile çıkarları farklılaşmaya başlayan bu paralel yapı, AK Parti'yi ve diğer siyasal aktörleri saf dışı bırakarak devlet erkine tek başına hâkim olmaya çalışmış ve 17 – 25 Aralık süreciyle birlikte bu mücadele gün yüzüne çıkmıştır.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'ne gelmeden önce yaşanan süreçte önemli siyasilerin ve asker/sivil bazı devlet adamlarının özel hayatlarına dair görüntü ve ses kayıtlarının basına sızdırılması, bir kısım iftira, hakaret ve beddualarda bulunulması, ülke içinde siyasi iktidarın karşısında yer alan tüm muhalif grupların desteklenmesi gibi bir kısım faaliyetler yürütülmüştür.²⁴⁷ Ancak tüm çabalara rağmen başarılı olunamayınca geriye kalan tek seçenek olan askeri darbe kartı kullanılmak istenmiş ve konuda da Ağustos ayındaki Yüksek Askeri Şura toplantılarında bu yapıya bağlı askerlerin ihraç edileceği öngörülerek²⁴⁸, 15 Temmuz 2016 günü bir askeri darbe gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Darbe girişiminin arkasında ABD'nin bulunduğu dair şüpheler, ABD'li yetkililerin 15 Temmuz 2016 gecesinden itibaren tuttukları tavra paralel bir şekilde ortaya çıkmıştır. Zira darbe girişiminin gerçekleştiği andan itibaren birçok yabancı devletten Türkiye'deki mevcut siyasal iktidarın desteklediği ve darbe girişiminin karşısında bulunduğu²⁴⁹ açıklanmasına rağmen ABD'li yetkililer hem konu ile ilgili geç beyanda bulunmuşlar hem de yaptıkları açıklamalar tatmin edici olmamıştır.

Daha detaylı bir biçimde belirtirsek 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin olduğu gece, Türk Dışişleri'nden bir yetkili ABD'nin Ankara Büyükelçisi John Bass'ı saat 23.15 sularında arayarak Ankara'nın ABD yönetiminden destek beklediğini Washington yönetimine iletmesini istemiştir. Ancak beklenen destek mesajı bundan yaklaşık üç saat sonra, yani darbe girişiminin başarısız olacağı belli olduktan sonra saat 02.00 sularında gelmiştir. Türkiye saati ile 02.05'te Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada Başkan Obama

²⁴⁷ F. Neval Genç, , “Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Kriz Yönetimi”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 16, 2017, s. 235.

²⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, *10 Soruda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Fetullahçı Terör Örgütü*, Ankara: Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2016, s. 22.

²⁴⁹ Bkz. “Darbe girişimine karşı dünyadan Türkiye'ye destek”, Anadolu Ajansı, 03.09.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/darbe-girisimine-karsi-dunyadan-turkiyeye-destek/640160#>; “Merkel: 'Darbe Girişimini En Sert Şekilde Kınıyorum””, Voice of America, 16.07.2016, <https://www.amerikaninsesi.com/a/merkel-darbe-girisimini-en-sert-sekilde-kiniyorum/3421116.html>; “Putin'den Erdoğan'a: Anayasaya aykırı hiçbir eylem kabul edilemez”, Sputnik Türkiye, 17.07.2016, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201607171023906170-putin-erdogan-gorusme/>.

ve Dışişleri Bakanı Kerry'nin Türkiye'deki durum hakkında konuştuğu bilgisi verilmiş ve yapılan bu görüşmede, Türkiye'de tüm tarafların seçilmiş hükümeti desteklemesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁵⁰

Aktardığımız bilgilerden de anlaşıldığı üzere Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yaşamış olduğu bu sancılı süreç boyunca ABD'den beklenen destek bir türlü gelmemiştir. ABD Başkanı Obama 15 Temmuz 2016'dan dört gün (yani darbenin başarısız olduğu kesin olarak ortaya çıktıktan) sonra, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı telefon ile arayarak darbe ile ilgili yapılacak soruşturmada gerekli her türlü yardımı yapma teklifinde bulunmuştur.²⁵¹ Bu görüşmede Obama'nın bundan sonraki süreçte Erdoğan'dan demokratik değerlere uyulmasını istemesi ise darbe girişimi konusunda ABD'nin tavrına dair kafa karışıklığını artıran bir husus olmuştur.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ile ilgili ABD yönetiminden yapılan ilk açıklama, o sırada Moskova'da bulunan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'den gelmiştir. Kerry yaptığı açıklama net bir tavır göstermekten uzak bir şekilde “*Türkiye’de barış, istikrar ve devamlılık olmasını ümit ediyorum*” demiştir. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi’nden sonra ABD’den Türkiye’ye yapılmış olan ilk üst seviye ziyaretin ise ABD Genelkurmay Başkanı Joseph Dunford’un 1 Ağustos’ta yapmış olduğu ziyaret olması ise dikkat çeken bir başka husustur.²⁵²

O dönemde Başkan Obama'nın yardımcılığını yürüten Joe Biden'ın 24 Ağustos 2016 tarihindeki Türkiye ziyareti, 15 Temmuz'dan sonra ABD yönetiminin izlediği düşündürücü yaklaşımın bir devamı olarak gösterilebilir. Bu ziyarette Biden “*Darbe girişimine gerektiği gibi tepki veremediğimiz için şahsen Türkiye'ye geldim*” diyerek bir nevi günah çıkartma gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette Biden darbe girişiminden ABD yönetimi olarak kendilerinin önceden haberlerinin olmadığını da ifade etmiştir.²⁵³

²⁵⁰ Aljazeera, “ABD'nin 3 saat beklettiği açıklama”, 08.08.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/abd-nin-3-saat-bekletti-gi-aciklama> , (26.04.2021).

²⁵¹ BBC, “15 Temmuz darbe girişimi: Obama Erdoğan'a yardım teklif etti, demokratik değerleri hatırlattı”, 19.07.2016, <https://www.bbc.com/turkce/36841498> (26.04.2021).

²⁵² BBC, “ABD Genelkurmay Başkanı Dunford: Türk yetkililer ABD'yi suçlamadı”, 02.08.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36952236>, (26.04.2021).

²⁵³ BBC, “Joe Biden: Özür dilerim, keşke daha önce gelebilseydim”, 24.08.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37179121>, (24.04.2021).

Dünyanın en önemli istihbarat teşkilatlarına sahip devleti olan, dünyanın pek çok yerine ama özellikle de Orta Doğu bölgesine çok önem verdiği bilinen ve bu bölgeye dair uzun vadeli birçok planı bulunan ABD'nin, Türkiye gibi Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar, Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerinin tümünde anahtar bir role sahip olan; ayrıca 1945'ten itibaren ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki konumundaki bir ülkede yaşanan bir askeri darbeden habersiz olması hiç şüphesiz kolay açıklanabilecek bir durum değildir.

ABD'nin 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin arkasında olduğuna dair şüphelerin oluşmasına neden olan bir başka olay ise bu tarihlerde henüz Başkan olmayan Donald Trump'ın yapmış olduğu bir sosyal medya paylaşımıdır. 15 Temmuz 2016'dan tam bir ay sonra, o tarihlerde henüz ABD Başkanlık yarışında rakipleriyle mücadele eden bir aday olan Trump, sosyal medya uygulaması Twitter aracılığıyla bir mesaj paylaşmıştır. Bu mesajında Obama yönetimini beceriksizlikle eleştiren Trump *“13 üst düzey CIA elemanının Türkiye'deki başarısız darbe girişimine yardım ettiğini”* yazmış ve ilginç bir şekilde bir gün sonra bu paylaşımını silmiştir.²⁵⁴

ABD'nin bu darbe girişiminde bir payı olduğuna dair şüpheler bulunmakla beraber ABD'nin bu darbe girişiminin arkasındaki esas güç olduğuna dair somut bir delil, günümüze kadar olan süreçte bulunamamıştır. ABD'nin bu süreçte bekle – gör politikası izleyerek darbe girişiminin başarısız olduğunun anlaşılmasından sonra Türkiye ile temasa geçmesi ve destek mesajları vermesi; FETÖ terör örgütünün lideri ve önde gelen kadrolarının ABD'de yaşıyor olması ve iade talebinin karşılıksız kalması; bazı ABD'li basın organlarında darbe süreci ile ilgili çıkan haberler ve köşe yazıları gibi konular darbe girişiminin arkasında ABD'nin olduğu düşüncesini destekleyen hususlar olarak dikkat çekmektedir. Bu durum ise zaten bir süredir çeşitli sıkıntılar bulunan Türkiye – ABD ilişkilerinde büyük bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur.

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında yapılan kamuoyu yoklamalarında da darbe girişiminin arkasında bir yabancı devlet olduğuna dair görüşler ağırlık kazanmıştır.

²⁵⁴ Trump'ın bahsi geçen sosyal medya paylaşımı için bkz. “Trump: CIA officers helped Turkey coup attempt, evidence available”, Vetarans Today, 24.08.2016, <https://www.veteranstoday.com/2016/08/24/trump-cia-officers-helped-turkey-coup-attempt-evidence-available/>, (24.04.2021).

Mesela PEW tarafından 2015 yılında yapılan ve Türk halkının yabancı güçlere bakışını gösteren bir kamuoyu araştırmasına göre ABD'ye bakış % 58²⁵⁵ oranında olumsuzken bu oran 15 Temmuz'dan sonra yapılan bir başka ankette % 79²⁵⁶ oranına çıkmıştır. Son anketteki % 79'luk oran Ürdün'den sonra (% 82) dünyadaki en kötü ABD algısıdır. Bir başka çalışma olan GALLUP'un yaptığı Küresel Liderlik Anketi'ne göre 2017 yılı itibariyle Türk halkının % 59'luk bir kesimi ABD'nin küresel liderliğini olumsuz görmektedir.²⁵⁷ Bu olumsuz bakış 2018 yılında % 73²⁵⁸, 2019 yılında % 73²⁵⁹ oranında gerçekleşmiştir.

15 Temmuz 2016 sonrasında Türkiye'de yapılan kamuoyu araştırmalarında da ABD merkezli kurumların elde ettiği sonuçlara benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Mesela Andy-Ar'ın yaptığı 15 Temmuz 2016 sonrası ilk ankette darbenin arkasında bir yabancı devlet bulunduğunu düşünenlerin oranı % 72,6 olurken darbenin arkasında kim ya da kimler var sorusuna % 64,4'lük kesim FETÖ demiş ve ikinci sırada % 3,8 ile ABD'nin adı zikredilmiştir.²⁶⁰ Aynı kurumun 2016 Kasım'da yaptığı bir başka kamuoyu araştırmasına göre katılımcıların % 79'u 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin arkasında ABD'nin olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹

Kadir Has Üniversitesi tarafından 2010 yılından itibaren her yıl yapılan Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması'na (TSSEA) göre ülkelerin Türkiye için tehdit oluşturma durumları araştırılmış ve ABD 2015 yılında % 39,2'lik oran ile RF (% 64,7),

²⁵⁵ "Deep Divisions in Turkey as Election Nears", Pew Research Center, 15.10.2015, <https://www.pewresearch.org/global/2015/10/15/deep-divisions-in-turkey-as-election-nears/>, (24.04.2021).

²⁵⁶ "U.S. Image Suffers As Publics Around World Question Trump's Leadership", Pew Research Center, 26.07.2017, <https://www.pewresearch.org/global/2017/06/26/tarnished-american-brand/>, (24.04.2021).

²⁵⁷ "Rating World Leaders: 2018", GALLUP, <https://news.gallup.com/reports/225587/rating-world-leaders-2018.aspx>, (24.04.2021), s. 13.

²⁵⁸ "'America First?' Rating World Leaders: 2019", GALLUP, <https://www.gallup.com/analytics/247040/rating-world-leaders-2019.aspx>, (24.04.2021), s. 19.

²⁵⁹ "Rating World Leaders: The U.S. vs. Germany, China and Russia", GALLUP, <https://www.gallup.com/analytics/315803/rating-world-leaders-2020>, (24.04.2021).aspx, s. 22.

²⁶⁰ "Darbe girişimi sonrası ilk anket", GZT, 05.08.2016, <https://www.gzt.com/jurnalist/darbe-girisimi-sonrasi-ilk-anket-2506059>, (24.04.2021).

²⁶¹ "Andy Ar'ın anketine göre, halkın yüzde 79'u "Darbenin arkasında ABD var" diyor", T24, 29.11.2016, <https://t24.com.tr/haber/andy-arin-anketine-gore-halkin-yuzde-79u-darbenin-arkasinda-abd-var-diyor,373654>, (24.04.2021).

İsrail (% 59,5), Suriye (% 47,5) ve İran'ın (% 45) ardından beşinci sırada yer almıştır.²⁶² 15 Temmuz 2016 sonrasında yapılan araştırmalarda ise ABD 2016 yılında % 60,4'lük oran ile İsrail'in (% 73,3) ardından ikinci sırada, 2017 yılında ise % 64,3'lük oran ile ilk sıraya yükselmiştir.²⁶³

2. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İTTİFAKI'NIN ANALİZİ

2009 yılında Başkanlık koltuğuna oturan ve iki dönem görev yapan Barack Obama, kendisinden önce Başkanlık yapan Bush'un mirasını devralmıştır. Bu dönemde ABD, Bush Doktrini ile birlikte “*teröre karşı küresel savaş*” söylemleri eşliğinde Afganistan ve Irak'a girmiş ve diplomasiden uzaklaşarak tek taraflı dış politikalar izlemiştir.²⁶⁴ Bu ise hem ABD'nin müttefikleri ile ilişkilerinin bozulmasına hem de dünya kamuoyunda anti Amerikan söylemlerin hiç olmadığı kadar sert esmesine neden olmuştur.²⁶⁵ Seçim kampanyalarında diplomasiyi ABD dış politikasının esas aracı olarak kullanacağını söyleyen, ABD'nin her bir ülke ile dostluk içinde başı çekmeye hazır olduğunu ifade eden Obama, sempatikliği ve hatiplik yeteneğinin de etkisiyle Bush yönetimi sonrasında hem ABD halkında hem de dünya kamuoyunca önemli bir beklenti oluşturmuştur.²⁶⁶ Bush'tan hem iç hem de dış politika açısından olumsuz bir miras devralmış olan Obama büyük beklentiler ile göreve başlamış ancak görevi devrettiğinde o da kendisinden sonraki Başkan'a önemli sorunlarla karşı karşıya olan bir ülke bırakmıştır.

Obama'nın Başkanlık dönemlerinde ABD'nin müttefikleri arasında belki de en çok sorun yaşadığı ülke Türkiye olmuştur. Obama'nın ilk Başkanlık Dönemi'nde Model

²⁶² “Khas Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması 2016 Sonuçları Açıklandı”, Kadir Has Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Merkezi, 18.02.2017, <https://khas.edu.tr/tr/haberler/khas-turkiye-sosyal-siyasal-egilimler-arastirmasi-2016-sonuclari-aciklandi>, (24.04.2021), s. 42.

²⁶³ “Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması”, CTRS, 31.01.2018, <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TSSEA-2017.pdf>, (24.04.2021), s. 49.

²⁶⁴ Bu dönemde ABD'nin izlediği dış politikanın detayları için bkz. Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan, “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayımlacılık Denemesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2 (2012), ss. 199-229.

²⁶⁵ Bush'un Başkanlık yaptığı 2001-2008 yılları arasında ABD'nin müttefiklerinin de aralarında bulunduğu birçok ülkedeki popülaritesi üzerine yapılan çalışmalar için bkz. “Global Public Opinion in the Bush Years (2001-2008)”, PEW Research Center, 18.12.2018, <https://www.pewresearch.org/global/2008/12/18/global-public-opinion-in-the-bush-years-2001-2008/>; “U.S. Position in the World”, GALLUP, <https://news.gallup.com/poll/116350/position-world.aspx>, (24.04.2021).

²⁶⁶ Hook ve Spanier, a.g.e., ss. 329-330.

Ortak olarak lanse edilen, Orta Doğu ve İslam ülkelerine örnek gösterilen Türkiye ile ilişkiler Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde giderek bozulmaya başlamış ve 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden sonra ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Obama Dönemi'nde Türkiye – ABD ittifakının geldiği noktayı analiz edebilmek için öncelikle Neo Realist ve Neoklasik Realist teorinin genel yaklaşımı ile bu dönemde uluslararası sistemin genel yapısı iyi bilinmelidir. Uluslararası sistemin yanı sıra Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de devletler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için Neoklasik Realizm'in ortaya koyduğu ara değişkenler olan liderler, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkisi ve bürokrasinin etkileri de ayrıca ele alınmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde Obama'nın Başkanlık yaptığı dönemlerde Türkiye – ABD ittifakına uluslararası sistemin, her iki ülkedeki liderlerin, stratejik kültürün, devlet – toplum ilişkilerinin ve bürokrasinin bu ittifakın işleyişine olan etkileri ele alınacak ve ittifak ilişkileri analiz edilecektir.

2.1. Uluslararası Sistemin Etkisi

Neoklasik Realistler, Neo Realistler gibi devletlerin dış politikalarını öncelikle uluslararası sistemde ortaya çıkan ve her bir devletin politika seçeneklerini şekillendiren tehditleri ve fırsatları göz önünde bulundurarak inşa ettiklerini kabul etmektedirler.²⁶⁷ Uluslararası sistem, Soğuk Savaş Dönemi'nde olduğu gibi güvenlik endişelerinin yoğun olduğu bazı dönemlerde devletlerin dış politikada daha özgür hareket etmesine engel olabilmekte ve onların dış politikalarını doğrudan şekillendirebilmektedir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra olduğu gibi güvenlik endişelerinin azaldığı dönemlerde uluslararası sistem yine devletlerin dış politikalarına etki etmekle beraber, bazı içsel faktörler de devreye girmektedir.

Obama'nın Başkanlık yaptığı dönem olan 2009 – 2017 arası yıllar, ABD açısından önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Soğuk Savaş Sonrası Dönem içerisinde bu dönem ele alındığında uluslararası sistemde de önemli dönüşümlerin yaşanmaya başladığı görülecektir. Bu dönemde geçerli uluslararası sistemi nitelendirebilmek için uluslararası sistemin yapısının; uluslararası sistemin yapısının belirlenebilmesi için ise

²⁶⁷ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 19; Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, ss. 146-147.

güçlü devletlerin sayısı ile aralarındaki güç dağılımının bilinmesi gerekmektedir.²⁶⁸ Bu yüzden Obama'nın Başkanlık yaptığı dönem itibariyle uluslararası sistem içerisindeki güçlü devletlerin durumları kısaca ele alınacak ve sistemin genel görünümü açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Uluslararası Sistemin Genel Görünümü (2009-2017)

1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra sona eren Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistemde ABD rakipsiz tek küresel güç olarak ayakta kalmıştır. George Herbert Walker Bush (1989-1993), Bill Clinton (1993-2001) ve George Walker Bush (2001-2009) dönemlerinde ABD tek küresel güç olarak uluslararası sisteme hakim olamamışsa²⁶⁹ da muazzam askeri ve ekonomik gücü sayesinde uluslararası sistemde dilediği gibi hareket etmiştir. Bu yıllarda, yaşanan değişime fiziksel ve psikolojik olarak hazır olmayan uluslararası toplumun değişimi kavramaya çalıştığı bir geçiş süreci²⁷⁰ yaşanmıştır. Ancak temel dinamikleri çift kutuplu uluslararası sistemden farklı olan bu tek kutuplu uluslararası sistemde ABD'nin izlediği tek taraflı politikalar hem diğer devletler arasında bir gücenme ve hatta düşmanlığa yol açmış hem de ABD'nin hareket özgürlüğünü sınırlandıran çok taraflı kontrol sistemlerini göz ardı etmesi nedeniyle var olan sistem²⁷¹ zarar görmüştür.²⁷²

11 Eylül 2001'den sonra teröre karşı küresel bir savaş ilan eden ve bu savaş sırasında uluslararası toplumu yok sayarak hareket eden Bush'un²⁷³ ikinci Başkanlık döneminden itibaren ABD'nin uluslararası konumu sorgulanmaya başlanmış ve bu dönemde ABD'nin karşısına Çin, AB ve RF gibi güçler çıkmaya başlamıştır.²⁷⁴ Bush'tan

²⁶⁸ Ertan Efegil ve Neziha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s. 4.

²⁶⁹ İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, s. 458.

²⁷⁰ Tayyar Arı, "Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden" *Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010, s. 5.

²⁷¹ Burada 2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin önderliğinde kurulan BM merkezli uluslararası sistem kastedilmektedir. Mesela Bush döneminde ABD Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden çekilmiş, iklim değişikliği konusunda hazırlanan Kyoto Protokolü'nü imzalamayı kabul etmemiştir. Tüm bu adımlar ABD'nin kendi kurmuş olduğu uluslararası sistemin devamlılığına zarar veren adımlar olmuştur.

²⁷² Andrew Heywood, *Küresel Siyaset*, 3. b., Ankara: Adres Yayınları, s. 270.

²⁷³ Hook ve Spanier, a.g.e., ss. 268-269.

²⁷⁴ Yücel Bozdağlıoğlu, "Uluslararası Sistem", *Uluslararası Politika – 1*, ed. Murat Necip Arman ve Yücel Bozdağlıoğlu, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2013, s. 94

sonra ABD'nin 44. Başkanı olarak seçilen Barack Obama, uluslararası sistem içerisinde ABD'nin tek taraflı gücü karşısında küresel ve bölgesel diğer güçlerin ortaya çıkmaya başladığı bir dönemde görev yapmıştır.

Soğuk Savaş Sonrası Dönem ele alındığında uluslararası sistemin şekillenmesinde George W. Bush'un ikinci başkanlık dönemi olan 2005 – 2009 döneminin önemli bir dönüm noktası olduğu görülecektir. Zira SSCB'nin dağıldığı 1991 yılından itibaren uluslararası sistemde tek kutup olarak kalmış olan ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra yaşadığı güç ve itibar kaybı bu dönemde bariz bir şekilde ortaya çıkmış ve yine bu dönemde dünyanın farklı bölgelerinde yeni güç merkezleri ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁷⁵

2005 yılından itibaren Zakaria'nın “*diğerlerinin yükselişi*” (rise of the rest)²⁷⁶ olarak tanımladığı yeni bir uluslararası sistem oluşmaya başlamıştır. Bu yeni dönemde ABD ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel alanda lider ülke konumunda olsa da Çin, RF, Hindistan gibi devletler yavaş da olsa büyüyerek sistem içerisinde söz sahibi konuma gelmeye başlamışlardır.²⁷⁷ Haas'a göre ise bu yeni dönemde, merkezinde ulus – devlet bulunmayan yeni güç merkezlerinin bulunduğu çok merkezli bir uluslararası sistemden söz etmek mümkündür. Ona göre dünya nüfusunun yarısına ev sahipliği yapan, küresel GSMH'nin % 75'ine sahip olan ve küresel savunma harcamalarının % 80'lik kısmını gerçekleştiren Çin, AB, Hindistan, Japonya, RF ve ABD yeni dönemdeki güç merkezleri olacaktır.²⁷⁸

Barack Obama Başkanlık koltuğuna oturduğunda, karşısında bir yanda Çin, AB, RF, Hindistan gibi küresel sistemde iddialı olma gayretindeki güçleri bir yanda ise Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye gibi bölgesel alanda iddialı olma gayretindeki güçleri bulmuştur.²⁷⁹ Böylesi bir tablo karşısında göreve gelmiş olan Obama, selefi Bush'tan daha farklı bir dış politika takip etmek zorunda kalmıştır. Bush'un izlediği tek taraflı, iddialı, saldırgan ve oldukça da maliyetli politikalar yerine Obama uluslararası toplumun

²⁷⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9.b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2011, s. 170.

²⁷⁶ Fareed Zakaria, *The Post American World*, New York: W.W. Norton & Company, 2008, s. 2.

²⁷⁷ Zakaria, a.g.e., s. 232.

²⁷⁸ Richard N. Haas, “The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance”, *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 3 (2008), s. 45.

²⁷⁹ İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, s. 461.

onayladığı, çok taraflı ve diplomasinin ön planda olduğu ve aynı zamanda da maliyet açısından daha düşük politikalar izlemeyi tercih etmiştir.²⁸⁰

Obama'nın yukarıdaki gibi özetlenebilecek bir dış politika çizgisi takip etmesinde başka faktörler de etkili olmuştur. Sözgelimi ABD'nin Bush Dönemi'nde izlediği tek taraflı politikalar nedeniyle ABD'nin müttefiki olan ülkeler de dahil olmak üzere dünya genelinde popülaritesi, hiç olmadığı kadar düşmüştür. Bu yüzden Obama da diplomasi ve yumuşak güç unsurlarını kullanmak suretiyle uluslararası toplumun onayını ve desteğini alarak hareket etmeye çalışmıştır. Ayrıca ABD'nin dikkatinin Orta Doğu'da olmasının da etkisiyle Uzak Doğu'da serbestçe büyüyen ÇHC karşısında ilk defa Obama Dönemi'nde Çin'i çevrelemeye yönelik dış politika izlenmeye başlanmıştır. Asya Pivot (Asya Mihveri) olarak da adlandırılan bu strateji ile amaç ABD'nin Güney Çin Denizi'nden serbestçe geçerek buradaki kaynaklara ulaşabilmesi ve ASEAN ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirerek Çin'in etki alanının genişlemesine fırsat vermemektir.²⁸¹

2009 – 2017 tarihleri arasında uluslararası sistemde ABD'nin yanı sıra etkili olmaya başlayan bir diğer güç ÇHC'dir. Geçmiş itibarıyla dünyanın en önemli medeniyet merkezlerinden bir tanesi olan ÇHC, 19. yüzyılın ortalarından 1970'li yılların sonuna kadar tarihinin en kötü dönemlerinden bir tanesini geçirmişse de 1978'de iktidara gelen Deng Xiaping'le beraber yapılan ekonomik reformlar ile birlikte hızlı bir ekonomik büyüme trendine girmiştir.²⁸² 2005 yılına gelindiğinde ÇHC ekonomik olarak 1978'deki durumuna göre 15 kat büyümüştür.²⁸³ 1990 yılında ABD ile olan ticaretinde 0,3 milyar \$ ticaret açığı²⁸⁴ olan ÇHC 2005 yılına gelindiğinde ABD ile ticaretinde 114,44 milyar \$ ticaret fazlası²⁸⁵ vermiştir.

²⁸⁰ Hook ve Spanier, a.g.e., s. 330.

²⁸¹ Köni, a.g.e., s. 63.

²⁸² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Yıldırım Deniz, "Çin'in Ekonomik Dönüşümü ve Üçüncü Dünya", *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2 (2015), ss. 64-80.

²⁸³ GDP – China, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2005&locations=CN&start=1978>, (13.06.2021).

²⁸⁴ "Trade Summary For China 1992", <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/1992/SummaryText>, (13.06.2021).

²⁸⁵ "Trade Summary For China 2005", <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/CHN/Year/2005/Summarytext>, (13.06.2021).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ÇHC'nin tarihten gelen Merkez – Çevre yaklaşımı dış politikasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Buna göre ÇHC ekonomik olarak merkezi (yani kendisini) güçlü tutup çevre olarak kabul ettiği başta kendisine yakın coğrafyadaki komşu ülkeler ile zengin enerji kaynaklarının bulunduğu Afrika ve Güney Amerika'daki üçüncü dünya ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek suretiyle buralar üzerindeki etkisini artırmayı amaçlamıştır.²⁸⁶ 1990'lı yılların başından itibaren yıllık % 8-10 arasında büyüme oranı yakalayan ÇHC, bu ekonomik dinamizmini askeri ve siyasi alana da yansıtmaya başlamıştır. Ancak bunu yaparken saldırgan bir tutum izlememiş, gözlerden uzak ve sessiz adımlar atmayı tercih etmiştir. ÇHC bu dönemde yeni denizaltılar, füzeler, uçak gemisi, uzay ve siber savaş yapabilecek araçlar üretse de bunlarla esas olarak Pasifik'te kendi çevresindeki deniz alanlarına ABD ve diğer rakip devletleri sokmamaya çalışmıştır.²⁸⁷ Ayrıca ÇHC, Avrasya bölgesinde sınır güvenliğini sağlama amacıyla 1996 yılında RF ile birlikte başlattığı Şangay Beşlisi toplantılarının devamında 2001 yılında Şangay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) kurulmasına öncülük etmiştir. 2005'te İran, Hindistan ve Pakistan gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Yüzölçümü olarak Avrasya'nın % 74'ünü içeren, kapsadığı nüfus olarak dünya nüfusunun yaklaşık % 40'ını oluşturan, dünyadaki nükleer silaha sahip ülkelerden dördünü (ÇHC, RF, Hindistan ve Pakistan²⁸⁸) barındıran ŞİÖ, ilk kurulduğu yıllarda Avrasya bölgesinde başta sınır anlaşmazlıkları olmak üzere terörizm, ayrılıkçılık ve köktencilikle mücadele edilerek bölgenin güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. 2005 yılına gelindiğinde ŞİÖ ilk defa Afganistan'da terörle mücadelenin aktif muharebe aşamasının tamamlandığı gerekçesiyle terörle mücadele amacıyla örgüte üye devletlerin sınırları içerisinde bulunan yabancı güçlerin askeri varlıklarını sona erdirmeleri gerektiğini deklare ederek ABD'nin Orta Asya'daki askeri varlığına²⁸⁹ ilişkin bir adım atılmıştır.²⁹⁰ Bu açıdan ŞİÖ, ÇHC ve RF açısından ABD'nin 11 Eylül 2001'den sonra kendisine biçtiği küresel liderlik statüsüne karşı koyabilecek veya en azından

²⁸⁶ Barış Adıbelli, Pax Sinica: Çin'in Dünya Düzeni, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 299.

²⁸⁷ Köni, a.g.e., s. 57.

²⁸⁸ Hindistan ve Pakistan ŞİÖ'ye 2017 yılında tam üye olarak kabul edilmiştir.

²⁸⁹ ABD Özbekistan'daki Hanabad askeri üssünü bu süreçte boşaltmıştır. Bkz. "ABD Özbekistan Üssü'nü boşalttı", 22.11.2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/11/051122_uzbek_base.shtml, (16.06.2021).

²⁹⁰ İşyar, Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası, s. 169.

dengeleyebilecek bir tampon örgüt olarak kullanılabilir bir yapı olarak görülmüştür.

291

Nükleer gücü, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliği ve veto hakkı, Üçüncü Dünya ülkelerine model olabilecek örnek kalkınma modeli, nüfusu, tarihi ve dünya ekonomisinde sahip olduğu konum ile ÇHC, 2000’li yılların başı itibariyle en önemli rakip güç olarak ABD’nin karşısına çıkmıştır. Ekonomisi hızla büyüyen, askeri alanda da yavaş yavaş büyümeye başlayan ÇHC, ABD’yi uluslararası sistemde dengeleyebilecek en önemli güç olarak göze çarpmaktadır.

Uluslararası sistemde ÇHC’nin yanı sıra ABD’nin karşısına çıkan bir diğer önemli güç ise RF’dir. Soğuk Savaş Dönemi’nde ABD’nin karşısındaki güç olan SSCB’nin dağılmasından sonra bu mirası devralan RF, 1991-1999 arasında önce kısa bir kaos ve istikrarsızlık süreci yaşamıştır. Bu tarihlerde RF tarihindeki en büyük sosyopolitik değişimi yaşamıştır. Bu dönemde RF, yaşanan istikrarsızlığın ve ekonomik durumun neticesinde ABD ve Batı’ya karşı mecburen uyumlu ve hatta IMF ve Dünya Bankası kredilerine olan ihtiyaçtan dolayı bağımlı politikalar izlemek zorunda kalmıştır.²⁹²

Bu yıllarda tarımsal üretimde 3,6 kat, sanayi üretiminde 5,3 kat, savunma sanayiinde 10 katlık bir azalma yaşanmış²⁹³ ve 2000 yılına gelindiğinde RF, ekonomik büyüklük olarak dünya genelinde 20. sıraya kadar gerilemiştir.²⁹⁴ 1990’lı yıllardaki bu sancılı geçiş döneminden sonra Vladimir Putin’in Devlet Başkanı olduğu 1999 yılından itibaren RF hızla toparlanarak eski görkemli günlerine dönme çabasına girmiştir.

Putin’in iktidara gelmesinden sonra RF’nin uluslararası sistemde önemli bir aktör olmasından çekinen ABD, Soğuk Savaş Dönemi’ndekine benzer bir çevreleme politikası

²⁹¹ R. Kutay Karaca, *Güç Olma Stratejisi Çin: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2008, s. 270-273.

²⁹² Erel Tellal, “Rusya’yla İlişkiler”, ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Cilt 2: 1980-2001*, 12. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 542.

²⁹³ İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, s. 165.

²⁹⁴ RF dünya ekonomileri arasında 2020 yılı itibariyle 11. sırada bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Russia GDP - Gross Domestic Product, [https://countryeconomy.com/gdp/russia?year=2000#:~:text=The%20GDP%20figure%20in%202000,milli on%20with%20respect%20to%201999,\(16.06.20221\).](https://countryeconomy.com/gdp/russia?year=2000#:~:text=The%20GDP%20figure%20in%202000,milli on%20with%20respect%20to%201999,(16.06.20221).)

izlemeye başlamış²⁹⁵ ve bu süreçte eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde renkli devrimler yaşanmaya başlamıştır. RF, 1999 yılında yaşanan Kosova Krizi'nde çıkarlarıyla çatışsa da ABD'nin ortaya koyduğu çözümü kabul etmek zorunda kalmıştır. Kosova'da yaşananların ardından 2003'te Gürcistan, 2004'te Ukrayna, 2005'te ise Özbekistan ve Kırgızistan'da gerçekleştirilen/gerçekleştirilmeye çalışılan devrimler, ABD'nin RF'yi çevreleme çabalarının son aşaması olmuştur. Bu ülkelerde yaşanan olaylar RF'yi bölgesinde daha aktif olmaya zorlamıştır.

2000'li yılların başı itibariyle ÇHC ve RF birçok ortak paydada buluşarak uluslararası sistemde birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından anti demokratik uygulamaları nedeniyle sıkça eleştirilen bu iki ülke bu eleştiriler sayesinde birbirine yakınlaşmıştır. Ayrıca iki ülke de ABD'nin demokrasiyi küresel olarak yayma çabalarından rahatsızlık duymakta ve ABD'yi Orta Asya'dan uzak tutmak istese de bunu tek başına yapabilecek güce sahip değildir. Uluslararası birçok sorun karşısında aynı bakış açısına da sahip olan RF ve ÇHC, bu dönemde ŞİÖ'yü de kurarak ortak hareket etmeye başlamıştır.²⁹⁶

2000'li yılların başlarında uluslararası sistemde önemli bir aktör olmaya başlayan bir başka önemli güç de AB'dir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da kalıcı bir barış tesis etme çabalarının sonucunda ortaya çıkan AB fikri, yaklaşık yarım yüzyıllık bir sürecin sonunda hayata geçirilebilmiştir. 18 Nisan 1951'de imzalanan²⁹⁷ Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu adıyla temeli atılan birlik, 7 Şubat 1992'de imzalanan²⁹⁸ Maastricht Antlaşması ile kurulmuştur. 2002 yılında ortak para birimine geçmiş ve 2004'te ortak bir anayasa²⁹⁹ hazırlanmış ve bu anayasa 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmiştir.³⁰⁰

²⁹⁵ Fatih Fuat Tuncer, "ABD'nin Yeni Çevreleme Konsepti: Kosova Örneği", Turkish Studies - Economy, Cilt: 15, Sayı: 2 (2020), s. 980.

²⁹⁶ İşyar, Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası, s. 232.

²⁹⁷ Yürürlüğe giriş tarihi 23 Temmuz 1952'dir.

²⁹⁸ Yürürlüğe giriş tarihi 1 Kasım 1993'tür.

²⁹⁹ 2004 yılında kabul edilen ve üye devletlerin onayına sunulan Anayasa, Fransa ve Hollanda'da yapılan referandumlarda kabul edilmemiştir. Ardından 2007 yılında yapılan revizyon ile AB Anayasası son halini almış ve 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim S. Canbolat, Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Sistemle Ortaklık, 6. b., Bursa: Alfa Akademi, 2014, ss. 209-2012.

³⁰⁰ Barış Özdal, Avrupa Birliği: Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?, Bursa: Dora Yayınları, 2013, s. 181.

Ekonomik büyüklüğü 2005 itibariyle 11,9 trilyon \$ civarında olan AB, ABD'den sonra (13 trilyon \$) bu dönemde dünyanın en güçlü ekonomisine sahip gücüdür.³⁰¹ Ancak ekonomik olarak bu kadar güçlü bir yapısı olan AB'yi RF ve ÇHC'den ayıran en önemli fark askeri gücüdür. Soğuk Savaş boyunca ABD ve NATO şemsiyesi altında güvenliğini sağlayan eski kıta, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da NATO'nun koruyucu şemsiyesinden çıkabilmiş değildir. Bu yüzden de AB, 2000'li yılların başları itibariyle ekonomik bir dev olmasına rağmen siyasi bir güç olarak henüz etkili olabilmiş değildir.

1992'deki Maastricht Antlaşması'ndan itibaren AB içerisinde Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak önce 1992-1995 yılları arasında yaşanan Yugoslavya Krizi ve Bosna Hersek İç Savaşı, ardından da 1998-1999 Kosova Savaşı sırasında AB'nin, kendi kıtasındaki askeri ve siyasi krizleri önlemede etkin bir dış politika izleyemediği görülmüştür. Yaşanan çatışmaları ABD ve NATO'nun askeri desteği olmadan tek başına durdurma gücünden yoksun bir güç olduğu gözler önüne serilmiştir.³⁰²

AB, kurulduğu andan itibaren sınırları uluslararası olarak tanınan, tüm üyelerini bağlayacak şekilde oluşturulan ortak bir hukuk sistemi olan, kıtada yaşayan tüm halkların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yaşamlarını etkileme gücüne sahip uluslarüstü bir kurumsal yapıya sahip güçtür. Ancak AB'nin ortak bir dış politika ve güvenlik politikası geliştirmesi ve bu sayede ekonomik gücünü bu alanlara aktararak uluslararası sistemde etkili bir güç olabilmesinin önünde bir kısım engeller bulunmaktadır. Öncelikle üye devletler ekonomik entegrasyonu desteklerken siyasi entegrasyon konusunda aynı istekliliği göstermemektedirler. İkinci olarak birliğin savunma politikalarının NATO içerisinde olmasını destekleyen Atlantik eğilimli devletler ile NATO ve ABD'den bağımsız savunma politikaları izlenmesi gerektiğini savunan devletler bulunmaktadır. Bu durum ve bağımsız savunma politikalarının ekonomik yükünün birlikteki zayıf devletleri zorlayacağı düşüncesi, AB'nin kendisine ait bir ordusunun olmasını engellemektedir.

³⁰¹ GDP (current US\$) - European Union, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=EU>, (16.06.2021).

³⁰² Özdal, Avrupa Birliği: Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?, s. 226.

Ayrıca AB'nin içerisindeki Almanya ve Fransa gibi güçlü devletlerin yanında birliği dışarıda kimin temsil edeceği sorunu da önemli bir problemdir.³⁰³

2000'li yılların başlarında ekonomik birer dev haline gelmiş olan AB ve ÇHC ile SSCB'nin bıraktığı miras üzerinden uluslararası sistemde yeniden iddialı konuma gelme çabasında olan RF, bu dönemde uluslararası sistemde ABD'nin karşısına çıkmış olan küresel güçlerdir.³⁰⁴ Uluslararası sistemde ABD'nin yanında yavaş yavaş etkin bir konuma gelmeye çalışan bu büyük güçlerin yanında Uzak Doğu'da Japonya, Güney Kore, Avustralya, Endonezya; Asya'da Hindistan, Pakistan; Orta Doğu'da İran, Türkiye, İsrail, Mısır; Afrika'da Nijerya ve Güney Afrika ile Güney Amerika'da Brezilya gibi bazı devletler bölgesel güçler olarak kendi bölgelerinde etkilerini artmaya başlayarak öne çıkma çabasına girmişlerdir.³⁰⁵

2.1.2. Uluslararası Sistemin Türkiye – ABD İttifakına Etkileri (2009-2017)

1947 yılındaki Truman Doktrini ile çerçevesi çizilmiş olan ve 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla beraber kurumsal bir içerik kazanan Türkiye – ABD ittifakı, temelde güvenlik ve savunma amacıyla kurulmuş çift taraflı bir ittifaktır.³⁰⁶ Buna göre Türkiye, ortak tehdit olan SSCB karşısında ABD ve NATO'nun ileri karakolu olmayı kabul ederken aynı zamanda NATO'nun koruyucu kalkını altına da girmiştir. Soğuk Savaş'ın sürdüğü dönemde Jüpiter Füze Krizi (1962)³⁰⁷, Johnson Mektubu Krizi (1964)³⁰⁸, 1975-1978 Silah Ambargosu³⁰⁹ gibi krizlere rağmen Türkiye Sovyet

³⁰³ Heywood, a.g.e., s. 587.

³⁰⁴ 2000'li yılların başlarında uluslararası sistemde ABD'nin karşısında yükselen güçler olarak AB, Çin ve RF'nin karşılaştırmalı bir analizi için bkz. Ertan Efegil ve Neziha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4 (2009), ss. 10-19.

³⁰⁵ Barry Buzan ve Ole Weaver, *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2003, s. 31; Heywood, a.g.e., s. 278.

³⁰⁶ Nuh Yılmaz, "Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye'nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri", ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mesut Özcan, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, Ankara: SETA Yayınları, s. 554.

³⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayınları, 2009, ss. 625-629; Bahar İzmir, "İki Müttefik, Bir Kriz: Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füze Krizi", *Humanitas*, Cilt 5, Sayı 10 (2017), ss. 177-192.

³⁰⁸ Detaylı bilgi için bkz. Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayınları, 2009, ss. 629-634.

³⁰⁹ Detaylı bilgi için bkz. Nasuh Uslu, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss. 291-342.

tehdidi karşısında ABD ile olan ittifakını sonlandırma gibi bir adım atamamıştır. İttifakın kuruluş noktası olan güvenlik ve strateji konusu, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra boyut değiştirmiştir. Buna göre Soğuk Savaş Dönemi'ndeki ortak tehdit algısı olan SSCB bu faktörü belirleyen temel unsurken Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de bölgesel güvenlik faktörü ittifakın devamını sağlayan temel faktör olmuştur. 11 Eylül 2001'den sonra terörle mücadele faktörü de eklenmiş ve iki ülke arasındaki ittifakta devamlılık sağlanmıştır.

Soğuk Savaş Dönemi'nde stratejik zorunluluklar nedeniyle başlayan bu ittifak sayesinde ABD açısından Sovyet tehdidi Orta Doğu'ya ve Akdeniz'e inmeden çevrelenerek durdurulmuş, Türkiye açısından ise SSCB'den gelebilecek Boğazlar ve toprak talebinin önüne geçilmiştir. Türkiye ile ABD'nin kurmuş olduğu ittifaka Türkiye açısından bakıldığında, Türkiye çift kutuplu uluslararası sistem içerisinde coğrafi açıdan daha yakın olmasına rağmen bir tehdit olarak gördüğü kutup yerine kendisinden çok daha uzakta bulunan diğer kutbun sağladığı güvenlik şemsiyesi altına girmeyi tercih etmiştir. Ancak bu tercih Türkiye için bir kısım dezavantajları da beraberinde getirmiştir. Sözelimi Türkiye bu tercihi yaparak SSCB tarafından gelebilecek tehditlere karşı kendisini korumaya almışsa da bu dönemde alternatif stratejiler ve buna bağlı taktik manevra alanları geliştirememiş ve dış politika açısından ABD ve NATO'ya bağımlı bir hale gelmiştir.³¹⁰ Türkiye gibi jeopolitik açıdan son derece önemli bir konumda bulunan ve tarihi kökenleri itibarıyla Orta Asya, Orta Doğu, Balkanlar, Doğu Akdeniz, Kafkaslar ve hatta Kuzey Afrika gibi birbirinden bağımsız birçok bölge ile ilişki kurma potansiyeline sahip bir ülke, bu bölgelerle ABD ile olan ittifakından bağımsız bir ilişki kuramamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemde koşullar da değişmiştir. SSCB ve Doğu Bloku'nun çözülmesinden sonra tek küresel güç olarak ABD ayakta kalmış ve 2000'li yılların başlarına kadar uluslararası sistemde tek kutup olarak serbestçe hareket etmiştir. Ancak 2000'li yılların başlarından itibaren ABD'nin karşısına RF, AB, ÇHC gibi küresel ve Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi bölgesel güçler çıkmaya

³¹⁰ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 71.

başlamıştır. Özellikle 11 Eylül 2001’den sonra ilan edilen Bush Doktrini³¹¹ ile birlikte izlenen tek taraflı dış politikalar sonrasında ABD’nin konumu sorgulanmaya başlamış ve Obama’nın Başkan olmasıyla birlikte uluslararası sistem çok merkezli bir yapıya doğru hızlı bir geçiş yapmıştır.

Uluslararası sistem içerisinde 2000’li yılların başlarında bölgesel bir güç olarak yükselişe geçen ülkelerden bir tanesi de Türkiye olmuştur.³¹² Bu yükselişe geçişte hiç kuşkusuz 2002 yılında Türkiye’de iktidara gelen AK Parti’nin izlemiş olduğu iç ve dış politikaların etkisi büyüktür. Zira bu dönemde dış politikadaki temel hedef, kendi bulunduğu coğrafya itibarıyla bir “*merkez ülke*” olarak nitelendirilebilecek Türkiye’nin, olaylar karşısında tepkisel politikalar izlemek yerine daha geniş bir açıdan ve daha aktif bir dış politika izlemesi hedeflenmiştir.³¹³ Türkiye’nin AK Partili yeni dış politika kurgusunda “*aktif bölgesel diplomasi*”, “*uluslararası örgütlere etkin katılım*”, “*küresel ilişkilerde uyumluluk*”, “*komşularla sıfır sorun*” ve “*güvenlik-özgürlük dengesi*” gibi kavramlar temel çerçeveyi oluşturmaktadır. İzlenmeye başlanan dış politika, karşılıklı şüphelerden çok bölgesel istikrarın sağlanması, ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması, ticari ilişkilerin genişletilmesi, güvene dayalı dostane ve barışçıl ilişkiler geliştirilmesi gibi bir kısım yaklaşımlara dayandırılmıştır.³¹⁴

Türkiye bu dönemde başta Orta Doğu olmak üzere tüm alanlarda çok boyutlu bir diplomasi izlemeye başlamış, özellikle yakın coğrafyasındaki ülkelerle samimi ve uzun soluklu ilişkiler geliştirme çabasına girmiştir. Bölgesindeki sorunları çözüme kavuşturmada kazan-kazan stratejisi ile hareket etmeye başlayan Türkiye bu dönemde ilk defa bağımsız bir dış politika izlemeye başlamıştır.³¹⁵ Dış politikada daha özgüvenli, komşularla sıfır sorun, proaktif dış politika izlemeye başlaması sayesinde Türkiye kendi potansiyelinin farkına varmış ve bölgesel bir güç haline gelmeye başlamıştır.

³¹¹ Bush Doktrini hakkında detaylı bilgi için bkz. Steven W. Hook ve John Spanier, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014, ss. 287-290.

³¹² Bu konuda ABD Ulusal İstihbarat Konseyi’nin (National Intelligence Council) hazırladığı rapor için bkz. “Global Trends 2025: A Transformed World”, National Intelligence Council, Washington: US Government Printing Office, 2008, https://www.files.ethz.ch/isn/94769/2008_11_global_trends_2025.pdf, (24.04.2021), s. 35-36.

³¹³ Erhan, a.g.e., ss. 14-22.

³¹⁴ Arı ve Pirinççi, a.g.e., s. 3.

³¹⁵ Arı ve Pirinççi, a.g.e., s. 5-7.

Bush Dönemi'nde izlenen tek taraflı dış politikalar, ABD'nin diğer müttefikleri gibi Türkiye ile olan ilişkilerini de son derece olumsuz etkilemiştir. ABD'nin Irak'a düzenleyeceği operasyon öncesinde kuzeyden bir cephe açılması ve Türk topraklarına Amerikan askerlerinin konuşlandırılmasına izin verilmesi için hazırlanan tezkere TBMM'de 1 Mart 2003'te oylanmış ve yeterli oy çıkmaması üzerine Türkiye çok tarihi bir karar vererek Amerikan askerlerinin topraklarında konuşlandırılmasına izin vermemiştir. 1 Mart Tezkeresi, bir yönüyle Türk Dış Politikası'nda bundan sonra izlenecek politikaların başlangıcı için bir kilometre taşı olarak kabul edilebilir. Zira bu olaydan sonra Türkiye dış politikada müttefiki ABD'den daha bağımsız bir çizgi izlemeye başlamıştır. 2003 sonrası dönemde ABD ile Türkiye arasında yaşanan ikili anlaşmazlıklar ve gerginliklerin en önemli nedeni 1 Mart Tezkeresi olmuştur.³¹⁶

1 Mart Tezkeresi'nden sonraki dönemde bir yandan Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler gerilirken bir yandan da Türkiye Orta Doğu, Balkanlar, Afrika ve AB ile ilişkilerini geliştirerek bölgesinde önemli bir aktör olma yolunda ilerlemiştir. Türkiye bu dönemde tarihinde ilk defa ABD'nin ve Batı'nın kendisine biçmiş olduğu rolleri kabullenerek bulunduğu coğrafyada merkez ülke olma konumuna gelmeye çalışmıştır.³¹⁷

Türkiye'nin bölgesinde daha bağımsız bir dış dış politika izlemeye başladığı süreçte ABD'de de yönetim değişikliği olmuş ve 2009 yılında Obama Başkanlık koltuğuna oturmuştur. Obama ile birlikte ABD, Bush Dönemi'nde izlemiş olduğu tek taraflı dış politika çizgisinden uzaklaşarak müttefikleri ile birlikte çok taraflı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye, Obama yönetimi tarafından Orta Doğu bölgesindeki diğer Müslüman ülkelere bir model olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, Arap Baharı'nın yaşandığı Obama'nın ilk başkanlık döneminde (2009-2013) aslında uyumlu geçmiştir. Obama yönetimi, Arap Baharı'nın başlangıcında Türkiye'nin diğer bölge ülkeleri için bir model ülke olarak ön plana çıkmasını desteklemişse de Arap Baharı rüzgârının Suriye ve Mısır gibi bazı

³¹⁶ İşyar, Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler Modeller Örnekler Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası, s. 676.

³¹⁷ Cüneyt Yenigün, "Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s. 75.

ülkelerde tersine dönmesi ile iki ülke arasında görüş ve çıkar ayrılıkları çıkmaya başlamış ve ilişkiler de bozulmaya başlamıştır.

Obama Dönemi'nde uluslararası sistemin Türkiye – ABD ittifakına etkilerini şu açılardan ele almak mümkündür:

Öncelikle bu dönemde uluslararası sistemde meydana gelen köklü değişim, Türkiye – ABD ittifakını da derinden etkilemiştir. Soğuk Savaş şartlarında kurulmuş olan Türkiye – ABD ittifakının stratejik çerçevesi, o dönemin uluslararası sisteminin koşulları üzerine bina edilmiştir. O dönemde dünya Doğu ve Batı olmak üzere iki bloka bölünmüş ve birçok ülke doğrudan veya dolaylı bir şekilde bu iki blokun mücadelesine sahne olmuştur. Türkiye de bu mücadelenin ve gerginliğin kendisi için daha az tehdit teşkil edebileceğini ve kendisine avantajlar sunacağını düşündüğü taraf olan, aynı zamanda da Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren yönünü dönmüş olduğu ABD'nin başını çektiği Batı Bloku'na katılmayı tercih etmiştir.³¹⁸

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra SSCB kaynaklı tehdit algısının yerine terör ve bölgesel güvenlik meseleleri ikame edilmeye çalışılmıştır. Ancak Soğuk Savaş Dönemi'ndeki SSCB tehdidine karşı ABD'nin güvenlik şemsiyesine artık ihtiyacı kalmamış olan Türkiye, bu ittifak ilişkisini sorgulamaya ve bulunduğu bölgede artık ABD'nin izlediği politikalardan bağımsız dış politika izleme yolunda adımlar atmaya başlamıştır.

İkinci olarak uluslararası sistemde SSCB'nin dağılmasından sonra tek ve rakipsiz güç olarak ayakta kalan ABD, uluslararası sistemi 1990'lı yıllarda ve 2000'lerin başında tek başına domine etmişse de özellikle Bush'un ikinci Başkanlık döneminde bu tablo değişmeye başlamıştır. Bu tarihlerden itibaren ÇHC, RF ve AB gibi küresel güçler ile aralarında Türkiye'nin de bulunduğu bazı bölgesel güçler uluslararası sistemde ABD'nin karşısında yer almaya başlamışlardır. Daha önce uluslararası sistemin yapısı gereği ortak tehdit (SSCB) karşısında genel olarak ortak bir dış politika stratejisi izlenmiştir. Ancak bu büyük tehdidin ortadan kalkması, başta küresel güç adayları ÇHC, RF ve AB olmak üzere bölgesel güç olma iddiasında olan Türkiye gibi ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda

³¹⁸ Walt, "Alliance Formation and the Balance of World Power", s. 15.

hareket edebilmelerinin önünü açmıştır. Türkiye’de 1 Mart 2003 tarihinde kabul edilmeyen tezkereyi bu açıdan değerlendirmek gerekir. Türkiye’nin komşularla sıfır sorun politikasının bir neticesi olarak İran ve Suriye gibi ABD’nin tehdit (hatta haydut devlet) olarak gördüğü ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi de buna bir örnektir.

Üçüncü olarak SSCB gibi küresel dev bir rakibinin ortadan kalkmasından sonra uluslararası sistemde tek güç olarak kalmış olan ABD, bu fırsatı çok da iyi kullanamamıştır. Özellikle 11 Eylül 2001’den sonra teröre karşı küresel bir savaş başlatan Bush yönetiminin izlediği tek taraflı politikalar, ABD’nin müttefiki olan devletler de dahil olmak üzere diğer devletler arasında bir gücenme ve hatta düşmanlığa yol açmıştır. Bu dönemde ABD’nin dünya genelinde sahip olduğu popülerite ve kamuoyundaki olumlu algı, daha önce hiç olmadığı kadar düşmüştür. 2000 yılında ABD ile ilgili olumlu düşünenler İngiltere’de % 83, Almanya’da % 78, Türkiye’de % 52, Japonya’da % 77 seviyesindeyken 2008 yılına gelindiğinde bu oranlar İngiltere’de % 53, Almanya’da % 31, Türkiye’de % 12, Japonya’da % 50 seviyelerine düşmüştür.³¹⁹

ABD’nin Bush Dönemi’nde izlediği tek taraflı politikaların bir başka önemli sonucu ise uluslararası kurumların zarar görmesidir. Bu dönemde ABD, kendi hareket özgürlüğünü sınırlandırdığını düşündüğü uluslararası örgütler ve kurumları göz ardı ederek hareket etmiş, bu ise mevcut sisteme zarar vermiştir. 2. Dünya Savaşı sona erdikten sonra ABD önderliğinde kurulan uluslararası sistem, BM merkezli birçok uluslararası kurum sayesinde işlerlik kazanmıştır. Ancak Bush Dönemi’nde ABD iklim değişikliği konusunda hazırlanan Kyoto Protokolü’nden 2001’de çekilmiş, Uluslararası Ceza Mahkemesi’nden ve Anti-Balistik Füze Antlaşması’ndan 2002’de çekilmiş ve bu sistemin devamlılığına zarar vermiştir.³²⁰

2.2. Neoklasik Realizmdeki Ara Değişkenlerin Etkisi

Uluslararası ilişkilerde yaşanan olayları analiz ederken Neo Realizmde olduğu gibi Neoklasik Realizmin de başlangıç noktası uluslararası sistemdir. Ancak Neo

³¹⁹ Pew Research Center, “Global Public Opinion in the Bush Years (2001-2008)”, 18.12.2008, <https://www.pewresearch.org/global/2008/12/18/global-public-opinion-in-the-bush-years-2001-2008/>, (18.08.2021).

³²⁰ Robert Jervis, “Understanding the Bush Doctrine: Preventive Wars and Regime Changes”, *Political Science Quarterly*, Vol. 131, No. 2 (2016), s. 295.

Realizmden farklı olarak Neoklasik Realizm uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde belli bir ölçüye kadar etkili olduğunu kabul edip bunun yanına ülkelerin iç siyasal süreçlerini de eklemektedir. Burada Neoklasik Realizmin amacı, sistemsel değişkenlerin ülkelerin iç siyasal süreçleri ile ne şekilde etkileşim kurduğunu ve uluslararası sistemin devletler üzerinde nasıl etkili olduğunu hesaba katmak suretiyle analizler yapmaktır.

Yapılan analizlerde uluslararası sistemi bir bağımsız değişken olarak ele alan Neoklasik Realizm, devlet içi faktörleri ise ara değişkenler olarak tanımlayıp analizlere dâhil etmektedir. Bu faktörlerin etkileri, olaydan olaya veya ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realizmin ara değişkenler olarak kabul ettiği faktörler Obama'nın Başkanlık yaptığı 2009 – 2017 tarihleri arası dönemde Türkiye ve ABD açısından ayrı ayrı ele alınarak bunların iki ülke arasındaki ittifak üzerinde nasıl etkili oldukları analiz edilecektir.

2.2.1. Liderlerin Etkisi

Liderlik kurumu, insanlık tarihi kadar eski bir kurumdur. Tarihin her döneminde toplumların geleceklerini derinden etkileyen liderler³²¹, devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde de çok önemli aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir liderin vereceği kararlarda, o liderin kişiliği, karakteri, hayata bakışı ve tercihleri, diğer faktörlerin yanında etkili olabilmektedir.

Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde uluslararası sistemin yanı sıra bazı ara değişkenler etkili olabilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra blokların ortadan kalkarak devletlerin öncesine göre daha özgür politikalar izleyebildikleri dönemlerde bu ara değişkenler daha etkili olabilmektedir. Bu ara değişkenlerin başında liderlerin algıları bulunmaktadır. Liderlerin algıları ve hayata bakışları, aldıkları kararları ve dolayısıyla devletlerin izledikleri politikaları doğrudan etkileyen çok önemli bir ara değişkendir. Uluslararası sistemin devletlere sunduğu bir kısım fırsatlar veya karşılıklarına çıkardığı bir kısım tehditler karşısında devletlerin verecekleri tepkiyi belirleyen en önemli hususların başında, o

³²¹ Bozkurt, a.g.e., s. 24.

devlete liderlik yapan devlet adamlarının algıları, inançları, tercihleri ve fikirleri gelmektedir.

Devletlerin karar alma mekanizmalarında en önde gelen aktörler olan liderler, Neoklasik Realizme göre devletlerin sahip olduğu potansiyel maddi kaynakların dış politikaya kanalize edilmesini sağlamaktadır. Liderlerin potansiyel gücü harekete geçirmedeki önemi, özellikle krizlerin yaşandığı dönemler ve savaş dönemlerinde kendisini göstermektedir.

ABD ile Türkiye arasındaki ittifakın işleyişini etkileyen önemli bir faktör de liderlerin etkisidir. İki ülkenin arasındaki ittifak, birçok Başkan ile Başbakan / Cumhurbaşkanı'nın geçmişleri, inançları, yetişme koşulları gibi onların olayları algılarını etkileyebilecek faktörlerden etkilenmektedir. Bir dönem ABD'de Dünya Bankası'nda görev yapmış olan Özal'ın burada benimsediği ve hatta dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e bir mektup ile ilettiği liberal iktisat politikaları³²² onun Başbakan ve Cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde izleyeceği Batı'ya dönük liberal dış politika çizgisini de anlatmaktadır.

2.2.1.1. ABD tarafı: Obama'nın liderliği

Neoklasik Realizmin ara değişkenler olarak nitelediği faktörler arasında belki de en önemli olanı lider etkisidir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemin (Soğuk Savaş Dönemi'ne göre) normalleşmesi ile birlikte lider faktörünün önemi artmıştır. ABD gibi yönetim sistemi içerisinde en geniş yetkilerin verildiği kişi olan Başkan'ın ülkeye nasıl bir liderlik yaptığı bu açıdan çok önemlidir. ABD'de, hem hükümetin başı hem silahlı kuvvetlerin başkomutanı ve hem de genel olarak çıkarılacak yasaları belirleyen kişi olan Başkan, dış politikada da esas karar veren kişi konumundadır.³²³ ABD'nin kuruluşundan itibaren birçok başkan, kendi döneminde ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunları çözebilmek amacıyla bir kısım çözüm önerileri içeren politika belgeleri yayınlamışlardır. Doktrin olarak anılan bu belgeler, ilgili başkanın adı ile anılmaktadır. Bunların ilki 1823 yılında ilan edilen Monro Doktrini

³²² Recep Temel, "İktisadi Liberalizmin Özal Dönemi Maliye Politikalarına Etkisi", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 33 (2017), s.117.

³²³ Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*, 4. b., Bursa: MKM Yayınları, 2009, s. 84

olmuştur. Başkanlar arasında Truman, Eisenhower, Carter, Reagan, Bush ve Obama, doktrinleri ile öne çıkan isimler olmuştur.³²⁴

ABD'nin 44. Başkanı olarak iki dönem görev yapan Barack Obama, başkanlığı döneminde kendisine has bir dış politika çizgisi takip etmiştir. ABD'nin tek taraflı hareket etmeyi bırakarak müttefiklerini ön plana çıkardığı bu yeni dönemde NATO, BM ve Arap Ligi gibi örgütler de uluslararası sistemde daha aktif hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde dış politika alanında karşılaşılan sorunlar karşısında ABD, Bush Dönemi'ne göre daha sakin ve pasif bir yaklaşım göstermiştir. Bu dönemde ABD, olayları yönlendirmek yerine, olayların akışına göre bir politika belirlemiş ve buna göre hareket etmiştir. “*Arkadan liderlik*” (leading from behind)³²⁵ olarak tanımlanan bu yaklaşım, Obama'nın “*stratejik sabır*” (strategic patience)³²⁶ politikasının bir neticesidir. Bazı kaynaklarda Obama Doktrini olarak da anılan bu yaklaşımı, Obama'nın iki döneminde de izlenen dış politikaya hakim olmuştur. Bu yaklaşıma göre ABD, hem coğrafi olarak dünya geneline dağılmış hem de uzun süreli tehditler karşısında hem insan hem de teknolojik olarak vekillere giderek daha fazla güvenmeye başlamıştır.³²⁷ “*Taşıyıcı savaş*” (surrogate warfare) olarak ifade edilen bu yaklaşım, ABD'yi doğrudan tehdit etmeyen durumlarda maliyeti taşıyıcı vekillere yükleyerek ABD'yi hem ekonomik kayıp hem de insan kaybı açısından rahatlatmayı hedeflemektedir.³²⁸ Obama Yönetimi'nin Bush Dönemi'nde izlenen dış politikaya dair birçok konuda eleştiri getirmesi, bu dönemde farklı bir dış politika çizgisi takip edileceğine dair bir beklenti oluşturmuştur. Ancak Obama'nın iki dönem süren Başkanlığı'na genel olarak bakıldığında olayların akışına göre pozisyon alındığı, önleyici tedbir almaya yönelik hamleler yapmak yerine gelişen olaylar karşısında reaksiyonel bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir.³²⁹

ABD'nin dış ve güvenlik politikasının şekillenmesinde, çeşitli zamanlarda yaşanan bazı travmatik olayların etkili olduğu görülmektedir. Geçmişte Vietnam Savaşı

³²⁴ Erhan, a.g.e., s. 98.

³²⁵ Krauthammer, a.g.e.,

³²⁶ The White House, 2015.

³²⁷ Andreas Krieg and Jean-Marc Rickli, *Surrogate Warfare: The Transformation of War in The Twenty-First Century*, Washington, DC: Georgetown University Press, 2019, s. 197.

³²⁸ Nur Çetinoğlu Harunoğlu, “Eisenhower'dan Obama'ya: ABD Dış Politikasında Ortadoğu ve Suriye”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 74, Sayı 4, 2019, s. 1162.

³²⁹ Yalçın, a.g.e., s. 57.

sırasında yaşanan olaylar, 11 Eylül 2001 terör saldırıları veya 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'nin basılması ve sonrasında 444 gün boyunca devam eden rehine krizi gibi bazı travmatik olayların ABD'nin izlediği dış ve güvenlik politikalarının şekillenmesinde etkili olduğu görülmektedir.³³⁰ Obama Dönemi'nde de ABD'nin izlediği dış politikanın şekillenmesinde 11 Eylül 2012 tarihinde Libya'nın Bingazi şehrindeki ABD Konsoloslugu'na yapılan saldırı bir dönüm noktası olmuştur. Yapılan saldırıda o esnada konsoloslukta bulunan ABD'nin Libya Büyükelçisi Christopher Stevens ile beraberindeki üç konsolosluk görevlisi hayatını kaybetmiştir. Bu travmatik olayın da etkisiyle Obama'nın ikinci Başkanlık döneminde de “*arkadan liderlik*” ve “*stratejik sabır*” stratejilerinin sürdürüldüğü ve olaylar karşısında ABD'nin “*bekle ve gör*” yaklaşımını benimseyerek hareket ettiği görülmektedir.³³¹

Bush Dönemi'nde birçok yere ABD askerlerinin gönderilerek buraların işgal edilmesinden sonra ortaya çıkan ekonomik yük karşısında Obama, ABD ekonomisini dengelemek amacıyla doğrudan ABD askerleri kullanılarak yürütülen işgal politikasından vazgeçmiştir. Özellikle 11 Eylül 2012'de Bingazi'ye yapılan saldırısının da etkisiyle Obama, çatışma bölgelerine doğrudan müdahale etmek yerine “*taşıyıcı savaş*” yaklaşımını çerçevesinde maliyeti sorun yaşanan bölgede seçilen vekillere yüklenme politikasını uygulamaya başlamıştır. Böylelikle ABD'nin hem ekonomik yükten hem de insan kaybı yükünden kurtulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede başta Irak ve Afganistan olmak üzere birçok ülkedeki ABD askeri Obama Dönemi'nde geri çekilmiş³³² ve Obama'nın Başkanlığı Dönemi'nde ABD “asker” göndermek yerine “yardım” gönderilmiştir.

Obama'nın ortaya koyduğu bu doktrinin ortaya çıkmasında, Obama'nın bir lider olarak olayları nasıl algıladığı ve bunlara nasıl bir yaklaşım gösterdiği soruları hiç kuşkusuz oldukça etkilidir. Obama'nın kişiliği, karakteri, yetiştirme koşulları ve geçmiş deneyimleri, kendi döneminde karşılaştığı olaylara verdiği tepkileri şekillendiren temel

³³⁰ Ferhat Pirinççi, “Süleymani Sonrası Ortadoğu”, SETA Analiz, Sayı 305, Ocak 2020, s. 9.

³³¹ Nebahat Tanrıverdi Yaşar, “Rusya'nın Libya'da artan nüfuzu ABD politikasını değişime zorluyor”, AA Analiz, 29.11.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusyanin-libyada-artan-nufuzu-abd-politikasini-degisime-zorluyor/1659085>, (04.08.2022).

³³² Obama Dönemi'nde dünyanın farklı ülkelerinden geri çekilen ABD askerleri ile ilgili bkz. Georg Löfflman, “The Obama Doctrine and Military Intervention”, *Perceptions*, Spring-Summer 2019, XXIV, Number 1, pp. 59-82.

faktörlerdir. Christensen'in ifadesiyle ABD'nin bu dönemdeki dış politikasını belirleyen temel faktör, Obama'nın algıları olmuştur.³³³ Obama Dönemi'nde ABD, Bush yönetiminden sonra adeta bir kabuk değiştirmiş ve takip edilen dış politika büyük oranda değişmiştir.

Obama, siyahi bir Amerikalı olarak Başkanlık koltuğuna oturmuş olan ilk başkan olması nedeniyle ABD'nin diğer tüm başkanlarından ayrılmaktadır. Obama'yı ayrı kılan tek özelliği derisinin rengi değildir. Yetiştigi aile koşulları, aldığı eğitim ve inançları, onu diğer başkanlardan ayrı bir konuma taşımaktadır.³³⁴ “*Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan*” (WASP)³³⁵ kökenli Amerikan başkanlarından oldukça farklı bir profile sahip olan Obama, bu özelliklerinin de etkisiyle selefi Bush'tan sonra oldukça farklı bir dış politika çizgisi takip etmiştir.

Barack Obama, Kansalı Amerikalı beyaz bir anne ve Kenyalı siyahi bir babanın oğlu olarak 1961 yılında dünyaya gelmiştir. Annesi ile babası, o henüz iki yaşındayken boşanmış ve daha sonra annesi Endonezyalı başka birisiyle evlenmiştir. Hem öz babası hem de üvey babasının çok da dindar olmamakla birlikte Müslüman olmaları ilginç bir detaydır. İlkokulu Endonezya'da, orta öğrenimini Hawaii'de tamamlayan Obama sonrasında Occidental Kolej (Los Angeles), Columbia Üniversitesi (New York) ve Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde üniversite eğitimini tamamlamıştır. Harvard'da okurken Harvard Law Review dergisinin ilk siyahi editörü olarak görev yapmıştır.³³⁶

Geleneklere karşı isyankâr düşüncelerle dolu beyaz bir annenin³³⁷ çocuğu olarak büyüyen Obama, lise yıllarından itibaren ırkçılık, gelir dağılımındaki adaletsizlik, sınıf farklılıkları gibi konulara ilgi duymaya başlamıştır.³³⁸ Occidental'de okurken siyasi fikirleri olgunlaşmaya başlayan Obama bu dönemde kadınların oy haklarını savunanlar, emekçiler, sivil haklar hareketinin genç liderleri gibi statüko karşısında mücadele etmiş

³³³ Christensen, a.g.e., s. 68.

³³⁴ Stephen J. Wayne, “Impact of Personality on Performance: Barack Obama in the Presidency”, Conference on American Government, Politics and Policy, Sharjah: The American University, 2010, s. 3.

³³⁵ Bkz. Tayyar Arı, *Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*, 4. b., Bursa: MKM Yayınları, 2009, s. 86.

³³⁶ Obama, a.g.e., s. 6-18.

³³⁷ a.g.e., s. 9.

³³⁸ a.g.e., s. 11.

liderlerin hayatlarına ilgi duymuştur. Bunlar arasında Gandhi, Lech Walesa, Dr. Martin Luther King ve Diane Nash gibi isimler bulunmaktadır. Bu isimlerle beraber Obama, demokratik hakların yukarıdan aşağıya verilen bir şey değil, tersine insanların çalışarak, mücadele ederek kazandıkları bir şey olduğunu öğrenmiştir.³³⁹

Çocukluk ve gençlik yıllarında farklılıklar içerisinde büyüyen, aldığı eğitim sayesinde diyaloga ve iletişime açık olmayı öğrenen Obama, bu tecrübelerini Başkanlık seçimlerinden itibaren ustaca kullanmış ve Başkan olduktan sonra da ülke yönetiminde de kullanmayı sürdürmüştür. Özellikle dış politika alanında selefi Bush Dönemi'nde ihmal edilen müttefiklerle olan ilişkileri yeniden canlandırmaya çalışmış hem müttefikleri hem de diğer ülkeler nezdinde bozulan ABD imajını yeniden düzeltmeye çaba göstermiştir. Bu çerçevede Obama, Başkanlık koltuğuna oturduktan sonra ABD'nin yeni dönemdeki güvenlik stratejisi konusunda selefi Bush'tan farklı olarak 'sert güç' ve 'yumuşak güç' unsurlarının bir kombinasyonu şeklinde tanımlanabilecek olan 'akıllı güç' (smart power) unsurunu kullanacağını deklare etmiştir. Obama, akıllı güç unsurunu kullanmak suretiyle bir yandan ABD'nin küresel güç imajını devam ettirmeyi bir yandan da Bush Dönemi'nde İslam dünyası başta olmak üzere dünya genelinde ABD'nin bozulan imajını düzeltmeyi amaçlamıştır. Nitekim 2009'dan itibaren eşitlik, özgürlük, idealizm ve demokrasi gibi evrensel değerler hızlı bir şekilde uluslararası ilişkiler alanında devreye girerek diplomasi kanalları yeniden aktif hale getirilmiştir. Aralık 2009'da uluslararası diplomasi ve işbirliğine yönelik çabalarından dolayı Nobel Barış ödülünün Obama'ya verilmesi de bu sürecin bir neticesi olmuştur.³⁴⁰

Obama, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ardından ABD halkının ekonomik beklentilerini karşılama adına hareket edeceğini, bu amaçla Irak ve Afganistan'dan çekilip böylesi bir başka maceraya girilmeyeceğini seçim vaadi olarak ifade etmiştir.³⁴¹ Obama Irak'tan çekilme sürecinde bölgede oluşacak boşluğu doldurmada Türkiye'nin ön plana çıkmasını istemiş ve bu amaçla Türkiye ile ilişkilerde

³³⁹ a.g.e., s. 14

³⁴⁰ Kurt, Veysel <https://kriterdergi.com/portre/mutereddit-bir-baskan-obama>, (20.08.2021).

³⁴¹ CNN Politics, "Obama spells out plans for change", <https://edition.cnn.com/2008/POLITICS/08/29/obama.promises/index.html>, (20.08.2021).

“*Model Ortaklık*” ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Obama, Model Ortaklık ile Orta Doğu bölgesinde barış, güvenlik, demokrasi ve kalkınmanın gelişmesini amaçlamıştır.³⁴²

Obama’nın başkanlığı döneminde ABD-Türkiye ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör Obama ile Erdoğan’ın arasındaki ikili diyalog olmuştur. Obama ile Erdoğan arasındaki samimiyet, iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini de etkilemiştir. Bu hususta Time Dergisi’ne verdiği bir röportajda Obama o dönemde Başbakan olan Erdoğan’ı güvene dayalı ilişkiler kurduğu beş lider arasında göstermiştir.³⁴³

Obama ile Erdoğan arasında gelişen diyalog ve samimiyet, iki ülke arasında 2010 yılında yaşanan gerginliğin giderilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu tarihte Mavi Marmara olayı, İsrail ile ilişkilerin gerilmesi ve İran ile ilişkilerde Türkiye’nin izlediği politikalar nedeniyle iki ülke arasında ipler gerilmiş ve hatta Washington’da Türkiye’nin güvenilir bir ortak olup olmadığı ciddi bir şekilde sorgulanmaya başlamıştır. Bu süreçte 26 Haziran 2010’da G-20 toplantısı için Toronto’da Obama ile Erdoğan bir araya gelmiştir. Bu zirvede Obama Erdoğan’a İsrail ile ilişkileri düzeltme ve İran konusunda Batı ile birlikte hareket etme şeklinde özetlenebilecek olan ABD’nin Türkiye’den beklentilerini net bir şekilde anlatmıştır. Bu görüşme sonrasında Türkiye, hem İsrail ile ilişkiler konusunda hem de İran konusunda ABD’nin istediği yönde adımlar atmış ve yaşanan kriz iki ülkenin liderlerinin kurmuş oldukları sıcak diyalog sayesinde aşılmıştır.

ABD’nin Orta Doğu’daki iki önemli müttefiki olan Türkiye ile İsrail arasında Mavi Marmara olayı sonrasında yaşanan krizin çözülmesinde Obama’nın diplomatik çabaları bir kez daha etkili olmuştur. Obama, 2013’te İsrail’e yaptığı ziyarette İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu ile görüşmüş ve Mavi Marmara konusunda Türkiye’den özür dileme ve ölenlerin ailelerine tazminat ödeme konusunda İsrail tarafını ikna etmiştir.³⁴⁴ Obama’nın bu girişimi ile gerilen ilişkilerin bir nebze olsun durulması sağlanmıştır. Obama, bölgede istikrarın sürdürülebilmesi için ABD’nin hem Türkiye hem

³⁴² Gözen, 2017, a.g.e., s. 12.

³⁴³ Fareed Zakaria, “Inside Obama’s World: The President talks to TIME About the Changing Nature of American Power”, TIME, 19.01.2012, , <https://swampland.time.com/2012/01/19/inside-obamas-world-the-president-talks-to-time-about-the-changing-nature-of-american-power/>, (20.08.2021).

³⁴⁴ VOA, “Netanyahu Mavi Marmara Olayı İçin Özür Diledi”, 22.03.2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/netanyahu-mavi-marmara-olayi-icin-erdogan-dan-ozur-diledi/1626708.html>, (20.08.2021).

de İsrail ile ilişkilerini sürdürmesi gerektiğini ifade etmiş ve “*ABD hem Türkiye hem de İsrail ile ilişkilerine büyük değer veriyor. Bölgesel barış ve güvenlik için aralarında tekrar olumlu ilişki kurulmasına büyük önem veriyor*” demiştir.³⁴⁵

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Obama Dönemi’ndeki Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler analiz edildiğinde, Obama’nın Başkanlığı’nın ilişkiler üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. İki dönem Başkanlık yapan Barack H. Obama, ABD ile Türkiye arasında belki de en büyük krizlerin yaşandığı bir dönemde Başkanlık koltuğunda oturmuştur. Türkiye’nin “*Model Ortak*” olarak lanse edildiği Obama Dönemi’nde Mavi Marmara olayı ile başlayan süreçte önce ABD’nin bölgedeki en önemli stratejik ortağı olan İsrail ile sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar karşısında Obama’nın Erdoğan ile kurmuş olduğu sıcak diyalog ve izlediği diplomasi etkili olmuş ve sorunların daha da büyümesi engellenmiştir. Ancak Obama’nın Suriye konusunda takip ettiği pasif dış politikalar sonucunda iki ülke arasında Suriye üzerinden sorunlar yaşanmaya başlamıştır. ABD’nin YPG’ye destek vermeye başlaması, Obama Dönemi’nde başlamış ve Obama’nın halefi Trump Dönemi’nde de devam etmiştir. Obama Dönemi’nin sonlarında Türkiye’de yaşanan 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi karşısında Obama yönetiminin sergilediği yaklaşım, Erdoğan yönetimi için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.

Bu dönemde Obama gibi diplomasiye önem veren, diyalog kanallarını sonuna kadar açık tutan ve göreve geldiği andan itibaren Türkiye ve Müslüman dünyaya verdiği önemi sık sık ifade eden bir başkanın görevde olması, belki de Türkiye ile yaşanan sorunlarda çok daha büyük kırılmalar yaşanmasını engelleyen bir faktör olmuştur. ABD tarafında Washington çevrelerinde Türkiye’nin bu dönemde izlemeye başladığı dış politikanın önceki dönemlerden farklı olmasından dolayı eksen kayması yaşadığı görüşü dile getirilmiştir.³⁴⁶ Ancak sonuç olarak bu dönemde ABD Başkanlık makamında Obama

³⁴⁵ BBC Türkçe, “Mavi Marmara: İsrail, Türkiye’den özür diledi”, 22.03.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur, (26.12.2020).

³⁴⁶ Eksen Kayması tartışmaları için bkz. Abramowitz ve Edelman, 2013, s. 33; Madeleine K. Albright and Stephen J. Hadley, Steven A. Cook, 2012, s. 36.; Amanda Paul, “Turkey’s Tenuous Pivot Toward Russia”, *Current History*, October 2016, Vol. 115, No. 783, Russia and Eurasia (October 2016), pp. 277-278; Ömer Taşpınar, “The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, Winter 2011, pp. 11-12.

gibi bir liderin olması, iki ülke ilişkilerinin yaşanan tüm krizlere ve görüş ayrılıklarına rağmen bir şekilde devam etmesini sağlamıştır.

2.2.1.2. Türkiye tarafı: Erdoğan'ın liderliği

2003-2014 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı görevini yürüten ve bu tarihten sonra 12. Cumhurbaşkanı olarak görev alan Recep Tayyip Erdoğan, aslen Rizeli olan bir ailenin çocuğu olarak 1954 yılında İstanbul Kasımpaşa'da dünyaya gelmiştir. Erdoğan'ın çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği Kasımpaşa, İstanbul'un belki de en kozmopolit bölgesidir. Kasımpaşa'nın belli bölgeleri eski İstanbul'un varoşlarıdır ve buralarda suça bulaşmış insan sayısı çok fazladır. Buralarda yankesiciler, eroinmanlar, gece hayatının eğlendiricileri yaşamaktadır. Romanlar, Ermeniler, Rumlar, Museviler, Türkler hep birlikte yaşamaktadır.³⁴⁷ Erdoğan, İstanbul'un belki de bir lider çıkaracağı en son yerden çıkmayı başarmıştır. Çocukluk döneminde yaşadığı zorluklar, onun sonraki yaşamında ve siyasi kariyerinde attığı adımları da şekillendirmiştir.

İlkokuldan sonra ortaokulu ve lise eğitimini İstanbul İmam Hatip Lisesi'nde tamamlayan Erdoğan, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumak istemişse de o dönemde İmam Hatip Liselerinin üniversiteye girişte sağladığı katsayının düşük olması nedeniyle bu hayalini gerçekleştirememiş ve İstanbul Ticari İlimler Akademisi'ne girmiştir.

Çocukluk ve gençlik yıllarını İstanbul Kasımpaşa'da geçiren Erdoğan, bu yıllarda futbol ve şiirle ilgilenmeye de başlamıştır. O yıllarda Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) gibi kurumların düzenlediği ve genellikle İmam Hatiplilerin katıldığı gecelerde şiirler okuyan Erdoğan, bu vesile ile kitlelerin önüne çıkmaya başlamış ve hitabeti de gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde MTTB Ortaöğretim Öğrenci Başkanı olan Erdoğan, adım adım siyasete girmeye başlamıştır. MTTB'de yaşadığı deneyimlerden sonra 1976 yılında Milli Selamet Partisi (MSP) Beyoğlu Gençlik Kolları Başkanı olan Erdoğan oradan da MSP İstanbul İl Gençlik Kolları Başkanlığı'na yükselmiştir.³⁴⁸ Bu arada Erdoğan 1974'ten 1981 yılına kadar İETT'de işçi olarak çalışmıştır. İETT'nin futbol kulübünde de oynayan

³⁴⁷ Ruşen Çakır ve Fehmi Çalmuk, Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü, *İstanbul: Metis Yayınları*, 2001, s. 12-15.

³⁴⁸ Çakır ve Çalmuk, a.g.e., s. 27.

Erdoğan, Fenerbahçe'den gelen bir teklifi babasının kabul etmemesi nedeniyle geri çevirmiştir.³⁴⁹

MSP'nin 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile kapatılmasından sonra 1983 yılında kurulan Refah Partisi (RP) ile üç defa Milletvekili adayı olmuşsa da bu dönemde vekil olmayı başaramamıştır. 1994 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na % 25,19'luk bir oy ile seçilen Erdoğan, bu tarihten itibaren adını ülke çapında duyurmaya başlamış ve Türk Siyasal Hayatının da önemli bir figürü haline gelmiştir.

Erdoğan'ın siyasi yaşamındaki önemli kırılmalardan bir tanesi hiç kuşkusuz 28 Şubat süreci olmuştur. Bu dönemde RP yönetimini Milli Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat tarihinde aldığı kararlar karşısında geri adım atmama konusunda uyararak dik durmaları gerektiğini ifade eden Erdoğan'ın bu tavrına, partinin lideri Necmettin Erbakan *"Kabadayılık etmenin anlamı yok. Bu işler çocuk oyuncağı değil"* diyerek tepki göstermiştir.³⁵⁰ Bu dönemde parti kurmaylarıyla ters düşmeye başlayan Erdoğan buna karşılık parti tabanından yoğun bir destek almış ve eşiyile birlikte ülke genelinde birçok şehre giderek buralarda temaslarda bulunmuş ve konuşmalar yapmıştır. İşte bu konuşmalardan bir tanesi olan 12 Aralık 1997 tarihli Siirt ziyaretinde okumuş olduğu bir şiir nedeniyle *"halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik ettiği"* gerekçesiyle hakkında dava açılmış ve bu dava neticesinde 10 aylık bir hapis cezası almıştır.³⁵¹ Erdoğan'ın 4 ay 10 gün hapis yatması, onun bundan sonraki siyasi yaşamını şekillendiren çok önemli bir husus olmuştur. Erdoğan hapisten çıktıktan sonra, parti içerisinde Erdoğan gibi yaşı genç siyasetçilerden oluşan ve *"Gelenekçiler"*in karşısında yer alan *"Yenilikçiler"* ile birlikte 2001 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi kurulmuş ve Erdoğan oybirliği ile partinin ilk Genel Başkanı seçilmiştir. Erdoğan AK Parti Genel Başkanı seçildikten sonra 2002 yılında yapılan seçimlerde AK Parti aldığı % 34,28 oy ile TBMM'de çoğunluğu elde etmiş ve iktidara tek başına sahip olmuştur. Ancak 2002 yılında Yüksek Seçim Kurulu Erdoğan'ın okuduğu şiir nedeniyle hüküm giymesinden dolayı milletvekili seçimlerine aday olamayacağına hükmetmesi

³⁴⁹ Sabah, "İşte Erdoğan'ın İETT'den istifa dilekçesi", 04.09.2014, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2014/09/24/iste-erdoganin-iettden-istifa-dilekcesi>, (10.10.2021).

³⁵⁰ Çakır ve Çalmuk, a.g.e., s. 83-84.

³⁵¹ Milliyet, "Erdoğan'a 10 ay hapis", 22.04.1998, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogana-10-ay-hapis-5358830>, (10.10.2021).

üzerine önce Abdullah Gül bir süre Başbakanlık görevini yerine getirmiştir. Ardından Cumhuriyet Halk Partisi'nin de desteğiyle Anayasa'da yapılan değişiklikle Erdoğan'ın seçimlerde aday olmasının önündeki engel kaldırılmış ve daha önce şiir okuyarak hüküm giydiği Siirt ilinde yapılan ara seçimle milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Sonrasında ise Erdoğan, Abdullah Gül'den Başbakanlık görevini devralarak 2003 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin 25. Başbakanı olmuştur.³⁵²

Recep Tayyip Erdoğan, 2002 sonrasında Türk Dış Politikası'nın belirlenmesinde en etkili aktörlerden birisi, Obama'nın ABD Başkanı olarak görev yaptığı 2009 – 2017 arası dönemde ise en önemli aktör olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Neoklasik Realist yaklaşımın ara değişkenler olarak kabul ettiği lider algısı etkisi, Erdoğan'ın liderliği ile birlikte 2009'dan sonraki dönemde Türk Dış Politikası'nın şekillenmesinde en etkili ara değişken olarak öne çıkmıştır. Erdoğan'ın Kasımpaşa gibi zor bir bölgede geçirdiği çocukluk ve gençlik yılları, ardından verdiği siyasi mücadeleler ve karşısına çıkan bir kısım engeller, onun siyasi yaşamını da şekillendirmiştir. Yaşadığı deneyimler onu, karşısına çıkan engelleri aşmada kararlı ve aldığı kararlarda inatçı hale getirmiş, aynı zamanda bu mücadelecilik yapısının sonucunda özgüvenli ama bazen de fevri çıkışlar yapabilen bir siyasetçi haline getirmiştir.

Erdoğan'ın Türk Dış Politikası üzerindeki etkisinin, kendisinden önceki Başbakanlardan daha fazla olduğu açıktır. Erdoğan'ın Başbakanlık yaptığı dönemde Dışişleri Bakanlığını önce Abdullah Gül (2003-2007), ardından Ali Babacan (2007-2009) ve sonra da Ahmet Davutoğlu (2009-2014) yürütmüştür. Abdullah Gül sonrası dönemde Erdoğan, dış politikaya yön veren en önemli aktör olmuştur. Özellikle Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu bir kısım ilkeler doğrultusunda bu dönemde Orta Doğu merkezli bir dış politika izlenmiştir.

Dini konulardaki hassasiyeti ve Müslüman Kardeşler teşkilatına olan sempatisi, onun siyasi yaşamını ve aldığı kararları da etkilemiştir. Erdoğan'ın özellikle Filistin Davası konusundaki hassasiyeti, bu dönemde Türk Dış Politikası'nın ne yönde ilerleyeceğini şekillendirmiştir. Erdoğan'ın Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda “*One*

³⁵² Gazete Vatan, “2002’de Erdoğan’ın yolu nasıl açıldı?”, 30.06.2011, <http://www.gazetevatan.com/2002-de-erdogan-in-yolu-nasil-acildi--386242-siyaset/>, (10.10.2021).

minute” diyerek çıkış yapması ve İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez üzerinden İsrail Devleti’ni insanlığa karşı suç işlemekle itham etmesi, onun bu konuda ne kadar hassas ve dolu olduğunu gösteren bir örnektir. Aynı şekilde Mısır’da 2013 yılında yaşanan askeri darbe karşısında Müslüman Kardeşler üyesi devrik Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi’ye destek vermesi ve bu yüzden Mısır ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin uzun yıllar boyunca minimum seviyede sürdürülmesi, Erdoğan’ın hem Müslüman Kardeşler konusundaki hassasiyetini hem de ısrarla ve inatla aldığı kararların arkasında durmasına bir örnektir.

2.2.2. *Stratejik Kültürün Etkisi*

Stratejik kültür kavramı, 1977 yılında Jack Snyder’ın ABD Hava Kuvvetleri için hazırlamış olduğu “*The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*” başlıklı rapor ile birlikte literatüre girmiş bir kavramdır. Stratejik kültür, bir devletin güvenlik ve savunma politikasının oluşturulmasında, o ulusun kendine özgü yönleri ve tarihsel birikimlerinin nasıl bir rol oynadığıyla ilgilenmektedir. Bu noktadan hareket eden stratejik kültür, ülkenin ulusal çıkarlarını tanımlamada ve dolayısıyla da politika tercihlerini şekillendirmede çok önemli bir rol oynamaktadır.³⁵³

Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde uluslararası sistemin yanı sıra etkili olabilen bir diğer ara değişken stratejik kültürdür. Stratejik kültür, devletlerde kurumsallaşma yoluyla ortaya çıkan kurallar ve normların neticesinde kolektif varsayımlar ve beklentilerin yerleşik hale gelmesiyle birlikte o devletin stratejik tercihlerini ve davranışlarını belirleyen parametreler olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁵⁴ Stratejik kültür kavramının özünde stratejinin oluşturulduğu bir çevre veya bir bölge bulunmaktadır. Bir devletin, bulunduğu bölgede karşılaştığı bir tehdit veya tehdit potansiyeli karşısında onu nasıl algıladığı ve bu tehdide karşı nasıl bir davranış kalıbı geliştirdiği sorusunun cevabı, stratejik kültür kavramını bizlere vermektedir.

Stratejik kültür zaman içerisinde oluşan, ancak zamanla değişebilen bir olgudur. Bir devletin dış politika ve güvenlik politikaları alanında yapmış olduğu tercihlerin arka

³⁵³ Kerry Longhurst, *Germany and the Use of Force*, Manchester: Manchester University Press, 2004, p. 1.

³⁵⁴ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 67

planında yer alan ilke ve yaklaşımların arka planını anlayabilmek ve bunların karar alma mekanizmasında ne denli etkili olduğunu görebilmek için, o devletin sahip olduğu stratejik kültürlerin ele alınıp incelenmesi gereklidir. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasında Obama Dönemi'nde yaşanan olaylarda her iki ülkenin sahip olduğu stratejik kültürün nasıl etki etmiş olabileceği ele alınacaktır.

2.2.2.1. ABD'de stratejik kültürün etkileri

Orta Doğu, ABD için kendi topraklarından sonra belki de dünyada en çok önem verdiği bölgelerin başında gelmektedir. Zira ABD'nin küresel güç konumunu sürdürebilmesi için bölgedeki zengin enerji kaynakları üzerinde hâkimiyetini sürdürmesi ve bunların dünya piyasalarına ulaştırabilmesi için gerekli geçiş yollarının güvenliğini sağlaması hayati bir önem taşımaktadır. Yine bölgede 1948'den itibaren bağımsız bir devlet olarak var olan İsrail'in güvenliği konusu, ABD'nin enerji kaynaklarının yanında Orta Doğu'daki en çok önem verdiği husustur. Enerji konusu ve İsrail'in güvenliği, ABD'nin Orta Doğu üzerine geliştirdiği stratejik kültürün önemli parametreleridir. 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi sonrasında ABD'nin güdümünden çıkan ve bir tehdit haline gelen İran ise aradan geçen yıllarda İsrail ve ABD'nin stratejik kültüründe bölgedeki en önemli tehdit konumuna gelmiştir.³⁵⁵

ABD'nin Türkiye ile olan ilişkilerinde Obama Dönemi'nde yaşanan sorunların temelinde ABD için stratejik kültür halini almış bölgeye yönelik bir kısım yaklaşımlar karşısında Türkiye'nin bu dönemde attığı bazı adımların çakışması yatmaktadır. Mesela ABD için bölgedeki en önemli müttefik olan İsrail ile Türkiye'nin ilişkilerinde 2009 yılından itibaren yaşanan gerginlikler ve sonrasında yaşanan Mavi Marmara Olayı, Türkiye'nin yalnızca İsrail ile ilişkilerini bozmamış, aynı zamanda ABD ile olan ilişkilerine de ciddi zarar vermiştir. Hatta bu süreçte ABD'de Türkiye'nin dış

³⁵⁵ Nasuh Uslu, "ABD'nin Ortadoğu Politikası", *Amerikan Dış Politikası*, ed. Ramazan Gözen, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2012, s. 165.

politikasında eksen kayması yaşandığı yönünde bir kısım düşünceler yüksek sesle dile getirilmeye ve iki ülkenin ittifakı sorgulanmaya başlanmıştır.³⁵⁶

ABD için Orta Doğu'da en öncelikli konulardan bir tanesi İsrail'in güvenliği konusu olmuştur. İsrail Devleti kurulduğu tarihten itibaren uluslararası kamuoyunca en büyük desteği her zaman ABD tarafından görmüştür. ABD için İsrail'in önemi, Soğuk Savaş sırasında Orta Doğu'daki Arap ülkelerindeki Sovyet etkisinin arttığı bir dönemde bölgede SSCB'ne karşı bir bariyer görevi görmesinden kaynaklanmıştır. Bu dönemde İsrail, radikal Arap yönetimlerine karşı askeri alanda kurmuş olduğu üstünlük sayesinde ABD açısından bölgedeki diğer müttefiklerin de güvenliği düşünülerek vazgeçilmez bir müttefik olarak kabul edilmeye başlanmıştır.³⁵⁷ ABD'nin Soğuk Savaş ortamında İsrail'e yapmış olduğu yardım miktarında hiç düşüş olmamış ve her dönemde ABD'nin en çok askeri ve ekonomik yardımını alan ülke İsrail olmuştur. ABD'nin İsrail'e yönelik politikalarında ABD'deki Yahudi Lobisi'nin etkisinin büyük olduğu açıktır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiyi yalnızca bu boyuta indirgemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira bu ilişki içerisinde ABD İsrail'e hayati yardımlar yaparken İsrail'in de ABD'ye bölgede önemli katkıları olduğu açıktır.

Türkiye'nin bölgesel olarak bir güç haline gelme çabaları ve izlediği politikalar ile Erdoğan'ın İsrail aleyhine yaptığı bazı çıkışlar, öncelikle Türkiye ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Özellikle Mavi Marmara gemisine yapılan saldırıdan sonra diplomatik ilişkilerin kopma noktasına gelmesi, ABD tarafından da olumsuz karşılanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ABD kamuoyunda bir yandan Orta Doğu'daki iki müttefikin barıştırılması gerektiği şeklinde karşılanırken bir yandan da Türk Dış Politikası'nda bir "*eksen kayması*" yaşandığı şeklinde algılanmış ve Washington çevrelerinde Türkiye'nin müttefikliği sorgulanmaya başlamıştır.

³⁵⁶ Eksen Kayması tartışmaları için bkz. Abramowitz ve Edelman, 2013, s. 33; Madeleine K. Albright and Stephen J. Hadley, Steven A. Cook, 2012, s. 36.; Amanda Paul, "Turkey's Tenuous Pivot Toward Russia", *Current History*, October 2016, Vol. 115, No. 783, Russia and Eurasia (October 2016), pp. 277-278; Ömer Taşpınar, "The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right", *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, Winter 2011, pp. 11-12.

³⁵⁷ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası A.B.D.-İsrail İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 2, 2000, s. 122.

Obama'nın Başkan seçildikten sonra dış politika alanında izlemiş olduğu diplomasi ve sarf ettiği ılımlı söylemler, bu dönemde ABD'nin stratejik kültürü açısından bölgedeki en önemli tehdit kaynağı olarak gördüğü İran ile olan ilişkilere de yansımıştır. Obama her ne kadar sonuna kadar diplomasi ve diyalog kanallarını açık tutmaya çalışmışsa da ABD'nin İran'a yönelik yaklaşık yarım yüzyıldır geliştirdiği stratejik kültür sonuçta baskın gelmiştir. Aslında İran, Soğuk Savaş Dönemi'nde ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli müttefiklerinden bir tanesi olmuştur. Hatta Soğuk Savaş Dönemi koşullarında İran'ın ABD ile olan ilişkileri stratejik işbirliği seviyesinde gerçekleşmiştir. SSCB tehdidi karşısında İran ABD ile ittifak kurma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde ABD için de İran SSCB'yi çevrelemede önemli bir müttefik olmuştur. Ancak bu durum 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam Devrimi ile sona ermiştir. Bundan sonra İran, ABD ve Batı karşıtı bir dış politika takip etmeye başlamıştır.³⁵⁸

Devrimden sonra bölge ülkelerine devrimi ihraç etme politikası gütmeye başlayan İran, 1984'te ABD tarafından “*terörü destekleyen ülkeler*” listesine de alınarak tehdit listesinin en başına eklenmiştir. İran'ın bölgede dış politika alanında kullandığı en önemli söylem ABD ve İsrail karşıtlığı olduğu gibi ABD ve İsrail de İran'ı bölgedeki en önemli tehdit kaynağı olarak kabul etmiştir. İran, ABD ve İsrail karşıtı bir dış politika çizgisi takip etmek suretiyle bölgedeki Şii nüfusu kendi liderliğinde toparlamaya gayret etmiştir.³⁵⁹ ABD de aynı şekilde bölgede İran ve Şii karşıtı olan ülkeleri arkasında toplamaya çalışmış ve özellikle Körfez'deki Arap ülkeler üzerinde bu politikası başarılı olmuştur.

1979'dan itibaren ABD İran'ı bölgede yalnızlaştırmak ve güçlenmesini engellemek için her türlü adımı atmıştır. İran'ın 1980 – 1988 arasında Irak ile yaptığı savaş sırasında ABD Irak'ı desteklemiş, İran'ın terörü destekleyen ülkeler listesine alınmasını sağlamış, İran'ın nükleer politikalarının hep karşısında yer almış, dönem dönem İran'a karşı ambargolar uygulanmasını sağlamış, İran'a karşı Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerine askeri, siyasi ve ekonomik destek sağlamıştır. Görüldüğü gibi 1979 yılından itibaren İran, ABD'nin Orta Doğu'daki en önemli

³⁵⁸ Ertan Efegil, “İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar” Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 48, 2012, ss. 53-68, s. 64.

³⁵⁹ Yıldırım Deniz, “Orta Doğu'daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, s. 137.

önceliklerinden bir tanesi haline gelmiştir. Kendisinden önceki tüm başkanlar tarafından bölgedeki en önemli tehdit olarak görülen İran karşısında Obama'nın yaklaşımı, diplomasi ve diyalog kanallarını sonuna kadar açık tutarak meseleyi barışçıl yollarla çözmek olmuşsa da başta İsrail tarafı olmak üzere ABD'deki “*şahin*” kanadın da etkisiyle İran'a karşı sert önlemler içeren bir dizi yaptırım hayata geçirilmiştir. Aynı dönemde Erdoğan yönetiminin İran ile ABD ve Batı arasında bir arabuluculuk rolüne soyunması, ABD'nin İran üzerine gelişen stratejik kültürüne uygun düşmemiş ve ABD ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

ABD'deki Başkanlık seçimlerinde, diğer tüm seçimlerde olduğu gibi taraflar belli kesimlerin oylarını alabilmek için o kesimlere yönelik seçim vaatlerinde bulunur. Ancak seçim sona erip Başkan seçildikten sonra, bu vaatlerin hayata geçirilmesi ABD'nin ulusal politikaları ve stratejik kültürle uyumlu olmasına bağlıdır. Obama'nın seçim kampanyaları sırasında sözde Ermeni soykırımı konusunda vermiş olduğu vaatlerde de bu durum geçerliliğini korumuştur.

Obama Başkanlık seçimleri sırasında Ermeni soykırımının gerçekleştiği doğrultusunda net ifadeler kullanmıştır.³⁶⁰ Ancak Başkan olduktan sonra bu tavrını değiştirmek zorunda kalmıştır. Amerikan tarihinde Ermeni soykırımı ifadesini kullanan tek Başkan 1981 yılında diğer uluslararası soykırımlardan da bahsederken arada Ermeni soykırımı ifadesini kullanmış olan Ronald Reagan olmuştur. Woodrow Wilson'dan itibaren Jimmy Carter, George H. W. Bush, Bill Clinton ve George W. Bush Ermeni soykırımı ifadesi yerine “*tehcir*”, “*katliam*” veya “*büyük felaket*” ifadelerini kullanmışlardır. Obama da aynı kendisinden önceki Başkanlar gibi Başkanlığının ilk yılı olan 24 Nisan 2009'da ve sonrasındaki her 24 Nisan'da soykırım ifadesi yerine “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanmıştır. Obama'yı bu konuda tutum değişikliğine sevk eden faktör hiç kuşkusuz onun Başkanlığına kadar olan dönemde oluşan ve onun da uygulamaya devam ettiği Türkiye ile ilişkilerin öneminden kaynaklanan stratejik kültür olmuştur.

³⁶⁰ Bu konuda Obama'nın 19 Ocak 2008 tarihli “Senatör Obama'nın ABD-Ermenistan İlişkilerinin Önemi Üzerine Açıklaması” için bkz. Statement by Senator Obama on the Importance of US-Armenia Relations, January 19, 2008, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-senator-obama-the-importance-us-armenia-relations>, (15.01.2021).

Neoklasik Realizme göre ara değişkenler arasında önemli bir yeri olan stratejik kültür kavramı, 1945'ten sonra dünyanın en önemli askeri gücü olarak öne çıkan ve dünyanın birçok farklı noktasında askeri olarak bulunan ABD'nin günümüze kadar olan süreçte dış politikasının belirlenmesinde çok etkili olmuş bir faktördür. Buna göre ABD belli sorunlara ve bölgelere göre çeşitli stratejik kültürler oluşturmuştur. Orta Doğu bölgesinde ABD için İsrail'in güvenliği konusunda bir stratejik kültür oluşmuştur. Aynı şekilde 1979 yılından itibaren bölgede İran'a karşı da bir stratejik kültür geliştirilmiştir. Bu konularda Başkan da dahil olmak üzere devlet adamları ve bürokratlar değişse de ABD'nin konuya yaklaşımı ufak tefek farklılıklar olmakla birlikte hep aynı doğrultuda olmuştur. Obama da Başkan seçildiği andan itibaren, kendisinden çok önce oluşturulan bu stratejik kültürlere uygun hareket etmiştir. İsrail ve İran politikaları dışında Obama'nın konuya örnek verilebilecek bir başka hareketi de 1915 Olayları konusunda Başkan adayı olduğu dönemlerdeki yaklaşımını terk ederek 24 Nisanlarda soykırım ifadesi yerine “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanmasıdır.

2.2.2.2. Türkiye’de stratejik kültürün etkileri

AK Parti'nin 2002 yılında tek başına iktidara gelmesinden sonra, birçok alanda olduğu gibi dış politika alanında da bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu değişimde önce “*Dış Politika Danışmanı*” sıfatıyla, ardından da 2009'dan itibaren Dışişleri Bakanı olarak görev alan Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koymuş olduğu yaklaşımların önemli bir etkisi olmuştur.

2002 yılından önceki Türk Dış Politikası'na hâkim olan ilkeler genel olarak “*statükoculuk*” ve “*baticılık*” kavramlarıyla ifade edilirken, AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesinden sonra bu ilkelerde önemli ölçüde değişim yaşandığı görülmüştür. Bu yeni dönemde “*komşularla sıfır sorun*”, “*aktif bölgesel diplomasi*”, “*uluslararası örgütlere etkin katılım*”, “*küresel ilişkilerde uyumluluk*” ve “*güvenlik-özgürlük dengesi*” gibi kavramlar yoluyla dış politikanın yeni çerçevesi belirlenmiştir. Bu dönemde Türk Dış Politikası'nda öncelikle komşularla olan ilişkilerde yaşanan sorunları sıfıra indirmek ve ilişkilerde güvenlik merkezli kaygılar yerine işbirliği ve diyalogu en üst seviyeye

çıkarmak politikalar izlemek suretiyle yeni bir stratejik kültür oluşturulmaya çalışılmıştır.³⁶¹

Türkiye bu dönemde Batı yanlısı tek boyutlu bir dış politika izleme geleneğini değiştirmiş, yönünü yakın coğrafyasındaki komşu ülkelere çevirmiştir. Bu yeni stratejik kültür oluşturma çabalarının Türk Dış Politikası'na doğrudan bir kısım yansımaları olmuştur. Mesela ABD ve Batılı ülkelerin İran ile yaşadığı nükleer anlaşma krizi sürecinde Türkiye'nin arabuluculuk politikası çerçevesinde izlemiş olduğu dış politika ve bu esnada ABD ve Batılı ülkeler ile yaşanan gerilim bunun bir örneğidir. 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden bir tanesi olan İran, bu tarihten sonra ABD açısından bölgedeki en önemli tehdit merkezi haline gelmiştir. Devrimden sonra İran'ın izlediği devrimi ihraç politikası ve ABD'ye yönelik tehdit söylemleri, ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki yaşamsal çıkarlarına karşı ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Körfez bölgesindeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının güvenliği ve bunların bölge dışına ulaştırılmasında hayati önemi bulunan su yollarının güvenliği ABD'nin Orta Doğu ile ilgili en önemli öncelikleridir.³⁶² ABD için Orta Doğu, enerji açısından vazgeçilmez bir önem taşıdığı gibi, İsrail'in güvenliği açısından da vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. ABD'nin bölgedeki en önemli stratejik ortağı olan İsrail, kurulduğu 1948 yılından itibaren bölge ülkeleri ile birçok savaş ve çatışma yaşamıştır. Zaman zaman bazı konularda farklı politikalar izlense de iki ülkenin bölgedeki sorunlara yaklaşımı büyük bir paralellik göstermektedir. İsrail'in ABD açısından bu derece önemli olmasında, ABD yönetimi üzerinde İsrail Lobisi'nin sahip olduğu etkinliğin büyük payı bulunmaktadır. Zira ABD'de yer alan lobiler içerisinde en iyi organize olmuş, finansal açıdan en etkili, karar alma mekanizmaları ve basın-yayın aracılığıyla kamuoyunu etkileme kapasitesi en üst seviyede olan lobi İsrail Lobisi'dir.³⁶³ Sonuç olarak ABD'nin Orta Doğu bölgesi ile ilgili izlediği dış politika, Başkanlar ve yönetimler değişse bile oluşan bu stratejik kültür çerçevesinde ilerlemektedir.

İsrail'in bölgedeki en önemli tehdit kaynağı olarak gördüğü İran konusunda Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde, komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde

³⁶¹ Erdağ ve Kardaş, a.g.e., s. 70.

³⁶² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", *TESAM Akademi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, ss. 99-128.

³⁶³ Arı, 2009, a.g.e., s. 252.

oluşturulmaya çalışılan yeni stratejik kültür, ABD'nin de Orta Doğu'ya yönelik stratejik kültürüne uygun düşmemiş ve bu çatışmanın neticesinde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler bu dönemde gerilmiştir.

Obama Dönemi'nde Türkiye ile ABD'nin stratejik kültür açısından karşı karşıya geldiği bir başka önemli alan da Türkiye – İsrail ilişkileri üzerine olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki en önemli müttefiki İsrail'dir. ABD'nin en çok dış yardım yaptığı devlet olan İsrail, Orta Doğu bölgesinde ABD'nin adeta bir parçası gibidir. İsrail'in güvenliği konusunda ABD doğrudan ve dolaylı birçok adım atmıştır. Bugüne kadar iki ülke arasında birçok askeri ve savunma işbirliği anlaşması imzalanmış ve hatta karşılıklı istihbarat paylaşımı gibi birçok ortaklık kurulmuştur. Bu noktada ABD, İsrail'in bölgedeki güvenliğini kendisinin de bölgesel çıkarlarının güvenliği ile eşdeğerde görmektedir. ABD ile İsrail arasında resmi bir ittifak anlaşması hiçbir zaman imzalanmamış olsa da 1975, 1981 ve 2016 yıllarında imzalanan Mutabakat Muhtıraları gibi ilişkinin önemli yönlerini resmileştiren birçok anlaşma yapılmıştır.³⁶⁴ İsrail ile gelişen ilişkiler, ABD Başkanları değişse de süreklilik arz etmektedir.

Esasında Türkiye – İsrail ilişkileri, 1990'lı yıllar boyunca oldukça ileri bir seviyeye gelerek stratejik işbirliği düzeyine ulaşmıştır. İki ülkenin birbirine yakınlaşmasında, başta Suriye olmak üzere İran ve RF ile iki ülkenin yaşadıkları sorunlar ve rekabet etkili olmuştur.³⁶⁵ Ancak 2000'li yıllardan itibaren ilişkiler soğumaya başlamıştır. İlişkilerin soğumasında öncelikle daha önce işbirliğinin gelişmesini sağlayan uluslararası ve bölgesel yapıda meydana gelen değişim etkili olmuştur. Uluslararası yapıda yaşanan değişimin yanı sıra AK Parti ile birlikte Türk Dış Politikası'nda yaşanan değişim ve oluşturulmaya çalışılan yeni stratejik kültür de ilişkilerin bozulmasında etkili olmuştur.

AK Parti'nin 2002'de iktidara geldikten sonra dış politika alanında izlediği yolu şekillendiren iki temel unsur dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, 2003-2009 arasında o

³⁶⁴ Ehud Eiran, "Structural Shifts and Regional Security: A View from Israel", Istituto Affari Internazionali, <https://www.jstor.org/stable/resrep29453>, 2020, (04.02.2022), p. 9.

³⁶⁵ Serhat Erkmen, "1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 7, Güz 2005, s. 163.

tarihlerde başbakanlık görevini yürüten Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan'ın dış politika danışmanı olarak görev yapan, daha sonra ise Dışişleri Bakanı olarak doğrudan işin başına geçmiş olan Ahmet Davutoğlu'nun söylemleri olmuştur. İkincisi ise Davutoğlu'nun söylemlerinin de arka planında yer alan Milli Görüş hareketinin etkisidir.³⁶⁶

Milli Görüş hareketi, kurulduğu tarihten itibaren Filistin meselesine özel önem vermiş bir siyasi harekettir.³⁶⁷ Milli Görüş hareketinin bu yaklaşımı, daha önce bu hareketin bir parçası olan siyasi partilerde siyaset yaptıktan sonra AK Parti'nin kuruluşunda aktif rol alan liderler tarafından da devam ettirilmiş ve Filistin Meselesi “*Filistin Davası*” olarak ifade edilerek siyaseten sahiplenilmiştir. AK Parti'nin izlemiş olduğu Filistin politikası, iç siyasetle sıkı bağları olan bir kimlik politikasının dış politika alanına yansımaları olarak tezahür etmiş³⁶⁸ ve iktidar süresi boyunca dış politika alanında özel bir önem ve öncelik atfedilen bir konu haline gelmiştir.

AK Parti ve Erdoğan'ın Filistin Meselesi'ne olan yaklaşımında Müslüman Kardeşler teşkilatı ve HAMAS ile olan bağları son derece etkili olmuştur. İsrail tarafından bir terör örgütü olarak kabul edilen HAMAS ile AK Parti'nin arasındaki ilişkinin yoğunluğu, Türkiye ile İsrail'in ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Erdoğan iktidarı, 2006'da Filistin'de yapılan seçimlerin galibi olan HAMAS'ın Fetih hareketi ile yaşadığı sorunların çözülmesinde arabuluculuk rolüne soyunmuş ve HAMAS'ı meşru bir aktör olarak bölgesel politik düzleme dâhil etme çabasına girmiştir.³⁶⁹ AK Parti'nin HAMAS'ın lehine olan bu çabalarına karşılık İsrail ve ABD ise HAMAS'ın rakibi olan

³⁶⁶ Szymon Ananicz, “Alone in Virtue The “New Turkish” Ideology in Turkey’s Foreign Policy”, Point of View 49, Warsaw: OSW - Centre for Eastern Studies, https://www.files.ethz.ch/isn/191609/pw_49_ang_alone-in-virtue_net.pdf, (04.02.2022), s. 9, 2015.

³⁶⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Mustafa Cüneyt Özşahin, “Adalet ve Kalkınma Partisi”, *Filistin Meselesi: Türkiye’de Siyasi Partilerin Filistin Meselesine Yaklaşımları*, Ed. Gökhan Bozbaş, Ankara: Tezkire Yayıncılık, 2017, s. 227-253; Işıl Arpacı ve Abdulkadir Baharçipek, “Milli Görüş Partilerinin Programlarının Dış Politika Analizi”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı İktisat Özel Sayısı, 2017, ss. 115-126.

³⁶⁸ Özşahin, a.g.e., s. 227.

³⁶⁹ Meliha Benli Altunışık ve Esra Cerag Cuhadar, “Turkey’s Search for a Third Party Role in Arab–Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?”, *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No 3, 2010, s. 372.

Fetih hareketine destek vererek HAMAS'ın gücünün artmasını engelleme yoluna gitmiştir.³⁷⁰

İsrail ile ilişkilerin bozulmasında AK Parti'nin HAMAS'a karşı yaklaşımının yanı sıra Mavi Marmara olayı, Davos Zirvesi'nde Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez üzerinden İsrail Devleti'ni insanlığa karşı suç işlemekle itham etmesi, İsrail'in Filistin halkına yönelik giriştiği operasyonlar gibi konular da etkili olmuştur.

Neoklasik Realizmin bir ara değişken olarak kabul ettiği stratejik kültür kavramı, Obama'nın Başkanlığı döneminde Türkiye ile ABD arasında yaşanan sorunların çıkış noktalarından bir tanesini oluşturmuştur. Erdoğan yönetiminin, ABD'nin İsrail'in güvenliği çerçevesinde son derece hassas olduğu Filistin Meselesi'nde tutunduğu tavır ve izlediği politikalar, ABD'nin bölgeye yönelik geliştirdiği stratejik kültür ile en hafif ifadeyle uyumsuzluk göstermiştir. Erdoğan yönetiminin Filistin Meselesi'nin yanı sıra İsrail ile ilişkilerde yaşadığı sorunlar ve İran ile Türkiye'nin bu dönemde yakınlaşması, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik stratejik kültürü ile ters düşmüştür. Bu dönemde yaşanan sorunlar ve gerilimlerin aşılmasında ise Obama'nın yapıcı ve diplomasiyi önceleyen yaklaşımı etkili olmuştur.

Türkiye'nin Obama'nın Başkanlığı döneminde Erdoğan yönetiminin, Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmelere fazlasıyla müdahil olması ve ABD'nin stratejik çıkarlarını yeterince dikkate almaksızın bölgede kendi başına izleyeceği bir dış politika anlayışını hayata geçirmeye çalışması ABD ile ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin RF ile ilişkilerini ilerletmesi, İsrail ile olan ilişkilerde yaşanan sorunlar, Filistin Meselesi'ne ve HAMAS'a Erdoğan yönetiminin yaklaşımı, İran ile ilişkilerin ilerletilmesi ABD'nin bu konulardaki stratejik kültürü ile uyuşmamış ve sonuçta ilişkilerde sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

2.2.3. Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkisi

Neoklasik Realist yaklaşıma göre devletlerin karar alma süreçlerini etkileyen ara değişkenlerden biri de devletin merkezi kurumları ile çeşitli ekonomik ve toplumsal

³⁷⁰ Veysel Ayhan, "HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam", *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 122.

gruplar arasında cereyan eden ilişkilerdir. Bir ülkede devlet ile toplum arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsurlar şu şekilde sıralanabilir:³⁷¹

- Devlet ile toplum arasındaki uyumun seviyesi,
- Toplumsal kesimlerin çeşitli anlaşmazlıklar olduğu takdirde liderler ve karar alma mekanizması üzerinde etkili olup olmadıkları,
- Toplumsal gruplar arasında devlet yapısı içerisinde bir konum sahibi olabilmek için rekabet olup olmaması
- Toplum genelinde devletin dış politika ve güvenlik politikaları konusunda genel bir desteğin olup olmaması çok önemlidir.

Toplumsal grupların devlet içerisinde karar alma mekanizmasına olan etkisi ele alındığında, bu etkinin ülke içi meselelerde dış politika konularına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Dış politikanın iç politikadan farklı bir karakterde olması, bunun en önemli nedenidir. Dış politikada girilen risk, iç politikadan çok daha fazladır ve alınan kararlar genellikle geri dönüşü ve telafisi mümkün olmayan kararlardır. Bu yüzden toplumsal grupların dış politika konusunda karar alma mekanizmasına olan etkileri iç politikaya göre oldukça sınırlıdır.³⁷²

Devlet ile toplum arasında var olan ilişki, hiç kuşkusuz ülkeden ülkeye değişen bir faktördür. Her ülkenin kendi iç dinamikleri, tarihsel geçmişi, yaşamışlıkları ve demokrasinin bu ülkelerdeki gelişim seyri, bu ilişkinin şekillenmesini sağlamıştır. Tarihsel geçmişi Türkiye ile kıyaslandığında oldukça kısa bir geçmişe sahip olan ABD’de devlet – toplum ilişkileri, diğer birçok alanda olduğu gibi kendine has bir çizgide ilerlemiş ve bir “Doğu” toplumu olan Türkiye’dekinden oldukça farklı bir noktaya gelmiştir. Türkiye’de ise binlerce yıllık bir devlet geleneğinin varlığı, tarihsel deneyimler ve demokrasi deneyiminin ABD’ye göre daha kısa olması gibi nedenlerle devlet – toplum ilişkisi ABD’ye göre daha sınırlı kalmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Obama Dönemi’nde ABD – Türkiye ilişkilerine devlet – toplum ilişkilerinin nasıl etki ettiği analiz edilecektir.

³⁷¹ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 71

³⁷² Arı, 2009, a.g.e., s. 209.

2.2.3.1. ABD’de devlet – toplum ilişkilerinin etkisi

Avrupa kıtasından gelen göçmenler tarafından 1776 yılında kurulmuş olan ABD, yaşlı kıtanın demokrasi tecrübelerinden farklı bir yol izleyerek bugünlere ulaşmıştır. Kurulduğu tarihten itibaren Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkede, günümüze kadar olan süreçte dış politika yapımında diğer birçok ülkeden farklı aktörlerin de etkili olabildiği görülmüştür. Sistemin en tepesinde yer alan Başkan’ın yanı sıra Senato ve Temsilciler Meclisi’nden oluşan Kongre; diplomatik, askeri, istihbarat ve ekonomi gibi unsurları bütünleştirebilmek için 2. Dünya Savaşı sonrasında 1947’de kurulan Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC); Dışişleri ve Savunma bakanlıkları Amerikan Dış Politikası’nda karar verici konumundaki aktörlerdir. Bu aktörlerin yanı sıra baskı grupları, lobiler ve basın da ABD’de dış politikada karar alma mekanizmasına etki edebilen aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷³

ABD’de siyasi yapı içerisinde devletin karar alma mekanizmasına etki edebilecek toplumsal yapılar olarak ilk dikkati çeken unsurlar etnik kökenli lobiler, ekonomik çıkar grupları, düşünce kuruluşları ve insan hakları örgütleridir.³⁷⁴ Bunların yanı sıra ticari dernekler, şirketler, sendikalar, meslek grupları, kitle örgütleri, medya ve basın dernekleri de Amerikan karar alma mekanizmasına etki edebilmektedir.³⁷⁵ Bu toplumsal grupların her biri kendi çıkarları ve amaçları doğrultusunda Amerikan karar alma mekanizmasına etki etmeye çalışmaktadır.

Amerikan Dış Politikası özel olarak ele alındığında karar vericileri etkilemede en başta gelen toplumsal gruplar olarak etnik kökenli lobiler ve ekonomik çıkar grupları göze çarpmaktadır. Türkiye ile ABD arasındaki ikili ilişkiler, esasında tarafların kendi çıkar ve stratejilerine dayanmalı ve iki ülkeyi ilgilendiren konuların etrafında şekillenmelidir. Ancak uygulamada üçüncü ülkelerin Türkiye – ABD ilişkilerini etkilediği ve

³⁷³ Course Hero, “Who Makes U.S. Foreign Policy?”, <https://courses.lumenlearning.com/boundless-politicalscience/chapter/who-makes-u-s-foreign-policy/>, (02.01.2021); Arı, 2009, a.g.e., 21-28.

³⁷⁴ Tanju Bilgiç, İnsan Haklarının ABD Örneğinde Dış Politikada Kullanılması, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2014, s.158.

³⁷⁵ Arı, 2009, a.g.e., ss. 133-146.

şekillendirdiği görülmektedir.³⁷⁶ ABD’de bulunan etnik lobiler nedeniyle ortaya çıkan bu durum, özellikle Türkiye açısından olumsuz etki yaratmaktadır.

Bir göçmenler ülkesi konumundaki ABD’de özellikle etnik kökenli lobiler politika yapım sürecinde etkili olabilmektedir. Bu lobiler arasında ekonomik ve siyasi açıdan Amerikan sistemini en fazla etkileyen lobi İsrail Lobisi’dir. Yahudi Lobisi olarak da adlandırılan İsrail Lobisi’nin en önemli gayesi, ABD’nin İsrail’e yönelik daha fazla miktarda askeri ve mali yardımlar yapması ve İsrail’in güvenliğinin sağlanmasıdır.³⁷⁷ Bu lobinin çalışmaları sayesinde ABD’nin 2. Dünya Savaşı’ndan itibaren dünyanın birçok ülkesine yapmış olduğu askeri ve ekonomik yardımlar arasında en istikrarlı ve en yüksek miktarda olanı İsrail’e yapılan yardımlar olmuştur. ABD’nin İsrail’e olan askeri ve ekonomik yardım miktarı 1946-2018 arasında toplam 138,6 milyar dolar olmuş, 2019’dan itibaren ise yıllık 3,8 milyar dolar olarak devam etmiştir.³⁷⁸

İsrail Lobisi, esasında Türkiye’yi Washington nezdinde uzun yıllar boyunca destekleyen bir yapı olmuştur. Bunda tarihsel, psikolojik ve stratejik faktörler etkili olmuştur. Öncelikle 15. yüzyılda İspanya’dan kaçan Seferad Yahudilerine ve 1930’lu ve 1940’lı yıllarda ise NAZİ Almayasından kaçan Yahudilere Türkiye kucak açmıştır. İkinci olarak Türkiye’de tarih boyunca Yahudi düşmanlığı hiç yapılmamıştır. 1948’de kurulan İsrail Devleti’ni tanıyan ilk Müslüman devletin Türkiye olması ve İsrail devletinde görev yapan birçok devlet adamının Türkiye kökenli olması da ilişkileri psikolojik olarak olumlu manada etkilemiştir. Üçüncü olarak ise Orta Doğu bölgesinde ortak tehdit algıları bulunan Türkiye ve İsrail arasında 2000’li yılların başlarına kadar askeri alanda ve güvenlik alanında da sıkı bir işbirliğinin yapılmış olması, İsrail Lobisi’ni ABD nezdinde Türkiye’nin önemli bir destekçisi haline getirmiştir.³⁷⁹ Ancak 2008’den itibaren bu durum değişmeye başlamıştır. Bu dönemde İsrail’in Filistin ve Lübnan’a yönelik olarak izlemiş olduğu şiddet politikaları Türkiye’nin Orta Doğu bölgesine yönelik izlediği politikalar ile çatışmıştır. 31 Mayıs 2010’daki Mavi Marmara olayı sonrasında iki ülke arasında yaşanan

³⁷⁶ Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 514.

³⁷⁷ Arı, 2009, a.g.e., s. 253.

³⁷⁸ Bkz. “U.S. Foreign Aid to Israel”, Congressional Research Service, <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33222.pdf>, (02.01.2021).

³⁷⁹ Türkmen, a.g.e., s. 290.

diplomatik kriz, ABD'deki İsrail Lobisi'nin Türkiye'ye karşı yaklaşımının değişmesine neden olmuş, ancak bu değişim Türk – Amerikan ilişkilerini derinden etkilememiştir.³⁸⁰

İsrail Lobisi'nin Türkiye – ABD ilişkilerine doğrudan etkisi, Türkiye'nin İran ile yaşanan nükleer anlaşma krizi esnasında kendisini göstermiştir. Türkiye'nin Brezilya ile birlikte İran ile yürütülen müzakerelerde arabulucu olma çabaları karşısında İsrail Lobisi'nin ABD'deki etkili kuruluşu olan American Israel Public Affairs Committee (AIPAC) İran aleyhinde görüşmeleri etkileyecek birçok yasa tasarısının sunulmasını sağlamıştır. Bu süreçte İran ile yapılacak anlaşmayı engellemek üzere AIPAC yaklaşık 40 milyon dolarlık bir bütçe hazırlamış ve yüzlerce gönüllüsüyle Kongre üyelerini yakın markaja alarak istedikleri kararı çıkarmaya çalışmıştır.³⁸¹ Ancak AIPAC ve diğer kuruluşların çabaları, Türkiye ile Brezilya'nın çözüm planının rafa kaldırılmasına katkı sağlamışsa da Obama'nın İran ile ilgili çözüm planının uygulanmasına engel olamamıştır.

İsrail Lobisi, 2008 yılına kadar ABD'de Türkiye'yi diğer lobiler karşısında destekleyen bir lobi iken bu tarihlerde yaşanan sorunlar neticesinde Türkiye aleyhine Washington'da yapılan çalışmalarda Türkiye'ye destek vermeyi bırakmıştır. Bunun ilk yansıması, Ermeni Lobisi'nin yıllardır Temsilciler Meclisi'nde kabul ettirmeye çalıştığı sözde soykırım ile ilgili tasarı konusunda yaşanmıştır. Daha önce her seferinde sözde soykırım ile ilgili tasarılar karşısında Türkiye'yi destekleyen ve böylesi bir kararın kabul edilmemesi yönünde hareket eden Yahudi Lobisi, ilk defa Türkiye'ye destek vermemiş ve Temsilciler Meclisi'nde yapılan oylamada tasarı bir oy fark ile kabul edilmiştir.³⁸²

ABD Dış Politikası'nda karar alma mekanizmasında etkili olabilen bir başka etnik lobi Ermeni Lobisi'dir. Ermeni Lobisi, ABD'deki en eski lobilerden bir tanesidir. Bu lobinin kuruluşunda Anadolu'dan ABD'ye göç eden Ermenilerin rolü büyüktür. 18. Yüzyılın sonlarında Anadolu'da faaliyet gösteren ABD'li misyonerler, çalışmalarını daha çok Ermenilerin yaşadığı bölgelerde yoğunlaştırmıştır. Bu bölgelerde ABD diplomatik temsilcilikleri ve okullarının açılması sonucunda ilişkiler gelişmiş ve Osmanlı Devleti

³⁸⁰ Türkmen, a.g.e., s. 291.

³⁸¹ Ailsa Chang, NPR, "Lobbyists Spending Millions To Sway The Undecided On Iran Deal", 06.08.2015, <https://www.npr.org/sections/itsallpolitics/2015/08/06/429911872/in-iran-deal-fight-lobbyists-are-spending-millions-to-sway-12-senators>, (05.01.2021).

³⁸² Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 517.

topraklarında yaşayan Ermeni nüfus içinde önemli bir bölüm ABD'ye göçmen olarak dalgalar halinde hareket etmiştir. ABD'ye göç eden Ermeniler, ilk defa 1. Dünya Savaşı sonrasında siyasileşmiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında imzalanan antlaşmanın Kongre tarafından onaylanmasını engellemek üzere Lozan Antlaşması'na karşı Amerikan Komitesi'ni oluşturmuştur.³⁸³

ABD'deki Ermeni Lobisi'ni oluşturan iki temel örgüt 1918'de kurulmuş olan Ermenistan'ın Bağımsızlığı İçin Amerikan Komitesi'nin (American Committee for the Independence of Armania) devamı niteliğinde olan Amerika Ermeni Ulusal Komitesi (Armenian National Committee of America – ANCA) ile 1972'de kurulan Amerika Ermeni Asamblesi'dir (Armenian Assembly of America - AAA). Ermeni Lobisi'nin temel hedefi, Türk – Ermeni veya Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinde temel sorun olan üç konudan³⁸⁴ birincisi ve en önemlisi olan 1915 Olayları'nın ABD tarafından bir soykırım olarak resmen tanınmasını sağlamaktır. Bu hedefin yanında ayrıca ABD'nin Ermenistan'a yardım etmesi, Türkiye ile Azerbaycan'a olan yardımların önlenmesi ve bu ülkelere çeşitli müeyyideler uygulanması gibi hedefleri de bulunmaktadır.³⁸⁵

Ermeni Lobisi'nin Türkiye aleyhine çalışmaları ilk olarak 1916 yılında başlamıştır. Bu tarihte Kongre'nin iki kanadı ortak bir kararla Başkan'dan savaş yüzünden mağdur olmuş Ermenilerin çekmiş olduğu acı ve ızdırap karşısında ABD halkının Ermenilere olan desteğini göstermek amacıyla özel bir gün tesis etmesini talep etmiştir.³⁸⁶ Temel sorun olan 1915 Olayları'nın ABD'de resmen bir soykırım olarak kabul edilmesi yönündeki çabalar ise esas olarak olayların 50. yıldönümü olan 1965 yılında başlamış³⁸⁷ ve bu tarihten itibaren 24 Nisan tarihi bir soykırım anma günü olarak kabul ettirilmeye çalışılmıştır.

³⁸³ Türkmen, a.g.e., s. 275-277.

³⁸⁴ Türk – Ermeni veya Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinde üç sorun akla gelmektedir. Bunlardan birincisi 1915 Olayları'na ilişkin Ermeni iddialarıdır. İkincisi Dağlık Karabağ ve yedi rayonun işgali ve üçüncüsü de iki ülke arasındaki sınır kapılarının açılması sorunudur. Barış Özdal, "Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya", ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s. 303.

³⁸⁵ Türkmen, a.g.e., s. 278; Arı, 2009, a.g.e., s. 295.

³⁸⁶ United States Senate Concurrent Resolution 12, February 9, 1916, https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.163/current_category.7/offset.50/affirmation_detail.html, (15.01.2021).

³⁸⁷ Türkmen, a.g.e., s. 280.

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme çabaları 2007 yılından itibaren hız kazanmıştır. Van'daki Akdamar Kilisesi'nin Türkiye tarafından restore edilip açılması, Erivan-Antalya uçak seferlerinin başlatılması, Kars'taki bir fuara Türk ve Ermeni peynir üreticilerinin katılması ile yürütülen Peynir Diplomasisi gibi adımlardan sonra Obama'nın 6 Nisan 2009'daki Türkiye ziyareti ile birlikte Türkiye ile Ermenistan arasındaki diyalog süreci fiili olarak başlatılmıştır.³⁸⁸ Esasında Obama Başkanlık seçimleri sırasında Ermeni soykırımının gerçekleştiği doğrultusunda net ifadeler³⁸⁹ kullanmış ve vaatlerde bulunmuşsa da Başkan olduktan sonra bu tavrını değiştirmiştir. O da kendisinden önceki Başkanlar gibi ABD'nin bu konudaki stratejik kültürüne uygun hareket etmiş ve her yıl 24 Nisan'da soykırım ifadesini kullanmamış, bunun yerine "*Büyük Felaket*" anlamına gelen "*Meds Yegern*" ifadesini kullanmıştır.

İsviçre'nin arabuluculuğunda 2007'den itibaren gizli olarak yürütülen görüşmeler, esasında bu dönemde Türk Dış Politikası'na yön veren "*komşularla sıfır sorun*" ve "*proaktif barış diplomasisi*" ilkelerinin bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir.³⁹⁰ Obama'nın çabalarının da etkisiyle Türkiye ile Ermenistan arasında 2009'un başlarından itibaren diplomatik görüşmeler sıklaşmıştır. Bu süreçte 10 Ekim 2009'da Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü ile İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü imzalanmış ve ilişkiler bu çerçevede normalleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu protokoller tarafların iç hukuk sistemlerinin onayından geçemediği için süreç tıkanmıştır.

Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesi amacıyla imzaladığı bu protokoller yoluyla esas beklentisi, öncelikle soykırım konusundaki var olan iddiaların araştırılacağı bir komisyonun kurulması ve Ermenistan'ın iki ülke arasındaki sınırı açıkça tanınmasıdır. Ayrıca Ermenistan devleti ile imzalanan bu protokoller sayesinde, soykırım

³⁸⁸ Özdal, "Türkiye'nin Değişen Dış Politikası", s. 309-310.

³⁸⁹ Bkz. Statement by Senator Obama on the Importance of US-Armenia Relations, January 19, 2008, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-senator-obama-the-importance-us-armenia-relations>, (15.01.2021).

³⁹⁰ Özdal, "Türkiye'nin Değişen Dış Politikası", s. 313.

iddialarını sürekli gündeme taşıyan ABD'deki Ermeni Lobisi'nin elinin zayıflayacağı da düşünülmüştür.³⁹¹

2010 yılına gelindiğinde ABD'deki Ermeni Lobisi'nin yoğun çalışmaları sonucunda Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesinde 1,5 milyon Ermeni'nin Osmanlı Devleti tarafından katledilmesini bir soykırım olarak tanıyan ve Başkan'ın da bunu bir soykırım olarak tanımasını isteyen karar tasarısı kabul edilmiştir. Bundan önce bu tür kararların alınması konusunda Türkiye'nin yanında yer alarak tasarıları engelleyen Yahudi Lobisi'nin, Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerginlikler nedeniyle bu süreçte muhalefet etmemesi de tasarının kabulüne zemin hazırlamıştır.³⁹²

Obama'nın ortaya koymuş olduğu “*Model Ortaklık*” yaklaşımına aykırı bir durum ortaya çıkararak bu olay, Türkiye ile ABD'nin arasında bu tarihlerde kısa süreli bir gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur. Temsilciler Meclisi'nin bu tasarımı kabulünden sonra Türkiye bu tarihlerde Washington'a sivil toplum kuruluşları ve hükümet dışı örgütlerin ziyaret planlarını iptal etmelerini istemiş, Washington Büyükelçisi görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya çağrılmış ve birkaç hafta boyunca geri gönderilmemiştir.³⁹³ Sonuçta tasarının yasalaşabilmesi için gereken Kongre süreci tamamlanamamış ve tasarı Türkiye ile ABD arasında derin bir krize yol açmadan gündemden düşmüştür.³⁹⁴

Ermeni Lobisinin Türkiye aleyhine uzun yıllardır yoğun çalışmalar içerisine girmesine rağmen ABD Dış Politikası'nda genel olarak Türkiye aleyhine başarılı olamamasının en önemli nedeni, Türkiye'nin Orta Doğu'da DAESH/İŞİD, el Kaide, Suriye ve Şii nüfus karşısında ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumada çok önemli bir devlet olarak bulunmasıdır. Ayrıca bu dönemde bir takım krizler yaşanmış olsa da Türkiye ile İsrail arasındaki dostluk ve işbirliğinin devam etmesi, İsrail Lobisi'nin Ermeni Lobisi'ne karşı Türkiye'nin yanında yer almasını sağlamıştır. Yine bu dönemde gelişen Türkiye –

³⁹¹ Kamer Kasım, “Türkiye'nin Kafkasya Politikası 2010”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2011, s. 382.

³⁹² Uslu, *Çatlak İttifak...*, s. 517.

³⁹³ A.g.e., s. 518.

³⁹⁴ Ramazan Gözen, “Türkiye'nin ABD Politikası 2010”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2011, s. 290

RF ilişkileri de Ermeni Lobisi'nin Türkiye aleyhine kararlar aldırma da başarılı olamamasını sağlamıştır.³⁹⁵

Neoklasik Realizmin ara değişken olarak kabul ettiği devlet – toplum ilişkileri konusunda ABD'de Obama Dönemi'nde genel olarak etkili olan toplumsal kesimler İsrail Lobisi ile Ermeni Lobisi olmuştur. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin Mavi Marmara olayı sonrasında giderek bozulmasının belki de Türkiye'ye olan en önemli yansıması ABD'de Kongre ve Beyaz Saray üzerinde son derece etkili olan İsrail Lobisi'nin desteğini kaybetmek olmuştur. İsrail Lobisi'nin özellikle Kongre kanadında Türkiye aleyhine gündeme getirilen tasarılar konusunda Türkiye'ye olan desteğini geri çekmesinden sonra Ermeni soykırımını iddiaları başta olmak üzere Türkiye aleyhine birçok farklı konu gündeme getirilmiş ve bunların çoğu kabul edilmiştir.

ABD'de Kongre kanadında etkili olan bir başka toplumsal grup da Ermeni Lobisi'dir. Ermeni Lobisi, 1915 Olayları'nın ABD'de resmen bir soykırım olarak kabul edilmesi yönünde Kongre ve Başkan nezdinde çalışmalar yapmaktadır. Her yıl 24 Nisan tarihi geldiğinde ABD Başkanları'nın 1915 Olayları konusunda “soykırım” ifadesini kullanması için yoğun çalışmalar yapan bu lobi, Obama Dönemi'nde bu hedefine bir adım daha yaklaşmıştır. Obama'nın, Başkan adaylığı döneminde 1915 Olayları'nı bir “soykırım” olarak gördüğünü ifade etmesine rağmen “soykırım” ifadesi yerine “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanması, Ermeni Lobisi'nin hedefine bir adım daha yaklaştığını göstermiştir. Özellikle Kongre nezdinde Türkiye aleyhine kararlar çıkarma konusunda Türkiye'nin güçlü İsrail Lobisi'nin desteğini kaybetmesinden sonra Ermeni Lobisi'nin önünde Türkiye aleyhine istediği kararları çıkarmada bir engel kalmamıştır.

Sonuç olarak Neoklasik Realizmin de öngördüğü gibi organize olmuş ve bu sayede gücünü ve devlet kurumları üzerindeki etkisini artırmış olan ABD'deki bazı toplumsal gruplar Kongre veya Başkan üzerinde etkili olmak suretiyle Türkiye ile ABD'nin arasındaki ilişkiler konusunda denklemin çok önemli bir bileşeni olmayı başarmıştır.

³⁹⁵ Köni, a.g.e., s. 119.

2.2.3.2. Türkiye’de devlet – toplum ilişkilerinin etkisi

Türkiye’de demokrasi ve demokratik kurumların gelişim süreci, ABD ile kıyaslandığında çok daha farklı bir çizgide ilerlemiştir. Devletin kurumlarının oluşması süreci her ne kadar Batılı ülkelerden daha önceki tarihlere uzansa da sivil toplumun gelişmesi oldukça geç tarihlere rastlamaktadır. Avrupa ve ABD’de çok daha önceki tarihlerde ortaya çıkan ve bunda devletin yanında kentlilerin de rol oynadığı bir örgütlenme şekli olan sivil toplum, Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan oldukça uzun bir süre sonra ortaya çıkmaya başlamıştır.³⁹⁶ Sivil toplumun Türkiye’de dış politika alanında etki göstermeye başlaması Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra gerçekleşebilmiştir. 1990’lı yıllardan itibaren ortaya çıkan yeni koşullar sayesinde kamuoyunda uluslararası sorunlar ve dış politika konuları daha önce hiç olmadığı kadar tartışılır olmuş ve bu ilgi 2000’li yıllardan itibaren daha sistemli ve örgütlü bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır.³⁹⁷

Türkiye’de dış politika karar alma sürecinde etkili olabilen toplumu temsil eden kurumların sayısı, ABD’dekinden hem sayıca çok daha azdır hem de etkileri bakımından bunlar daha az etkilidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi ABD’de etnik kökenli lobiler, ekonomik çıkar grupları, düşünce kuruluşları ve insan hakları örgütleri gibi kurumlar etkili olabilirken Türkiye’de ancak belli başlı kurumlar bu şekilde etkili olabilmektedir. Bu arada şunu da gözden kaçırmamak gerekir ki sivil toplum kuruluşlarının Türk Dış Politikası’na etkisi, oldukça sınırlı bir seviyededir. Zira Türkiye’de sivil toplum kuruluşları mali açıdan belli yerlere bağımlı durumdadır. Siyasi partiler, belli ekonomik çevreler veya yurtdışı merkezli bu bağımlılık onların serbest hareket etmelerini engellemekte ve genellikle “*yandaş, muhalif veya dış destekli*” gibi yaftalamalar bunların güvenilir kurumlar olarak görülmelerine yol açmaktadır.³⁹⁸

Sivil toplum kuruluşları arasında diğerlerinden farklı olarak kendi ekonomik bağımsızlığını sağlayıp hükümetlerin politikaları üzerinde bir dereceye kadar baskı

³⁹⁶ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, S. 235

³⁹⁷ Şule Kut, “Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), İstanbul: Boyut Yayınları, 1998, s. 46.

³⁹⁸ Ertan Efeğil, “Türk Dış Politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi”, ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss.112.

uygulayabilen bir kurum olarak 1971 yılında kurulmuş olan Türk Sanayici ve İş İnsanları Derneği'nin (TÜSİAD) adı öne çıkmaktadır. Türkiye'de dış ticaretin % 85'ini³⁹⁹ gerçekleştiren TÜSİAD, kurulduğu tarihten itibaren bir baskı grubu⁴⁰⁰ olarak üyelerinin menfaat ve çıkarları doğrultusunda iç ve dış politika alanlarında etkili olmaya çalışan bir sivil toplum kuruluşu olmuştur.

TÜSİAD'ın Türk dış politikası üzerindeki gayretleri, üyelerinin ekonomik ve ticari çıkarları ve bu çerçevede üyelerinin ticari ilişkilerinin yoğun olduğu ABD ve Avrupa ülkeleri ile olan ilişkiler üzerine olmuştur. Avrupa ile olan ilişkiler konusunda AB üyeliğini önemseyen TÜSİAD, bunu tüzüğünde de belirterek⁴⁰¹ kurumsal olarak tavrını göstermiştir. TÜSİAD düzenlediği yurt dışı gezileri, gazetelere verdiği ilanlar, yapmış olduğu basın toplantıları, çıkardığı süreli yayınlar ve raporlar yoluyla bugüne kadar Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ve ABD ile ilişkilerini geliştirmesi ve sorun varsa düzeltmesi yolunda çaba sarf etmiştir.

TÜSİAD'ın Türkiye'nin ABD ile ilişkileri konusunda her dönemdeki en temel yaklaşımı, Türkiye'nin ulusal çıkarlarının ABD'nin yanında olmaktan geçtiği şeklinde olmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye'nin komşularıyla ilişkileri konusunda hükümetlerin politikalarını etkileme gayreti içerisine girerken ABD'nin bu ülkelerle ilgili politikalarına ters düşmekten kaçınmak TÜSİAD'ın temel ilkelerinden bir tanesi olmuştur.⁴⁰²

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesinden sonra izlenen dış politikalar konusunda küçük ve orta boy işletmeleri temsil eden iş örgütlerinin⁴⁰³ tersine İstanbul merkezli büyük sanayi ve ticaret burjuvazisini temsil eden TÜSİAD daha mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir. TÜSİAD'ın bu şekilde mesafeli yaklaşım sergilemesinin arkasında, AK Parti ile farklı dünya görüşlerine sahip olmaları yatmaktadır. Türk halkının

³⁹⁹ Bkz. TÜSİAD Hakkında, <https://tusiad.org/tr/tusiad/hakkinda>, (24.01.2022).

⁴⁰⁰ Baskı grupları, birtakım ortak çıkarlar etrafında toplanmış olan ve işbirliği içerisinde resmi kurumlarla temas kurarak görüş ve isteklerini bu yolla ilettikleri takdirde daha iyi sonuç alabileceklerini düşünen örgütlü gruplardır. Bkz. Tayyar Arı, Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika, 2. Bölüm, Baskı Grupları ve Lobiler, 4. b., Bursa: MKM Yayınları, 2009., ss. 133-151.

⁴⁰¹ TÜSİAD Tüzük Madde 2: "...TÜSİAD, Türkiye'nin küresel rekabet düzeyinde tanıtımına katkıda bulunur, AB üyeliği sürecini desteklemek üzere uluslararası siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişki, iletişim, temsil ve işbirliği ağlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapar...." Bkz. <https://tusiad.org/tr/tusiad/tuzuk>, (24.01.2022).

⁴⁰² Ahmet Nafiz Ünal, Bir Baskı Grubu Olarak TÜSİAD'ın İç ve Dış Politikada Etkisi, (Doktora Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 213.

⁴⁰³ TOBB ve MÜSİAD gibi

yaklaşık yarısının desteği ile iktidar olan AK Parti'nin temsil ettiği muhafazakar dünya görüşüne karşılık güçlü ticari çıkarları laik bir dünya görüşü ile temsil eden TÜSİAD'ın kimliği laik ve Batılı değerler eşliğinde liberal demokrat⁴⁰⁴ değerler etrafında şekillenmiştir.⁴⁰⁵

Dünya görüşlerindeki farklılığa rağmen AK Parti'nin ilk iktidar yıllarında özellikle AB'ye üyelik sürecindeki hızlı ilerleme ve komşularla sıfır sorun gibi politikaları TÜSİAD genel olarak desteklemiş ve kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik basın toplantıları düzenlemiş, gazete reklamları vermiş, raporlar ve süreli yayınlar hazırlatmıştır. TÜSİAD aynı çabaları Türkiye'nin 2009 yılından itibaren bozulmaya başlayan ABD ilişkileri konusunda da sergilemeyi sürdürmüştür. 2009 yılında Soli Özel, Şuhna Yılmaz ve Abdullah Akyüz'ün hazırlamış olduğu "*İttifakın Yeniden Yapılandırılması: Türkiye-ABD İlişkilerinde Yeni Dönem – Türkiye Perspektifi*" başlıklı rapor ile ABD'de Obama'nın Başkan seçilmesiyle birlikte başlayan yeni dönemde iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Raporda Orta Doğu'da bölgesel istikrarın sağlanması; enerji kaynakları ve yollarının güvenliğinin sağlanması; bölge ekonomilerinin güçlendirilerek küreselleşmeden pay alacak entegre bir ekonomik alan yaratılması; kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve bölgedeki çatışmaların barışçıl çözüm yollarına kavuşturulması ve RF'nin Kafkaslar ve Karadeniz'de yayılmasının kontrol altına alınması gibi konular işlenmiştir. Yeni Başkan Obama'nın çoğunluğu Müslüman bir nüfusa sahip olan, aynı zamanda da önemli bir NATO müttefiki ve önemli bir bölgesel bir güç olan Türkiye'yi ziyaret edecek olmasının çok önemli bir adım olarak ifade edildiği raporda iki tarafın ortak çıkarlarının ayrılık noktalarından çok daha fazla olduğunun altı çizilmiştir.⁴⁰⁶

2010 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginlikler sonrasında bir TÜSİAD heyeti ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ı, bazı Kongre üyelerini ve bazı düşünce kuruluşlarını ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında TÜSİAD

⁴⁰⁴ TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Simone Kaslowski'nin Institut du Bosphore Yıllık Semineri Açış Konuşması, 12.09.2019, https://tusiad.org/tr/basin-bultenleri/item/download/9252_20ee9e73a8290a46afecfa32328242e9, (24.01.2022).

⁴⁰⁵ Derya Büyüktanır, "Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 23, 2018, s.78.

⁴⁰⁶ Raporun detayları için bkz. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1946-ittifakin-yeniden-yapilandirilmesi--turkiye-abd-iliskilerinde-yeni-donem--turkiye-perspektifi>, (24.01.2022).

Başkanı Ümit Boyner, Türkiye'nin İran'a uygulanması planlanan yaptırımlar konusunda olumsuz oy kullanması ve İsrail ile yaşanan Mavi Marmara krizinin Türk – Amerikan ilişkilerine zarar verdiğini ve ikili ilişkilerde hassas ve zor bir dönemden geçildiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁷ Clinton ile olan görüşmesinde İsrail ile yaşanan Mavi Marmara krizinden dolayı İsrail tarafının Türkiye'den özür dilemesi gerektiğini ifade eden Boyner, gerginliğin kaynağının İsrail tarafının yanlış politikaları olduğunu ve Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin kesintiye uğramaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde yaşanan bu inişli çıkışlı dönemde TÜSİAD'ın süreli yayın organı olan Görüş dergisinde sık sık bu konular ele alınmış ve bu yolla karar vericilerin dikkati çekilmeye çalışılmıştır. 2010 Ağustos sayısı⁴⁰⁹ “*Sarkaç Doğuya Kayıyor*”; 2011 Ağustos sayısı⁴¹⁰ “*Orta Doğu'da Siyaset: İklim Değişiyor*”; Ekim 2011 sayısı⁴¹¹ “*İsrail-Türkiye: Quo Vadis?*” başlığıyla çıkarılmış ve Türk Dış Politikası üzerine yazılar yayınlanmıştır.

Türkiye'de, toplumun gelir seviyesi bakımından en üst katmanını temsil eden toplumsal grup olan TÜSİAD'ın dahi dış politika alanında etkisi oldukça sınırlı kalmaktadır. TÜSİAD gibi imkanları son derece geniş bir kurumun dahi etkisinin çok sınırlı olduğu bir ortamda, diğer toplumsal kuruluşların etkilerinden söz etmek mümkün değildir. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de sivil toplumun önü her ne kadar açılmış olsa da Batılı ülkeler ve ABD ile kıyaslandığında dış politika alanında karar alma mekanizmasını etkilemede daha kat edecek çok uzun bir yol bulunduğu görülmektedir.

Neoklasik Realizmin ara değişken olarak kabul ettiği devlet – toplum ilişkileri konusunda ABD ile kıyaslandığında Türkiye'nin oldukça zayıf kaldığı görülmektedir. Bunda Türk tarihinde “devlet” kurumunun çok özel bir yeri olması ve sivil toplumun ABD ve Batılı ülkelere çok farklı bir çizgide gelişmiş olmasının etkisi bulunmaktadır.

⁴⁰⁷ Dünya Gazetesi, “Hassas ve zor bir dönemden geçiyoruz”, <https://www.dunya.com/gundem/hassas-ve-zor-bir-donemden-geciyoruz-haberi-117768>, 24.01.2022.

⁴⁰⁸ Yeni Şafak, “Bağı güçlendirecekEKSEN fırsatları kaçıramazsın”, <https://www.yenisafak.com/gundem/bagi-guclendireceksen-firsatlari-kaciramazsin-263621>, 24.01.2022.

⁴⁰⁹ Bkz. TÜSİAD Görüş Dergisi, No: 63, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/gorus-dergisi/item/6224-tusiad-gorus-dergisi-no-63>, (24.01.2022).

⁴¹⁰ Bkz. TÜSİAD Görüş Dergisi, No: 69, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/gorus-dergisi/item/4987-tusiad-gorus-dergisi-no-69>, (24.01.2022).

⁴¹¹ Bkz. TÜSİAD Görüş Dergisi, No: 70, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/gorus-dergisi/item/5034-tusiad-gorus-dergisi-no-70>, (24.01.2022).

Türkiye’de toplumsal kesimler arasında ABD’deki gibi organize olmuş ve devletin karar alma mekanizması üzerinde etkili olabilecek kesim neredeyse yok gibidir. Hatta genel işleyiş bunun tam tersi şeklinde cereyan etmektedir. Bu durumun istisnası olarak görülebilecek kesimlerin başında Türkiye’deki en büyük sanayici ve iş insanlarının bir araya geldiği TÜSİAD gelmektedir. Ancak Erdoğan ve AK Parti iktidarının gücünün zirvede olduğu 2009 – 2017 arası dönemde TÜSİAD’ın da karar alma mekanizması üzerindeki etkisi son derece sınırlı kalmıştır.

2.2.4. Bürokrasinin Etkisi

Klasik Realizm ve Neo Realizme göre devlet yekpare bir yapı ve rasyonel bir aktör ve adeta bir “kara kutu” olarak ele alınmış, içeriğine inilmemiş ve analizler bu bakış açısıyla oluşturulmuştur. Soğuk Savaş Dönemi için geçerli olsa bile, Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra bu ön kabulün değişime uğradığı açıktır. Ancak Neoklasik Realist yaklaşım ile birlikte bu yaklaşıma karşı çıkılarak ara değişkenler olarak da ifade edilen ve ülke içinde devletin dış politikalarına yön verme veya onu etkileme gücü olan faktörler de analizlere dâhil edilmeye başlanmıştır.⁴¹²

Devlet, farklı birçok kurumun bir araya gelmesinden teşekkül eden çok büyük bir organizasyondur. Günümüzde demokratik yapıdaki devletlerde devleti oluşturan kurumlar arasında farklı görüşler ortaya çıkması normal bir durumdur. Hatta bu bakış açılarındaki farklılık bir zenginlik olarak da görülebilir. Ancak demokratik olmayan yapıdaki devletlerde farklı görüşler ortaya çıkması çok da olası değildir. Böylesi sistemlerde liderlerin olaylara bakış açısı sistemin geneline hakim olmaktadır.

Neoklasik Realist yaklaşıma göre devletlerin karar alma süreçlerini etkileyen ara değişkenlerden biri de bir devletin ülkesi içerisinde bulunan bürokrasinin etkisidir. Devlet mekanizmasının önemli bir parçası olan bürokrasi, ülkeden ülkeye farklılık gösteren kurumlardır. Tarihsel süreç içerisinde her ülkenin kendi gerçeklerine göre şekillenmiş olan bu yapıların karar alma mekanizması içerisindeki yeri ve etkisi de ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

⁴¹² Glaser, a.g.e., s. 195.

Demokratik devlet yapılarında gücün yürütmenin elinde toplanma derecesi, yürütme ile yasama arasındaki ilişki, siyasi partilerin yapıları, seçim sistemi, sistemin iki veya daha fazla sayıda parti üzerinde durması gibi unsurlar dış politikayı etkileyen önemli kurumsal değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişkenler, liderlerin ve dış politika karar alıcılarının ulusun gücünü dış politika alanında nasıl kullanacaklarını etkilemektedir. Demokratik olmayan devlet yapılarında ise bürokrasinin etkileri görece daha sınırlı olmaktadır. Bu gibi sistemlerde bürokrasinin sistem içerisindeki yerini, liderin yetkilerinin kapsamı ve liderin silahlı kuvvetler, ekonomik seçkinler ile olan ilişkilerinin çerçevesi belirlemektedir.⁴¹³

Devlet geleneği ve mekanizması birbirinden çok farklı karakterde olan Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde bürokrasinin de etkilerinin farklı koşullarda farklı şekillerde cereyan ettiği görülmektedir. Bu durum Soğuk Savaş yıllarında farklı iken, günümüzde çok daha farklı bir şekilde kendisini göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Trump Dönemi'nde ABD – Türkiye ilişkilerine bürokrasinin etkisinin nasıl olduğu analiz edilecektir.

2.2.4.1. ABD'de bürokrasinin etkisi

ABD'de bürokrasinin dış politika alanındaki etkisi, Türkiye'ye nazaran çok daha fazladır. Karar alma mekanizmasında Başkan'ın her ne kadar çok geniş yetkileri bulursa da ülke içi kurumlar da dış politikayı etkileyebilmektedir. Amerikan sisteminde dış politika alanında son karar verici merci olan Başkan'ın yanı sıra karar alma mekanizmasını etkileyen kurumlar olarak Kongre, NSC, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ilk başta sayılması gereken kurumlardır.

Amerikan Başkanlık sisteminde Kongre ile Başkan arasında kurulmuş olan “*denge ve fren*” (check and balance) sistemi sayesinde dış politikayı ilgilendiren bazı önemli konularda Başkan'ın yanı sıra Kongre'ye de çeşitli yetkiler verilmiştir. Bu yetkilerden bazıları Anayasa tarafından yalnızca Kongre'nin Senato kanadına verilmişken, bazıları ise her iki kanadı birlikte ifade eden Kongre'ye verilmiştir. Antlaşmaları onaylama yetkisi ile atamaları onaylama yetkisi Senato'ya verilen iki

⁴¹³ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 76-77.

önemli yetki olarak öne çıkarken mali konularda onay yetkisi Temsilciler Meclisi'ne, savaş ilanı yetkisi ise Kongre'ye verilmiştir.

ABD Anayasası 1. Madde 8. Bölüm'ü savaş ilan etme konusunda yetkiyi Kongre'ye verirken 2. Madde 2. Bölüm ise Başkan'ın silahlı kuvvetlerin başkomutanı olduğunu söylemektedir.⁴¹⁴ Böylelikle savaş açma konusunda daha itinalı davranılmasını sağlamak üzere yukarıda ifade edilen denge ve fren sistemi oluşturulmuş ve bu alanda yetki iki kuruma paylaştırılmıştır. Ancak Amerikan tarihine bakıldığında uygulamada durumun farklı olduğu görülmektedir. Zira ABD'nin dahil olduğu, kuruluşundan 1990'lı yıllara kadar yaklaşık 200 civarında savaştan yalnızca 5 tanesi (1812 İngiltere Savaşı, 1898-1902 İspanya Savaşı, 1916-1917 Meksika Savaşı, 1. Dünya Savaşı, 2. Dünya Savaşı) Kongre'nin savaş kararı ile yapılmıştır. 1973 yılına gelindiğinde ise Başkan Nixon'ın Kamboçya'da gizli bir bombardıman yürüttüğünün ortaya çıkmasından sonra Kongre Savaş Yetkisi Yasası'nı çıkarmıştır. Buna göre artık Başkanlar bir yabancı ülkeye asker yolladıktan sonra 48 saat dolmadan Kongre'yi bilgilendirecek ve yapılan operasyonun nedenlerini Kongre ile paylaşacaktır.⁴¹⁵

Göreve geldiği dönemde yaşanan 2008 ekonomik krizinin de etkisiyle selefi Bush Dönemi'nde yürütülen maliyetli dış politika stratejisini değiştirerek maliyetleri düşürmeye çalışan Obama Dönemi'nde yapılan askeri operasyonlar, selefi Bush'a göre sınırlı kalmıştır. Obama Dönemi'nde Afganistan, Irak, Suriye, Somali, Libya ve Yemen'de DAESH gibi terör gruplarına yönelik olarak yapılan askeri operasyonlar, Kongre'nin onayına ihtiyaç duymadan, 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları'ndan sonra Kongre'den geçen Askeri Güç Kullanma Yetkisi (Authorization for Use of Military Force - AUMF) kararı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.⁴¹⁶ Obama'nın genel olarak Kongre'nin onayını aramamasının yanında bazı durumlarda meseleyi Kongre'ye havale ettiği de olmuştur. 2013 yılında Suriye'de rejim tarafından kitle imha silahlarının kullanıldığına dair belgelerin ortaya çıkması üzerine Obama süresi sınırlı ve olası yeni kimyasal

⁴¹⁴ Bkz. ABD Anayasası, <https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf>, (28.01.2022).

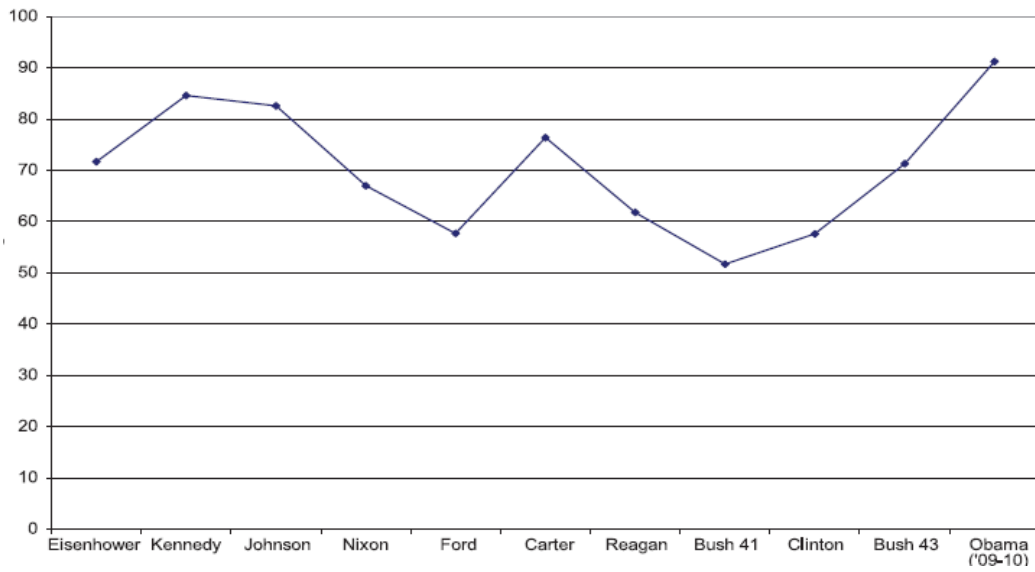
⁴¹⁵ Ramazan Gözen, "ABD Dış Politikası Karar Alma Sistemi", *Amerikan Dış Politikası*, ed. Ramazan Gözen, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2010, ss. 90-91.

⁴¹⁶ The White House, Report on the Legal and Policy Frameworks Guiding the United States' use of Military Force and Related National Security Operations, https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2016/12/framework.Report_Final.pdf, December 2016, pp.3-7.

saldırıları önleyecek güçte bir askeri operasyon düzenlenmesi için Kongre'nin onayını isteyeceğini belirtmiştir.⁴¹⁷

Obama'nın Başkan olarak görev yaptığı 2009-2017 döneminde Kongre ile başlarda uyumlu bir çizgide ilerlemiştir. Tablo 7'de de görüldüğü gibi Obama 2009-2010 döneminde Eisenhower'dan sonra görev yapan tüm başkanlardan daha iyi bir Kongre desteğine sahip olmuştur.⁴¹⁸

Tablo 7. Başkanların Yoklamalı Oylamalarındaki Başarıları (1953-2010)

Kaynak: Andrew Rudalevige, “A Majority is the Best Repartee”: Barack Obama and Congress, 2009-2012”, Social Science Quarterly, Volume 93, Number 5, December 2012, s. 1277

Ancak 2011'den itibaren Temsilciler Meclisi'nde Cumhuriyetçilerin çoğunluğu elde etmeleri, Obama'nın mali konularda elini bağlamaya başlamıştır. Özellikle 2015'te Senato'da da Cumhuriyetçilerin çoğunluğu kazanması sonucunda, Obama iktidarının son iki senesinde Kongre'nin tam muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır. Tablo 8'de görüldüğü

⁴¹⁷ BBC, “Obama, Suriye'ye müdahale için Kongre onayı isteyecek”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130831_obama_suriye_aciklamasi, 31 Ağustos 2013, (30.01.2022).

⁴¹⁸ Bkz. Andrew Rudalevige, “A Majority is the Best Repartee”: Barack Obama and Congress, 2009-2012”, Social Science Quarterly, Volume 93, Number 5, December 2012, pp.1273-1294.

gibi Obama'nın görevdeki son iki yılında Cumhuriyetçiler Senato ve Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu ellerine geçirmişlerdir.

Tablo 8. Kongre Güç Dağılımı 2009-2017

	Senato		Temsilciler Meclisi	
	Demokratlar	Cumhuriyetçiler	Demokratlar	Cumhuriyetçiler
2009-2011 (111. Dönem)	55	41	256	178
2011-2013 (112. Dönem)	51	47	193	242
2013-2015 (113. Dönem)	53	45	200	234
2015-2017 (114. Dönem)	44	54	188	247

Kaynak: <https://history.house.gov/Institution/Election-Statistics/>, (02.06.2022).

Obama Dönemi'ne genel olarak bakıldığında Kongre ile Obama arasında bir uyumsuzluk ve rekabet olduğu söylenebilir. Kongre'nin Obama'nın izlediği dış politikalar konusunda açık bir muhalefeti olduğu gibi Obama'nın da Kongre'den gelen dış politikaya dair bazı yasa tasarılarına karşı açık bir tavrı olduğu görülmektedir. Mesela Obama'nın Guantanamo'daki hapishaneyi kapatma girişiminde Kongre buradaki tutukluların ABD'ye transfer edilmemesi yönünde bir yasak çıkarmış ve Obama'nın Guantanamo'daki hapishaneyi kapatma konusunda başarısız olmasının yolunu açmıştır.⁴¹⁹

ABD'de federal devletin yapacağı tüm harcamalar ve bütçe konusunda yetki Anayasa 1. Madde 8. Bölüm ile Kongre'ye verilmiştir. Bu durum dış politika ile ilgili tüm fon gerektiren programlar konusunda Kongre'nin onayı ve desteğine ihtiyaç

⁴¹⁹ TIME, "5 Reasons President Obama Hasn't Been Able to Close Guantanamo Bay", <https://time.com/4179278/state-of-the-union-guantanamo-bay-president-obama/>, (28.01.2022).

doğurmakta ve Kongre'nin desteği olmadan herhangi bir fon kullanılması mümkün olmamaktadır.⁴²⁰

Obama'nın Guantanamo'daki hapishaneyi kapatma çabalarına karşılık Kongre bütçe silahını da kullanmış ve burası için yeterli ödeneğin Obama'nın başkanlık süresince bütçeye konmasını engellemiştir. Guantanamo konusunda hem yasama yetkisini hem de bütçe silahını kullanan Kongre karşısında Obama da boş durmamış, 2016 yılı bütçesini Kongre'de kabul edildikten sonra Guantanamo'nun kapatılmasını engellediği ve ordunun modernize edilmesi için gerekli reformları yapmada yetersiz olduğu gerekçesiyle veto etmiştir.⁴²¹

Başkan'ın dış politika konusunda Kongre'nin onayına ihtiyaç duyduğu bir başka husus ise yapacağı tüm üst düzey yönetici, bürokrat ve büyükelçi atamaları konusudur. Burada onay yetkisi 2. Madde 2. Bölüm'e göre Senato'ya aittir. Özellikle dış politika alanında büyükelçilerin önemi göz önüne alındığında Senato'nun dış politika konusunda önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Senato'ya verilen bir başka önemli yetki de antlaşmaların onaylanmasıdır. ABD Anayasası 2. Madde 2. Bölüm'e göre Başkan'ın yaptığı antlaşmalar Senato'nun 2/3'ünün onayı olmadan yürürlüğe girmeyecektir.⁴²²

Obama'nın Başkanlığı döneminde Kongre, İnceleme Yasası kapsamında Obama yönetimine ait 14 düzenlemeyi yürürlükten kaldıran karar almıştır. Bu durum, 2001 yılından itibaren Kongre'nin yürütmeye ait bir düzenleme karşısında ilk başarısı olmuştur.⁴²³ Buna karşılık Obama ise Kongre'nin kabul ettiği 12 yasa tasarısını veto hakkını kullanarak geri çevirmiştir. Bu 12 tasarıdan yalnızca 11 Eylül 2001'de yapılan terör saldırıları kurbanlarının ailelerine dava açma hakkı veren yasa tasarısına karşı olan vetosu Kongre tarafından geçersiz kılınmış ve yasa kabul edilmiştir.⁴²⁴ Obama

⁴²⁰ Arı, 2009, a.g.e., s. 75.

⁴²¹ Sözcü, "ABD Başkanı Obama'dan flaş veto!", 24.10.20157 <https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/abd-baskani-obamadan-flas-veto-968094/>, (30.01.2022).

⁴²² Bkz. ABD Anayasası, <https://tr.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/91/abd-anayasasi.pdf>, (28.01.2022).

⁴²³ Senate RPC, "Historic Regulatory Relief: Eliminating Obama-Era Overreach", 11.05.2017, <https://www.rpc.senate.gov/policy-papers/historic-regulatory-relief-eliminating-obama-era-overreach>, (30.01.2022).

⁴²⁴ United States Senate, "Vetoes by President Barack H. Obama", <https://www.senate.gov/reference/Legislation/Vetoes/ObamaBH.htm>, (30.01.2022).

Dönemi’nde imzalanan uluslararası anlaşmalardan bir tanesi de yine Senato’nun vetosuna takılmış ve yürürlüğe girmemiştir.⁴²⁵

Obama yönetimi, Türkiye – ABD ilişkilerinde önemli bir sorun haline gelen sözde Ermeni soykırımı iddiaları ile ilgili olarak 4 Mart 2010 tarihinde Temsilciler Meclisi tarafından oylanan Ermeni tasarısının kabulünü engelleyememiştir. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton’ın son günkü çabalarına rağmen herhangi bir yaptırım içermeyen ve rağmen sembolik bir değer taşıyan tasarı ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi’nde bir oy farkla (22 ret oyuna karşılık 23 kabul oyu) kabul edilmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise bu defa Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından konu gündeme alınmış ve “*Ermeni Soykırımı’nın yıl dönümü ile ilgili Senato duygusunu ifade eden bir karar*” yayınlanmıştır.⁴²⁶

Obama’nın Başkan olduğu 2009-2016 döneminde Kongre’nin her iki kanadında sözde Ermeni soykırımı iddiaları ile ilgili toplam 9 tasarı gündeme gelmiştir.⁴²⁷ Kongre bu yolla Obama üzerinde bir baskı kurarak her yıl Nisan ayında Amerikan Başkanları’nın yaptıkları anma konuşmasında “*soykırım*” kelimesini kullanmasını sağlamaya çalışmıştır. Başkan olmadan önce seçim sürecinde “*soykırım*” yapıldığına dair görüşlerini dile getirmiş olan Obama ise Başkanlık koltuğuna oturduktan sonra her yıl Nisan ayında yaptığı açıklamalarında 1915 Olayları için “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanmıştır.

2. Dünya Savaşı’na kadar kıta dışına genel olarak çıkmamış olan ABD, bu savaşla birlikte küresel bir güç haline gelmiş ve bu durumdan belki de en çok dış politika kulvarı etkilenmiştir. Ülkenin küresel bir güç haline gelmesi, ülke yönetiminde dış politikanın önemini artırmış dahası bu alanda yeni bir takım kurumlara ihtiyaç olduğu görülerek buna göre bir kısım düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1947’de Başkan Truman

⁴²⁵ United States Senate, Rejected Treaties, <https://www.senate.gov/legislative/RejectedTreaties.htm>, (30.01.2022).

⁴²⁶ Congress.Gov, “S.Res.410 - A resolution expressing the sense of the Senate regarding the anniversary of the Armenian Genocide”, <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/senate-resolution/410?q=%7B%22search%22%3A%5B%22Armenia%22%2C%22Armenia%22%5D%7D&s=8&r=10>, (30.01.2022).

⁴²⁷ Congress.Gov, <https://www.congress.gov/search?q=%7B%22search%22%3A%22Armenia%22%2C%22source%22%3A%22legislation%22%2C%22congress%22%3A%5B%22111%22%2C%22112%22%2C%22113%22%2C%22114%22%5D%7D>, (30.01.2022).

Dönemi'nde çıkarılan “*Ulusal Güvenlik Yasası*”⁴²⁸ kapsamında bir takım yeni kurumlar oluşturulmuştur. Bunlar arasında hiç kuşkusuz en önemlisi ülkede ilk defa bir Savunma Bakanlığı'nın kurulmuş olmasıdır. Amerikan Dış Politika karar alma mekanizmasında önemli yeri olan NSC ile CIA da aynı yasa ile oluşturulan diğer önemli kurumlardır.⁴²⁹

Geleneksel olarak dış politika konusunda en önemli kurumların başında Dışişleri Bakanlığı'nın geldiği düşünülse de ABD'de durum bu şekilde değildir. Bürokratik konularda yabancı ülkelerle ilgili bürokratik süreçlerin yürütülmesi konusunda görev Dışişleri Bakanlığı'na ait olsa da uygulamada Savunma Bakanlığı, NSC, Ulusal Güvenlik Danışmanı ve CIA dış politika karar alma sürecinde daha etkili aktörler haline gelmiştir.⁴³⁰

Bu kurumlar arasında en başta gelen kurum, dış politika yapım sürecinde bütçenin önemli bir bölümünü kontrol eden Savunma Bakanlığı'dır.⁴³¹ 2021 yılı itibariyle ABD bütçesinin % 46,53'üne tekabül eden 752 milyar dolarlık kısmı Savunma Bakanlığı'na aittir.⁴³² Bina şeklinden dolayı Pentagon olarak da adlandırılan bu bakanlık, dünya genelinde çalışan 3 milyonun üzerinde personeli bulunan⁴³³ devasa bir organizasyondur. Dört kısma ayrılan Pentagon'un başında, Başkan tarafından atanan ve temel vazifesi Başkan'a savunma konularında danışmanlık yapmak olan Savunma Bakanı bulunmaktadır. Başkomutan olan Başkan'ın yardımcısı konumunda olan Savunma Bakanı'nın yanı sıra bakan vekili, yardımcıları ve müsteşarlardan oluşan bürokratlar dışında sivil görevliler bulunmaktadır. Bakanlığın esas personeli denebilecek olan askeri kanadın başında Genel Kurmay Başkanı ile Kara, Hava ve Deniz/Donanma kuvvet komutanlıkları bulunmaktadır.

⁴²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. 1947 National Security Act, <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947>

⁴²⁹ National Security Act of 1947, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/national-security-act>, (28.01.2022).

⁴³⁰ Arı, 2009, a.g.e., s. 118.

⁴³¹ a.g.e., s. 119.

⁴³² National Priorities Project, Federal Spending: Where Does the Money Go <https://www.nationalpriorities.org/budget-basics/federal-budget-101/spending/>, (28.01.2022).

⁴³³ BBC, “Which is the world's biggest employer?”, <https://www.bbc.com/news/magazine-17429786>, 28.01.2022; PERFORMANCE.GOV, Department of Defense (DOD), <https://obamaadministration.archives.performance.gov/agency/department-defense.html>, , (28.01.2022).

ABD’de ordu bu denli güçlü bir kurum olmasına rağmen, 3. Dünya Ülkeleri’nde yaşanan askeri darbe veya askerin yönetime karışması benzeri durumlar ülkede yaşanmaz. ABD’de günümüze kadar olan süreçte ordu sivil hukuka dayalı demokratik rejime bağlı kalmış bir kurumdur.⁴³⁴

1947’de kurulan bir başka önemli kurum olan NSC, Başkan’ın başkanlığında toplantılarını yapmaktadır. Başkan Yardımcısı, Savunma, Dışişleri ve Hazine bakanlarının yanı sıra bazı toplantılara Ulusal İstihbarat Başkanı ve Genel Kurmay Başkanı da katılmaktadır. NSC’nin çalışmalarını koordine etme görevini Ulusal Güvenlik Danışmanı yerine getirmektedir. Başkan’ın ulusal güvenlik konularında bir yardımcı atayarak bu konularda görüş alması Başkan Kennedy ile birlikte başlamış olan bir uygulamadır. Sonraki başkanlar tarafından da sürdürülen bu uygulama ile Ulusal Güvenlik Danışmanı uygulamada NSC’nin de başı olarak bu kurumun koordinasyonunu sağlamaktadır.

Başkan Nixon ve Ford dönemlerinde Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan Henry Kissinger Dönemi’nde önemi Dışişleri Bakanlığı’nın önüne geçen Ulusal Güvenlik Danışmanı önemini her dönemde korumakla birlikte, sonraki başkanların Dışişleri Bakanlığı ile Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak atadığı isimlere göre de dış politika konularında önemi duruma göre artmış veya azalmıştır. George W. Bush’un ilk döneminde Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak Condoleezza Rice’in bulunması Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Colin Powell’in, aynı şekilde ikinci döneminde bu sefer de Rice’in Dışişleri Bakanı olarak göreve gelmesiyle Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak atanan Stephen Hadley’in arka planda kaldığı görülmüştür. Obama’nın ilk başkanlık döneminde Dışişleri Bakanı olarak Hillary Clinton ve ikinci döneminde de John Kerry gibi önemli isimleri tercih etmesi, Ulusal Güvenlik Danışmanlığı konumunun daha arka planda kalmasına neden olmuştur.⁴³⁵

Obama Dönemi Türkiye – ABD ilişkilerine genel olarak bakıldığında Amerikan tarafının izlediği politikaların genel çerçevesinin bizzat Başkan Obama tarafından yönlendirildiğini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Obama’nın “*arkadan liderlik*” (leading

⁴³⁴ Gözen, 2010, a.g.e., 85.

⁴³⁵ Arı, 2009, a.g.e., s. 125-126.

from behind)⁴³⁶ olarak adlandırdığı yönetim tarzı gereği Obama kendi dönemindeki Türkiye – ABD ilişkileri de dahil olmak üzere birçok konuda olayları yönlendirmek yerine olayların akışına göre bir yönetim ve liderlik tarzı belirlemiştir. Bunun neticesinde yaşanan krizlere ise bizzat kendisi müdahale etmiştir. Mesela Türkiye'nin İran konusunda izlediği politikaların yarattığı krizde veya Türkiye ile İsrail arasında yaşanan krizde bizzat Erdoğan ile görüşerek sorunların aşılmasını sağlamıştır.

Obama Dönemi'nde Obama'nın güçlü liderliğinin yanı sıra ABD'nin Türkiye ile ilgili izlediği dış politikalarda öne çıkan isimlerden bir tanesi hiç kuşkusuz 2009-2013 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Hillary Clinton olmuştur. 2008 Başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti içinde Obama'nın rakibi olan Clinton, Obama'nın Başkan seçilmesinden sonra Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönemde dış politikada oldukça aktif bir rol alan Clinton, Türkiye ile ilişkiler konusunda da oldukça önemli adımlar atmıştır. Bakan olduğu dönemde en çok yurt dışı ziyaretine gittiği ülkelerin başında Türkiye gelen Clinton, bu dönemde Türkiye'deki mevkidaşı Ahmet Davutoğlu ile de sık sık yüz yüze ve telefonla irtibat halinde olmuş ve ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürümesi adına diyalog ve diplomasiyi sonuna kadar kullanmıştır.

İran nükleer sorununa yönelik olarak imzalanan Tahran Anlaşması'na karşı çok sert tepki gösteren Clinton, Tahran Anlaşması ile birlikte uluslararası camiada İran'ın lehine olumlu bir hava esmesini ve ABD yönetiminin planladığı yeni yaptırımlar konusunda bir muhalefetin oluşmasını engellemek üzere yoğun bir çalışma temposuna girmiştir.⁴³⁷ Bu amaçla bir yandan özellikle ÇHC ve RF başta olmak üzere Güvenlik Konseyi üyelerini ikna etmek için çalışmalar yürüten Clinton bir yandan da Türkiye ve Brezilya'nın süreçte önemli bir rol oynayabileceğini ifade etmiş ve Türkiye'nin de sürecin bir parçası olmasına gayret etmiştir.⁴³⁸

⁴³⁶ Krauthammer, a.g.e.

⁴³⁷ Kemal İnat ve İsmail Numan Telci, "Türkiye'nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2011, s. 85.

⁴³⁸ NTV, "Clinton: Türkiye İran'a hala yardım edebilir", 10.06.2010, <https://www.ntv.com.tr/dunya/clinton-turkiye-irana-hala-yardim-edebilir,DytXxwW24kmi-vllhButmw>, (30.01.2022).

Demokrat Parti geçmişine rağmen, Obama ile karşılaştırıldığında çok daha “şahin” bir duruşu olan Clinton⁴³⁹ İsrail ile olan ilişkiler konusunda çok hassas davranmıştır. İsrail konusundaki hassasiyetinin yanında Mavi Marmara olayından sonra İsrail tarafının Türkiye’den özür dilemesi konusunda çok fazla çaba sarf ettiğini Bakanlık görevinden ayrıldıktan yıllar sonra bir konuşması sırasında ifade etmiştir.⁴⁴⁰

Neoklasik Realizmin ara değişken olarak kabul ettiği bürokrasinin dış politikaya etkisi, Obama Dönemi’nde ABD dış politikasının şekillenmesinde etkili bir faktör olmuştur. Özellikle Amerikan Başkanlık sistemi içerisinde Başkan’ın gücünü dengeleme adına Kongre’ye verilen yetkiler sayesinde Kongre’nin dış politika yapım sürecinde etkili olabildiği görülmektedir. Obama Dönemi’nin ilk iki yılında Kongre’de Demokratların çoğunluğu ellerinde bulundurması ile birlikte dış politika alanında son derece uyumlu bir dönem yaşanmış, ancak sonraki dönemlerde Cumhuriyetçilerin çoğunluğu ellerine almalarıyla Obama’nın izlediği politikalar ile Kongre arasında bir uyumsuzluk yaşanmaya başlamıştır. Obama ve Kongre arasındaki bu uyumsuzluğun Türkiye’ye bu dönemde doğrudan bir yansıması olmamakla beraber, Türkiye’nin Kongre nezdinde İsrail Lobisi’nin desteğini kaybetmesinden sonra Kongre’de Türkiye karşıtı bir politika izlenmeye başladığı görülmüştür. Bu durumun etkileri Trump’ın Başkanlığı Dönemi’nde de devam etmiştir.

Obama Dönemi’nde dış politika alanında karar alma mekanizmasında etkili olabilen bir diğer kurum, Hillary Clinton’ın 2009 – 2013 yılları arasında görev yaptığı Dışişleri Bakanlığı olmuştur. Clinton’ın güçlü liderliği sayesinde bu dönemde ABD dış politikasında Dışişleri Bakanlığı kurum olarak etkili olabilmişse de Clinton’dan sonra dış politika alanında Obama’nın etkisi daha da artmıştır.

2.2.4.2. Türkiye’de bürokrasinin etkisi

Türk Dış Politikası tarihsel olarak incelendiğinde dönem dönem farklı kurumların karar alma sürecinde etkili oldukları görülmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşundan 1950’li

⁴³⁹ The New York Times Magazine, “How Hillary Clinton Became a Hawk”, 21.05.2016, <https://www.nytimes.com/2016/04/24/magazine/how-hillary-clinton-became-a-hawk.html>, (30.01.2022).

⁴⁴⁰ Hürriyet, “Clinton: İsrail’i Türkiye’den özür dilemeye ikna etmek için yıllar harcadım”, 05.11.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/clinton-israili-turkiyeden-ozur-dilemeye-ikna-etmek-icin-yillar-harcadim-30035740>, (30.01.2022).

yıllara kadar liderlerin belirleyici olduğu bir dönem olmuşken 1950 – 1960 arasında Adalet Partisi'nin tek başına iktidarda olduğu yıllarda Dışışleri Bakanlığı'nın belirleyici olduğu bir dönem olmuştur. 1960 – 1980 arası dönem Dışışleri Bakanlığı'nın yanı sıra kamuoyunun, muhalefet partilerinin ve aydınların da sürece dahil olduğu bir dönem olmuştur. 1980 İhtilali döneminde ve 1990'lı yıllar boyunca ordunun ağırlığının arttığı görülürken 1983 – 1991 arasında Turgut Özal'ın liderliğinde iş dünyasının da sürece dahil olduğu bir dönem yaşanmıştır.⁴⁴¹ Buna göre Türkiye'de dış politika karar alma sürecinde etkili olan bürokratik kurumlar sayıldığında Dışışleri Bakanlığı'nın yanı sıra Türk Silahlı Kuvvetleri, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı kurumlarının öne çıktığı görülmektedir.

Tarihte kurulan ilk Türk devletlerinden itibaren her dönemde “*asker millet*” olarak kendisini ifade eden ve “*ordu – millet*” geleneği ile hareket etmiş olan Türk Milleti için ordu kurumu tarihin her döneminde devletin temel direği olarak görülmüştür. Yüzyıllar boyunca devlet yönetiminde en etkin kurum olan ordu, Atatürk ve silah arkadaşları tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde de aynı önemini korumuş ve her dönemde devletin ve rejimin bekçisi ve koruyucusu olma misyonunu sürdürmüştür. İç politikadaki bu rolün doğal bir uzantısı olarak dış politika da bu anlayışa göre şekillenmiş ve Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren en önemli saiklerin başında ulusal güvenlik ve vatanın bölünmez bütünlüğü temel hareket noktası olmuştur.⁴⁴² Ulusal güvenlik ve ülke bütünlüğünün sağlanmasının yolu olarak Batı dünyasının bir parçası olma gayesi olarak ifade edilebilecek olan “batılılaşma” ve Kurtuluş Savaşı ile birlikte elde edilen kazanımların kaybedilmemesi amacını ifade eden “statükoculuk” kavramları, Türk Dış Politikası'nın temel parametreleri olarak kabul edilmiş ve dış politika alanı bu ilkelere göre dizayn edilmiştir.

Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan dönemde salt tehdit algılamasına bağlı olarak oluşturulan ulusal güvenlik algısı dış politika alanında temel hareket noktası olmuştur. Bu dönemde dış politika alanında karar alma sürecinde, iç ve dış tehditlere karşı yapılan planlamalar hakim olmuştur. Sonuçta Türkiye, toprak bütünlüğü ve ulusal egemenliği komşuları tarafından sürekli tehdit altında olan, bu

⁴⁴¹ Baskın Oran, Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980, 15. b. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, ss.74-90.

⁴⁴² Müge Aknur, “TSK'nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi”, ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, s. 127.

tehditler karşısında güçlü bir orduya sahip olması gereken ve dış politika alanında da ulusal güvenlik merkezli politikalar izlemesi gereken bir ülke olarak hareket etmiştir. Bu durum hem iç politikada hem de dış politikada Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) çok önemli bir kurum haline gelmesine zemin hazırlamıştır.⁴⁴³

İzlenen bu politikaların neticesinde ulusal güvenlik ile özdeşleştirilen dış politika partiler üstü ve siyaset üstü bir alan olarak kabul görmüştür. Seçimle işbaşına gelmiş olan hükümetler dış politika alanına yüklenen bu anlam çerçevesinde politikalar izlemiş ve bu anlayış AK Parti'nin iktidara gelişine kadar sürdürülmüştür.⁴⁴⁴ Bu dış politika anlayışının kurumsal olarak garantisi, 1961 Anayasası ile kurulan ve yapılan her askeri darbeden sonra güçlendirilen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) olmuştur. MGK, kurulduğu tarihten itibaren her dönemde ordunun ulusal güvenlik ve dış politikaya dair görüşlerini hükümetlere ileten anayasal bir kurum olarak dış politika karar alma mekanizmasında önemli bir aktör olmuştur.

Türkiye'de dış politika alanında TSK'nin etkin rolü, özellikle Kürt milliyetçiliği ve buna bağlı PKK terör eylemlerinin arttığı ve siyasal İslam anlayışının yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarda kendisini güçlü bir şekilde hissettirmiştir. 2002 yılında AK Parti'nin tek başına iktidara gelerek AB üyeliği konusunda atılan adımlar sonucunda TSK'nın bu rolü azalmaya başlamıştır.⁴⁴⁵

TSK'nın dış politika karar alma sürecinde geri planda kaldığı dönemlere bakıldığında, bu dönemlerde liderlerin öne çıktığı görülmektedir. Mesela Cumhuriyet'in ilanından⁴⁴⁶ 1950 yılına kadar Atatürk ve İsmet İnönü'nün dış politika konularında kesin belirleyici olarak öne çıktığı ve o dönemlerdeki Dışişleri Bakanlarının dış politika alanında yalnızca uygulayıcı olarak görev yaptıkları görülmektedir.⁴⁴⁷ Adalet Partisi'nin tek başına iktidarda olduğu 1950 – 1960 arası dönemde Başbakan Adnan Menderes ve 1957'ye kadar Bakanlığı yürüten Fuat Köprülü'nün dış politika alanında deneyimlerinin olmaması nedeniyle Dışişleri Bakanlığı'nın deneyimli bürokrasisinin önü açılmıştır.

⁴⁴³ Efeğil, "Türk Dış Politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi", s. 105-106.

⁴⁴⁴ Oran, a.g.e., s. 78-79.

⁴⁴⁵ Aknur, a.g.e., s. 131.

⁴⁴⁶ Milli Mücadele döneminde, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce de Türk Dış Politikası'nın aktif bir şekilde yürütüldüğünü ve yabancı birçok ülke ile diplomatik temasların yürütüldüğünü unutmamak gerekir.

⁴⁴⁷ Oran, a.g.e., s. 74.

Meslekten gelen bir bakan olan Fatin Rüştü Zorlu'nun 1957'de göreve gelmesinden sonra ise Menderes genel olarak iç politikaya dönmüş ve dış politika işlerini Zorlu'ya bırakmıştır. 1983 – 1991 arası dönemde ise önce Başbakan sonra da Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Turgut Özal dış politika alanında temel aktör olarak hareket etmiştir.

2002 yılında AK Parti tek başına iktidara gelmiş ve sırasıyla Yaşar Yakış, Abdullah Gül ve Ali Babacan Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Bu süreçte Başbakan'ın dış politika danışmanı olarak görev yapan Ahmet Davutoğlu'nun adı öne çıkmıştır. 2009 yılında Dışişleri Bakanı olarak göreve gelen Davutoğlu, Erdoğan'ın yanında dış politika alanındaki en önemli isim olarak görev almıştır. Davutoğlu'nun dış politika alanında etkili olduğu bu dönemde Türk Dış Politikası "*komşularla sıfır sorun*", "*aktif bölgesel diplomasi*", "*uluslararası örgütlere etkin katılım*", "*küresel ilişkilerde uyumluluk*" ve "*güvenlik-özgürlük dengesi*" gibi yaklaşımlar çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Obama'nın Başkanlık görevine başladığı 2009 yılına gelindiğinde ABD ile ilişkilerde sorun yaşanan konulara bakıldığında, bunların genellikle Başbakan Erdoğan'ın merkezde olduğu hususlar olduğu görülmektedir. "*One minute*" krizi ve Mavi Marmara olayı ile birlikte İsrail ile yaşanan gerginlikte başrolü Başbakan Erdoğan oynamıştır. Mısır'da yaşanan askeri darbe sonrası konuyu adeta milli bir mesele olarak Türkiye'nin gündemine taşıyan ve gerginliğin tırmanmasında başrol oynayan kişi yine Başbakan Erdoğan olmuştur.

Bir Dışişleri Bakanı olarak Davutoğlu, Türkiye – ABD ilişkilerinin en sancılı dönemlerden biri olan 2009-2014 yılları arasında görev yapmıştır. Bu dönemde Türk Dış Politikası 2002'den itibaren elde ettiği birçok kazanımı kaybetmiştir. Komşu ülkelerle ilişkilerini geliştiren bir Türkiye'den neredeyse tüm komşuları ile sorun yaşayan bir Türkiye'ye dönüş yapılmıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca komşularla belki de ilişkilerin en iyi seviyelere çıkarıldığı dönem bitmiş, yerine özellikle 2011'de başlayan Arap Baharı'ndan itibaren komşu ülkelerin birer tehdit olarak görüldüğü geleneksel dış politika söylemlerine dönülmeye başlanan yeni bir döneme geçilmiştir.

Türkiye'de geleneksel olarak ulusal güvenlik ile özdeşleştirilen dış politika, partiler üstü ve siyaset üstü bir alan olarak kabul görmüş bir alan olmuştur. Neoklasik

Realizmin öngördüğü ara değişkenler arasından bürokrasinin etkisi, Türkiye açısından dış politika alanında etkisi zayıf olan bir unsur olarak öne çıkmıştır. 2002 yılında iktidara gelmiş olan AK Parti'nin yıllar içinde ülke siyasetinde gücünü artırmasıyla birlikte TSK'nın dış politika yapım sürecinde eskiye nazaran etkisinin azaldığı görülmüştür. 2009 – 2017 döneminde TSK'nın dış politika yapım sürecinde sahneden çekilmesine mukabil Dışişleri Bakanlığı görevini 2009 – 2014 döneminde yürüten Ahmet Davutoğlu'nun etkisinin arttığı görülmüştür. Ancak 2014 yılından itibaren Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı mevkiinden ayrılmasıyla beraber bu alanda tek karar verici olarak Erdoğan'ın yalnız başına kaldığı görülmüştür. Sonuç olarak Neoklasik Realist yaklaşımın ara değişken olarak sunduğu bürokrasinin zaten görece az olan etkisinin Erdoğan gibi güçlü bir liderin Türkiye'de ülke siyasetinde ipleri tek başına eline almasıyla beraber iyiden iyiye azaldığı görülmüştür.

2.3. Neoklasik Realizme Göre Türkiye – ABD Arasındaki İttifak İlişkileri

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Obama Dönemi'ndeki Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler analiz edildiğinde, Obama'nın Başkanlığı'nın ilişkiler üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. İki dönem Başkanlık yapan Barack H. Obama, ABD ile Türkiye arasında belki de en büyük krizlerin yaşandığı bir dönemde Başkanlık koltuğunda oturmuştur. Türkiye'nin “*Model Ortak*” olarak lanse edildiği Obama Dönemi'nde Mavi Marmara olayı ile başlayan süreçte önce ABD'nin bölgedeki en önemli stratejik ortağı olan İsrail ile sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlar karşısında Obama'nın Erdoğan ile kurmuş olduğu sıcak diyalog ve izlediği diplomasi etkili olmuş ve sorunların daha da büyümesi engellenmiştir. Ancak Obama'nın Suriye konusunda takip ettiği pasif dış politikalar sonucunda iki ülke arasında Suriye üzerinden sorunlar yaşanmaya başlamıştır. ABD'nin YPG'ye destek vermeye başlaması, Obama Dönemi'nde başlamış ve Obama'nın halefi Trump Dönemi'nde de devam etmiştir. Obama Dönemi'nin sonlarında Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi karşısında Obama yönetiminin sergilediği yaklaşım, Erdoğan yönetimi için büyük bir hayal kırıklığı olmuştur.

Bu dönemde Obama gibi diplomasiye önem veren, diyalog kanallarını sonuna kadar açık tutan ve göreve geldiği andan itibaren Türkiye ve Müslüman dünyaya verdiği önemi sık sık ifade eden bir başkanın görevde olması, belki de Türkiye ile yaşanan

sorunlarda çok daha büyük kırılmalar yaşanmasını engelleyen bir faktör olmuştur. ABD tarafında Washington çevrelerinde Türkiye'nin bu dönemde izlemeye başladığı dış politikanın önceki dönemlerden farklı olmasından dolayı eksen kayması yaşadığı görüşü dile getirilmiştir.⁴⁴⁸ Ancak sonuç olarak bu dönemde ABD Başkanlık makamında Obama gibi bir liderin olması, iki ülke ilişkilerinin yaşanan tüm krizlere ve görüş ayrılıklarına rağmen bir şekilde devam etmesini sağlamıştır.

Recep Tayyip Erdoğan, 2002 sonrasında Türk Dış Politikası'nın belirlenmesinde en etkili aktörlerden birisi, Obama'nın ABD Başkanı olarak görev yaptığı 2009 – 2017 arası dönemde ise en önemli aktör olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Neoklasik Realist yaklaşımın ara değişkenler olarak kabul ettiği lider algısı etkisi, Erdoğan'ın liderliği ile birlikte 2009 yılından sonraki dönemde Türk Dış Politikası'nın şekillenmesinde en etkili ara değişken olarak öne çıkmıştır. Erdoğan'ın Kasımpaşa gibi zor bir bölgede geçirdiği çocukluk ve gençlik yılları, ardından verdiği siyasi mücadeleler ve karşısına çıkan bir kısım engeller, onun siyasi yaşamını da şekillendirmiştir. Yaşadığı deneyimler onu, karşısına çıkan engelleri aşmada kararlı ve aldığı kararlarda inatçı hale getirmiş, aynı zamanda bu mücadeleci yapısının sonucunda özgüvenli ama bazen de fevri çıkışlar yapabilen bir siyasetçi haline getirmiştir.

Erdoğan'ın Türk Dış Politikası üzerindeki etkisinin, kendisinden önceki Başbakanlardan daha fazla olduğu açıktır. Erdoğan'ın Başbakanlık yaptığı dönemde Dışişleri Bakanlığını önce Abdullah Gül (2003-2007), ardından Ali Babacan (2007-2009) ve sonra da Ahmet Davutoğlu (2009-2014) yürütmüştür. Abdullah Gül sonrası dönemde Erdoğan, dış politikaya yön veren en önemli aktör olmuştur. Özellikle Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu bir kısım ilkeler doğrultusunda bu dönemde Orta Doğu merkezli bir dış politika izlenmiştir.

Dini konulardaki hassasiyeti ve Müslüman Kardeşler teşkilatına olan sempatisi, onun siyasi yaşamını ve aldığı kararları da etkilemiştir. Erdoğan'ın özellikle Filistin

⁴⁴⁸ Eksen Kayması tartışmaları için bkz. Abramowitz ve Edelman, 2013, s. 33; Madeleine K. Albright and Stephen J. Hadley, Steven A. Cook, 2012, s. 36.; Amanda Paul, "Turkey's Tenuous Pivot Toward Russia", *Current History*, October 2016, Vol. 115, No. 783, Russia and Eurasia (October 2016), pp. 277-278; Ömer Taşpınar, "The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right", *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, Winter 2011, pp. 11-12.

Davası konusundaki hassasiyeti, bu dönemde Türk Dış Politikası'nın ne yönde ilerleyeceğini şekillendirmiştir. Erdoğan'ın Davos Dünya Ekonomik Forumu'nda “*One minute*” diyerek çıkış yapması ve İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez üzerinden İsrail Devleti'ni insanlığa karşı suç işlemekle itham etmesi, onun bu konuda ne kadar hassas ve dolu olduğunu gösteren bir örnektir. Aynı şekilde Mısır'da 2013 yılında yaşanan askeri darbe karşısında Müslüman Kardeşler üyesi devrik Cumhurbaşkanı Muhammet Mursi'ye destek vermesi ve bu yüzden Mısır ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin uzun yıllar boyunca minimum seviyede sürdürülmesi, Erdoğan'ın hem Müslüman Kardeşler konusundaki hassasiyetini hem de ısrarla ve inatla aldığı kararların arkasında durmasına bir örnektir.

Neoklasik Realizme göre ara değişkenler arasında önemli bir yeri olan stratejik kültür kavramı, 1945'ten sonra dünyanın en önemli askeri gücü olarak öne çıkan ve dünyanın birçok farklı noktasında askeri olarak bulunan ABD'nin günümüze kadar olan süreçte dış politikasının belirlenmesinde çok etkili olmuş bir faktördür. Buna göre ABD belli sorunlara ve bölgelere göre çeşitli stratejik kültürler oluşturmuştur. Orta Doğu bölgesinde ABD için İsrail'in güvenliği konusunda bir stratejik kültür oluşmuştur. Aynı şekilde 1979 yılından itibaren bölgede İran'a karşı da bir stratejik kültür geliştirilmiştir. Bu konularda Başkan da dahil olmak üzere devlet adamları ve bürokratlar değişse de ABD'nin konuya yaklaşımı ufak tefek farklılar olmakla birlikte hep aynı doğrultuda olmuştur. Obama da Başkan seçildiği andan itibaren, kendisinden çok önce oluşturulan bu stratejik kültürlere uygun hareket etmiştir. İsrail ve İran politikaları dışında Obama'nın konuya örnek verilebilecek bir başka hareketi de 1915 Olayları konusunda Başkan adaylığı olduğu dönemlerdeki yaklaşımını terk ederek 24 Nisanlarda soykırım ifadesi yerine “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanmasıdır.

Neoklasik Realizmin bir ara değişken olarak kabul ettiği stratejik kültür kavramı, Obama'nın Başkanlığı Dönemi'nde Türkiye ile ABD arasında yaşanan sorunların çıkış noktalarından bir tanesini oluşturmuştur. Erdoğan yönetiminin, ABD'nin İsrail'in güvenliği çerçevesinde son derece hassas olduğu Filistin Meselesi'nde tutunduğu tavır ve izlediği politikalar, ABD'nin bölgeye yönelik geliştirdiği stratejik kültür ile en hafif ifadeyle uyumsuzluk göstermiştir. Erdoğan yönetiminin Filistin Meselesi'nin yanı sıra İsrail ile ilişkilerde yaşadığı sorunlar ve İran ile Türkiye'nin bu dönemde yakınlaşması,

ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik stratejik kültürü ile ters düşmüştür. Bu dönemde yaşanan sorunlar ve gerilimlerin aşılmasında ise Obama'nın yapıcı ve diplomasiyi önceleyen yaklaşımı etkili olmuştur.

Türkiye'nin Obama'nın Başkanlığı döneminde Erdoğan yönetiminin, Orta Doğu bölgesinde yaşanan gelişmelere fazlasıyla müdahil olması ve ABD'nin stratejik çıkarlarını yeterince dikkate almaksızın bölgede kendi başına izleyeceği bir dış politika anlayışını hayata geçirmeye çalışması ABD ile ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin RF ile ilişkilerini ilerletmesi, İsrail ile olan ilişkilerde yaşanan sorunlar, Filistin Meselesi'ne ve HAMAS'a Erdoğan yönetimin yaklaşımı, İran ile ilişkilerini ilerletilmesi ABD'nin bu konulardaki stratejik kültürü ile uyuşmamış ve sonuçta ilişkilerde sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Neoklasik Realizmin ara değişken olarak kabul ettiği devlet – toplum ilişkileri konusunda ABD'de Obama Dönemi'nde genel olarak etkili olan toplumsal kesimler İsrail Lobisi ile Ermeni Lobisi olmuştur. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin Mavi Marmara olayı sonrasında giderek bozulmasının belki de Türkiye'ye olan en önemli yansıması ABD'de Kongre ve Beyaz Saray üzerinde son derece etkili olan İsrail Lobisi'nin desteğini kaybetmek olmuştur. İsrail Lobisi'nin özellikle Kongre kanadında Türkiye aleyhine gündeme getirilen tasarılar konusunda Türkiye'ye olan desteğini geri çekmesinden sonra Ermeni soykırımı iddiaları başta olmak üzere Türkiye aleyhine birçok farklı konu gündeme getirilmiş ve bunların çoğu kabul edilmiştir.

ABD'de Kongre kanadında etkili olan bir başka toplumsal grup da Ermeni Lobisi'dir. Ermeni Lobisi, 1915 Olayları'nın ABD'de resmen bir soykırım olarak kabul edilmesi yönünde Kongre ve Başkan nezdinde çalışmalar yapmaktadır. Her yıl 24 Nisan tarihi geldiğinde ABD Başkanları'nın 1915 Olayları konusunda “soykırım” ifadesini kullanması için yoğun çalışmalar yapan bu lobi, Obama Dönemi'nde bu hedefine bir adım daha yaklaşmıştır. Obama'nın, Başkan adaylığı döneminde 1915 Olayları'nı bir “soykırım” olarak gördüğünü ifade etmesine rağmen “soykırım” ifadesi yerine “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanması, Ermeni Lobisi'nin hedefine bir adım daha yaklaştığını göstermiştir. Özellikle Kongre nezdinde Türkiye aleyhine kararlar çıkarma konusunda Türkiye'nin güçlü İsrail Lobisi'nin desteğini

kaybetmesinden sonra Ermeni Lobisi'nin önünde Türkiye aleyhine istediği kararları çıkarmada bir engel kalmamıştır.

Sonuç olarak Neoklasik Realizmin de öngördüğü gibi organize olmuş ve bu sayede gücünü ve devlet kurumları üzerindeki etkisini artırmış olan ABD'deki bazı toplumsal gruplar Kongre veya Başkan üzerinde etkili olmak suretiyle Türkiye ile ABD'nin arasındaki ilişkiler konusunda denklemin çok önemli bir bileşeni olmayı başarmıştır.

Neoklasik Realizmin ara değişken olarak kabul ettiği devlet – toplum ilişkileri konusunda ABD ile kıyaslandığında Türkiye'nin oldukça zayıf kaldığı görülmektedir. Bunda Türk tarihinde “devlet” kurumunun çok özel bir yeri olması ve sivil toplumun ABD ve Batılı ülkelerden çok farklı bir çizgide gelişmiş olmasının etkisi bulunmaktadır. Türkiye'de toplumsal kesimler arasında ABD'deki gibi organize olmuş ve devletin karar alma mekanizması üzerinde etkili olabilecek kesim neredeyse yok gibidir. Hatta genel işleyiş bunun tam tersi şeklinde cereyan etmektedir. Bu durumun istisnası olarak görülebilecek kesimlerin başında Türkiye'deki en büyük sanayici ve iş insanlarının bir araya geldiği TÜSİAD gelmektedir. Ancak Erdoğan ve AK Parti iktidarının gücünün zirvede olduğu 2009 – 2017 arası dönemde TÜSİAD'ın da karar alma mekanizması üzerindeki etkisi son derece sınırlı kalmıştır.

Neoklasik Realizmin ara değişken olarak kabul ettiği bürokrasinin dış politikaya etkisi, Obama Dönemi'nde ABD dış politikasının şekillenmesinde etkili bir faktör olmuştur. Özellikle Amerikan Başkanlık sistemi içerisinde Başkan'ın gücünü dengeleme adına Kongre'ye verilen yetkiler sayesinde Kongre'nin dış politika yapım sürecinde etkili olabildiği görülmektedir. Obama Dönemi'nin ilk iki yılında Kongre'de Demokratların çoğunluğu ellerinde bulundurması ile birlikte dış politika alanında son derece uyumlu bir dönem yaşanmış, ancak sonraki dönemlerde Cumhuriyetçilerin çoğunluğu ellerine almalarıyla Obama'nın izlediği politikalar ile Kongre arasında bir uyumsuzluk yaşanmaya başlamıştır. Obama ve Kongre arasındaki bu uyumsuzluğun Türkiye'ye bu dönemde doğrudan bir yansıması olmamakla beraber, Türkiye'nin Kongre nezdinde İsrail Lobisi'nin desteğini kaybetmesinden sonra Kongre'de Türkiye karşıtı bir politika

izlenmeye başladığı görülmüştür. Bu durumun etkileri Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde de devam etmiştir.

Obama Dönemi'nde dış politika alanında karar alma mekanizmasında etkili olabilen bir diğer kurum, Hillary Clinton'ın 2009 – 2013 yılları arasında görev yaptığı Dışişleri Bakanlığı olmuştur. Clinton'ın güçlü liderliği sayesinde bu dönemde ABD dış politikasında Dışişleri Bakanlığı kurum olarak etkili olabilmişse de Clinton'dan sonra dış politika alanında Obama'nın etkisi daha da artmıştır.

Türkiye'de geleneksel olarak ulusal güvenlik ile özdeşleştirilen dış politika partiler üstü ve siyaset üstü bir alan olarak kabul görmüş bir alan olmuştur. Neoklasik Realizmin öngördüğü ara değişkenler arasından bürokrasinin etkisi, Türkiye açısından dış politika alanında etkisi zayıf olan bir unsur olarak öne çıkmıştır. 2002 yılında iktidara gelmiş olan AK Parti'nin yıllar içinde ülke siyasetinde gücünü artırmasıyla birlikte TSK'nın dış politika yapım sürecinde eskiye nazaran etkisinin azaldığı görülmüştür. 2009 – 2017 döneminde TSK'nın dış politika yapım sürecinde sahnedeki çekilmesine mukabil Dışişleri Bakanlığı görevini 2009 – 2014 döneminde yürüten Ahmet Davutoğlu'nun etkisinin arttığı görülmüştür. Ancak 2014 yılından itibaren Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanlığı mevkiinden ayrılmasıyla beraber bu alanda tek karar verici olarak Erdoğan'ın yalnız başına kaldığı görülmüştür. Sonuç olarak Neoklasik Realist yaklaşımın ara değişken olarak sunduğu bürokrasinin zaten görece az olan etkisinin Erdoğan gibi güçlü bir liderin Türkiye'de ülke siyasetinde ipleri tek başına eline almasıyla beraber iyiden iyiye azaldığı görülmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TRUMP DÖNEMİ'NDE (2017 – 2021) TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ'NİN ANALİZİ

ABD'nin 45. Başkanı olarak bir dönem (2017-2021) Başkanlık koltuğuna oturan Donald John Trump, kendisinden önce iki dönem Başkanlık yapmış olan Barack Hussein Obama'nın mirasını devralmıştır. Yalnızca bir dönem Başkanlık koltuğunda oturabilen Trump, hiç kuşkusuz Amerikan tarihindeki en sıra dışı Başkanlardan birisi olarak adını tarihe yazdırmıştır.

Cumhuriyetçi Parti'nin adayı olarak "*Amerikayı Yeniden Harika Yap (Make America Great Again)*" sloganıyla 2016 Başkanlık yarışından beklenmedik bir şekilde galip çıkan Trump, Başkan olduktan sonra dış politika alanında radikal ve sert adımlar atarak sürekli uluslararası kamuoyunun gündeminde kalmayı başarmıştır. Dış politika alanında geleneksel Cumhuriyetçi Parti çizgisinden farklı bir yol izleyen Trump Washington'daki kurulu düzenin kabul edeceği James Mattis (2017-2019 Savunma Bakanı), Rex Tillerson (2016-2018 Dışişleri Bakanı), John Bolton (2018-2019 Ulusal Güvenlik Danışmanı) gibi isimlerle çalışmıştır. Ancak bu isimlerin hiçbiri Trump'ın geleneksel ve normal bir dış politika takip etmesini sağlayamamıştır. Özellikle dış politikayı ilgilendiren kritik konularda Trump etrafındaki isimleri dinlemek yerine inisiyatif olarak çalışma arkadaşları ile sıkça ters düşmüştür. Bu durum ekibindeki isimlerin Başkanlığı süresince sürekli değişmesine neden olmuştur.⁴⁴⁹

Bir iş insanı olan Donald Trump, ülke içi meselelerde hep ekonomik konuları öncelediği gibi dış politika alanında da ekonomik ve ticari meseleleri öncelikli olarak ele almayı tercih etmiştir. Amerikan ekonomisini canlandırmak için Çin ve benzeri ülkelerden getirilecek ürünlere yeni vergi tarifeleri getirmiş ve bu yolla ticaret savaşlarını başlatmıştır. Obama Dönemi'nde imzalanan Trans Pasifik Ortaklığı Anlaşması (Trans Pacific Partnership Agreement – TPPA) gibi çok taraflı ticaret anlaşmalarını iptal etmiş ve ikili anlaşmalar yoluyla ABD'nin ticaret hacmini genişletmeye çalışmıştır. Trump'ın

⁴⁴⁹ Kılıç Buğra Kanat ve Elif Gültekin, "2020 ABD Başkanlık Seçimi Adayların Dış Politika Tercihleri: Trump ve Biden", *SETA Analiz*, Sayı 340, 2020, s. 10.

attığı bu adımlar ekonomide gözle görülür bir canlanma sağlamış olsa da 2020 yılından itibaren başlayan küresel Covid – 19 salgını ABD ekonomisini etkilemiş ve işsizlik oranlarının artmasıyla birlikte rüzgâr Trump’ın aleyhine esmeye başlamıştır.⁴⁵⁰

Dış politika alanında attığı radikal adımların yanı sıra sosyal medya kullanımından diğer ülke liderleri ile olan diyaloglarına, uluslararası örgütlere yaklaşımından koronavirüs salgını karşısında takındığı tavra kadar birçok konuda kamuoyunun sürekli gündeminde yer alan Trump, başkanlığının ilk 100 gününde Obama ile karşılaştırıldığında çok düşük bir halk desteği alabilmiştir. Obama’nın aldığı destek % 65’ler seviyesinde gerçekleşirken Trump’ın aldığı destek % 40’lar seviyesinde gerçekleşmiştir.⁴⁵¹ Başkanlık dönemlerinin geneline bakıldığında ise Obama’nın aldığı destek % 59’ken Trump’ta bu oran % 34 seviyesinde kalmıştır. Bu oran önceki ABD Başkanlarından Nixon (% 24) ve Truman’dan (% 32) sonra en düşük oran olarak kayıtlara geçmiştir.⁴⁵²

1. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİNDE YAŞANAN BELİRLEYİCİ OLAYLAR

Trump’ın sürpriz bir şekilde seçim yarışında Hillary Clinton’ı geçerek Başkan seçilmesi, Türkiye kamuoyunda özellikle 15 Temmuz 2016’daki Darbe Girişimi’nden sonra hızla bozulan Türkiye – ABD ilişkilerinin düzelebilmesi için bir fırsat olarak görülmüştür. Ancak bu beklentiler, gerçekleştirilen temaslar sonrasında ABD tarafının Türkiye’nin taleplerine karşı önceki yönetimin tavrını sürdürdüğünün görülmesiyle boşa çıkmıştır.⁴⁵³

Donald Trump, kendisinden önce başkanlık koltuğunda oturan Obama’yı her fırsatta eleştirmiş, hatta Obama Dönemi’nde takip edilen dış politikayı tam bir felaket olarak nitelendirerek bu dönemde herhangi vizyon, hedef, yön ve strateji olmadığını iddia

⁴⁵⁰ İsmail Burak Küntay, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Dönüşen Parametreler”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2, 2021, s. 587

⁴⁵¹ The American Presidency Project, Presidential Job Approval, <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/presidential-job-approval>, (27.02.2022).

⁴⁵² The American Presidency Project, Final Presidential Job Approval Ratings, <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/final-presidential-job-approval-ratings>, (27.02.2022).

⁴⁵³ Tuncay Kardaş, “Trump Dönemi Türkiye-ABD Krizinin Analizi”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, İstanbul: SETA Yayınları, 2018, s. 66.

etmiştir.⁴⁵⁴ Ancak bu sert eleştirilere rağmen uygulamada Demokrat Obama ve Cumhuriyetçi Trump'ın büyük stratejileri, önemli oranda benzerlik göstermiştir.⁴⁵⁵

Trump'ın Başkanlığı süresince izlediği dış politika, ana hatlarıyla kendisinden önceki Cumhuriyetçi Başkanlarınkine benzerlik göstermektedir. Trump da sözgelimi George W. Bush gibi tek taraflı girişimleri tercih etmiş ve çok taraflı işbirliklerinden uzaklaşmıştır. Bush'un 2001'de ABM'den (Anti-Ballistic Missile Treaty – Anti Balistik Füze Anlaşması) çekilmesi gibi Trump da 2019'da INF'den (The Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty – Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler Anlaşması) çekilmiştir. Yine Bush'un 2001'de Kyoto Protokolü'nden çekilmesi gibi Trump da 2020 yılında Paris İklim Anlaşması'ndan çekilmiştir. Ayrıca Trump, göreve geldiği ilk günlerde Obama Dönemi'nde imzalanan İran Nükleer Anlaşması ile Trans Pasifik Ortaklığı Anlaşması'ndan çekilmiş, yine Obama Dönemi'nde başlatılan Avrupa Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı görüşmelerinden de ayrıldığını duyurmuştur. Ancak İsrail'in güvenliği ve bölgedeki enerji kaynaklarının güvenliğinin korunması konusunda Trump kendisinden önceki Başkanlar ile farklı yöntemler takip etmekle beraber aynı hassasiyeti korumuştur.⁴⁵⁶

Genel görünüm bu şekilde olduğu gibi Türkiye ile ilişkilerde de her iki başkanın dönemi birçok krizin yaşandığı ve ilişkilerin giderek daha fazla bozulduğu bir sürece sahne olmuştur. Suriye İç Savaşı ve YPG merkezli yaşanan gerilim, 15 Temmuz 2016 sonrası Türkiye'nin ABD'den taleplerine karşı ABD yönetiminin olumsuz yaklaşımı, Türkiye'nin Rusya ile gelişen ilişkilerinin ABD ile olan ilişkilere olumsuz etkileri gibi Obama Dönemi'nde başlamış olan sorunlara Trump Dönemi'nde S-400 Füze Savunma Sistemi ve F-35 Savaş Uçağı Krizi, Rahip Brunson olayı, Mektup Krizi ve Vize Krizi gibi yeni sorunlar eklenmiştir.

⁴⁵⁴ The New York Times, Transcript: Donald Trump's Foreign Policy Speech, 27.04.2016, <https://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html>, (04.03.2022).

⁴⁵⁵ Hasan Köni, Obama ve Trump Yönetimi Dönemlerinde Türk-Amerikan ilişkileri, 25.08.2020, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/amerika-arastirmalari-merkezi/obama-ve-trump-yonetimi-donemlerinde-turk-amerikan-iliskileri>, (04.03.2022).

⁴⁵⁶ Tayyar Arı, "Comparing the Bush, Obama and Trump Foreign Policies: Continuity and Change in American Middle East Policy", *Ultra-Nationalist Policies of Trump and Reflections in the World*, ed. Mim Kemal Öke and Hanefi Yazıcı, Berlin: Peter Lang, 2020, s. 69.

1.1. Suriye Sorunu ve ABD – PKK/YPG İlişkileri

2010 yılının sonlarından itibaren Orta Doğu'daki birçok ülkeyi etkisi altına alan Arap Baharı'nın etkisini yıkıcı bir şekilde yaşayan ülkelerin başında Suriye gelmektedir. 2011 yılında ülkede başlayan iç savaş çok boyutlu bir şekilde ilerlemiştir. Bir yandan ülke içi muhalif gruplar ile rejim güçleri kendi aralarında savaşırken diğer taraftan da bölgesel ve küresel güçlerin de katılımıyla savaş son derece yıkıcı bir hal almıştır. Suriye'de yaşanan iç savaş yalnızca Suriye'yi değil, bölgedeki diğer ülkeleri de doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilemiştir. Bu savaştan en çok etkilenen ülkelerden bir tanesi Suriye'nin kuzey komşusu olan Türkiye olmuştur.

Türkiye açısından Suriye'de yaşanan iç savaşın faturası ekonomik olarak her geçen gün ağırlaşırken güvenlik açısından durum daha vahim bir şekilde gelişmiştir. Suriye'de rejim güçlerinin ülkenin birçok yerinde kontrolü kaybetmesiyle beraber büyük bir yönetim ve güvenlik boşluğu oluşmuş, bu boşluk ise en çok DAES ve YPG unsurlarının işine yaramıştır. Bu örgütlerin güçlenmesi karşısında Türkiye'nin yoğun ısrarlarına rağmen Obama başkanlığındaki ABD yönetimi Suriye'deki iç savaşa uzunca bir süre müdahil olmamayı tercih etmiştir. Ancak bölgede yaşanan gelişmeler sonucunda ABD doğrudan kendi askerleriyle olmamakla birlikte vekilleri ve teknolojik imkanları ile bölgedeki savaşa müdahil olmuştur.

Bu dönemde önce Haziran 2014'te Musul'u ele geçirerek tüm dünyanın dikkatini üzerine çeken DAES, dünyanın her tarafından saflarına katılan savaşçıların etkisiyle bölgede bir korku ve terör ortamı yaratmıştır. Çok kısa bir sürede ortaya çıkan ve çok hızlı bir şekilde genişleyen DAES, 2017 yılına kadar bu genişlemesini sürdürmüştü de bu tarihten sonra bölgede kontrol ettiği toprakları kaybetmeye başlamıştır. 4-5 Eylül 2014 tarihinde gerçekleştirilen NATO toplantısında ABD öncülüğünde kurulan koalisyon⁴⁵⁷, DAES'e karşı 2017 yılına kadar yoğun hava saldırıları gerçekleştirirken diğer taraftan Rusya ve İran'ın doğrudan destekleri ile rejim güçleri de örgütle mücadele etmiştir. DAES'e karşı yürütülen operasyonlar, bölgede en çok PKK terör örgütünün Suriye kolu olan YPG'ye fayda sağlamıştır. Zira DAES karşısında doğrudan mücadele etmek yerine ABD YPG'yi desteklemiş, bu durum ise YPG'nin ABD ve Batı dünyasında bir kahraman

⁴⁵⁷ Bu koalisyona ABD'nin yanı sıra Türkiye, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Avustralya, Kanada, Danimarka ve İtalya katılmıştır.

gibi lanse edilmesini, askeri olarak büyük bir destek görmesini ve bölgede yeni bir aktör olarak sahneye çıkmasını sağlamıştır.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde bu dönemde yaşanan en önemli krizlerden bir tanesi, PKK'nın Suriye uzantısı olan YPG'ye ABD'nin Suriye'deki iç savaşta destek vermesi yüzünden çıkmıştır. Obama Dönemi'nde başlayan bu destek politikası, Trump Dönemi'nde de –Türkiye'nin aksi yöndeki beklentilerine rağmen– artarak devam etmiştir.

2016 yılı itibariyle müttefiki ABD'den Suriye konusunda beklediği desteği alamayan Türkiye için Trump'ın başkan seçilmesi bir kısım beklentiler yaratmıştır. Bunda Trump'ın Başkan seçilmeden önce sosyal medya üzerinden yapmış olduğu bazı açıklamalar etkili olmuştur.⁴⁵⁸ Ancak bu beklenti çok kısa bir süre içinde boşa çıkmıştır. Zira Suriye konusunda yaşanan gelişmeler karşısında Trump yönetiminin izlediği yolun Obama'ninkinden çok da farklı olmadığı hatta devamı niteliğinde olduğu görülmüştür. Bunun ilk göstergesi ABD ordusunun Orta Doğu kanadını temsil eden ABD Merkez Komutanlığı (United States Central Command – CENTCOM) komutanı Orgeneral Joseph Votel ve DAESH ile mücadele özel temsilcisi Brett McGurk gibi Suriye konusunda Obama Dönemi'nde göreve getirilen bazı önemli üst düzey isimlerin görevlerine devam etmesi olmuştur.⁴⁵⁹

Trump'ın başkanlık koltuğuna oturmasında birkaç ay sonra Nisan ayı başlarında rejim güçlerinin kimyasal silah kullanması⁴⁶⁰ sonrasında ABD rejim güçlerine bağlı bombalamayı yapan uçakların havalandığı üssü 59 füze ile vurmuştur. ABD'nin bu hamlesi Obama Dönemi'nden sonra yeni Başkan Trump'ın artık daha farklı bir yol izleyeceği beklentisi oluşturmuşsa da bu operasyondan yaklaşık bir ay sonra Trump'ın kararıyla ABD'nin Suriye Demokratik Güçleri'ne⁴⁶¹ (SDG) silah yardımı yapması

⁴⁵⁸ Bkz. AA, “Trump 15 Temmuz'u böyle değerlendirmişti”, 09.11.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/abd-baskanini-seciyor/trump-15-temmuzu-boyle-degerlendirmisti/682060>, (01.04.2022); A Haber, “Trump'tan gündemi sarsan 15 Temmuz tweeti.”, 19.08.2016, <https://www.ahaber.com.tr/dunya/2016/08/19/trumphant-gundemi-sarsan-15-temmuz-tweeti>, (01.04.2022).

⁴⁵⁹ Kılıç Buğra Kanat, “Türkiye'nin ABD Politikası”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, İstanbul: SETA Yayınları, 2018, s. 290.

⁴⁶⁰ DW, “Suriye'de kimyasal silah bilmecesi”, 13.04.2018, <https://www.dw.com/tr/suriyede-kimyasal-silah-bilmecesi/a-43366924>, (25.03.2022).

⁴⁶¹ YPG, bu tarihlerde ABD'nin tavsiye ve yönlendirmesiyle 2017 yılı başlarında bölgedeki diğer aşırı sol gruplar ve yerel ayrılıkçı gruplarla beraber Suriye Demokratik Güçleri (SDG) adıyla yeni bir çatı örgüt

Türkiye açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Nitekim bundan sonraki süreçte DAESH'in kontrolündeki Rakka'ya yapılan operasyonun, bölge halkının çoğunluk nüfusu Arap olmasına rağmen ABD tarafından YPG güçlerinin ağırlıkta olduğu SDG'ye yaptırılması ve Ekim ayında kent ele geçirilmesinden sonra kentteki sevinç gösterilerinde PKK bayrakları ve teröristbaşı Abdullah Öcalan'ın posterlerinin açılması⁴⁶², Türkiye'nin endişelerinde haklı olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Askeri angajmandan kaçınma ve bölgedeki yerel aktörlerle işbirliğini sürdürme konusunda Obama'nın politikalarını Suriye'de aynen sürdüren Trump'ın Suriye'de takip ettiği politikasının Obama ile benzerliklerine ABD basını dahi yer vermiştir.⁴⁶³

Suriye konusunda Trump Dönemi'nde yaşanan bir başka önemli sıkıntı da Türkiye'nin ABD nezdinde muhatap bulmada yaşadığı sıkıntıdır. Başkan Trump'ın yaptığı açıklamaların ve verdiği sözlerin yanı sıra Suriye konusunda birbirinden farklı isimlerin de devreye girerek kimi zaman Trump ile çelişen açıklamalarda bulunması, Türkiye açısından yürütülmesi zor bir süreç ortaya çıkarmıştır.⁴⁶⁴ Bu dönemde ikili ilişkilerde yaşanan bu sıkıntı, Henry Kissinger'ın AB konusunda "*Avrupa ile konuşmak istediğimde, kimi arayacağım?*" sorusunu akıllara getirmektedir. Bu dönemde yaşanan bu karmaşaya örnek vermek gerekirse şu olaylar durumu yeterince açıklamaktadır: 25 Kasım 2017 tarihinde Trump YPG'ye olan silah yardımının kesileceğini vaat etmişken bundan yalnızca üç gün sonra CENTCOM ve Özel Harekat Komutanlıkları bunun zıddına adımlar atarak YPG'ye yaklaşık 100 tırlık silah yardımı yapmıştır.⁴⁶⁵ Yine Pentagon'un

oluşturmuştur. Ancak SDG içinde YPG'nin baskın grup olmasından ötürü çalışmada YPG adı kullanılacaktır.

⁴⁶² DW, "Erdoğan: Amerika bunu nasıl izah edecek?", 20.10.2017, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-amerika-bunu-nas%C4%B1l-izah-edecek/a-41056390>, (25.03.2022).

⁴⁶³ The New York Times, "They Have Many Differences, but on Syria, Trump Seems Much Like Obama", 04.12.2018, <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/trump-obama-syria-foreign-policy.html>, (25.03.2022).

⁴⁶⁴ ABD'li farklı isimlerin birbiri ile çelişen açıklamaları konusunda Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun açıklamaları için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun CNN Türk 5N1K Programına Verdiği Özel Röportaj", 14.06.2019, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-5n1k-ya-verdigi-roportaj-14-9-19.tr.mfa, (05.06.2022).

⁴⁶⁵ Milliyet, "Son dakika: Trump'ın sözünün ardından şok görüntüler", 28.11.2017, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-trumpin-sozunun-ardindan-sok-goruntuler-2562640>, (25.03.2022).

YPG ile bir sınır güvenlik gücü kurma konusundaki açıklamasından⁴⁶⁶ birkaç gün sonra Dışişleri Bakanı Rex Tillerson Suriye'nin kuzeyinde bir sınır güvenlik gücü kurma gibi bir planlarının olmadığını ve bu konuda Türkiye'ye bir açıklama borçlu olduklarını ifade etmiştir.⁴⁶⁷

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik izlediği politikaları belirleyen temel unsur 2011 – 2016 yılları arasında insani normlar olmuştur. Buna göre Türkiye, 3,5 – 4 milyondan fazla insanın mülteci durumuna düştüğü, yüzbinlerce insanın da hayatını kaybettiği Suriye'de yaşanan iç savaşın sona erdirilmesi için uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır. Ancak uluslararası kamuoyu ve özellikle ABD'nin Suriye konusunda somut bir adım atmaması ve attığında da Türkiye'nin çekincelerini gözardı ederek Türkiye'nin aleyhine olacak adımlar atılması, Türkiye tarafında çok büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Özellikle Türkiye'nin ulusal güvenlik tehdidi olarak gördüğü terör örgütlerinin, devlet otoritesinin ortadan kalktığı bu topraklarda kontrolsüz bir şekilde büyümesi, Türkiye'yi bölgede daha aktif politikalar izlemeye mecbur bırakmıştır. Sonuçta 2016 yılından sonra Türkiye meseleye artık yalnızca insani normlarla değil, aynı zamanda güvenlik normlarıyla da yaklaşmaya başlamış ve bu amaçla askeri seçenekleri de adım adım hayata geçirmiştir. Bu dönemde TSK, 24 Ağustos 2016 – 29 Mart 2017 tarihleri arasında Fırat Kalkanı Harekatı, Zeytin Dalı Harekatı, 9 – 23 Ekim 2019 tarihleri arasında Barış Pınarı Harekatı, 27 Şubat – 5 Mart 2020 tarihleri arasında Bahar Kalkanı Harekatı'nı gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin gerçekleştirdiği askeri operasyonlar sayesinde Türkiye sınırına kadar ilerlemiş olan DAESH bölgeden uzaklaştırılmış, PYD'nin Afrin ve Kobani'yi birleştirerek Türkiye'nin güney sınırına paralel bir terör koridoru oluşturmasının önüne geçilmiş ve burada güvenli bir bölge oluşturulmuştur.

Askeri adımların yanında bir yandan da diplomatik adımlar atmaya ihmal etmeyen Türkiye, bu süreçte bir yandan ABD ve Batılı ülkelerle görüşürken bir yandan da RF ve İran ile adımlar atmaya ihmal etmemiştir. Esasında Suriye'deki iç savaşını sonlandırmak amacıyla BM'nin girişimleriyle Cenevre'de bir kısım toplantılar düzenlenmiştir. Ancak

⁴⁶⁶ Sputnik Türkiye, "Pentagon'dan 'YPG ordusu' açıklaması: Türkiye'nin kaygılarını anlıyoruz", 16.01.2018, <https://tr.sputniknews.com/20180116/pentagon-turkiye-kaygi-anliyoruz-1031837629.html>, (25.03.2022).

⁴⁶⁷ Amerika'nın Sesi, "Tillerson: 'Türkiye'ye Bir Açıklama Borçluyuz'", 18.01.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/tillerson-turkiyeye-bir-aciklama-borcluyuz/4213522.html>, (25.03.2022).

2012 – 2017 yılları arasında çok sayıda devletin katılımıyla gerçekleştirilen bu toplantılardan iç savaşı durdurmaya ve ülkede siyasi istikrarı sağlamaya yönelik olumlu bir sonuç alınamamıştır.⁴⁶⁸ Cenevre görüşmelerinin sonuçsuz kalması üzerine Türkiye, RF ve İran arasında Suriye’de çatışmaların durdurularak bir ateşkes yapılması, barış görüşmelerine yeniden başlanması ve bir garantörlük anlaşması yapılması konularında bir mutabakat oluşmuştur. 2016 yılı sonlarında oluşan bu mutabakatın sonunda ilki 23 Ocak 2017 olmak üzere⁴⁶⁹ Astana Görüşmeleri süreci başlatılmıştır. Türkiye’nin, içinde ABD de dahil olmak üzere hiçbir Batılı devletin bulunmadığı Astana Süreci’ne yönelmesi, Türk Dış Politikası açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bunda ABD’nin Suriye konusunda Türkiye’nin hassasiyetlerini gözönüne almaması, PKK’nın bölgedeki uzantısı olan YPG’yi desteklemesi ve özellikle de 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında ABD ile ilişkilerin gerilmesi son derece etkili olmuştur.

2018 yılının sonlarında Trump sosyal medya üzerinden ABD’nin Suriye’de bulunma amacı olan DAES’in mağlubiyete uğratıldığını ve Amerikan askerlerinin en kısa sürede ülkeden çekileceğini açıklamıştır.⁴⁷⁰ Ancak bu açıklamanın ardından önce askerlerin altmış ile yüz gün arasında bir tarihte çekileceği açıklanmış⁴⁷¹, ardından da bu süre dört aylık bir takvime bağlanmıştır.⁴⁷² Bu belirsizlik hali, Türkiye’nin bölgede yapmayı planladığı operasyonları ertelemesine neden olmuştur. ABD’nin bu şekilde hareket etmesi, Türkiye tarafını oyalayarak YPG’yi korumaya çalıştığı düşüncesini kuvvetlendirmiştir.⁴⁷³

Obama Dönemi’nde desteklenmeye başlanan YPG’nin Trump Dönemi’nde de çok büyük askeri yardımlar aldığı bilinmektedir. Obama Dönemi’nde YPG’ye destek

⁴⁶⁸ Cenevre I, II ve III görüşmelerinin detayları için bkz. Elçin Neciyev, “Cenevre’den Soçi’ye “Suriye” Problemine Çözüm Arayışları”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2019, Cilt 5, Sayı 3, ss. 835-850.

⁴⁶⁹ 2022 yılı itibariyle toplamda 17 toplantı düzenlenmiştir.

⁴⁷⁰ The New York Times, “Trump to Withdraw U.S. Forces From Syria, Declaring ‘We Have Won Against ISIS’”, 19.12.2018, <https://www.nytimes.com/2018/12/19/us/politics/trump-syria-turkey-troop-withdrawal.html>, (25.03.2022).

⁴⁷¹ Reuters, “U.S. State Department personnel being evacuated from Syria - U.S. official”, 19.12.2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-syria-evacuation/us-state-department-personnel-being-evacuated-from-syria-us-official-idUSKBN1O1I23>, (25.03.2022).

⁴⁷² Aljazeera, “Trump gives about four months for Syria troop pull-out: NYT”, 01.01.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2019/1/1/trump-gives-about-four-months-for-syria-troop-pull-out-nyt>, (25.03.2022).

⁴⁷³ Reuters, “Trump gives no timetable for Syria exit; wants to protect Kurds”, 02.01.2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-trump-idUSKCN1OW1GV>, (25.03.2022).

olmak ve onları eğitmek amacıyla gönderilen askerlerin⁴⁷⁴ yanı sıra Trump Dönemi'nde DAES ile mücadele gerekçe gösterilerek milyonlarca dolarlık askeri yardım yapılmıştır. ABD'nin YPG'ye olan desteğini anlamak için Obama ve Trump Dönemleri'ndeki Savunma Bakanlığı bütçelerine bakmak yeterlidir. Bütçede belirlenen miktarların tamamı olmasa bile çok büyük bir çoğunluğunun DAES ile mücadele adı altında ABD'nin bölgedeki partneri olan YPG'ye aktarıldığı açıktır. Savunma Bakanlığı'nın 2018 bütçesinde Suriye'de DAES ile mücadelede 300 milyon dolarlık bir pay, “eğit-donat programı” için 500 milyon dolarlık bir pay ayrılmıştır.⁴⁷⁵ 2019 bütçesinde DAES ile mücadelede 300 milyon dolarlık bir pay “eğit-donat programı” için ve 250 milyon dolarlık bir pay da sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla ayrılmıştır.⁴⁷⁶ 2020 yılı Savunma Bakanlığı bütçesinde aynı rakamlar korunmuştur.⁴⁷⁷ 2021 yılında ise bu miktar “eğit-donat programı” için 200 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴⁷⁸

Tablo 9. ABD Savunma Bakanlığı Bütçelerinde YPG İçin Ayrılan Pay 2018-2021 (Milyon Dolar)

	Eğit-Donat Programı	Sınır Güvenliği
2018	500	
2019	300	250
2020	300	250
2021	200	
Toplam	1300	500
Genel Toplam	1800	

Kaynak: US Department Of Defense

⁴⁷⁴ Bloomberg, “This Former Schoolteacher Is Building a U.S. Alliance With Syria's Kurds” 10.06.2016, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2016-06-10/this-former-schoolteacher-is-building-a-u-s-alliance-with-syria-s-kurds>, (25.03.2022).

⁴⁷⁵ US Department Of Defense “Defense Budget Overview”, 12.05.2017, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2018/fy2018_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

⁴⁷⁶ US Department Of Defense “Defense Budget Overview”, 13.02.2018, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/FY2019_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

⁴⁷⁷ US Department Of Defense, “Defense Budget Overview”, 05.03.2019, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2020/fy2020_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

⁴⁷⁸ US Department Of Defense “Defense Budget Overview”, 13.05.2020, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2021/fy2021_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

1.2. Türkiye – Rusya Federasyonu İlişkileri

ABD ile ilişkilerde Obama Dönemi'nde yaşanan krizlerin Türkiye'yi RF'na yaklaştırması süreci, Trump'ın Başkan olmasından sonra da devam etmiştir. Bünyesinde çatışma ile işbirliğini aynı anda barındıran Türkiye – RF ilişkileri⁴⁷⁹, Türkiye'nin ABD ve Batı ile yaşadığı sorunlara paralel bir şekilde gelişme göstermiştir. Özellikle 15 Temmuz 2016'dan sonra Türkiye'de ABD ile ilgili oluşan olumsuz kanaat ve bu süreçte Türkiye'ye destek veren RF hakkında oluşan olumlu kanaat sonucunda iki ülke ilişkileri hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir.

İki ülke ilişkilerinde stratejik bir ortaklıktan söz etmek mümkün olmadığı gibi arada keskin bir düşmanlık algısı bulunmamaktadır. Ancak her an olumlu veya olumsuz tarafa kayabilecek bir potansiyel barındırmakta olduğundan, ilişkilerin seyri gri bir alanda ilerlemektedir.⁴⁸⁰ Her an içinde bulunduğu gri alandan olumlu veya olumsuz tarafa kayma riskini barındıran ilişkiler, bu kırılgan doğası nedeniyle iki ülke liderlerinin sık sık görüşmesini gerekli kılmıştır. Erdoğan ile Putin'in sık sık görüşmesi ise ilişkilerin hızlı bir şekilde ilerleme kaydetmesini netice vermiştir.⁴⁸¹ İki liderin görüşme sıklığı hakkında bir fikir vermesi adına örnek vermek gerekirse yalnızca 2017 yılında iki lider 8 defa yüzyüze görüşme gerçekleştirmiştir.

2017 yılından itibaren iki ülke arasındaki siyasi ilişkilere paralel bir şekilde ekonomik ve ticari ilişkilerde de ilerleme olmuştur. RF, Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı üç ülkeden biri olurken, ihracatta bu sıra onunculukta kalmıştır.

⁴⁷⁹ Bilgehan Öztürk, "Türkiye'nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2019", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2020, s. 269.

⁴⁸⁰ Topsakal ve Zengin, a.g.e., s. 4.

⁴⁸¹ Öztürk, a.g.e., s. 270.

Tablo 10. Türkiye - Rusya Federasyonu Arasında Gerçekleşen Ticaret (2015-2020, Dolar)

Yıl	İthalat	İhracat
2015	20 744 050	3 684 263
2016	15 467 237	1 792 916
2017	20 097 027	2 869 847
2018	22 710 751	3 652 603
2019	23 115 236	4 152 137
2020	17 829 309	4 506 681

Kaynak: TÜİK

Türkiye ile RF arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında ticaretin büyük bir oranda RF lehine olduğu görülmektedir. Bunun nedeni enerji konusunda dışa bağımlı bir ülke olan Türkiye'nin RF'den doğal gaz ve petrol ithalinin 2000'li yılların başlarından itibaren artmasıdır. Türkiye'nin RF'den yaptığı ithalatın % 43'lük bir bölümünü enerji ithalatı teşkil etmektedir.⁴⁸² Türkiye 2020 yılı itibariyle doğal gaz ihtiyacının % 35,2'sini, petrol ihtiyacının ise % 21,2'sini RF'den karşılamaktadır.⁴⁸³

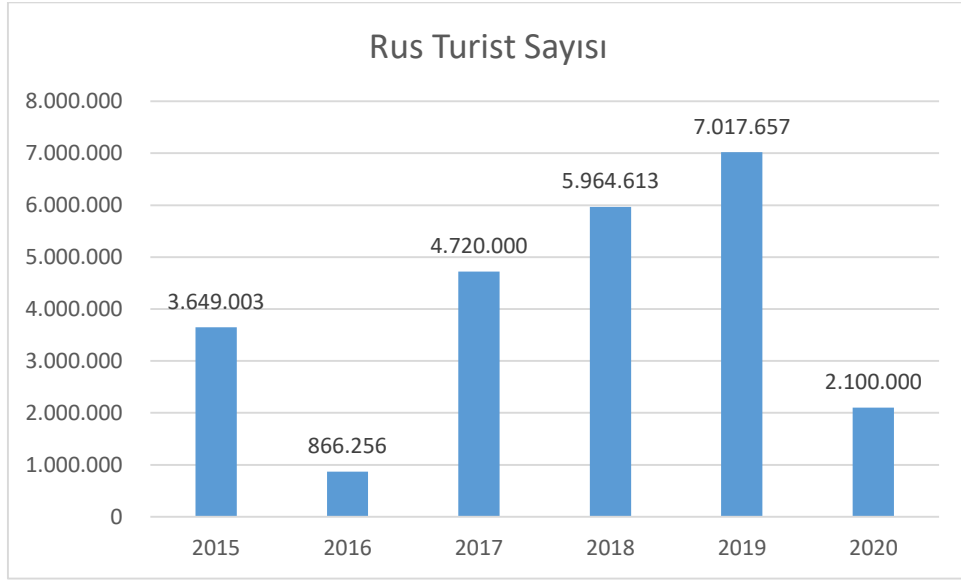
Türkiye'nin RF ile enerji konusunda ticaretinin gelişmesi ile birlikte bazı büyük projeler ortak yürütülmeye başlanmıştır. Güney ve güneydoğu Avrupa ile Türkiye'nin batısındaki doğal gaz ihtiyacını karşılamak üzere 2017 yılında başlanan Türk Akım Doğal gaz boru hattı 2020'nin başlarında açılışı yapılmıştır. Bu projenin yanı sıra Türkiye'nin nükleer güç santrali projesi de RF tarafından yürütülmektedir. Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesi 2010 yılında onaylanmış ve 2015'ten itibaren hayata geçirilmeye başlanmıştır. 2023 yılında işletmeye başlanması planlanan proje, 20 milyar dolarlık maliyeti ile iki ülke arasındaki en büyük ortak proje olma özelliğini taşımaktadır.

Türkiye ile RF arasındaki ekonomik ilişkilerin bir başka başlığı da turizm sektörüdür.

⁴⁸² DEİK, "Rusya Bilgi Notu 2021", <https://www.deik.org.tr/uploads/rusya-bilgi-notu-temmuz-2021.pdf>, (28.03.2022).

⁴⁸³ TP, "2020 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu", <https://www.tpao.gov.tr/file/2106/2020-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-47460b743c70c609.pdf>, (28.03.2022).

Tablo 11. 2016 - 2020 Döneminde RF'den Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı

Kaynak: TÜİK

15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi nedeniyle RF'den gelen turist sayısında bir düşüş yaşanmışsa da sonraki yıllarda bu sayı hızlı bir şekilde artmıştır. Türkiye'ye giriş yapan turist sayısında RF vatandaşları 2021 yılı itibariyle ilk sırada yer almaktadır. RF'den Türkiye'ye gelen turist sayısı, toplam turist sayısının yaklaşık % 14'ünü teşkil etmektedir.

Türkiye'nin RF ile ekonomik ilişkilerin bir başka boyutu da savunma sanayiidir. Özellikle 2017 yılında varılan anlaşma ile Türkiye'nin RF'den yaklaşık 2,5 milyar dolarlık S-400 Füze Savunma Sistemi satın alması, ikili ilişkilerde yepyeni bir sayfa açmıştır. Türkiye'nin ABD ile birçok konuda ters düştüğü ve ikili ilişkilerin büyük bir çıkmaza girdiği bu dönemde RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi satın alması RF ile artan ve çeşitlenen ilişkilere güvenlik ve savunma başlığının eklenmesini ve ilişkilerin yeni bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

NATO üyesi Türkiye'nin NATO'nun en önemli tehdit kaynaklarından biri olarak gördüğü RF'den böylesi stratejik bir savunma sistemi alması Türkiye ile ABD arasında çok önemli bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. S-400'lerin alınması ile başlayan

süreçte Türkiye'nin F-35 Savaş Uçağı Projesinden çıkarılması, Türkiye'nin yeni nesil uçak alımında yine RF tarafını gündemine almasına neden olmuştur.⁴⁸⁴

Trump'ın görevde olduğu 2016 – 2020 döneminde Türkiye ile RF arasındaki ilişkilerde bölgesel konularda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Suriye, Libya ve Güney Kafkasya bölgelerinde yaşanan çıkar çatışmalarına rağmen iki ülke de bu bölgelerde işbirliğini sürdürme eğilimi göstermiştir.

Bölgesel çıkar çatışmalarının en fazla olduğu alanların başında Suriye gelmektedir. Esasında Suriye'de her iki ülke de farklı aktörleri desteklemektedir. Ancak buna rağmen iki ülke bazı ortak ilkelere buluşmak suretiyle yaşanan tüm anlaşmazlık ve çatışmaların üstesinden gelme çabasında olmuşlardır. Öncelikle bölgede her iki ülke de terörün sınırlandırılmasını ve belli bir seviyede de olsa istikrarın sağlanmasını istemektedir. DAESH gibi terör örgütleriyle mücadelede iki ülkenin yaklaşımı birbiriyle örtüşmüştür. Türkiye'nin YPG konusunda yaklaşımı karşısında RF aynı şekilde yaklaşmasa bile Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini anlayan bir yaklaşım içerisine girmiştir.⁴⁸⁵

Suriye konusunda BM'nin girişimleriyle Cenevre'de 2012 – 2017 yılları arasında çok sayıda devletin katılımıyla gerçekleştirilen görüşmelerde olumlu bir sonuç alınamaması üzerine RF, Türkiye ve İran'ın katılımıyla ilki 23 Ocak 2017 yapılmış olan Astana Görüşmeleri süreci başlatılmıştır. Türkiye'nin bu süreçte Suriye konusunda izlediği politikaları bırakarak ABD'nin yerine RF ile hareket etmek suretiyle bir denge politikası yürütmeye çalışmıştır. Bu görüşmelerle birlikte Suriye'nin toprak bütünlüğünü koruma ve siyasi birliğini yeniden sağlama konularında ortak bir irade ortaya konulmuştur.⁴⁸⁶

Suriye konusunda bu dönemde Türkiye ve RF her ne kadar birçok adımı ortak atma eğiliminde olmuşsa da bazı durumlarda iki ülkenin çıkarlarının çatıştığı durumlar da olmuştur. Yaşanan çıkar çatışmalarının en bariz örneği İdlib'te yaşanmıştır. Daha önce

⁴⁸⁴ TRT Haber, "Bakan Çavuşoğlu: 10 büyükelcinin yaptığı açıklama kabul edilemez", 28.10.2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-10-buyukelcinin-yaptigi-aciklama-kabul-edilemez-621071.html>, (28.03.2022).

⁴⁸⁵ Öztürk, a.g.e., s. 284.

⁴⁸⁶ Yusuf Yıldırım ve Harun Aras, "Bozkurt ile Ayı'nın Mücadelesi: Türkiye-Rusya Federasyonu Politik/Askerî İlişkilerinde Sorunlu Alanlar", ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşat Zengin, *Türkiye – Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*, Ankara: TESAM Kitaplığı/Nobel Yayınları, 2021, s. 354.

RF ile Türkiye arasında 17 Eylül 2018’de varılan Soçi Mutabakatı ile İdlib’in silahlardan arındırılmasına ve böylelikle bölgenin istikrara kavuşturulmasına karar verilmiştir.⁴⁸⁷ Ancak 27 Şubat 2020 tarihinde İdlib’de RF ile rejim güçleri ortak bir saldırıyla 34 Türk askeri şehit edilmiştir. Olaydan sonra RF’den yapılan resmi açıklamaya göre Rus Hava Kuvvetleri bu operasyona katılmamış, Suriye rejim güçleri Heyet Tahrir eş Şam (HTŞ) üyesi teröristlere yönelik bir operasyona başlamış ve Türk askerleri bu esnada HTŞ militanları ile birlikte olduğundan yapılan saldırıdan onlar da etkilenmişlerdir.⁴⁸⁸ TSK’ya yapılan bu saldırı, RF ile Türkiye’nin Suriye üzerine çatışan çıkarlarını ve RF’nin yeri geldiğinde iki ülke arasındaki işbirliklerine rağmen çıkarlarını koruma adına askeri gücünü kullanmaktan çekinmeyeceğini gösteren bir örnektir. Bu saldırıdan hemen sonra Erdoğan beraberindeki heyetle Putin ile Moskova’da görüşmüştür. Basında İdlib Zirvesi olarak lanse edilen bu görüşme neticesinde İdlib’de ateşkes ilan edilerek daha önce yapılan anlaşmalar çerçevesinde Türk ve Rus askerlerinin yapacağı ortak devriyeler ile yeni oluşturulacak güvenli koridor konusunda anlaşmaya varılmıştır.⁴⁸⁹

Türkiye ile RF arasında Suriye’dekine benzer bir durum Libya’da da geçerlidir. Libya’daki iç savaş RF her ne kadar Suriye’deki gibi doğrudan iç savaşa müdahil olmamışsa da Türkiye’nin desteklediği Ulusal Mutabakat Hükümeti’ne (UMH) karşı savaşan Halife Hafter güçlerine lojistik destek ve paralı asker desteği⁴⁹⁰ vermiştir. Libya’daki iç savaşta Türkiye’nin yanı sıra BM, AB ve birçok uluslararası kurum UMH’yı desteklerken, RF’nin yanı sıra ABD, Fransa, Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri Tobruk merkezli Hafter güçlerini desteklemektedir.

SSCB’nin Soğuk Savaş döneminde Orta Doğu’daki en önemli müttefiklerinden bir tanesi Libya olmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra da RF Libya ile yakın işbirliğini sürdürmüştür. Arap Baharı sonrasında Libya’ya müdahaleyi öngören 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı karşısında çekimser oy kullanan RF, daha

⁴⁸⁷ AA, “İdlib’de silahsız bölge kararı”, 27.09.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibde-silahsiz-bolge-karari/1257024>, (14.04.2022).

⁴⁸⁸ Euronews, “Rusya Savunma Bakanlığı’ndan İdlib açıklaması: Rusya Türk askerinin vurulduğu operasyonda yer almadı”, 28.02.2020, <https://tr.euronews.com/2020/02/28/rusya-savunma-bakanligindan-idlib-aciklamas-rusya-turk-askerinin-vuruldugu-operasyonda-yer>, (14.04.2022).

⁴⁸⁹ BBC, “Erdoğan-Putin görüşmesi: İdlib için ateşkes, ortak devriye ve güvenli koridor kararı”, 05.03.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51753625>, (14.04.2020).

⁴⁹⁰ Libya ve diğer çatışma bölgelerinde RF’nin destek verdiği paralı asker grupları için detaylı bilgi için bkz. Burak Güneş, “Orta Doğu’da Devlet Dışı Aktör Olarak Özel Askeri ve Güvenlik Şirketleri”, *International Journal of Social Inquiry*, Cilt 13, Sayı 2, 2020, 543-583.

sonra bu operasyon ile birlikte ortaya çıkan tabloda Kaddafi rejiminin yıkılması sonucunda RF Libya'daki daha önceki imtiyazlı konumunu kaybetmiştir.⁴⁹¹ Bu gelişmelerden sonra RF Libya'daki enerji imtiyazlarını kurtarabilme ve Doğu Akdeniz'de jeopolitik alanda gücünü artırabilme adına General Halife Hafter'i desteklemeye başlamıştır.

Libya'daki iç savaşta Türkiye'nin desteklemiş olduğu UMH ile 2019 yılının son aylarında imzalamış olduğu anlaşmalar⁴⁹², iç savaşın seyrinin değişmesine neden olmuştur. Türkiye'nin UMH'ya yapmış olduğu askeri destek sonucunda UMH güçleri Hafter güçleri karşısında durumu kendi lehlerine çevirmiştir. RF ise UMH'nın ilerlemesini durdurma adına Hafter güçlerine destek olarak Suriye'den sayıları 5000 civarında olan savaşçısını ve 14 adet Mig29 uçağını göndermiştir.⁴⁹³ Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu bir diğer anlaşma Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası'dır. Buna göre Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetinde, daha önce aralarında anlaşmış olan ve Türkiye'yi çok dar bir alanda sınırlandırmaya çalışan Mısır, İsrail, Lübnan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) adımları boşa çıkartılmış ve bölgede dengeler Türkiye'nin lehine olacak şekilde değişmiştir. Bu duruma diğer ülkeler ve RF'nin tepkisi de olumsuz olmuş ve bu adımın bölgedeki durumu daha da sıkıntıya sokacağı ifade edilmiştir.⁴⁹⁴

Türkiye'nin RF ile farklı çıkar ve beklentiler içinde olduğu bir başka bölge ise Güney Kafkasya bölgesi olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren RF, Dağlık Karabağ Sorunu konusunda en etkili aktör olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin bu bölgedeki etkinliği RF'nin gölgesinde ilerlemiştir. Ancak 2020 yılına gelindiğinde 27 Eylül – 10 Kasım 2020 tarihleri arasında süren ve Azerbaycan'ın galip geldiği İkinci Karabağ Savaşı ile birlikte bu denge Türkiye lehine değişmiştir. Bu savaş ile birlikte Türkiye'nin hem sahadaki hem

⁴⁹¹ Duygu Dersan Orhan, "Rusya Dış Politikasında Orta Doğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar", *Avrasya Etüdleri*, Cilt 53, Sayı 1, 2018, s. 103.

⁴⁹² Bu anlaşmalar 27 Kasım 2019 tarihinde Güvenlik ve Askeri İşbirliği Anlaşması ile Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır.

⁴⁹³ Veysel Kurt, "Bölgesel Rekabetin Yeni Ağırlık Merkezi: Libya", *Kriter Dergi*, Yıl 5, Sayı 48, 2020, <https://kriterdergi.com/dis-politika/bolgesel-rekabetin-yeni-agirlik-merkezi-libya>, (16.04.2022).

⁴⁹⁴ BBC, "Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya anlaşması bölgede dengeleri nasıl etkiler?", 06.12.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50682215>, (16.04.2022).

de diplomasi masasındaki etkisi artmıştır.⁴⁹⁵ Sonuçta Azerbaycan 1994'ten itibaren Ermenistan işgali altındaki topraklarını geri almayı başarmıştır. Savaş boyunca sürece müdahil olmayan RF ise savaşın sona ermesiyle birlikte arabulucu bir role bürünmüş ve yapılan ateşkes anlaşması ile birlikte bölgeye askerlerini sokmak suretiyle her iki ülke üzerinde denetleyici ve karar verici bir konuma gelerek savaştan önceki avantajlı konumunu sürdürmüştür.⁴⁹⁶

İkinci Karabağ Savaşı sürecinde RF, “bekle ve gör” politikası izlemeyi tercih etmiştir. Zira savaşın iki taraf da RF'nin bölgesel çıkarları açısından önemli birer aktördür ve RF taraflardan birinin yanında yer alarak diğerini karşısına almayı göze alamamıştır. Ayrıca birçok alanda işbirliğini geliştirmiş olduğu Türkiye'yi de karşısına almak istemediğinden savaş sonuçlanana kadar beklemiş, ancak savaşın sona ermesinden sonra sürece müdahil olmuştur.

1.3. S-400 Füze Savunma Sistemi ve F-35 Savaş Uçağı Krizi

Günümüz dünyasında modern savunma sistemlerinin vazgeçilmez bir unsuru olan füze savunma sistemleri, bulunduğu bölgede birçok komşusu bu türden silahlara sahip olan Türkiye gibi ülkeler için sahip olmanın daha da zaruri olduğu silahlar haline gelmiştir. İran, Irak, İsrail, Rusya ve Suriye gibi devletlerin sahip olduğu balistik füzeler⁴⁹⁷ düşünüldüğünde, Türkiye'nin de bu türden hava savunma sistemlerine sahip olmak istemesi anlaşılabilir bir durumdur.

Türkiye esasında 1991 yılından itibaren füze savunma sistemleri konusunu gündemine almış olsa da bu tarihten itibaren yaşanan ekonomik ve siyasi bir kısım engeller yüzünden 2006 yılına kadar kayda değer bir çalışma yapılamamıştır. 2006 yılından itibaren ise yapılan çalışmalar sonrasında Türk Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi Projesi (Turkish Long Range Air and Missile Defence System - T-LORAMIDS) adıyla 2010 yılında ihaleye çıkılmış ve bu çağrıya ABD, Rusya, Çin'e

⁴⁹⁵ Murat Jane, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Kafkasya'nın Yeri ve Önemi”, ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşat Zengin, *Türkiye – Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*, Ankara: TESAM Kitaplığı/Nobel Yayınları, 2021, ss. 253-273. 267.

⁴⁹⁶ Salih Yılmaz, “Ermenistan-Azerbaycan Barış Anlaşmasının Değerlendirilmesi”, *ULİSA*, Sayı 12, 2020, s. 37

⁴⁹⁷ Balistik füzeler hakkında bkz. FETTER Steve, “Ballistic Missiles and Weapons of Mass Destruction: What is the Threat? What Should be Done?”, *International Security*, Vol. 16, No. 1. Summer, 1991, pp. 5-42.

ait firmalar ile İtalya – Fransa ortaklığına ait bir firma başvurmuştur. 2012 yılına gelindiğinde bu dört teklif arasından, teknoloji transferi sözü ve maliyetin de diğer tekliflere göre daha cazip olması nedeniyle Çinli firmanın adı diğerlerinden öne çıkmıştır.⁴⁹⁸ Türkiye bu dönemde Çinli firma ile ön görüşmelere başlamışsa da teknoloji transferi konusunda karşı tarafla yaşanan bir kısım anlaşmazlıklar ve ABD ve NATO'nun yoğun diplomatik baskılarının devam etmesi nedeniyle proje iptal edilmek zorunda kalmıştır.⁴⁹⁹

Türkiye'nin füze savunma sistemi arayışında bu dönemde ABD ile ilişkilerde yaşanan krizler belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında ABD ile kopma noktasına gelen ilişkiler, Türkiye'nin RF ile yakınlaşmasını netice vermiştir. Bu yakınlaşmanın da etkisiyle füze savunma sistemi arayışında olan Türkiye rotasını RF'ye doğru çevirmiş ve RF ile görüşmelere başlamıştır. 2017 yılı Eylül ayında Türkiye'nin RF'den S-400 füze savunma sistemi alma konusunda taraflar arasında anlaşmaya varıldığı bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açıklanmıştır. Buna göre Türkiye RF'den 2,5 milyar dolar karşılığında iki sistem dört batarya satın almıştır.⁵⁰⁰

Bir NATO üyesi olan Türkiye'nin RF ile yapmış olduğu füze savunma sistemi anlaşmasının yankısı çok büyük olmuştur. Özellikle ABD'li makamlar bu anlaşmaya büyük tepki göstermişlerdir. Zaten farklı birçok konuda kriz içerisinde olan Türkiye – ABD ilişkileri, Türkiye'nin bu adımıyla beraber yeni bir krizle karşı karşıya kalmıştır.

ABD'nin S-400 anlaşması karşısında Türkiye'ye ilk tepkisi Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (CAATSA)⁵⁰¹ olarak bilinen yasa çerçevesinde Türkiye'ye yönelik bir kısım yaptırımlar uygulamayı gündemine almak olmuştur. RF'nin Asya ve Avrupa'daki nüfuzuna karşı koymayı anlatan yasanın 231. maddesine göre Türkiye'nin S-400 hava savunma sistemini RF'den alması ve sistemi işler hale getirmesi halinde Türkiye de bu madde kapsamında yaptırımlarla karşılaşması

⁴⁹⁸ Merve Seren, Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler, İstanbul: SETA Yayınları 54, 2015, ss. 47-48.

⁴⁹⁹ Küntay, a.g.e., s. 588.

⁵⁰⁰ BBC, "Türkiye ve Rusya S-400 füze anlaşmasını imzaladı", 12.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239093>, (28.03.2022).

⁵⁰¹ Countering America's Adversaries Through Sanctions Act yani kısaca CAATSA, daha önce ABD'nin hasım olarak kabul ettiği RF, İran, Kuzey Kore'ye karşı bir dizi yaptırım uygulanmasını öngören 2 Ağustos 2017 tarihli bir yasadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Countering America's Adversaries Through Sanctions Act" <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act>, (28.03.2022).

söz konusu olmuştur. CAATSA yasası, ABD Başkanı'na RF'nin istihbarat ve savunma kuruluşlarıyla ilişkiye giren kişilere yönelik yasada belirlenmiş olan toplam 12 yaptırımdan en az beş tanesini uygulama yetkisi vermektedir.⁵⁰²

Bu süreçte ABD cephesinden Türkiye'nin RF ile yaptığı anlaşmaya en sert tepki yürütme kanadından değil Kongre kanadından gelmiştir. Trump ve yönetiminde yer alan isimlerin bu konudaki açıklamaları ortayı bulmaya yönelikken Kongre kanadından gelen tepkilerin çok sert içerikte olduğu görülmüştür.

Türkiye'nin S-400 alımıyla ilgili ABD'nin bu süreçteki ilk somut tepkisi Türkiye'nin RF'den S-400 füze savunma sistemlerini alması durumunda F-35 Savaş Uçağı projesinde Türkiye'ye yapılacak olan uçak teslimatının geçici bir süre için durdurulması kararı olmuştur. ABD Savunma Bakanlığı Bütçesi (National Defense Authorization Act – NDAA) ile birlikte uygulanmasına Kongre'nin her iki kanadının da onayladığı bu adıma göre Türkiye'ye yapılacak olan F-35 Savaş Uçağı teslimatı geçici olarak durdurulmuş ve Kongre yasayı Trump'ın onaylamasından itibaren 90 gün içerisinde Savunma Bakanlığı'nın konuyla ilgili bir rapor hazırlamasını istemiştir.⁵⁰³

Kongre'nin bu yaklaşımına karşılık Savunma Bakanı Mattis Türkiye'nin F-35 Savaş Uçağı satın almasını engellemenin doğru olmadığını, bunun uluslararası tedarik zincirini etkileyeceğini ve sonuçta çok büyük bir maddi zarara yol açabileceğini ifade etmiştir.⁵⁰⁴

Savunma Bakanlığı'nın Kongre için hazırlamış olduğu rapor kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Ancak raporda, basına sızan bilgilere göre Türkiye'nin S-400 savunma sistemini alması durumunda bu sistemin hem F-35 Savaş Uçağı hem de üç ayrı silah platformu üzerinde teknik sorunlar yaratabileceği ve bunun ötesinde Türkiye'nin bu

⁵⁰² Bkz. "Countering America's Adversaries Through Sanctions Act" <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/countering-americas-adversaries-through-sanctions-act>, (28.03.2022).

⁵⁰³ DW, "Türkiye'ye F-35 teslimatını durduran tasarıya imza", 14.08.2018, <https://www.dw.com/tr/trumpan-t%C3%BCrkiye-ye-f-35-teslimat%C4%B1n%C4%B1-durduran-tasar%C4%B1ya-imza/a-45071210>, (28.03.2022).

⁵⁰⁴ DefenceNews, "Jim Mattis warns Congress not to block Turkey from F-35 program, 23.07.2018, <https://www.defensenews.com/congress/2018/07/23/jim-mattis-warns-congress-not-to-block-turkey-from-f-35-program/>, (28.03.2022).

sistemi alması durumunda F-35 Savaş Uçağı projesi içindeki yerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁰⁵

Türkiye'nin S-400 Füze Savunma Sistemini satın alması konusunda ABD tarafının en önemli itirazı bu sistemin NATO'nun savunma sistemi ile uyumlu olmadığı ve üretim programında Türkiye'nin de yer aldığı F-35 Savaş Uçaklarının güvenliğinin tehlikeye gireceği yönünde olmuştur.

ABD cephesinden Türkiye'nin S-400 alımıyla ilgili attığı adımdan vazgeçirmek için bu dönemde Savunma Bakanı Rex Tillerson⁵⁰⁶ ve üst düzey bazı bürokratlar Türkiye'yi ziyaret etmiş ve içinde Patriot füze sistemlerinin Türkiye'ye satışı da dahil olmak üzere bir kısım önerilerde⁵⁰⁷ ve hatta uyarılarda⁵⁰⁸ bulunmuşsa da Türkiye'nin S-400'leri almadaki kararlılığı değişmemiştir. Bu sürecin devamında Trump 2019 yılı başlarında RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi satın almadaki yaklaşımının değişmemesi üzerine F-35 Savaş Uçaklarının Türkiye'ye satışını engelleyen yasa tasarısını imzalamıştır.⁵⁰⁹ Bu yasaya göre ücretini daha önce ödedikleri de dahil olmak üzere Türkiye'ye F-35 Savaş Uçağı teslimatı yapılmayacak ve Türkiye'nin programdan çıkarılması için gerekli çalışmaların başlatılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin bu konudaki tüm itirazlarına rağmen bundan sonraki süreçte Türkiye projeden adım adım çıkarılmıştır. Bu konuda önce ABD Savunma Bakanlığı F-35 Savaş Uçağı ile ilgili Türkiye'ye teçhizat verme sürecini durdurmuştur.⁵¹⁰ Ardından Türk pilotlarının F-35

⁵⁰⁵ Reuters, "Pentagon report on Turkey's F-35 program delivered to Congress", 16.11.2018, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-usa-lockheed-idUSKCN1NK33T>, (28.03.2022).

⁵⁰⁶ Sabah, "ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'dan S-400 açıklaması", 16.02.2018, <https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/abd-disisleri-bakani-rex-tillersondan-s-400-aciklamasi>, (28.03.2022).

⁵⁰⁷ Bloomberg, "ABD'den Türkiye'ye 'niyet muhtırası'", 06.04.2018, <https://business.bloomberght.com/guncel/haber/1907874-abd-den-turkiye-ye-niyet-muhtirasi>, (28.03.2022).

⁵⁰⁸ VOA, "ABD ve Türkiye Arasında S-400 Gerilimi Tırmanıyor", 03.04.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/penceden-s-400-uyarisi/4860613.html>, (28.03.2022); NTV, "Pompeo'dan S-400 açıklaması", 10.04.2019, <https://www.ntv.com.tr/dunya/pompeodan-s-400-aciklamasi,BOQv2E7mP0mDwI9VttL0BA>, (28.03.2022).

⁵⁰⁹ Congress.Gov, H.R.1158 - Consolidated Appropriations Act, 2020, <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1158/text?q=%7B%22search%22%3A%5B%222019+Turkey+F-35%22%2C%222019%22%2C%22Turkey%22%2C%22F-35%22%5D%7D&r=29&s=1>, (28.03.2022).

⁵¹⁰ VOA, "ABD Türkiye'ye F-35 Teçhizatı Teslimatını Durdurdu" 01.04.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-t%C3%BCrkiye-ye-f-35-te%C3%A7hizat%C4%B1-teslimat%C4%B1n%C4%B1-durdurdu/4857317.html>, (28.03.2022).

Savaş Uçağı uçuş eğitimleri iptal edilmiş⁵¹¹ ve eş zamanlı olarak ABD Savunma Bakan Vekili Patrick M. Shanahan tarafından Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'a bir mektup gönderilerek Türkiye'nin programdan çıkarılma sürecinin başlatıldığı bilgisi verilmiştir.⁵¹²

Sürecin devamında Trump ve kurmaylarının Türkiye ile bir şekilde arayışı bulma girişimleri olmuşsa⁵¹³ da Kongre'nin almış olduğu yeni kararlar⁵¹⁴ ABD açısından bu konuda geri adım atılmayacağına bir göstergesi olmuştur. Temmuz 2019'da S-400'lerin Türkiye'ye teslimatının başlamasıyla beraber Trump yönetimi de arayışı bulma çabalarını bırakmış ve Türkiye gibi önemli bir NATO üyesinin S-400'leri almasının kabul edilemez olduğunu belirterek bu konudaki tavrını sertleştirmiştir.⁵¹⁵

Sonuç olarak Türkiye'nin RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi'ni alması, ABD ile ilişkilerinde 2000'li yıllardaki en büyük krizin yaşanmasına neden olmuştur. S-400'lerin alınma sürecinde ABD tarafında özellikle Kongre kanadı, daha önce hiç olmadığı kadar Türkiye aleyhtarı bir tutum sergilemiştir. Kongre'de bu süreçte Senato kanadında Cumhuriyetçiler'in ağırlığı devam ederken, 2018 yılında yapılan seçimler sonucunda Temsilciler Meclisi'nde Demokratlar çoğunluğa gelmiştir. Kongre'nin iki kanadında farklı partilerin ağırlıkta olmasına rağmen, Türkiye'nin RF ile S-400'ler konusunda görüşmelere başladığını duyurduğu andan itibaren her iki kanat konuyu partiler üstü bir mesele olarak ele alarak Türkiye aleyhine gündemine gelen neredeyse

⁵¹¹ VOA, "Pentagon Türk Pilotların F-35 Eğitimini Askıya Alıyor", 07.06.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/reuters-amerika-f-35-ucaklari-egitimi-icin-yeni-turk-pilot-almayacak/4949532.html>, (28.03.2022).

⁵¹² VOA, "ABD Türkiye'yi F-35 Programından Çıkarma Sürecini Başlattı", 07.06.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/s400-f35-fuze-sistemi-turkiye-abd-amerika-savunma-sistemi/4950071.html>, (28.03.2022).

⁵¹³ Bkz. DW, "Trump: Türkiye'nin F-35 alamaması adil değil", 17.07.2019, <https://www.dw.com/tr/trump-t%C3%BCrkiyenin-f-35-alamamas%C4%B1-adil-de%C4%9Ffil/a-49615176>, (28.03.2022); VOA, "Trump: 'S-400 Konusunda Türkiye'yi Suçlamıyorum'", 27.07.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/trump-s400-konusunda-turkiyeyi-suclamiyorum/5017658.html>, (28.03.2022).

⁵¹⁴ VOA, "Savunma Tasarısında Türkiye Maddesi: 'Ya S-400 ya F-35'", 23.05.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/savunma-tasarisinda-turkiyeyi-f-35-programindan-cikartma-maddesi/4929857.html>, (28.03.2022).

⁵¹⁵ "Statement by the Press Secretary" 17.07.2019, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-64/>, (28.03.2022).

tüm yasaları onaylamış ve Başkan Trump yönetimine Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulanması konusunda sürekli baskı yapmıştır.⁵¹⁶

Trump'ın son görev yılı olan 2020 yılına gelindiğinde dünya genelinde yaşanan Covid – 19 pandemisi, Türk – Amerikan ilişkilerinde yaşanan diğer sorunlarda olduğu gibi S-400 Füze Savunma Sistemi ve F-35 Savaş Uçakları konusunda yaşanan krizin soğumasına neden olmuştur. Yaşanan sorunlarda bir çözüm üretilmediği gibi sorunlarda bir büyüme de yaşanmamıştır. Türkiye RF'den S-400 bataryalarını almaya devam etmiş ve 2020'nin sonlarına doğru test sürecini başlatmıştır. 2020 Kasım ayında ABD'de yapılan başkanlık seçimlerini kaybeden Trump ise yıl sonunda CAATSA yaptırımlarını içeren yasayı onaylamıştır.⁵¹⁷ Böylelikle ilk defa bir NATO üyesi ülkeye Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası çerçevesinde yaptırım uygulama yoluna gitmiştir.

Türkiye'nin RF'den S-400 hava savunma sistemlerini alması, iki ülke arasında F-35 Savaş Uçakları konusunda yaşanan kriz gibi başka krizlerin de yaşanmasına neden olmuş, ayrıca kimi uzmanlara göre de yaklaşık 75 yıllık iki müttefik ülke arasındaki en büyük krizlerden biri olarak kayıtlara geçmiştir.

1.4. Rahip Brunson Olayı

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde yaşanan krizlerden bir tanesi de Andrew Craig Bronson'ın Türk mercilerince tutuklanması süreci olmuştur. Rahip Brunson krizi, iki ülke arasındaki ilişkilerde yaşanan diğer krizlerden farklı gelişen bir vakadır. Zira bu kriz 15 Temmuz 2016 sonrasında gerilen ilişkilerin bir tezahürüdür. Başka bir zaman diliminde yaşanmış olsa belki bu kadar büyüyen iki ülke kamuoyunda bu denli ses getirmeyecek bir olayken ilişkilerin gerildiği bir döneme denk gelmesi bu münferit olayı da başlı başına bir kriz haline getirmiştir.

Rahip Brunson, gözaltına alındığı 7 Ekim 2016 tarihine kadar yaklaşık 23 yıl boyunca Türkiye'de yaşamış ve Evanjelic Presbiteryen cemaatine bağlı İzmir Diriliş

⁵¹⁶ Hasan Yücel, "Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi", *SETA Analiz*, İstanbul: SETA Yayınları, Ocak 2020, s. 12.

⁵¹⁷ Cumhuriyet, "Trump giderayak Türkiye'ye yaptırımı onayladı, uzmanlar olasılıkları değerlendirdi: Hedef savunma sanayii", 16.12.2020, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/trump-giderayak-turkiyeye-yaptirimi-onayladi-uzmanlar-olasiliklari-degerlendirdi-hedef-savunma-sanayii-1798945>, (28.03.2022).

(Resurrection) Kilisesi'nde rahip olarak görev yapmıştır.⁵¹⁸ 2016 yılı Nisan ayı başlarında Rahip Brunson ve eşi vize sürelerini yenileme başvurusu yapmış, bu başvurunun devamında 9 Aralık 2016 tarihinde FETÖ terör örgütüne üye olmak suçlamasıyla tutuklanmıştır. Bu tarihten sonra 2017 Temmuz ayında yapılan duruşmasında tutukluluk durumu ev hapsine çevrilmiştir. 12 Ekim 2018 tarihinde görülen duruşmasında ise Rahip Brunson “örgüt üyesi olmamasına rağmen örgüte bilerek ve isteyerek yardım etme”den mahkemece suçlu bulunmuş 3 yıl 1 ay 15 günlük bir hapis cezasına çarptırılmıştır. Brunson'a verilen cezada tutuklu kaldığı süre de gözönüne alınmış ve aynı gün serbest bırakıldıktan sonra ülkesi ABD'ye gitmiştir.⁵¹⁹

Rahip Brunson konusunda yaşanan süreçte bir yandan ABD'li mercilerin diğer yandan Türk mercilerin yapmış olduğu açıklamalar, olayın bir kriz seviyesine gelmesinde etkili olmuştur.

Rahip Brunson krizi sürerken, iki ülke arasında ilişkilerin gergin olmasının da etkisiyle bir başka kriz daha ortaya çıkmıştır. İstanbul'daki ABD Konsoloslugu'nda görevli bir Türk personel, FETÖ terör örgütü üyesi olmakla suçlanarak gözaltına alınmış ve sonrasında ABD Ankara Büyükelçiliği tarafından 8 Ekim 2017 tarihi itibariyle vize başvuruları süresiz olarak askıya alınmıştır.⁵²⁰ Türkiye tarafı da ABD'nin bu adımına karşı mütekabiliyet esası çerçevesinde ABD vatandaşlarının vize başvurularını askıya almıştır.⁵²¹ İki ülke arasında yaşanan vize krizi sırasında iki taraftan da çok sert açıklamalar gelmiş ve Türkiye'nin RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi alması, Rahip Brunson'ın tutukluluğu gibi krizler nedeniyle zaten gergin olan ilişkiler daha da gerilmiştir. Yaklaşık üç ay süren bu kriz, 28 Aralık 2017 tarihinde iki tarafın karşılıklı olarak kısıtlamaları kaldırmasıyla sona ermiştir.⁵²²

ABD cephesinde Başkan Trump, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yapmış olduğu ilk görüşmede Brunson'ın hapsedilmesi konusunu gündeme getirmiş ve Türk yönetiminden

⁵¹⁸ USCIRF, “Pastor Andrew Brunson”, <https://www.uscirf.gov/religious-prisoners-conscience/released-rpocs/pastor-andrew-brunson>, (18.04.2022).

⁵¹⁹ VOA, “Adım Adım Brunson Krizi”, 30.12.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ad%C4%B1m-ad%C4%B1m-brunson-krizi/4721722.html>, (18.04.2022).

⁵²⁰ Sputnik Türkiye, “ABD, Türkiye'den yapılan vize başvurularını askıya aldı”, 08.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/20171008/abd-turkiye-vize-askiya-aldi-1030487272.html>, (22.04.2022).

⁵²¹ Sputnik Türkiye, “Türkiye'den ABD'ye vize misillemesi”, 08.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/20171008/turkiyeden-abdye-vize-misillemesi-1030488418.html>, (22.04.2022).

⁵²² BBC Türkçe, ABD ile vize krizi çözüldü, Türkiye 'yanlış bilgilendirmeye' tepki gösterdi”, 28.12.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42505444>, (22.04.2022).

bir an evvel ABD'ye iade etmesini istemiştir.⁵²³ Kendisi dindar bir Amerikan olmamakla birlikte Muhafazakar Evanjelik seçmen oylarını hesap eden Trump, Erdoğan ile ilk görüşmesinde ifade ettiği bu talebi daha sonra üslubunu diplomatik dilden uzaklaştırarak birkaç defa daha yinelemiştir.

Kendisi de Brunson gibi Muhafazakar Evanjelik olan ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence⁵²⁴ de Brunson'ın davası devam ederken Twitter üzerinden "*Türkiye, Rahip Andrew Brunson'ı serbest bırakıp onu Amerika'ya göndermek için derhal harekete geçmezse, bu masum din adamı serbest kalana kadar ABD Türkiye'ye önemli yaptırımlar uygulayacaktır*" şeklinde tehditvari bir mesaj yayınlamıştır.⁵²⁵

ABD yönetiminden gelen üst üste tepkilerin devamında 1 Ağuston 2018 tarihinde ABD Hazine Bakanlığı, Brunson'ın haksız yere tutuklu olmasını ileri sürerek İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Adalet Bakanı Abdulhamit Gül için Küresel Magnitsky Yasası⁵²⁶ kapsamında yaptırım kararı aldığını açıklamıştır.⁵²⁷ Bunun ardından ABD Başkanı Trump sosyal medya platformu Twitter üzerinden Türkiye'ye bundan böyle çelik ve alüminyum satışlarında verginin iki katına çıkarıldığını duyurmuştur. Aynı mesajda Trump dikkat çeken bir başka ifade daha kullanmıştır. Daha önce Türkiye ile yaşanan sorunlarda genellikle doğrudan Erdoğan ile görüşerek krizleri aşma eğiliminde olan Trump bu sefer sosyal medya hesabından "*Türkiye ile ilişkilerimiz şu anda iyi değil*" diyerek ilişkilerin geldiği noktayı ifade etmiştir.⁵²⁸

ABD kanadında yönetimin yaptığı açıklamaların yanı sıra Kongre kanadı da bu süreçte boş durmamış, iki ülke arasında yaşanan diğer krizlerin (özellikle S-400 krizi) de etkisiyle bir kısım yaptırım kararları almıştır. Senato'nun Türkiye'ye F-35 Savaş Uçağı satışını bloke eden tasarımı onaylaması, tam da bu süreçte alınmış bir karardır. 19 Haziran

⁵²³ CNN, "Trump presses Turkey's Erdogan to release jailed US pastor", 17.05.2017, <https://edition.cnn.com/2017/05/17/politics/trump-erdogan-white-house-meeting-andrew-brunson/index.html>, (18.04.2022).

⁵²⁴ Bkz. The New York Times, "Mike Pence's Journey: Catholic Democrat to Evangelical Republican", 20.07.2016, <https://www.nytimes.com/2016/07/21/us/politics/mike-pence-religion.html>, (18.04.2022).

⁵²⁵ Twitter, 20.07.2018, <https://twitter.com/VP45/status/1022498496484499456>, (18.04.2022).

⁵²⁶ Küresel Magnitsky Yasası'nın detayları için bkz. Sözcü, "Magnitsky yasası nedir? ABD yaptırımları sonrası gündem Magnitsky yasası...", 02.08.2018, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/magnitsky-yasasi-nedir-abd-yaptirimlari-sonrasi-gundem-magnitsky-yasasi-2553971/>, (18.04.2022).

⁵²⁷ DW, "ABD'den Soylu ve Gül'e yaptırım kararı", 01.08.2018, <https://www.dw.com/tr/abdden-soylu-ve-g%C3%BCle-yapt%C4%B1r%C4%B1m-karar%C4%B1/a-44918679>, (18.04.2022).

⁵²⁸ BBC, "ABD'den Türkiye'ye yeni yaptırımlar: Çelikte gümrük vergisi artışı 13 Ağustos'ta yürürlüğe giriyor", 11.08.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45154717>, (18.04.2022).

2018 tarihinde Senato, içerisinde Türkiye'ye F-35 Savaş Uçağı satışı bloke eden maddelerin de bulunduğu Savunma Bakanlığı bütçe yasa tasarısını kabul etmiştir.⁵²⁹

ABD tarafının yukarıda kısaca aktarılan yaklaşımına karşılık Türkiye tarafı da krizi derinleştirecek açıklamalarda bulunmaktan geri durmamıştır. ABD'deki çok seslilikten farklı olarak Türkiye tarafında genellikle konu ile ilgili konuşan kişi genellikle Erdoğan olmuştur. Brunson krizinin başlarında Erdoğan'ın sarfettiği “*Diyorlar ki, papazı bize verin. Bir papaz da sizde var. Siz onu bize verin biz de onu yapalım yargıda gereğini size verelim*” ifadeleri ABD kamuoyunda konunun bağımsız yargıya müdahale edilerek bir pazarlık konusu haline getirildiği şeklinde eleştirilere neden olmuştur.⁵³⁰

Temmuz 2018'de ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırım kararları alması karşısında Erdoğan “*Yaptırımlarla Türkiye'ye geri adım attıramazsınız*” demiştir. Konuşmasının devamında “*Biz göbeğimizden ABD'ye bağlı değiliz. ABD bu tavrı değiştirmese, Türkiye gibi güçlü ve samimi bir ortağı kaybedeceğini de unutmamalı*” diyerek Türkiye ile ABD'nin arasında Obama ve Trump Dönemleri'nde yaşanan krizlerin ittifakı getirdiği noktayı gözler önüne sermiştir.⁵³¹

Brunson olayının, Türkiye ile ABD arasında iç politika noktasında da kullanılan bir olay olduğu görülmüştür. Zira sağ eğilimli muhafazakar tabana hitap eden Trump ve Erdoğan'ın, konuyu kendi tabanlarını konsolide etme amacıyla da kullandıkları görülmüştür. Özellikle Trump açısından Cumhuriyetçilerin 2018 yılı Kasım ayında yapılacak olan Kongre ara seçimleri öncesinde ülkedeki Muhafazakar Evanjelik Hristiyan kesimin desteğini alabilmesi açısından Brunson'un serbest bırakılması büyük bir önem taşımıştır.⁵³² ABD'deki ara seçimlerden yaklaşık bir ay önce Brunson'un serbest bırakılması ve ABD'ye dönmesi Trump için ara seçimlerde önemli bir koz olmuşsa da

⁵²⁹ DW, “ABD'den Türkiye'ye F-35 satışı bloke eden tasarıya onay”, 19.06.2018, <https://www.dw.com/tr/abd-senatosundan-t%C3%BCrkiye-f-35-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-bloke-eden-tasar%C4%B1ya-onay/a-44285456>, (18.04.2022).

⁵³⁰ VOA, “Turkey Says Would Release US Pastor in Exchange for Gulen”, 28.09.2017, <https://www.voanews.com/a/turkey-erdogan-gulen-brunson/4048217.html>, (21.04.2022).

⁵³¹ VOA, “Erdoğan: ‘Yaptırımlarla Geri Adım Attıramazsınız’”, 29.07.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-yapt%C4%B1r%C4%B1mlarla-ger%C4%B1-ad%C4%B1m-att%C4%B1ramaz%C4%B1n%C4%B1z/4504661.html>, (21.04.2022).

⁵³² VOA, “Brunson'ın Ara Seçim Öncesi Serbest Kalması Trump İçin Önemli”, 11.10.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/brunson-t%C3%BCrkiye-ili%C5%9Fkiler-gerilim-suudi-yapt%C4%B1r%C4%B1m/4609813.html>, (21.04.2022).

seçimlerde Demokratlar Temsilciler Meclisinde çoğunluğu ele geçirmiş ve Trump'ın Kongre'deki Cumhuriyetçi ounluk desteği sona ermiştir.⁵³³

Brunson olayı sırasında ABD tarafı sağ duyulu ve diplomasiyi önceleyen bir yaklaşım sergilemek yerine tehdit dilini kullanmayı tercih etmesi, Türk kamuoyu üzerinde son derece olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu süreçte Trump başta olmak üzere ABD'li birçok yetkilinin Türkiye'yi açıktan tehdit eden açıklamaları ve Türkiye'ye karşı uygulanan yaptırımlar Türkiye nezdinde ABD'nin imajının büyük bir darbe almasına neden olmuştur. Bu durum, bu tarihlerde yapılan kamuoyu ataştırmalarına doğrudan yansımıştır. Mesela Kadir Has niversitesi tarafından yaptırılan Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması (TSSEA) 2018'e göre 2018 yılında Türkiye için en çok tehdit oluşturan ülkeler sıralamasında ABD % 81,9'luk bir oranda ilk sırada yer almıştır. 2017 yılında % 64,3 ile birinci sıradaki İsrail'in ardından ikinci büyük tehdit kaynağı olarak görülen ABD, 2018'de yaşanan Brunson olayı gibi krizler neticesinde ilk sıraya yükselmiştir.⁵³⁴ Yine aynı dönemde GALLUP'un yapmış olduğu 2018 Küresel Liderler başlıklı kamuoyu araştırmasında Trump'ın liderliği konusunda en düşük desteğin Türkiye'de olduğu görülmüştür. Aynı ankette Trump'ın liderliği konusunda ancak % 5'lik bir destek söz konusuyken Trump'ın liderliğini olumsuz değerlendirenlerin oranı % 75 olmuştur.⁵³⁵ GALLUP'un aynı dönemde yapmış olduğu bir başka kamuoyu araştırmasında ise ABD'nin uluslararası politikalarına Türk halkının bakışı ankete katılan tüm ülkeler arasındaki en düşük oran olan % 4 seviyesinde olumlu ve % 75 oranında olumsuz şeklinde olmuştur.⁵³⁶

1.5. Mektup Krizi

Diplomasi tarihinde devlet liderlerinin birbirlerine duygu ve düşüncelerini, karşılıklı beklentilerini, karşı taraftan taleplerini ve kazandıkları bazı deneyimlerini birbirlerine aktarma yollarından bir tanesi mektuplaşmadır. Tarih boyunca devletlerin

⁵³³ BBC, "ABD seçimleri: Sonuçlar Trump için ne anlama geliyor?", 08.11.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46111281>, (21.04.2022).

⁵³⁴ CTRS – Center for Turkish Studies, "Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması - 2018", s. 53, <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TSSEA-2018-TR.pdf>, (21.04.2022).

⁵³⁵ GALLUP, "Global Leaders 2018", https://www.gallup-international.com/fileadmin/user_upload/surveys/2018/2018_End-of-Year_Global-Leaders.pdf, (21.04.2022).

⁵³⁶ GALLUP, "Global Superpowers International Policies 2018", https://www.gallup-international.com/fileadmin/user_upload/surveys/2018/2018_End-of-Year_Superpowers-Policies.pdf, (21.04.2022).

yetkili kişileri arasında diplomatik bir dil ve üslup çerçevesinde yapılan yazışmalar doğrudan iletişim kurma araçlarından bir tanesi olmuştur.⁵³⁷ Diplomasinin vazgeçilmez araçlarından bir tanesi olan mektuplar her ne kadar dil ve üslup açısından belli bir resmiyet ve diplomatik dil gerektirse de bazen bu ilkeye riayet edilmediği de olmaktadır. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere bakıldığında bu konuda ilk akla gelen örnek ABD Başkanı Lyndon Johnson'ın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'e yazmış olduğu mektuptur. Diplomatik bir dilden uzak ve tehdit içeren bu mektup iki ülke arasında büyük bir krize neden olmuştur.

Türkiye ile ABD arasında benzer bir mektup krizi de Başkan Trump Dönemi'nde yaşanmıştır. Bu defa diplomatik dilden uzak ve tehdit içeren mektup Başkan Trump tarafından Cumhurbaşkanı Erdoğan'a gönderilmiştir. Trump'ın kaleme almış olduğu mektup, 9 Ekim 2019 tarihinde Türkiye'nin Suriye'de hayata geçirdiği Barış Pınarı Harekatı'nın başladığı gün gönderilmiş ve aynı gün ABD basınına sızdırılarak kamuoyu ile paylaşılmıştır.⁵³⁸

Trump yönetiminin bu dönemde Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde planladığı harekate karşı tavrı son derece olumsuzdur. Ayrıca Trump'ın Erdoğan'a gönderdiği mektuptan önce sosyal medya platformu Twitter üzerinden Türkiye'yi tehdit etme nedeninin de yapılması planlanan bu hareket olduğu düşünülmektedir. 9 Ekim tarihli mektuptan iki gün önce Trump Twitter üzerinden Suriye'nin kuzeyinde TSK'nın planladığı hareket ile ilgili "*Çizilen çerçeveyi aştığını düşünürsem, Türkiye'nin ekonomisini yerle bir ederim. Daha önce bunu yaptım!*" şeklinde bir paylaşım yapmış ve Türkiye'yi açıkça tehdit etmiştir.⁵³⁹ Aynı gün ABD Savunma Bakanlığı tarafından ABD'nin, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde planlamış olduğu operasyonu onaylamadığı ve ABD ordusunun da bunu desteklemediği şeklinde bir açıklama yapılmıştır.⁵⁴⁰ Bu

⁵³⁷ Eray Uzunoğlu, "Diplomatik Mektup (Diplomatic Letter)", *Diplomasi Kavramları Sözlüğü*, ed. Mehmet Güneş, SDE Yayınları, E-Kitap, 2021, [https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/08%20eyl%C3%BCl%20kitap_low-compressed%20\(1\).pdf](https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/08%20eyl%C3%BCl%20kitap_low-compressed%20(1).pdf), (26.04.2022), s. 52.

⁵³⁸ BBC Türkçe, "Trump'tan Erdoğan'a mektup: Aptallık etme, gel anlaşalım, seni sonra arayacağım", 17.11.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50077573>, (26.04.2022).

⁵³⁹ BBC Türkçe, "ABD Başkanı Donald Trump'ın Türkiye ekonomisi ile ilgili tweetinin ardından Dolar/TL 5,80'in üzerine çıktı", 07.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-49923548>, (26.04.2022).

⁵⁴⁰ Euronews, "Trump: Türkiye belirlediğim sınırların dışına çıkarsa ekonomisini mahvederim", 07.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/07/trump-turkiye-suriye-de-cizmeyi-asarsa-ekonomisini-mahvederim-suriye-operasyon>, (26.04.2022).

açıklamaların yanı sıra ilerleyen günlerde Trump yönetimi tarafından bir Başkanlık kararnamesi yayınlanmış ve Suriye'nin kuzeydoğusunda istikrarsızlaştırıcı eylemlere katkı sağladıkları gerekçesiyle Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ve Enerji Bakanı Fatih Dönmez'e karşı yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir. Aynı kararname ile demir ve çelik gümrük vergilerinde de artış yapılmasına karar verilmiştir.⁵⁴¹

Trump yönetiminin attığı bu adımların ardından 16 Ekim tarihinde de Trump'ın Erdoğan'a 9 Ekim tarihinde yazmış olduğu mektup gündeme gelmiştir. 9 Ekim tarihli bu mektup, 16 Ekim tarihinde bir gazetecinin Twitter hesabında paylaşmasıyla birlikte duyulmuştur. ABD basınında geniş yankı bulan⁵⁴² bu mektup, Türk basınında genel olarak Türkiye'de yayın yapan dış basın⁵⁴³ ve muhalif kesimler tarafından dile getirilmiş⁵⁴⁴, bunun dışında genel olarak basında bu mektuba çok fazla yer verilmemiştir.

Mektupta Trump Erdoğan'a YPG ile iyi bir anlaşma yapmaması durumunda Erdoğan'ın binlerce kişinin katili olacağını, böylesi bir durumda Türk ekonomisini - kendisi bunu istemese bile- yerle bir edeceğini ifade ettikten sonra "*Bunu doğru ve insancıl bir şekilde yaparsan tarih sana olumlu bakacaktır. İyi şeyler olmazsa seni sonsuza kadar şeytan olarak görecektir. Sert olma! Aptal olma!*" diyerek Erdoğan'ı çok kaba bir üslup ile uyarmıştır.⁵⁴⁵

⁵⁴¹ BBC Türkçe, "ABD'den Türkiye'ye yaptırım: Trump üç bakan ve ticareti kapsayan yaptırımlar açıkladı", 15.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50050013>, (26.04.2022).

⁵⁴² Bkz. NBC News, "Trump's extraordinary letter to Turkey's Erdogan: 'Don't be a tough guy'", 17.10.2019, <https://www.nbcnews.com/politics/donald-trump/don-t-be-tough-guy-trump-s-extraordinary-letter-erdogan-n1067746>, (26.04.2022); CNN, "Trump wrote letter to Erdogan telling him 'don't be a fool'", 17.10.2019, <https://edition.cnn.com/2019/10/16/politics/trump-recep-tayyip-erdogan-turkey-letter/index.html>, (26.04.2022); ABC News, "Don't be a tough guy: President Trump sent threatening letter to Turkish President Erdogan on day of invasion", 17.10.2019, <https://abcnews.go.com/International/dont-tough-guy-president-trump-threatening-letter-turkish/story?id=66333927>, (26.04.2022).

⁵⁴³ Bkz. Euronews, "Trump'ın Erdoğan mektubu: Trump ne dedi? Türkiye'yi ne ile tehdit etti?", 17.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/17/trump-tan-erdogan-a-mektup-aptal-k-etme-dunay-hayal-k-r-kl-g-na-ugratma>, (26.04.2022); BBC Türkçe, "Trump'tan Erdoğan'a mektup: Aptallık etme, gel anlaşalım, seni sonra arayacağım", 17.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50077573>, (26.04.2022).

⁵⁴⁴ Bkz. T24, "Trump'ın mektubu: 'Her iki ülkenin de utanması gereken bir dönemi temsil ediyor'", 17.10.2019, <https://t24.com.tr/haber/trump-in-mektubu-her-iki-ulkenin-de-utanmasi-gereken-bir-donemi-temsil-ediyor,844103>, (26.04.2022); Sol Haber, "Trump'tan Erdoğan'a mektup: Sert adam olma, aptal olma!", <https://haber.sol.org.tr/dunya/trumpan-erdogana-mektup-sert-adam-olma-aptal-olma-272539>, (26.04.2022); Gazete Duvar, "Trump'ın hareket öncesi Erdoğan'a yazdığı mektup sızdırıldı", 17.10.2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2019/10/17/trumpin-erdogana-harekat-oncesi-yazdigi-mektup-sizdirildi>, (26.04.2022).

⁵⁴⁵ Trump'ın mektubunun orijinali için bkz. https://twitter.com/trish_regan/status/1184559361638748161?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etw

Trump'ın Erdoğan'a yönelik yazmış olduğu mektup konusunda Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu “*ABD'nin mektubuna veya söylemine yanıtımızı verdik. Cumhurbaşkanı Erdoğan teröristlerle müzakere edilemeyeceğini söyledi.*” şeklinde bir beyanet vermiş ve mektubun varlığını resmi olarak kabul etmiştir.⁵⁴⁶ Trump'ın, diplomatik teamüllere aykırı bu tehdit mektubuna rağmen TSK Suriye'nin kuzeyinde, daha önce tek taraflı özerklik ilan ettiğini duyuran YPG'ye yönelik olarak Barış Pınarı Harekatı'nı başlatmıştır.

Barış Pınarı Harekatı (BPH) devam ederken, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi adına Başkan Yardımcısı Mike Pence, Dışişleri Bakanı Mike Pompeo ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Robert O'brien'den oluşan bir heyet Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüşmek üzere 17 Ekim tarihinde Ankara'ya gelmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Suriye'nin kuzeyindeki harekatta 120 saatlik bir ateşkes yapılması ve bölgede güvenli bölge oluşturulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmanın uygulanmaya başlaması sonrasında ise Trump yönetimi tarafından daha önce duyurulan yaptırımlar kaldırılmıştır.⁵⁴⁷

Trump'ın, BPH çerçevesinde atmış olduğu adımlar ve Türkiye tarafından terörist olarak kabul edile bir örgüt olan YPG ve bu örgütün liderine yönelik övgü dolu ifadeler kullanması, Türkiye – ABD ilişkilerindeki mevcut gerginliği daha da derinleştirmiştir. Türkiye'nin bu mektuba dolaylı bir yanıtı bu süreçte RF ile yakınlaşma şeklinde ortaya çıkmıştır. Nitekim BPH'nın başlamasından yaklaşık birkaç gün sonra 22 Ekim tarihinde RF ile Soçi Mutabakatı imzalanmıştır. Bu mutabakat ile iki ülke terörün her türlü şekliyle mücadele etme konusunda kararlılıklarını vurgulamıştır.⁵⁴⁸

Trump'ın Erdoğan'a 9 Ekim'de yazmış olduğu mektuptan sonra bir mektup daha yazdığına dair basında haberler çıkmıştır. Ancak bu mektubun diplomatik bir dille

etembed%7Ctwterm%5E1184559361638748161%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.bbc.com%2Fturkce%2Fhaberler-dunya-50077573, (26.04.2022).

⁵⁴⁶ VOA, “‘Rusya YPG ya da PKK'nın Sınırdan Olmayacağı Sözü Verdi’”, 17.10.2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/rusya-ypg-ya-da-pkk-n%C4%B1n-s%C4%B1n%C4%B1rda-olmayaca%C4%9F%C4%B1-s%C3%B6z%C3%BCn%C3%BC-verdi-/5127630.html>, (26.04.2022).

⁵⁴⁷ Euronews, “ABD ile Türkiye arasında anlaşma: Barış Pınarı'na 120 saat ara; YPG bölgeden çekilecek”, 18.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/17/abd-ile-turkiye-arasinda-suriye-konusunda-anlasma-trump-tan-tesekkur-geldi-sdg-ypg>, (26.04.2022).

⁵⁴⁸ Ali Burak Darıcılı, “Türk Dış Politikası ve ABD İlişkileri”, *Türk Dış Politikası*, ed. Hasan Acar, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, s. 300.

yazıldığı ve mektupta S-400 Füze Savunma Sistemi konusunda ABD'nin Türkiye'ye bir kısım yaptırımlar uygulayabileceği ifade edilmiştir.⁵⁴⁹

Mektup krizinin yaşandığı tarihten yaklaşık bir ay sonra Erdoğan ile Trump Beyaz Saray'da bir araya gelmişlerdir. Bu görüşmeden sonra Erdoğan Trump'ın göndermiş olduğu mektupları kendisine iade ettiğini açıklamıştır. Sonuç olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin birçok konuda gerildiği bir dönemde yaşanan mektup krizi konunun Türkiye tarafından çok fazla gündemde tutulmaması ve iki liderin kurduğu samimi ilişkiler sayesinde aşılmıştır. Ancak bu kriz iki devlet arasındaki ittifakın ne denli yıprandığını ve çıkarlar ters düştüğünde atılan yanlış adımların ilişkileri çıkmaza sokabildiğini göstermiştir.

2. DÖNEM İÇİNDE TÜRKİYE – ABD İTTİFAKI'NIN ANALİZİ

2017 yılında Başkanlık koltuğuna oturan Donald J. Trump, yalnızca bir dönem görev yapmıştır. Kendisinden önceki başkanların birçoğundan farklı olarak siyasi bir kariyer yapmadan Başkanlık koltuğuna oturan Trump, bu durumun da etkisiyle diğer başkanlardan oldukça farklı bir portre çizmiştir. Kendisi gibi siyasi bir kariyer sahibi olmadan Başkan seçilen Ronald Reagan'ın seçim kampanyasında kullandığı “*Make Amarica great again!*”⁵⁵⁰ sloganıyla seçim yarışını kazanan Trump, tek dönem koltukta oturmasına rağmen adından sıkça söz ettiren sıra dışı bir Başkan olmuştur. Sosyal medyayı aktif kullanması, ABD'deki ana akım medyaya savaş açması, kabinesindeki isimlerle yaşadığı çelişkiler ve çekişmeler, diplomatik dil ve üsluptan oldukça uzak bir dil kullanması, başkanlığı döneminde ÇHC ile başlattığı ticaret savaşları ve 2019'dan itibaren tüm dünyayı kasıp kavuran Covid – 19 pandemisi Trump'ın başkanlık yaptığı kısa dönem ile ilgili akıllarda kalan önemli noktalarıdır.

Selefi Obama'ya çok sert eleştiriler getiren ve seçim kampanyası boyunca kendisinin çok farklı bir yol izleyeceğini ifade eden Trump, tersine özellikle Türkiye'yi

⁵⁴⁹ Sözcü, “Trump'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yazdığı ikinci mektup ortaya çıktı”, 11.11.2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/son-dakika-trumpin-cumhurbaskani-erdogana-yazdigi-ikinci-mektup-ortaya-cikti-5443940/>, (26.04.2022).

⁵⁵⁰ Ronald Reagan 1980 yılındaki seçim yarışında “Let's make Amarica great again” sloganını kullanmıştır. Birçoklarına göre Trump bu sloganı seçerek Reagan dönemine bir atıf yapmak istemiştir. Bkz. NBC News, “‘Make America Great Again!—Who Said It First?’”, 09.09.2016, <https://www.nbcnews.com/politics/2016-election/make-america-great-again-who-said-it-first-n645716>, (29.04.2022).

ilgilendiren birçok konuda Obama'nın politikalarını neredeyse aynen devam ettirmiştir. Obama Dönemi'nde Türkiye – ABD ilişkilerinde gerilim ve kriz yaratan hususlarda Trump'ın politikaları Obama'nın bir devamı niteliğinde olmuştur. Obama dönemindeki ABD'nin Suriye konusundaki yaklaşımı ve YPG'ye olan desteği, S-400 hava savunma sistemi konusundaki yaklaşım, FETÖ konusundaki vurdumduymaz yaklaşım Trump Dönemi'nde aynen devam ettirilmiş hatta Rahip Brunson krizi, vize krizi, Türkiye'nin F-35 Savaş Uçağı Projesinden çıkarılması ve mektup krizi gibi yeni krizler ortaya çıkmıştır.

Trump Dönemi'nde Türkiye – ABD ittifak ilişkisini analiz edebilmek için öncelikle Neoklasik Realist teorinin genel yaklaşımı ile bu dönemde uluslararası sistemin genel yapısı iyi bilinmelidir. Uluslararası sistemin yanı sıra Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de devletler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için Neoklasik Realizm'in ortaya koyduğu ara değişkenler olan liderler, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkisi ve bürokrasinin etkileri de ayrıca ele alınmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde Trump'ın Başkanlık yaptığı dönemde Türkiye – ABD ittifakına uluslararası sistemin, her iki ülkedeki liderlerin, stratejik kültürün, devlet – toplum ilişkilerinin ve bürokrasinin bu ittifakın işleyişine olan etkileri ele alınacak ve ittifak ilişkileri analiz edilecektir.

2.1. Neoklasik Realizmde Uluslararası Sistemin Etkisi

Neoklasik Realist yaklaşım Neo Realizmde olduğu gibi devletlerin dış politikalarını öncelikle uluslararası sistemde ortaya çıkan ve her bir devletin politika seçeneklerini şekillendiren tehditleri ve fırsatları göz önünde bulundurarak inşa ettikleri varsayımından hareket etmektedir.⁵⁵¹ Uluslararası sistem, Soğuk Savaş Dönemi'nde olduğu gibi güvenlik endişelerinin yoğun olduğu bazı dönemlerde devletlerin dış politikada daha özgür hareket etmesine engel olabilmekte ve onların dış politikalarını sınırlandırarak belli sınırlar içerisinde hareket etmelerine neden olabilmektedir.

Güvenlik endişelerinin azaldığı dönemlerde ise uluslararası sistemde devletlerin izledikleri dış politikalara etkisi azalmakta ve devreye bazı içsel faktörler girmektedir. Trump'ın Başkanlık yaptığı dönem olan 2017 – 2021 arası yıllar, ABD ve dünya

⁵⁵¹ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 19; Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, ss. 146-147.

açısından önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş Sonrası Dönem içerisinde bu dönem ele alındığında uluslararası sistemde de önemli dönüşümlerin yaşanmaya başladığı görülecektir. Bu dönemde geçerli uluslararası sistemi nitelendirebilmek için sistem içerisinde etkili olan devletler ve bunların aralarındaki güç dağılımının incelenmesi gerekir.⁵⁵² Bu yüzden Trump'ın Başkanlık yaptığı dönem itibariyle uluslararası sistem içerisindeki etkili devletlerin durumları kısaca ele alınacak ve sistemin genel görünümü açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Uluslararası Sistemin Genel Görünümü (2017-2021)

Soğuk Savaş Dönemi devam ederken, uluslararası sistemde devletler sistemin koşulları gereği devletler dış politikalarını belli kalıplar çerçevesinde belirlemek zorunda kalmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemin koşulları değişmeye başlamıştır. Daha önce Doğu ve Batı Bloku olarak iki bloktan oluşan uluslararası sistem içerisinde devletler de dış politikalarını ana hatlarıyla bu sistemin koşullarına göre oluşturmak zorunda kalmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber bu bloklu yapı sona ermiş artık koşullar çok daha farklı cereyan etmeye başlamıştır. Bu yeni dönemde ABD'nin küresel hegemon konumu devam etmekle beraber yeni yeni güç merkezleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

ABD 11 Eylül 2001'den sonra teröre karşı küresel bir savaş ilan eden ve bu savaş sırasında uluslararası toplumu yok sayarak hareket eden Bush'un⁵⁵³ ikinci Başkanlık döneminden itibaren ABD'nin uluslararası konumu sorgulanmaya başlanmış ve bu dönemde ABD'nin karşısına Çin, AB ve RF gibi güçler çıkmaya başlamıştır.⁵⁵⁴ Bush'tan sonra göreve gelen Obama Dönemi'nde ise ABD'nin karşısında küresel ve bölgesel diğer güçler ortaya çıkmaya başlamıştır. 2005'ten sonra Zakaria'nın "*diğerlerinin yükselişi*" (rise of the rest)⁵⁵⁵ olarak tanımladığı yeni bir uluslararası sistem oluşmaya başlamış ve ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel alanda lider ülke konumunu hala sürdüren ABD'nin

⁵⁵² Ertan Efeğil ve Neziha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s. 4.

⁵⁵³ Hook ve Spanier, a.g.e., ss. 268-269.

⁵⁵⁴ Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 94

⁵⁵⁵ Zakaria, *The Post American World*, s. 2.

karşısında ÇHC, RF, Hindistan ve AB gibi güçler sistem içerisinde söz sahibi konuma gelmeye başlamışlardır.⁵⁵⁶

Obama Dönemi'nde (2009-2017) ABD'nin uluslararası sistemde tek taraflı politikalar izlemeyi bırakıp sistem içindeki diğer güçlerin de varlığını dikkate alarak hareket etmeye başlaması, uluslararası sistem içerisinde bu güçlerin de etkili olmaya başlamalarını sağlayan bir geçiş dönemi olmuştur. Obama'nın diplomasi ve yumuşak güç unsurlarını kullanmak suretiyle uluslararası toplumun onayını ve desteğini alarak hareket etmeye çalışmasının aksine Trump yönetime geçtiği andan itibaren tek taraflı, diplomasiden uzak, uluslararası toplumu hiçe sayan bir yaklaşım sergilemiştir.

Trump, ABD'nin küresel güç konumunu sürdürmesinde etkili olan ve selefi Obama ile birlikte ABD'nin yeniden dikkate alarak önem vermeye başladığı BM ve NATO gibi uluslararası örgütlerin ABD üzerinde bir yük olduğunu ileri sürmüş ve bu yükün bu örgütlere üye diğer devletlere de bölüştürülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁷ Bu bakış açısı, ABD'nin 2017 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde de görülmektedir. Belgede ABD'nin, müttefik ülkelerin ortak tehdit kaynaklarına yönelik adil bir sorumluluk paylaşımı içerisinde olmaları beklentisi içerisinde olduğu açıkça ifade edilmiştir.⁵⁵⁸

2017 yılında katıldığı ilk NATO toplantısında üye ülkelerin daha önce 2014 yılında alınan bir kararla milli gelirlerinin en az % 2'si kadar ödeme yapmaları gerektiğini ancak ABD dahil yalnızca 5 üyenin bu oranı tutturduğunu belirten Trump bu kararın uygulanmaması durumunda ABD'nin birlikten çıkacağına dair bir uyarıda bulunmuş ve bu sürecin devamında üye ülkeler bu taahhüdü birkaç yıl içinde gerçekleştirmişlerdir.⁵⁵⁹ Trump'ın NATO üyesi ülke liderlerini bu şekilde tehdit etmesi, başta Fransa ve Almanya

⁵⁵⁶ Zakaria, a.g.e., s. 232.

⁵⁵⁷ BBC Türkçe, "Trump BM bürokrasisinden şikayet etti", 18.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41311946>, (03.05.2022); BBC Türkçe, "Trump: NATO üyeleri savunma harcamalarını iki katına çıkarmalı", 11.07.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44789806>, (03.05.2022).

⁵⁵⁸ NSS - National Security Strategy of the United States of America, 2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (03.05.2022), s. 48.

⁵⁵⁹ Sputnik Türkiye, "Trump: Müttefikleri NATO'dan çıkmakla tehdit ettim, parayı aldım", 11.07.2020, <https://tr.sputniknews.com/20200711/trump-muttefikleri-para-versinler-diye-natodan-cikmakla-tehdit-ettim-istedigimi-aldim-1042437704.html>, (03.05.2022).

olmak üzere bu ülkeleri oldukça rahatsız etmiştir. Trump dönemindeki bu yaklaşım, Bush döneminde izlenen tek yanlı ve uluslararası toplumu hiçe sayan yaklaşımın yeniden geri geldiği düşüncesini doğurmuş ve Obama Dönemi'nde müttefik ülkelerle tesis edilmeye çalışılan bağların tekrar zayıflamasını ve NATO gibi uluslararası örgütlerin sorgulanmasını netice vermiştir. Nitekim Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron bu durumu “*Şu anda yaşanan NATO'nun beyin ölümüdür*” diyerek ifade etmiştir.⁵⁶⁰

2005 yılında temeli atılan ve 2009'da Obama'nın Başkan olmasından sonra gündemine alarak üzerinde ısrarla durduğu bir ticaret anlaşması olan Trans Pasifik Ortaklık (TPP – Trans Pacific Partnership) 2016'da Obama'nın görev süresi dolmadan hemen önce imzalanmış bir ortaklıktır. Buna göre dünya ekonomisinin yaklaşık % 40'ına oluşturan ABD, Kanada, Meksika, Şili, Peru, Japonya, Avustralya, Malezya, Yeni Zelanda, Singapur, Vietnam ve Brunei arasında serbest ticaret bölgesi oluşturulacak ve bölgede giderek büyüyen ÇHC ekonomisine karşı ortak bir önlem oluşturulacaktı.⁵⁶¹ Obama'nın imzasından sonra Kongre tarafından onaylanmamış olan bu anlaşma Obama ve anlaşmayı destekleyenlere göre tarifelerin düşmesi ve Pazar erişiminin artması ile birlikte fiyatların düşmesi ve yeni yeni iş alanlarının yaratılmasını sağlayacak, ABD'nin ihracat miktarı ve ABD'li girişimcilerin sınır ötesi yatırımları artacak ve böylelikle Amerikan ekonomisi büyüyecekti. Ancak Trump'a ve anlaşmaya karşı çıkanlara göre ise anlaşma ile birlikte ABD'de imalat düşecek, ücretler azalacak ve eşitsizlik artacaktı.⁵⁶² Anlaşmaya bir iş insanı gözüyle de bakan Trump, göreve geldiği ilk hafta ABD'nin anlaşmadan çekilmesini onaylayan bir kararname imzalamış ve böylece ABD TPP'den çekilmiştir.⁵⁶³

“*America first*” (Önce Amerika) sloganıyla hareket eden Trump, Başkanlık koltuğuna oturduktan sonra ülke ekonomisini izole ederek yabancılara ve dış ticarete kapalı bir politik ekonomi izlemeye başlamıştır. Böylelikle hem Amerikan ekonomisini

⁵⁶⁰ BBC Türkçe, “Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron: NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti”, 08.11.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>, (03.05.2019).

⁵⁶¹ TPP hakkında daha detaylı bilgi için bkz. The White House, “The Trans-Pacific Partnership: What You Need to Know about President Obama's Trade Agreement”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/economy/trade>, (04.05.2022).

⁵⁶² Selahattin Armağan Vurdu, Dünya, “Trans-Pasifik'te ekonomi-politik dalgalar”, 27.09.2021, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/trans-pasifikte-ekonomi-politik-dalgalar/634842>, (04.05.2022).

⁵⁶³ DW, “Trump Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan çekildi”, 23.01.2017, <https://www.dw.com/tr/trump-trans-pasifik-ortaklik-ortaklik-b1-c4-9f-c4-b1-indan-c3-a7ekildi/a-37245658>, (04.05.2022).

canlandırma hem de ekonomik yönden tedirgin ABD'li seçmenlerin çıkarlarını korumayı amaçlamıştır. Trump'ın bu süreçte ÇHC ile başlattığı ticaret savaşları da bu politikaların bir yansıması olmuştur. ABD'nin, kendi ülkesinde yapılan üretimi koruma amacıyla yabancı ülkelere ithal ettiği ürünlere bir kısım sınırlamalar ve ek vergiler eklemesi şeklinde gelişen ticaret savaşları, ilk olarak Trump'ın 1 Mart 2018'de ABD'nin çelik ithalatında % 25, alüminyum ithalatında ise % 10'luk bir gümrük vergisi uygulanmaya başlanacağını duyurmasıyla resmen başlamıştır. Atılan bu adımla birlikte Trump'ın amacı ÇHC ile ABD arasında ABD aleyhine olan ticaret açığını sona erdirmektir.

2017 – 2021 tarihleri arasında ABD'nin yanı sıra uluslararası sistemde etkili olan bir diğer önemli güç ÇHC'dir. Obama Dönemi'nde “*Asya pivot*” stratejisi çerçevesinde ABD tarafından askeri, ekonomik ve diplomatik bir ablukaya alınmaya başlanan ÇHC⁵⁶⁴, Trump'ın göreve gelmesiyle birlikte doğrudan bir ticaret savaşı ile karşı karşıya kalmıştır. Tablo 12 ve Tablo 13'te görüldüğü gibi ABD'nin ÇHC ile ticaretinde her yıl giderek büyüyen bir dış ticaret açığı bulunmaktadır.

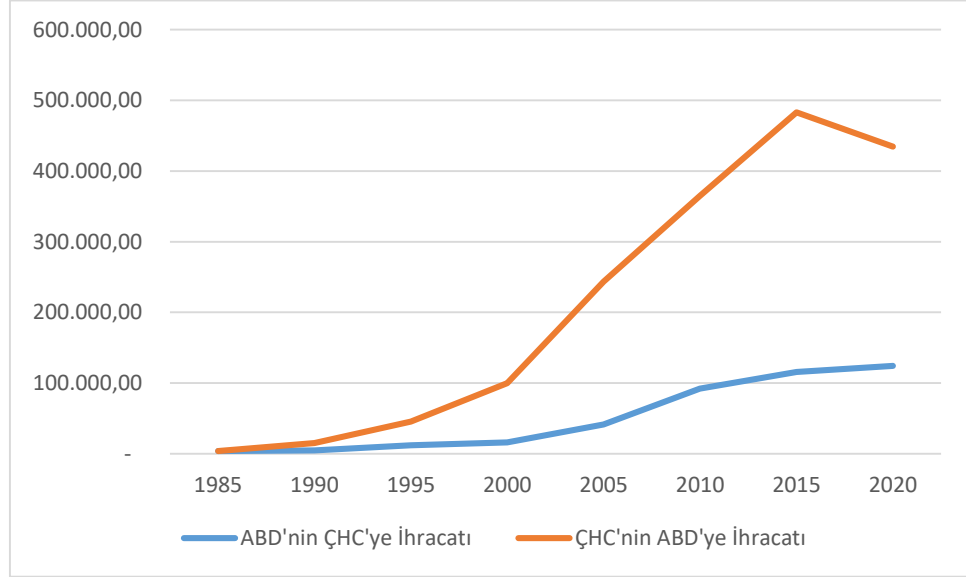
Tablo 12. ABD – ÇHC Ticareti Genel Görünümü (1985-2020, Milyar Dolar)

	ABD'nin ÇHC'ye İhracatı	ÇHC'nin ABD'ye İhracatı	Dış Ticaret Açığı
1985	3.855,70	3.861,70	- 6,00
1990	4.806,40	15.237,40	- 10.431,00
1995	11.753,70	45.543,20	- 33.789,50
2000	16.185,20	100.018,20	- 83.833,00
2005	41.192,00	243.470,10	- 202.278,10
2010	91.911,10	364.952,60	- 273.041,50
2015	115.873,40	483.201,70	- 367.328,30
2020	124.485,40	434.749,00	- 310.263,60

⁵⁶⁴ Sami Yıldırım, “Trump İktidarı, Kuşak-Yol Projesi ve ŞİÖ Genişlemesi Sonrası Asya-Pasifik'te Değişen Güvenlik İklimi”, *Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedel*, ed. Tolga Sakman, Ayşenur Yılmaz ve Ufuk Çiçek, İstanbul: TASAM Yayınları, s. 212.

Kaynak: <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, (09.05.2022).

Tablo 13. ABD – ÇHC Ticareti Genel Görünümü (1985-2020)

Kaynak: <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, (09.05.2022).

Tablo 14’te görüldüğü gibi Trump dönemine kadar her yıl artan dış ticaret açığı, Trump Dönemi’nde uygulanan yeni vergi tarifeleri ve Covid – 19 pandemisi nedeniyle dünya genelinde yaşanan durgunluk nedeniyle kısmen azalmıştır.

Tablo 14. Trump’ın Başkanlığında ABD – ÇHC Ticareti Genel Görünümü (2017-2020, Milyar Dolar)

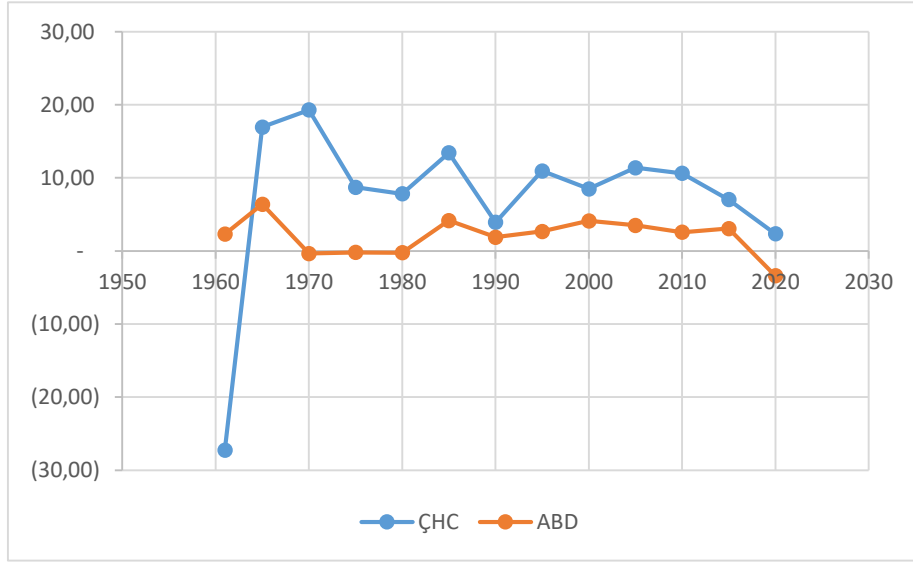
	ABD'nin ÇHC'ye İhracatı	ÇHC'nin ABD'ye İhracatı	Dış Ticaret Açığı
2017	129.997,20	505.165,10	- 375.167,90
2018	120.281,20	538.514,20	- 418.233,00
2019	106.448,40	450.760,40	- 344.312,00
2020	124.485,40	434.749,00	- 310.263,60

Kaynak: <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>, (09.05.2022).

ÇHC, Tablo 15’te görüldüğü gibi 1960’lı yıllardan itibaren her yıl ortalama % 8 civarında bir büyüme trendi yakalamıştır. Bu büyüme trendinin sonucunda ÇHC, Tablo

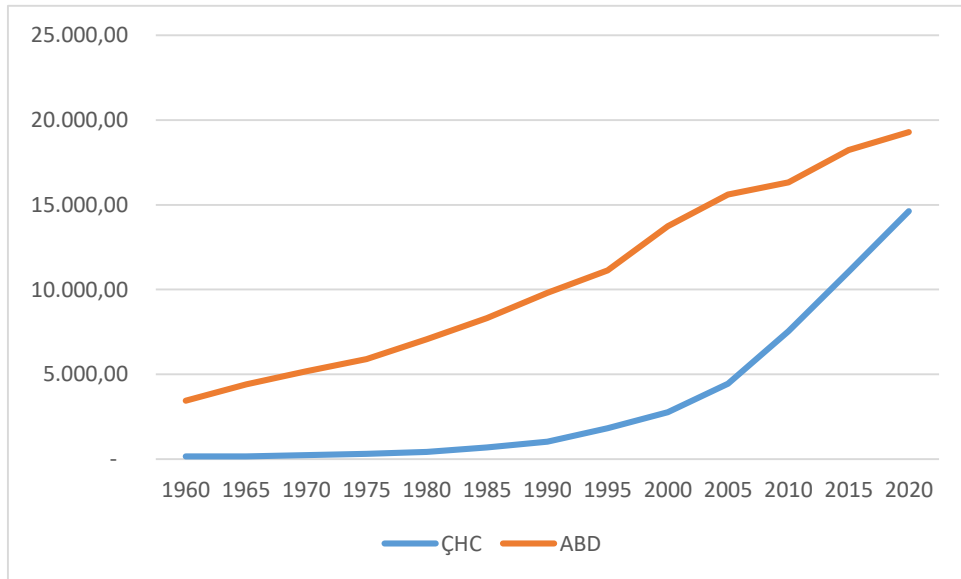
16 ile Tablo 17’de görüldüğü gibi ABD ile olan farkı her yıl biraz daha kapatarak bu trendin devamında yakın bir gelecekte ekonomik olarak ABD’nin önüne geçerek dünyanın en büyük ekonomik gücü haline gelmeye adaydır.

Tablo 15. ABD – ÇHC Büyüme Oranları (1961-2020)

Kaynak:<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2020&locations=CN&start=2000&view=chart>, (09.05.2022).

Tablo 16. ABD – ÇHC Ekonomik Büyüklükleri (1960-2020)

Kaynak:<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2020&locations=CN&start=2000&view=chart>, (09.05.2022).

Tablo 17. ABD – ÇHC Ekonomik Büyüklükleri (1960-2020, Milyar \$)

	ÇHC	ABD
1960	158,90	3.457,18
1965	166,35	4.410,03
1970	232,06	5.183,54
1975	309,13	5.909,66
1980	422,76	7.076,28
1985	701,17	8.324,09
1990	1.027,37	9.804,84
1995	1.831,41	11.128,87
2000	2.770,10	13.738,21
2005	4.442,53	15.602,12
2010	7.554,09	16.320,09
2015	11.061,55	18.238,30
2020	14.631,84	19.294,48

Kaynak:<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?end=2020&locations=CN&start=2000&view=chart>, (09.05.2022).

ÇHC, 1960'lı yıllarda ekonomik olarak dibe vurduktan sonra Deng Xiaoping'in yönetiminde gerçekleştirilen ekonomik reformlar sayesinde hızlı bir büyüme trendine girmiş, özellikle 2000'li yıllarda yıllık ortalama % 10 civarında büyüyerek ABD'den sonra dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmiştir. Ekonomik olarak bu denli hızlı bir büyüme trendi yakalayan ÇHC, aynı dinamizmi dış politika ve güvenlik konularına yansıtılmaktan kaçınmıştır. Ancak 2012'de yönetime gelen Xi Jinping döneminde daha aktif bir çizgi takip etmeye başlayan ÇHC, bu dönemde uluslararası sistemde söz sahibi olmaya başlayan önemli bir güç haline gelmeye başlamıştır.

2013 yılında ÇHC Devlet Başkanı Xi Jinping'in Kazakistan'da yaptığı bir konuşmada ortaya attığı “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” ile aynı yıl Endonezya'da yaptığı bir başka konuşmada dile getirdiği “Deniz İpek Yolu” düşüncesinden ortaya çıkan “Kuşak ve Yol” projesi, Mayıs 2017'ye gelindiğinde hayata geçmeye başlamıştır. Kuşak ve Yol

projesi, yalnızca ekonomik amaçlarla hayata geçirilmiş bir proje olmayıp aynı zamanda kültürel ve dış politik hedefleri de olan bir projedir. Bu proje ile birlikte ÇHC, ekonomik olarak zayıf devletlere yönelik yatırım ve borç verme programları uygulamak suretiyle bu devletleri borçlandırarak kendisine bağlamayı hedeflemektedir. Böylelikle temelde ekonomik amaçlarla başlatılan bu proje sayesinde siyasi ve askeri hedeflerine de ulaşmayı hedeflemiştir.⁵⁶⁵

21. yüzyılda uluslararası sistemde ABD'nin yanında en büyük güç olma adaylarının başında gelen ÇHC, her ne kadar ekonomik olarak çok hızlı bir büyüme trendi içinde olsa da büyük güç olma yolunda önünde bir kısım engeller bulunmaktadır. Büyüyen ekonomisinde kullandığı enerjinin % 70'inden fazlasını ithal eden ÇHC'nin en önemli açmazı enerji güvenliği sorunudur. Ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarına ulaşımındaki kolaylık sayesinde doğrudan yatırımları çekmesi, bir yandan ÇHC'nin ekonomik büyümesini kolaylaştırırken bir yandan da büyük bir riski kendi içinde barındırmaktadır. Ayrıca tarih boyunca işsizlik ve açlık sorunlarını çok defa yaşamış bir ülke olan ÇHC'nin bir başka önemli sorunu, büyüyen ekonomiyle birlikte bölgeler arası refah farklılıklarının da artmasıdır.⁵⁶⁶

Trump Dönemi'nde ABD'nin uluslararası sistemde başına buyruk hareket etmesi, ÇHC ile yapılan ticaret savaşları, bazı Müslüman ülkelere uygulanan vize yasağı, uluslararası örgütler konusunda müttefiklerin dahi yaşadığı kafa karışıklığı gibi nedenler, ÇHC için bir fırsat ortaya çıkarmıştır. Bu ortamda ÇHC'nin izlediği akıllı politikalar sayesinde dünyadaki bazı devletler için ABD karşısında bir alternatif güç merkezi olarak kendisini göstermeye başlamıştır. ÇHC'nin, ABD merkezli uluslararası sisteme bir alternatif oluşturma amacıyla hareket ettiğine dair kesin bir şey söylemek çok da mümkün değildir.⁵⁶⁷ Ancak uluslararası sistem içerisinde ABD'nin net bir şekilde karşısında

⁵⁶⁵ R. Kutay Karaca, “Kuşak ve Yol Projesi Çin için küresel askerî güç olma aracı mı?”, 30.11.2020, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/kusak-ve-yol-projesi-cin-icin-kuresel-askeri-guc-olma-araci-mi/>, (09.05.2022).

⁵⁶⁶ R. Kutay Karaca, “Çin, Kuşak Yol ve Türkiye”, DARD Rapor, 2018, <https://www.diplomasiarastirmalari.org.tr/cin-kusak-yol-ve-turkiye-dard-rapor-1-2019/>, (11.05.2022) s. 6

⁵⁶⁷ Emre Demir, “Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası ve Kuşak ve Yol Girişimi”, ed. Fulya Köksoy, *Küresel Politikalar ve Bölgesel Dönüşümler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, s. 64.

bulunan RF, İran, Suriye gibi ülkelerle çoğu zaman birlikte hareket etmesi diğer ülkeler açısından ÇHC'nin ABD'nin bir alternatifi gibi algılanmasına neden olmaktadır.

Vladimir Putin'in 1999 yılından itibaren yönetimine geçtiği RF, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemde yeniden söz sahibi olma çabasına girmiştir. Uluslararası sistemde son yüzyılda ABD'nin geleneksel rakibi olan RF, SSCB'nin çöküşünden sonra kısa bir dönem uluslararası sistemde kendisini unutturmuşsa da Putin'in liderliğinde yeniden eski rolüne dönme sinyalleri vermeye başlamıştır. RF'nin 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonraki süreçte ABD ve NATO ile ilişkileri düzelme yoluna girmişse de NATO'nun 2004 yılından itibaren eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne yönelik genişleme politikaları nedeniyle ilişkiler yeniden bozulmaya başlamıştır. Tam da bu tarihlerde iktidara henüz yeni gelmiş olan Putin'in liderliğinde atılan adımlarla birlikte ekonomik alanda RF'nin kendisini toparlaması hatta maddi gücünü artırması ile birlikte ABD ve NATO'nun politikalarını daha sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştır.⁵⁶⁸ Bu tarihten sonra NATO'nun genişlemesine karşı RF önce 2008'de Gürcistan ile bir çatışmaya girmiş ve Gürcistan'a bağlı Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanımış, ardından da Ukrayna'nın NATO'ya olası bir üyeliği durumuna karşı çıkararak Kırım'ı ilhak etmiş ve Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı gruplara destek vererek bölgedeki nüfuzunu güçlendirme yoluna gitmiştir. 2015'te ise Suriye'de devam eden iç savaşa müdahil olarak ABD ve NATO ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

RF'nin Kırım'ı ilhaki, ABD ve NATO açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Zira bu noktadan itibaren ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler RF'ye yönelik ambargo ve yaptırımlar uygulamaya başlamışlardır. Bunun üzerine RF, ABD ve Batılı ülkeleri dengeleme amacıyla ÇHC ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. RF, küresel bir güç olarak yükselişe geçmiş olan ÇHC'nin yanı sıra Türkiye, İran, Suriye gibi bölgesel güçlerle de ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Obama Dönemi'nde başlayan bu süreç, Trump Dönemi'nde de kuvvetlenerek devam etmiştir. Mesela bir NATO üyesi olmasına rağmen 15 Temmuz 2016'dan sonra Türkiye ile S-400 hava savunma sistemi satışı,

⁵⁶⁸ Tarık Oğuzlu, "NATO – Rusya İlişkileri", ed. Mustafa Aydın, Güvenlik Yazıları, 27.10.2019, <https://trguvenlikportali.com/guvenlik-yazilari/>, (12.05.2022), s. 4.

nükleer enerji santrallerinin inşası ve enerji anlaşmaları gibi birçok alanda kurulan yeni ortaklıklar sayesinde ilişkiler hızlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır.

Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde ABD'nin en önemli müttefiki olan AB ile ilişkilerde dalgalanmalar yaşanmıştır. Trump'ın NATO ve BM konusunda Avrupalı müttefiklerinin ABD kadar yükün altına girmediğini belirtmesi ve hatta Avrupalı müttefiklerini NATO'dan ayrılmakla tehdit etmesi, ABD ile Avrupa ülkelerinin arasının açılmasına neden olmuştur.

Trump'ın Başkanlık yaptığı dönemde uluslararası sisteme bakıldığında bir yanda ABD ve Batılı ülkeler ile diğer yanda RF, ÇHC ve bu iki önemli gücün desteklediği İran, Suriye gibi bazı ülkelerin ayrı bir blok haline gelmeye başladığı görülmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yeniden oluşmaya başlayan bu bloklu yapı, 2011 yılında yaşanan Arap Baharı sonrasında önce iç karışıklıklar ardından da iç savaş yaşayan Suriye, Yemen ve Libya'da kendisini göstermeye başlamıştır.

2019'un sonundan başlayarak sonraki birkaç yıl boyunca ÇHC'den dünya geneline yayılan Covid – 19 virüsü ve buna bağlı olarak yaşanan pandemi ile birlikte uluslararası sistemde yaşanan krizler ve çatışmalar adeta rafa kaldırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren dünya genelini etkileyen en büyük tehdit olan Covid – 19 pandemisi boyunca her devletin en öncelikli hedefi salgının önüne geçmek ve ekonomiyi ayakta tutmak olmuştur.

2.1.2. Uluslararası Sistemin Türkiye – ABD İttifakına Etkileri (2017-2021)

Savunma ve güvenlik amacıyla kurulmuş çift taraflı bir ittifak olan Türkiye – ABD ittifakının temeli, Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarına kadar uzanmaktadır. SSCB'nin yakın tehdidi karşısında ABD'nin başını çektiği NATO şemsiyesi altına girmeyi kabul eden Türkiye, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da bu ittifakın içerisinde kalmayı sürdürmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemde tek küresel güç olarak ayakta kalan ABD, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra terör ve güvenlik gerekçeleri ile tek taraflı dış politikalar izlemeye başlamıştır. Bush döneminde uluslararası sistemde dilediği gibi hareket eden ABD'nin konumu sorgulanmaya başlamış ve Bush'tan sonra işbaşına geçen ve uluslararası sistemdeki diğer

aktörleri de gözeterek daha liberal politikalar izleyen Obama ile birlikte uluslararası sistem çok merkezli bir yapıya doğru hızlı bir geçiş yapmıştır. Bu dönemde uluslararası sistemde ABD'nin karşısına alternatif güç merkezleri olarak RF, AB, ÇHC gibi küresel güçler çıkmaya başlamıştır.⁵⁶⁹ Bu devletlerin yanı sıra Hindistan, Brezilya ve Türkiye gibi kendi bölgelerinde güçlü olma iddiasında olan devletler de bölgelerinde daha etkili olmaya başlamışlardır.

ABD'nin yanında uluslararası sistemde yeni güç adaylarının çıkmaya başladığı bu dönemde Türkiye'de AK Parti'nin tek parti olarak iktidara geldiği 2002 yılından itibaren bölgesel bir güç olma yolunda önemli bazı politikalar izlemiştir. Bu yeni dönemde Türkiye, izlemiş olduğu politikalar sayesinde komşularıyla yaşadığı sorunları aşmış ve bölgesinde yaşanan sorunlarda arabulucu bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak ABD'nin Orta Doğu ile ilgili planlamalarında önemli bir yeri olan Türkiye'nin izlediği politikalar ile ABD'nin bölgede izlediği politikaların Suriye örneğinde olduğu gibi çakışması, ilişkilerin derin yaralar almasına ve hatta ittifakın sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. Obama Dönemi'nde yaşanan sorunlardan sonra Türkiye açısından kendisinden büyük beklentiler bulunan Trump Dönemi'nde de ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar çözülmek bir yana yeni sorunlar alanları ortaya çıkmıştır.

Trump Dönemi'nde ABD'nin "*First America*" sloganıyla hareket ederek korumacı bir ekonomi politik izlemesi, ÇHC ile yaşanan ticaret savaşları, NATO ve BM gibi uluslararası kurumlar üzerinden müttefiklerini deyim yerindeyse küstürmesi uluslararası sistemde RF ve ÇHC'yi mevcut sisteme alternatif politikalar izlemeye zorlamıştır. Bu ise Soğuk Savaş'tan sonra ilk defa Batı'nın karşısında yeni bir blokun oluşması için gerekli zemini hazırlamıştır.

Uluslararası sistemde yaşanan bu dönüşüm ile eş zamanlı olarak ABD ile yaşadığı sorunların çözülmemesi ve hatta yaşanan sorunların derinleşerek kronik hale gelmesi sonucunda Türkiye de bu yeni koşullara göre pozisyon alma eğilimine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılından itibaren dış politika alanında geleneksel olarak Batıcılık ilkesi ile hareket eden Türkiye, uluslararası sistemde oluşan bu yeni dengeler çerçevesinde Batı ile ilişkilerini gözden geçirme ihtiyacı duymuş ve özellikle RF ile

⁵⁶⁹ Haas, a.g.e., s. 45.

ilişkilerini ekonomik, siyasi, kültürel ve askeri alanlarda ilerletecek adımlar atmaya başlamıştır.

Türkiye'nin bu süreçte dış politika alanında attığı adımlar ele alındığında, Batı'nın bir parçası olabilme adına yaklaşık yarım yüzyıldır uğraş verilen AB üyeliği konusunda 2002 – 2011 yıllarında kaydedilen performansın 2011'den sonra bir daha gösterilmediği görülmektedir. AK Parti'nin ilk iktidar yıllarında AB üyeliği konusunda atılan adımlar ile birlikte kazanılan ivme 2011 yılından itibaren kaybedilmiş ve AB üyeliği hedefi resmi olarak ifade edilmese bile rafa kaldırılmıştır. Aynı dönemde, bir NATO ülkesi olmasına rağmen Türkiye, ABD başta olmak üzere NATO'ya üye ülkelerden uzun menzilli füze savunma sistemi satın alma ve bu alanda teknoloji transferinde bulunma girişimlerinde bulunmuş ancak aradığını bulamayıp yönünü önce ÇHC'ye, sonra bu ülke ile anlaşma sağlanamayınca RF'ye çevirmek zorunda kalmıştır.

Türkiye'nin ABD'den ve Batı'dan uzaklaşarak RF'ye yakınlaşmasında, ABD'nin, bir NATO ülkesi olan Türkiye'nin hassasiyetleri ve çıkarlarını dikkate almaksızın izlemiş olduğu politikaların çok büyük etkisi olmuştur. Sözgelimi Suriye'de müttefiki olan Türkiye yerine Türkiye'nin yıllardır mücadele ettiği PKK terör örgütünün Suriye kolu olan bir başka terör örgütü ile ittifak kurması ve bu örgüte milyonlarca dolarlık silah yardımında bulunması Türkiye açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Suriye özelinde ABD'nin izlediği bu politika, Türkiye'yi bölgede ABD'nin alternatifi olarak RF ve İran ile birlikte hareket etmeye zorlamıştır.

Trump'ın Başkanlık Dönemi'nde uluslararası sistem açısından yaşanan en önemli olaylardan bir tanesi de hiç kuşkusuz 2019'un son aylarından itibaren dünya genelinde yaşanmaya başlanan Covid – 19 pandemisi olmuştur. Uluslararası sistemi kilitleyen ve yaklaşık yarım yüzyıldır hızlı bir şekilde küreselleşme yolunda ilerleyen dünyayı deyim yerindeyse yavaşlatan bu olay, uluslararası sorunların da bir nebze olsun unutulmuş buzdolabına kaldırılmasını sağlamıştır. Pandemi koşulları ile her devlet kendi imkanları ile mücadele etme eğilimine girmiş, AB gibi sınırların kaldırıldığı birliklerde dahi sınırlar yeniden işletilmeye başlamıştır. Bu süreçte Covid – 19'a karşı aşı üretiminde gelişmiş ülkeler hızlı hareket ederek aşılarını üreterek önce kendi ülkelerinde bunu kullanmış ardından da bunu diğer ülkelere ihraç etmeye başlamıştır. Bu süreçte Türkiye kendi aşısını

üretene kadar Batılı ülkelerin ürettikleri aşuları tercih etmeyerek kamuoyunda “Çin Aşısı” olarak adlandırılan Sinovac aşularını alarak tercihini ÇHC yönünde kullanmayı uygun görmüştür. Uluslararası sistemin işleyişinin durma noktasına geldiği bu dönemde Türkiye’nin bir süredir pek çok farklı konuda sorun yaşadığı ABD ile ilişkilerinde yaşanan sorunlar bir nebze olsun rafa kaldırılmışsa da Türkiye’nin aşı konusunda tercihini gelişmiş ülkelerin tersine ÇHC’den yana yapması aslında Türkiye – ABD ilişkilerinin ne denli yıpranmış olduğunu göstermektedir.

2.2. Neoklasik Realizmde Ara Değişkenler

Uluslararası ilişkilerde yaşanan olayları analiz etmede Neoklasik Realizmin başlangıç noktası olarak kabul ettiği temel nokta, Neo Realizmde olduğu gibi uluslararası sistemdir. Ancak Neoklasik Realizm, Neo Realizmden farklı olarak uluslararası sistemin devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde belli bir ölçüye kadar etkili olduğunu kabul eder ve bunun yanına ülkelerin iç siyasal süreçlerini de eklemektedir. Burada Neoklasik Realizmin amacı, sistemsel değişkenlerin ülkelerin iç siyasal süreçleri ile ne şekilde etkileşim kurduğunu ve uluslararası sistemin devletler üzerinde nasıl etkili olduğunu hesaba katmak suretiyle analizler yapmaktır.

Yapılan analizlerde uluslararası sistemi bir bağımsız değişken olarak ele alan Neoklasik Realizm, devlet içi faktörleri ise ara değişkenler olarak tanımlayıp analizlere dâhil etmektedir. Bu faktörlerin etkileri, olaydan olaya veya ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realizmin ara değişkenler olarak kabul ettiği faktörler Trump’ın Başkanlık yaptığı 2017 – 2021 tarihleri arası dönemde Türkiye ve ABD açısından ayrı ayrı ele alınarak bunların iki ülke arasındaki ittifak üzerinde nasıl etkili oldukları analiz edilecektir.

2.2.1. Liderlerin Etkisi

İnsanlık tarihinin en eski kurumlarından bir tanesi olan liderlik kurumu, tarihin her döneminde toplumların geleceklerinin belirlenmesinde çok önemli bir yere sahiptir⁵⁷⁰ ve liderler, liderlik ettikleri ülkelerin tarihlerinin şekillenmesinde doğrudan rol oynayan insanlar olmuştur. Devlet kurumunun ortaya çıkmasından günümüzdeki modern devlet

⁵⁷⁰ Bozkurt, a.g.e., s. 24.

yapılarının oluşmasına kadar olan süreçte her dönemde lider faktörü devletlerin iç ve dış politikalarının şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Liderlerin verdikleri kararlarda, o liderin kişiliği, karakteri, geçmişte aldığı eğitim, hayata bakışı ve tercihleri, diğer faktörlerin yanında etkili olabilmektedir.

Neoklasik Realizme göre devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde uluslararası sistemin yanı sıra bazı ara değişkenler etkili olabilmektedir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra blokların ortadan kalkarak devletlerin öncesine göre daha özgür politikalar izleyebildikleri dönemlerde bu ara değişkenler daha etkili olabilmektedir. Bu ara değişkenlerin başında liderlerin algıları bulunmaktadır. Liderlerin algıları ve hayata bakışları, aldıkları kararları ve dolayısıyla devletlerin izledikleri politikaları doğrudan etkileyen çok önemli bir ara değişkendir. Hatta Fareed Zakaria gibi bazı düşünürlere göre uluslararası ilişkilerdeki birincil aktörler devletler değil o devletleri yöneten devlet adamları, yani liderlerdir.⁵⁷¹ Christensen'e göre de devletlerin kritik olaylar karşısında nasıl bir yol izleyecekleri veya bir başka ifadeyle devletlerin kaderleri, liderlerin algılarına bağlıdır.⁵⁷²

Devletlerin sahip oldukları kapasitelerini kullanmada, toplumsal kaynakları harekete geçirmede ve bürokrasiyi harekete geçirmede belki de en önemli faktör olarak ifade edilebilecek olan liderlerin önemi⁵⁷³, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra oluşan uluslararası sistemde daha da artmıştır. Daha özelde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler bağlamında liderlerin etkileri ele alınacak olursa özellikle Trump'ın Başkanlık Dönemi'nde bu faktörün diğerlerinden daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde Donald J. Trump'ın Başkan olduğu 2017 – 2021 arası dönemde Türkiye – ABD ilişkilerinde liderlerin etkisinin nasıl olduğu analiz edilecektir.

2.2.1.1. ABD tarafı: Trump'ın liderliği

14 Haziran 1946'da New York'ta dünyaya gelmiş olan Donald John Trump, Frederick ve Mary MacLeod Trump'ın beş çocuğunun dördüncüsü olarak dünyaya

⁵⁷¹ Zakaria, *From Wealth To Power...*, s. 42.

⁵⁷² Christensen, a.g.e., s. 68.

⁵⁷³ Taliaferro, Lobell ve Ripsman, a.g.e., s. 7

gelmiştir. Alman asıllı bir baba ile İskoç asıllı bir annenin çocuğu olan Trump, baba mesleği olan emlak ve gayrimenkul işleri yaparak iş yaşamına başlamıştır. İş yaşamı kadar özel yaşamı ile de gündeme gelen Trump toplam üç evlilik yapmış ve bu evliliklerden toplam beş çocuk sahibi olmuştur.⁵⁷⁴

ABD'nin 45. Başkanı olarak 2017 yılında göreve başlayan Donald J. Trump, oldukça sıra dışı bir portre çizen farklı bir kişiliktir. Öyle ki daha önce ABD'nin Trump gibi bir Başkanı hiç olmamıştır. Kariyerine bir işadamı olarak başlayan emlak yatırımcılığı, kumarhane ve otel yatırımcılığı, TV sunuculuğu gibi işler yapan ve Trump'ın Başkan seçilmesinden önce siyasi bir kariyeri bulunmamaktadır. İş hayatında oldukça başarılı bir kariyere sahip olan Trump, servetini 2016 yılında 4,5 milyar dolar seviyesine kadar çıkarmayı başarmış ve Forbes'in her yıl hazırladığı dünyanın en zengin insanları listesinde 324. Sırada yer almıştır.⁵⁷⁵ İş yaşamında oldukça başarılı bir kariyere sahip olan Donald Trump, lisede okurken aynı başarıyı gösteremeyince babası tarafından özel bir okul olan New York Askeri Akademisi'ne gönderilmiştir. Buradaki eğitimini tamamladıktan sonra da Pensilvanya Üniversitesi'ne bağlı Wharton Finans ve Ticaret Okulu'nda lisans eğitimini tamamlamıştır. Babasının kurduğu şirketin adını Trump Organization şeklinde değiştiren Trump, iş yaşamına da burada henüz öğrenciyken başlamıştır.⁵⁷⁶

Obama'nın iki dönem Başkanlık yapmasından sonra Başkan olan Trump'ın hayat hikâyesi, Obama'dan çok farklı bir çizgidedir. Aile olarak varlıklı bir ailenin çocuğu olan Trump eğitim yaşamında Obama gibi parlak bir öğrenci olamamış ve hatta ailesi tarafından disipline edilebilmesi adına yatılı bir askeri liseye gönderilmiştir. Obama'nın entelektüel yönü ile kıyaslandığında Trump'ın parlayan yegane yönü olarak karşımıza iş yaşamındaki başarısı çıkmaktadır. Siyasi bir kariyeri de olmayan Trump bu yönüyle de Obama'dan çok farklı bir portre çizmektedir.

⁵⁷⁴ Ali Kuzu, Donald Trump: Yeni Bir Dünya Düzenine Doğru, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2017, s. 21-27.

⁵⁷⁵ Knoema, "Forbes World's Billionaires", 02.07.2016, <https://knoema.com/infographics/onondkd/forbes-2016-world-s-billionaires-list>, (18.05.2022).

⁵⁷⁶ The White House, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/donald-j-trump/>, (22.05.2022).

Obama'dan ve önceki Başkanlardan oldukça farklı bir hikayesi bulunan Trump tüm farklılıklarına rağmen ABD Başkanlık yarışına girmiştir. Bir iş insanı olan Trump Başkanlık seçimlerinde aday olacağını ilk açıkladığında, oylarına talip olduğu Muhafazakar ABD'li seçmenlerin aslında pek de tasvip etmeyeceği bir geçmişe sahip olan bir aday olmuştur. Çok sayıda evlilik yapması, skandal evlilik dışı ilişkiler yaşaması, geçmişte Demokrat adayların seçim kampanyalarını desteklemiş olması ve kürtaj konusu gibi bazı konularda Muhafazakar kesime uymayan açıklamalar yapmış olması gibi nedenlerle Trump aslında sağ Amerikan oylarına hitap etmeyen bir aday olmuştur. Ancak 1970'li yıllardan itibaren Amerikan siyasetinden yeni bir güç olarak yükselen Muhafazakar Evanjelik kesim⁵⁷⁷ için politikacıların geçmişinden ziyade o an için başkentte hangi pozisyonda oldukları daha önemli hale gelmiştir.⁵⁷⁸ Bu açıdan Trump gibi dindar bir geçmişe sahip olmayan pragmatist bir iş insanını desteklemek Muhafazakar Amerikalılar için daha makul bir seçenek olarak öne çıkmıştır. Nitekim 2016 seçimlerinde sandık çıkış anketlerinde beyaz Muhafazakar Evanjelik seçmenlerin % 80'inin Trump'ı desteklediği görülmüştür. 2004 yılında bu kesimin George W. Bush'u % 78 oranında desteklemesinden sonra en yüksek desteği alan aday Trump olmuştur.⁵⁷⁹ Trump'ın Rahip Brunson krizi sırasındaki yaklaşımı bu açıdan değerlendirildiğinde kendisini destekleyen Muhafazakar Evanjelik kesimin hem Kongre seçimlerinde hem de bir sonraki Başkanlık seçimlerinde desteğini almayı hedeflediğini öne sürmek yanlış olmayacaktır.

Trump'ın Başkanlığı boyunca en çok eleştirilen yönlerinden birisi de kullandığı dil ve üslubu olmuştur. Trump'ın özellikle sosyal medya platformu Twitter'da yapmış olduğu paylaşımlar üzerine yapılan söylem analizlerinde Trump'ın genel üslubu üç

⁵⁷⁷ ABD'de Muhafazakar Evanjelik kesimin seçimler üzerindeki etkisi için bkz. Onur Mert Çelik ve M. Akif Okur, "Trump Yönetimi Döneminde ABD'nin İsrail ve İran Politikası: Köktenci Evanjeliklerin Etkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, Ekim 2021, ss. 2-25; Özcan Hıdır, AA, "Trump'ın zaferinde Evanjeliklerin rolü ve İslam karşıtlığı", 22.11.2016, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/trump-in-zaferinde-evanjeliklerin-rolu-ve-islam-karsitligi/690757>, (24.05.2022).

⁵⁷⁸ Murat Ülgül, "Faith Abroad: How Religion Shapes Trump Administration's Foreign Policy", *International Relations*, Vol. 35, Issue 4, 2021, s. 557.

⁵⁷⁹ The Washington Post, "White evangelicals voted overwhelmingly for Donald Trump, exit polls show", Sarah Pulliam Bailey, 09.11.2016, <https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2016/11/09/exit-polls-show-white-evangelicals-voted-overwhelmingly-for-donald-trump/>, (24.05.2022).

kelime ile özetlenmektedir: “Basit, fevri ve kaba”.⁵⁸⁰ Bu konuda yapılan bir çalışmaya⁵⁸¹ göre iş yaşamına başladığı 1980’li yıllardan Başkanlığının ilk yılının sonuna kadar olan sürede farklı zamanlarda toplam 22 kadın için kullanmış olduğu ifadeler içerik analizine tabi tutulmuş ve sonuçta Trump’ın kadınlara karşı cinsiyetçi bir yaklaşım göstererek nefret söylemi kullandığı görülmüştür. Trump’ın bu kaba ve fevri üslubu, birçok farklı yerde kriz yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle diğer ülke liderleri ile bir araya geldiği toplantılarda Trump’ın sergilediği davranışlar ve bazı fevri çıkışlar, çeşitli krizler yaşanmasına neden olmuştur. Trump’ın üslup sorunu, her ne kadar Cumhurbaşkanı Erdoğan ile kişisel ilişkileri ve diyalogu iyi olsa da Türkiye ile ilişkilere de yansımıştır. Trump’ın Erdoğan’a 2019 yılında yazmış olduğu üslup olarak son derece kaba, diplomatik nezaketten yoksun ve tehditler içeren mektubu da onun dil ve üslubunun yol açtığı krizlerden bir tanesi olmuştur.

Trump’ın liderliğine bakıldığında genel olarak çizdiği portre de yukarıda ifade edilen üç özelliğe göre şekillenmiştir. Trump’ın bu üslubunun, bir lider olarak birlikte çalıştığı insanlarla ilişkilerine de yansımaları olmuştur. Genel olarak etrafında görev verdiği bakanları da dahil olmak üzere birçok kurmayı ile sık sık çelişki içerisine düşen Trump’ın, onları ve kendi konumunu yıpratıcı bir çizgi takip ettiği görülmektedir. İki dönem görev yapan birçok Başkan hemen hemen aynı kabine üyeleri ile yoluna devam etmişken Trump’ın yalnızca dört yıl süren Başkanlığı döneminde önemli koltuklarda oturan isimlerin sık sık değişmesi bunun bir göstergesidir. Trump’ın birlikte çalıştığı isimler incelendiğinde şu isimlerin görev süreleri dolmadan görevlerinden ayrıldıkları dikkat çekmektedir:⁵⁸²

- Savunma Bakanı James Mattis (20 Ocak 2017 – 1 Ocak 2019),
- Dışişleri Bakanı Rex Tillerson (1 Şubat 2017 – 13 Mart 2018),
- Adalet Bakanı Jeff Sessions (9 Şubat 2017 – 7 Kasım 2018),
- Sağlık Bakanı Tom Price (10 Şubat – 29 Eylül 2017),
- İçişleri Bakanı Ryan Zinke (1 Mart 2017 – 2 Ocak 2019),

⁵⁸⁰ Brian L. Ott, “The Age of Twitter: Donald J. Trump and the Politics of Debasement”, *Critical Studies in Media Communication*, Vol. 34, Issue 1, 2017, p. 64; Hakan Alp, “Donald John Trump Örnekleme Üzerinden Siyasette Kadına Yönelik Ayrımcı Söylem Örnekleri”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 15, 2018, s. 464

⁵⁸¹ Alp, a.g.e., ss. 459-463.

⁵⁸² AA, “Trump’ın 2 yılına kabine değişiklikleri damga vurdu”, 21.01.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-2-yilina-kabine-degisiklikleri-damga-vurdu/1370224>, (24.05.2022).

- Ulusal Güvenlik Danışmanı Miachel Flynn (20 Ocak - 13 Şubat 2017),
- Ulusal Güvenlik Danışmanı Herbert Raymond McMaster (20 Şubat 2017 – 9 Nisan 2018),
- Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton (9 Nisan 2018 – 10 Eylül 2019),
- Beyaz Saray Basın Sekreteri Sean Spicer (20 Ocak – 21 Temmuz 2017),
- Özel Kalem Müdürü Reince Priebus (20 Ocak – 31 Temmuz 2017).

Tablo 18. Donald Trump’ın Başkanlığı Döneminde ABD Savunma Bakanları (2017-2021)

Bakan Adı	Göreve Başlama Tarihi	Görevden Ayrılma Tarihi	Görevde Kalma Süresi
Jim Mattis	20.01.2017	1.01.2019	1 Yıl ve 345 Gün
Patrick M. Shanahan	1.01.2019	23.06.2019	173 Gün
Mark Esper	24.06.2019	15.07.2019	21 Gün
Richard V. Spencer	15.07.2019	23.07.2019	8 Gün
Mark Esper	23.07.2019	9.11.2020	1 Yıl 109 Gün
Christopher C. Miller	9.11.2020	20.01.2021	72 Gün

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Secretary_of_Defense, (31.05.2022)

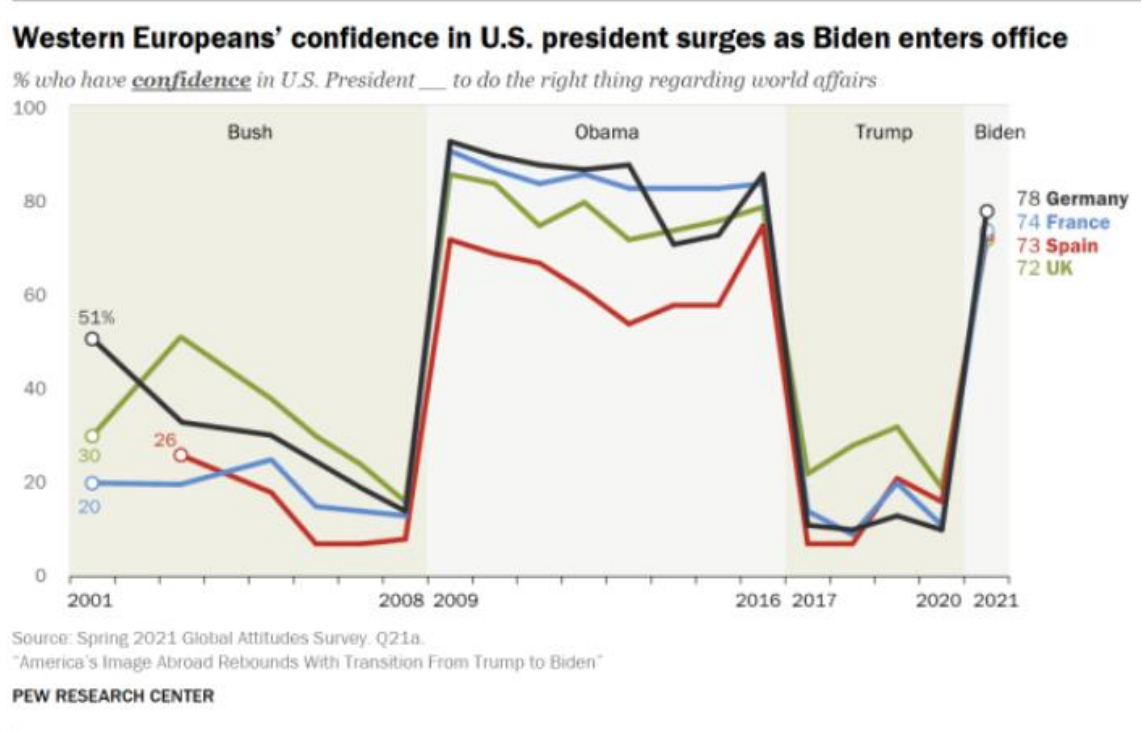
Tablo 18’de de görüldüğü gibi sadece Savunma Bakanlığı görevinde Trump Dönemi’nde 6 defa değişiklik yaşanmıştır. Bu tablo ve yukarıda adı sayılan görevliler Trump ile çalışmanın ne denli zor olduğunun bir göstergesidir.

Trump’ın kişisel özelliklerinin yakın çalışma arkadaşlarına yansımaları olduğu gibi ABD’nin izlediği dış politika ve diplomasiye de etkileri olmuştur. Trump’ın diğer ülke liderleriyle olan ilişkilerine bakıldığında, kendisinden önceki Başkanlardan farklı olarak ilişkilerin kurumsal düzlemde ve formel bir süreç içerisinde değil, tersine kişisel tavır ve yaklaşımların ön plana çıktığı bir düzlemde ilerlediği görülmektedir. Bu tabloya Trump’ın kabinesindeki isimlerin sürekli değişmesi ve bu anlamda kurumsal bir devamlılığın sağlanamaması da eklenince, bu durum ABD dış politikasına da olumsuz

yansımıştır. Trump Dönemi'nde ABD'nin özellikle müttefikleri ile olan ilişkilerinde bu faktör ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda Trump Dönemi'nde Türkiye – ABD ilişkilerinde sağlıklı bir diyalogun devam ettiği yegane kanalın Erdoğan ile Trump'ın arasındaki ikili ilişkiler olduğunu belirtmek gerekir.⁵⁸³

Müttefik ülkelerin ABD yönetimine olan güveni Bush Dönemi'nde düşüşe geçip Obama yönetimi ile toparlanmışken Trump Dönemi'nde tekrar düşüşe geçmiştir. PEW Araştırma Merkezi'nin her yıl küresel ölçekte yaptığı kamuoyu araştırmasına göre ABD'nin müttefikleri olan ülkelere ABD Başkanı'na olan güven, Tablo 19'da görüldüğü gibi Trump Dönemi'nde Bush'un son dönemine yakın bir oranda seyretmiştir.

Tablo 19. Batı Avrupalıların ABD Başkanı'na Olan Güveni (2001-2021)

Kaynak: https://www.pewresearch.org/global/2021/06/10/americas-image-abroad-rebounds-with-transition-from-trump-to-biden/pg_2021-06-10_us-image_00-04/, (31.05.2022).

⁵⁸³ Tayyar Arı, "The Prospects of Turkish-American Relations: From Strategic Partnership to Strained Partnership", DOI. 10.13140/RG.2.2.19023.84649/1., https://www.researchgate.net/publication/339294982_The_Prospects_of_Turkish-American_Relations_From_Strategic_Partnership_to_Strained_Partnership, (31.05.2022), p. 18

Trump'ın işleri diplomatik yollar ve devlet adabı ile değil de kendi bildiği yoldan halletmeye çalışması kimi zaman Türkiye ile ilişkilerde sorunların aşılmasını sağladığı gibi kimi zaman da işlerin iyice çıkmaza girmesine neden olmuştur. Sözgelimi Trump, TSK'nın sınıra yakın yerlerde operasyon yapması konusunda Obama'nın tersine, ABD'nin iki müttefiki arasında bir çatışma çıkmasını engellemek amacıyla YPG güçlerinin güneye çekilmesini istemiştir. Bu konuda Trump yapıcı bir yaklaşım sergilemişse de bundan sonraki aşamada yine fevri ve kaba üslubuna dönerek TSK'nın YPG'ye herhangi bir operasyonu durumunda Türkiye ekonomisini mahvetmekle tehdit etmiştir.⁵⁸⁴

Türkiye ile olan ilişkilerde Cumhurbaşkanı Erdoğan ile kişisel ilişkileri üzerinden ilişkileri iyileştirmeye ve sorunları aşmaya çalışan Trump, bir yandan da kullandığı tehdit dili ve fevri çıkışları nedeniyle Türk kamuoyunda da göreve geldiği ilk günlerdeki beklentinin boşa çıkması ve bir hayal kırıklığı yaşanmana neden olmuştur. 2018 Küresel Liderler başlıklı GALLUP'un yapmış olduğu kamuoyu araştırmasında Trump'ın liderliği konusunda en düşük desteğin Türkiye'de olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmaya göre Trump'ın liderliği konusunda ancak % 5'lik bir destek söz konusuysen Trump'ın liderliğini olumsuz değerlendirenlerin oranı % 75 olmuştur.⁵⁸⁵

Tek dönemlik Başkanlığı süresince kendine has bir liderlik profili çizen Trump, Neoklasik Realist yaklaşımın saydığı ara değişkenler içerisinde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin seyrini belirleyen belki de en önemli faktör olarak öne çıkmıştır. Trump'ın yerleşik düzene aykırı siyaset tarzı, ABD iç politikasını olduğu gibi dış politikasını da etkilemiştir. Trump dış politika konusunda ABD'nin sahip olduğu stratejik kültür geliştirdiği alanlardan bazılarıyla çatışma yaşarken bazıları konusunda mevcut stratejik kültüre göre hareket etmiştir. NATO ve ABD'nin geleneksel müttefikleri ile ilişkilerde geleneksel eğilimin tersine bu ittifakların ABD'ye artık gereksiz bir ekonomik yük oluşturduğunu öne sürmüş ve bu ülkeleri tehdit ederek ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan ise ABD'nin geleneksel müttefiki olan

⁵⁸⁴ DW, "Trump: Türkiye'nin ekonomisini yok ederim", 07.10.2019, <https://www.dw.com/tr/trump-t%C3%BCrkiyenin-ekonomisini-yok-ederim/a-50729495>, (25.05.2022).

⁵⁸⁵ GALLUP, "Global Leaders 2018", https://www.gallup-international.com/fileadmin/user_upload/surveys/2018/2018_End-of-Year_Global-Leaders.pdf, (21.04.2022).

İsrail ile ilişkileri geliştirerek Amerikan büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasını onaylayarak başkentin Kudüs olmasını tanımış ve İran ile Obama Dönemi'nde yapılan anlaşmaları iptal ederek geleneksel çizgiye dönülmesini sağlamıştır.

Trump'ın sergilediği liderlik tarzı, yalnızca kendisinin ön planda olduğu bir yönetim anlayışına dayanmaktadır. Trump tüm yetkileri üzerinde toplamaya ve kritik tüm kararları kendisi almaya çalışmıştır. Ancak ABD gibi küresel bir gücü yönetmek söz konusu olduğunda Trump'ın bu benmerkezli yönetim anlayışı yetersiz kalmıştır. Trump'ın yetişemediği noktalarda boşluğu bürokrasi doldurmuştur. Ancak bu durum bir yetki çatışmasına da yol açmıştır. Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde kritik bakanların da dahil olduğu pek çok Beyaz Saray bürokratinin sık sık değişmesi de bundan kaynaklanmaktadır.⁵⁸⁶

Trump seçmenlerin eğilimlerini göz önüne alıp buna göre dış politika izleme konusunda başarılı olmuşsa da sonuç itibarıyla ikinci defa seçilememiştir. ÇHC'ne karşı açılan ticaret savaşları, ABD'nin TPPA'dan ayrılması gibi konularda Trump ABD toplumunun en hassas olduğu konuların başında gelen işsizliği azaltmayı amaçlamış ve bunda da geçici de olsa başarılı olmuştur.⁵⁸⁷

2.2.1.2. Türkiye tarafı: Erdoğan'ın liderliği

Recep Tayyip Erdoğan ile Donald John Trump, Türkiye ile ABD'nin yaklaşık yetmiş yıllık ittifakında yaşanan en çalkantılı dönemde kendi ülkelerine liderlik etmişlerdir. Kendi ülkeleri ve dünya kamuoyunda çok eleştirilen bu iki liderin birçok ortak ve farklı yönü bulunmaktadır. Otoriterleşme eğilimleri bulunması açısından sıkça eleştirilen iki liderin ortak yönleri farklılıklarından daha fazladır.

İki liderin farklı yönlerinden başlamak gerekirse iki liderin siyasi kariyerleri ilk göze çarpan farklılıklarıdır. Daha lise yıllarından itibaren siyasi konulara ilgi duymaya başlayan ve ömrünün büyük bir bölümünü siyasetçi olarak geçiren Erdoğan, yaşı

⁵⁸⁶ Bkz. Tablo 18. Donald Trump'ın Başkanlığı Döneminde ABD Savunma Bakanları (2017-2021)

⁵⁸⁷ Trump döneminde ABD'de işsizlik oranı son elli yılın en düşük seviyesi olan %3,5 kadar düşmüş ancak 2019 yılından itibaren dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemisi nedeniyle bu oran %14,7'ye kadar yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BBC News, "US 2020 election: The economy under Trump in six charts", 03.11.2020, <https://www.bbc.com/news/world-45827430>, (25.05.2022).

yetmişlere geldiğinde siyasete giren Trump'tan bu yönüyle ayrılmaktadır. Dar gelirli bir ailenin çocuğu olarak yetişen ve hayatın zorluklarıyla çocukluk yıllarından itibaren mücadele etmeye başlamış olan Erdoğan'ın bu yönü, onu Trump gibi zengin bir aileden gelen birisinden ayırmaktadır.

Ortak yönlerine bakıldığında ise iki liderin ilk dikkat çeken ortak noktası ikisinin de kendi ülkesindeki sağ görüşlü seçmenlere hitap etmeleridir. Hitap ettikleri kesimin yanında her iki siyasetçinin siyasi üslupları da birbirine benzemektedir. İki devlet adamı da diplomatik bir üslup yerine, kendi ülkelerindeki elitlerin değil halkın anlayacağı dilde konuşmayı seven, bazen fevri çıkışlar yapabilen, öngörülemeyen liderlerdir. Erdoğan ile Trump'ın ortak yönlerinden bir tanesi de her iki liderin de ülkelerinde seçim yarışında kıran kırana bir mücadele verdikten sonra iktidarı ele geçirmiş olmalarıdır. Bunun yanında iki lider de müesses nizam karşıtı bir duruş içinde olmaları ve bu kurulu düzenle mücadele etmeleri yönüyle de birbirlerine benzemektedir. İki liderin bir başka ortak yönü de her ikisinin de gücü ele geçirme konusundaki istekliliğidir. Her iki lider de zorlu bir yoldan iktidara yürümüş ve bu yürüyüşün sonunda yetkilerini sınırlayan kurumları zayıflatmak suretiyle ülkelerinde iktidar gücünü kendilerinde toplamayı başarmışlardır.

Erdoğan 2003 yılında iktidar koltuğuna ilk defa oturmasından sonra adım adım Türkiye'deki siyasal sistem içerisinde en güçlü konuma gelmeyi başarmıştır. Özellikle Türkiye'deki yönetim sisteminin değişmesiyle birlikte Erdoğan çok geniş yetkilere sahip bir devlet başkanı haline gelmiştir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa referandumu ile kabul edilen ve 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren uygulamaya geçilen yeni yönetim sistemine göre Türkiye Cumhuriyeti yeni bir yönetim sistemine geçmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılan bu yeni sisteme göre daha önce yürütme gücünü Başbakan ve Cumhurbaşkanı birlikte kullanırken artık Başbakanlık makamı kaldırılarak yürütme gücü doğrudan Cumhurbaşkanı'nda toplanmıştır. Daha önce Bakanlar hem Başbakan hem de parlamentoya karşı sorumlu oldukları halde bu yeni sisteme göre Bakanların parlamento dışından atanması ve yalnızca Cumhurbaşkanı'na karşı sorumlu olması ilkesi getirilmiştir. Bu yeni sisteme göre Cumhurbaşkanı'nın yetkileri artmış ve konumu eskiye göre çok daha fazla güçlenmiştir. Bu yüzden sistem Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi olarak adlandırılmıştır.

Uygulamaya geçilen bu yeni sistemde ilk Cumhurbaşkanı Recep T. Erdoğan olmuştur. 24 Haziran 2018 seçimlerinden galibiyetle ayrılan Erdoğan yeni sistemin ilk Cumhurbaşkanı olarak 9 Temmuz 2018 tarihinde yemin ederek görevine başlamıştır. Erdoğan aslında bu tarihten önce de aynı makamda görev yapmıştır. 10 Ağustos 2014 seçimleriyle doğrudan halkın oyuyla seçilmiş olan Erdoğan, bu tarihten 9 Temmuz 2018'e kadar olan sürede yürütme yetkisini Başbakan ile paylaşarak görev yapmıştır. Ancak yeni sisteme geçilmesiyle birlikte Erdoğan yürütme yetkisini tek başına kullanmaya başlamıştır. Önceki yönetim sistemi döneminde de Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin de başkanlığı görevini sürdüren Erdoğan, iç ve dış politika alanlarında mutlak belirleyici bir konumda olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi ile birlikte Erdoğan'ın mutlak belirleyici konumu hem sağlamlaşmış hem de işlerin daha hızlı ilerlemesi adına bürokratik engeller ortadan kalkmıştır.⁵⁸⁸ 2003 – 2014 arasında Başbakan olduğu dönemde de dış politika alanında nihai karar verici konumda olan Erdoğan, bu yeni sistem ile birlikte dış politikada mutlak bir konuma gelmiştir. Erdoğan ile birlikte dış politika alanında karar verici konum olarak Cumhurbaşkanlığı makamının bulunması, bu dönemde yapılan kamuoyu araştırmalarına da yansımıştır. Nitekim Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi'nin her sene düzenli olarak yaptığı Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması sonuçlarına göre 2017 yılından itibaren dış politika alanında belirleyici kurumların başında Cumhurbaşkanlığı gelmektedir.

Tablo 20. Kamuoyuna Göre Türk Dış Politikası'nda Belirleyici Kurumlar

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Cumhurbaşkanlığı	23,2	69,2	68,8	58,3	62,3	84
Dışişleri Bakanlığı	76,4	37,3	42,7	62,9	47,2	52,1
Genel Kurmay Başkanlığı	3,8	24,3	11,9	23,6	20,9	37,5
Milli İstihbarat Teşkilatı	8,3	13,4	6,3	19,4	13,3	32,5

⁵⁸⁸ Murat Akçakaya ve Kübra İlhan, “Bürokrasi-Siyaset İlişkisi Bağlamında Başkanlık ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinin İncelenmesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 2021, s. 601.

Kaynak: https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).

Tablo 20’de de görüldüğü gibi 2017 yılından itibaren Türk Dış Politikası’nda belirleyici kurumlar arasında ilk sıraya Cumhurbaşkanlığı makamı yükselmiştir.

2018’de doğrudan halkın oyları ile yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Erdoğan % 50’nin üzerinde oy alabilmek milliyetçi seçmenlerin de oylarına talip olmuş ve sonuçta Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) de desteğini alarak⁵⁸⁹ % 51,74’lük oy oranı ile Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Erdoğan’ın yalnızca kendi partisinin oyları ile değil aynı zamanda milliyetçi seçmenlerin de oylarını alması, özellikle 15 Temmuz 2016 sonrası oluşan ortamda Erdoğan’ın milliyetçi bir söyleme dönmesine neden olmuştur. Köken itibariyle Milli Görüş çizgisinde siyasete başlamış ve siyasi yaşamı boyunca milliyetçilik fikrine karşı olmuş Erdoğan, 2014’te Cumhurbaşkanı seçilmesinden yaklaşık bir yıl önceki bir açılışta yaptığı konuşmada “*Kimse bizim karşımıza Kürtlükle de Türklükle de çıkmasın. Biz her türlü milliyetçiliği, ayaklarının altına almış bir iktidarız*” diyerek bu konudaki yaklaşımını ifade etmiştir. Ancak özellikle 15 Temmuz 2016’dan sonra Erdoğan seçim kampanyaları da dahil olmak üzere yaptığı tüm konuşmalarda daha milliyetçi bir söylem kullanmıştır.⁵⁹⁰

15 Temmuz 2016’dan sonra Erdoğan’ın eskisine göre çok daha milliyetçi bir siyasi söylem kullanmaya başlaması ile birlikte Türkiye’nin dış politikasında da milliyetçilik, temel parametrelerden bir tanesi haline gelmiştir. Bu durum yapılan kamuoyu araştırmalarına da yansımıştır. Kadir Has Üniversitesi Türkiye Çalışmaları Merkezi’nin her sene düzenli olarak yaptığı Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması sonuçlarına göre Türkiye’nin dış politikadaki en önemli sorunu olarak 2017’den 2021’e kadar Sınır ötesi terörle mücadele konusu ilk sırada yer almıştır. Aynı araştırmada ikinci sırada ABD ile ilişkiler başlığı bulunmaktadır. Tablo 21’de de

⁵⁸⁹ MHP’nin Erdoğan’a destek olarak Cumhuriyet İttifakı adı altında bir seçim ittifakı kurulmuştur. Bu konuda MHP’nin bakış açısı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Milliyetçi Hareket Partisi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Cumhuriyet İttifakı, https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/cumhur_ittifaki_blumu_web.pdf, (27.05.2022).

⁵⁹⁰ 15 Temmuz sonrasında Erdoğan’ın daha milliyetçi bir söylem kullanmaya başlaması ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Yusuf Ziya Bölükbaşı, “15 Temmuz Darbe Girişiminin Milliyetçi Söyleme Etkisi: Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Yenikapı Mitinginde Yaptığı Konuşmanın Analizi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 15 Temmuz Özel Sayısı, 2019, ss. 125-146.

görüldüğü gibi ilişkilerde en büyük gerilimin yaşandığı 2019 yılında listenin ilk sırasında ABD ile ilişkiler başlığının olması dikkat çekicidir.

Tablo 21. Türk Dış Politikası'nın En Önemli Sorunu

	2017	2018	2019	2020	2021
Sınır ötesi terör ile mücadele	44,2	14,1	18,3	20	23,5
ABD ile ilişkiler	4,1	9,6	20,6	8,5	12,3
Suriye'deki PYD/YPG varlığı	-	-	-	10,4	11,6

Kaynak: https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).

Erdoğan'ın çok geniş yetkilerle Cumhurbaşkanı seçilmesi, Türkiye'nin 15 Temmuz 2016 sonrası dönemde bir dar boğazdan geçtiği bir dönemde gerçekleşmiştir. Sözkonusu konjunktürde Erdoğan liderliğindeki Türkiye'nin, darbe girişiminde müdahil olup olmadığı hala net olmayan ancak bu süreçte bir müttefikten beklenmeyecek yaklaşımları ile ilişkilerde yaşanan sorunların daha da kronikleşmesine neden olan Obama yönetiminin tutumları nedeniyle ABD ile ilişkilerinde ciddi bir soğuma ve gerileme yaşanmıştır. Göreve geldiğinde kendisinden yana büyük beklentiler bulunan Obama'dan sonra Trump'ın Başkan seçilmesi, Türkiye'de ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'da aynı Obama'nın ilk döneminin başlarında olduğu gibi olumlu beklentiler oluşmasına neden olmuştur. 15 Temmuz 2016 sonrasında Trump'ın yapmış olduğu açıklamalarda Erdoğan ve Türkiye'nin yanında olduğuna dair vermiş olduğu mesajlar, Erdoğan'ın ve kurmaylarının Trump'ın Başkanlığı ile birlikte ikili ilişkiler konusunda daha olumlu bir beklenti içinde olmalarına neden olmuştur. Ancak Trump Obama'nın mirasını aynen devam ettirmekle kalmamış aynı zamanda mevcut sorunlar derinleşerek devam etmiş, üstüne de yeni yeni sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

ABD ile ilişkilerde yaşanan krizlerin zirve noktasına çıktığı 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra Erdoğan, her fırsatta Türkiye'nin yanında olduğunu ifade eden RF lideri Putin ile yakın bir diyalog içerisine girmiştir. Bu süreçte iki lider sık sık telefonla veya yüz yüze görüşme yapmıştır. Örnek vermek gerekirse yalnızca 2017 yılında iki lider sekiz defa yüz yüze görüşme yapmıştır. Erdoğan'ın Putin ile sıkı bir diyalog kurması,

Türkiye'nin ABD'den uzaklaştığı bu dönemde RF ile ilişkilerin ekonomik, ticari, askeri ve güvenlik alanlarında hızla gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye'nin ABD ilişkilerinde 2017 – 2021 arası dönemde en etkili olan ara değişken olarak lider faktörünün olduğu görülmektedir. ABD'de Trump'ın müesses nizama aykırı bir şekilde bir iş insanı edasıyla ülkeyi yönetme eğilimi ve Türkiye'de 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında yaşanan süreçte ülkede yönetim sisteminin değişerek Cumhurbaşkanlığı makamının olağanüstü yetkilere sahip bir konuma gelmesi ile birlikte her iki ülkede de dış politika konularında en önemli aktör olarak devlet başkanları karşımıza çıkmıştır. Trump her ne kadar Türkiye ile ilişkilerde sorunları Erdoğan ile kurduğu kişisel diyalog ile çözmeye çalışmışsa da çoğunlukla Amerikan sisteminde Başkan'ın yanında dış politikada etkili olabilen Kongre'nin Türkiye'ye karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemesi ve zaman zaman da kendisinin diplomatik teamüllere uymayan yollar izlemesi sonucunda bunda başarılı olamamıştır. Türkiye açısından bakıldığında ise 2003'ten itibaren siyaseten zaten güçlü bir konumda olan ve gücünü sürekli artıran Erdoğan'ın yeni yönetim sistemi ile birlikte dış politika alanında neredeyse tek söz sahibi aktör olmasına rağmen ABD ile ilişkilerde bu durum sorunların çözülmesini değil bilakis artmasına neden olmuştur. Erdoğan'ın bu denli güçlü bir konuma gelmesi ABD Kongresi'nde bazı çevreler açısından Türkiye'yi ABD ve NATO'dan uzaklaştıran ve RF'ye yaklaştıran bir tehdit olarak görülmüş⁵⁹¹ ve bu yaklaşımın neticesinde Türkiye ile ABD arasındaki sorunlar bir türlü aşılammıştır.

2.2.2. Stratejik Kültürün Etkisi

Neoklasik Realist yaklaşıma göre devletlerin dış politikalarının şekillenmesinde uluslararası sistemin yanı sıra etkili olabilen bir diğer ara değişken stratejik kültürdür.

⁵⁹¹ US Congressional Record Senate Articles, "PRESIDENT ERDOGAN; Congressional Record Vol. 165, No. 181", S6576, 116th Congress, 13.11.2019, <https://www.congress.gov/congressional-record/2019/11/13/senate-section/article/s6576-2>, (29.05.2022); US Congressional Record Senate Articles, "Reaffirming The House Of Representatives' Commitment to the Orderly and Peaceful Transfer of Power Called for in the Constitution of the United States; Congressional Record Vol. 166, No. 169", H5030-5035, 116th Congress, 29.09.2020, <https://www.congress.gov/congressional-record/2020/9/29/house-section/article/h5030-1?q=%7B%22search%22%3A%5B%22erdogan+authoritative%22%2C%22erdogan%22%2C%22authoritative%22%5D%7D&s=2&r=2>, (29.05.2022).

Stratejik kültür, devletlerde kurumsallaşma yoluyla ortaya çıkan kurallar ve normların neticesinde kolektif varsayımlar ve beklentilerin yerleşik hale gelmesiyle birlikte o devletin stratejik tercihlerini ve davranışlarını belirleyen parametreler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁹² Stratejik kültür kavramının özünde stratejinin oluşturulduğu bir çevre veya bir bölge bulunmaktadır. Bir devletin, bulunduğu bölgede karşılaştığı bir tehdit veya tehdit potansiyeli karşısında onu nasıl algıladığı ve bu tehdide karşı nasıl bir davranış kalıbı geliştirdiği sorusunun cevabı, stratejik kültür kavramını bizlere vermektedir. Çıkış itibariyle askeri bir kavram olan stratejik kültür, zaman içerisinde uluslararası ilişkiler alanında devlet davranışlarını ifade etmede kullanılmaya başlanan bir kavram olmuştur.

Stratejik kültür zaman içerisinde oluşan, ancak zamanla değişebilen bir olgudur. Bir devletin dış politika ve güvenlik politikaları alanında yapmış olduğu tercihlerin arka planında yer alan ilke ve yaklaşımların arka planını anlayabilmek ve bunların karar alma mekanizmasında ne denli etkili olduğunu görebilmek için, o devletin sahip olduğu stratejik kültürlerin ele alınıp incelenmesi gereklidir. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasında Trump Dönemi'nde yaşanan olaylarda her iki ülkenin sahip olduğu stratejik kültürün nasıl etki etmiş olabileceği ele alınacaktır.

2.2.2.1. ABD'de stratejik kültürün etkileri

ABD dış politikasında geleneksel olarak Türkiye bir dost ve müttefik ülke olarak kabul edilmekte ve ilişkiler buna göre şekillenmektedir. Bu algı ve yaklaşım Türkiye açısından da aynı doğrultudadır. Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren her iki ülkede de yönetime kim gelirse gelsin bu ilişkinin devamlılık sağladığı görülmektedir. Bu anlamda iki ülkede de birbiri ile müttefik olma konusunda bir stratejik kültür bulunduğu söylenebilir. Hatta bu yaklaşım, ABD yönetiminde en etkili lobi olan İsrail Lobisi açısından da aynıdır. Zira Orta Doğu'da İsrail'in etrafında Arap olmayan ve Batı'nın bir parçası olma yolunda çaba sarf eden Türkiye İsrail'in güvenliği açısından çok önemli bir ülkedir.

⁵⁹² Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 67

Obama Dönemi ile birlikte ABD'nin Türkiye'ye olan yaklaşımında bir değişim yaşanmaya başladığı görülmektedir. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği gibi özellikle Arap Baharı sonrasında bölgede Türkiye'nin ABD ile çatışan çıkarlarının artması, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi, Türkiye'nin bu dönemde RF ile ilişkilerinin gelişmesi, Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı sorunlar ve Washington çevrelerinde Türkiye'nin dış politikasında bir eksen kayması yaşandığına dair görüşün yayılması Kongre başta olmak üzere ABD'nin karar alma mekanizmasında etkili kurumlarında Türkiye ve Erdoğan karşıtı bir rüzgar esmesine neden olmuştur. Bu yaklaşım özellikle Kongre kanadında net bir şekilde görülmektedir. 15 Temmuz 2016 sonrası Erdoğan yönetimine karşı genel yaklaşım, özellikle bu tarihten sonra ikili ilişkilerdeki en ufak bir sorun karşısında Türkiye'ye karşı gösterilen tutum, 1915 Olayları konusundaki yaklaşım gibi konularda Kongre'nin Türkiye ve özellikle de Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı yaklaşımı müttefik bir ülkeye gösterilmesi gereken yaklaşıma hiç de uymamaktadır.

Trump'ın Başkan seçilmesi, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra Türkiye'deki yönetime destek veren açıklamalarının da etkisiyle Erdoğan yönetiminde ilişkilerin düzelmesi ve sorunların aşılması noktasında büyük bir beklenti oluşmasına neden olmuştur. Ancak bu sorunların aşılması bir yana Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde iki ülke arasında yeni yeni sorunlar ortaya çıkmış ve ilişkilerdeki kriz derinleşmiştir. Trump her ne kadar sorunları aşmada Erdoğan yönetimine destek vermişse de özellikle Kongre'de oluşan Türkiye ve özelden de Erdoğan karşıtı duruş bunu engellemiştir.

ABD'de 1970'li yıllardan itibaren güç kazanmaya başlayan⁵⁹³ ve özellikle George W. Bush Dönemi ile birlikte yönetimde etkili olmaya başlayan Muhafazakar Evanjelik kesimin Orta Doğu ve Müslümanlık karşıtı tutumu özellikle Kongre kanadında Türkiye'ye karşı oluşan bu önyargının yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Muhafazakar Evanjelik kesim, Trump Dönemi'nde ABD dış politikasının da şekillenmesinde etkili bir faktör olmuştur. Trump yönetiminin İsrail'deki Büyükelçiliği Kudüs'e taşıma veya Obama Dönemi'nde İran ile yapılan anlaşmalardan çekilme kararı almasında Muhafazakar Evanjelik kesim çok büyük rol oynamıştır.⁵⁹⁴ Ayrıca Trump'ın Rahip

⁵⁹³ Onur Mert Çelik ve M. Akif Okur, "Trump Yönetimi Döneminde ABD'nin İsrail ve İran Politikası: Köktenci Evanjeliklerin Etkisi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, Ekim 2021, s. 4.

⁵⁹⁴ Onur Mert Çelik ve M. Akif Okur, "The evangelical effect over Donald Trump's policies toward Israel and Iran", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Volume 5, Issue 1, June, 2021.,p. 17-18; Ramazan

Brunson olayında Türkiye'ye karşı tehditkâr söylemlerinin arkasında bu kesimin desteğini kaybetmeme düşüncesi yattığı açıktır.

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilere Trump Dönemi'nde etki eden bir başka faktör ABD'nin uluslararası sistemde takip ettiği güç siyasetidir. Türkiye ile ABD ilişkilerinin şekillenmesine ABD'nin küresel bir güç olarak özellikle 11 Eylül 2001'den itibaren uluslararası ilişkiler alanında genel olarak uyguladığı güç siyaseti temel belirleyici parametrelerden bir tanesidir. Buna göre ABD, uluslararası sistem içerisinde kendi konumunu sürdürebilme ve çıkarlarını gözetme adına mevzubahis olan coğrafyadaki ekonomik, siyasal, dini, sosyal, kültürel ve etnik dinamikleri dikkate almayan ve kuvvet kullanmaktan da çekinmeyen bir güç politikası takip etmektedir. ABD'nin bu genel yaklaşımının Türkiye'ye yakın dönemdeki en önemli yansıması Suriye'de yaşanan iç savaşta Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetini bilmesine rağmen ABD'nin YPG'ye destek vermesi, 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin faillerinin Türkiye'ye iade edilmemesi, F-35 Savaş Uçağı Projesinden Türkiye'nin çıkarılması ve yakın dönemde Türkiye'ye karşı uygulanan ambargolar şeklinde gerçekleşmiştir.⁵⁹⁵

Trump Dönemi'nde, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik geçmişte geliştirdiği stratejik kültürünün bir parçası olarak İran konusunda Obama Dönemi'ndeki ılımlı yaklaşım terk edilmiştir. 2018'de Trump'ın İran ile daha önce yapılmış olan Nükleer Anlaşmadan ABD'nin çekileceğini duyurması ve İran'a karşı son derece "şahin" bir duruş sergilemesi, ABD'nin 1979'daki İslam Devrimi'nden itibaren geliştirdiği stratejik kültürün bir devamı niteliğindedir. Aynı şekilde Trump'ın ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınmasını onaylaması da İsrail konusunda geleneksel ABD dış politikasının sürdüğünün bir göstergesidir. Trump, ABD'nin dış politikasında, her ne kadar selefî Obama'yı sert ifadelerle eleştirmiş olsa da İran ve çok taraflı anlaşmalar dışında Obama'nın takip ettiği politikaları neredeyse aynen devam ettirmiştir. Türkiye'yi ilgilendiren konularda da durum bu şekildedir. Trump Obama'yı birçok açıdan çok sert ifadelerle eleştirmiş olsa da başta Suriye'de YPG'ye destek verme konusu olmak üzere Türkiye ile yaşanan sorunlarda adeta Obama yönetiminin yaklaşımı sürdürülmüştür.

GÖZEN, "ABD Dış Politikası Yaklaşımları", *Amerikan Dış Politikası*, ed. Ramazan Gözen, AÖF Yayınları, Eskişehir, 2010, ss. 104-105.

⁵⁹⁵ Kardaş, a.g.e., s. 69.

Trump'ın Erdoğan ile yakın bir ilişki kurmuş olması ve iki liderin birçok defa telefon görüşmeleri yapmalarının yanı sıra Covid – 19 pandemisine kadar yılda birkaç defa bir araya gelmelerine rağmen ABD'nin Obama ve Trump Dönemleri'nde geliştirdiği stratejik kültür olarak ifade edilebilecek bir yaklaşım çerçevesinde iki ülkenin arasındaki sorunlar artarak devam etmiştir.

Neoklasik Realizmin ara değişkenler olarak saydığı faktörler arasında sayılan stratejik kültür, ABD'de Trump gibi müesses nizama uymayan bir yönetim anlayışı bulunan bir Başkan Dönemi'nde dahi iki ülke ilişkilerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Trump da aynı selefi Obama gibi 24 Nisan olayları hakkında yaptığı açıklamalarda Türkiye'yi kaybetmeyecek ama Ermenileri de unutmadığını gösterecek bir söylem kullanmıştır. Yine Trump'ın Suriye konusunda Obama Dönemi'nde Türkiye gibi önemli bir müttefike rağmen YPG'ye destek vermeyi sürdürmesi, stratejik kültürün bir yansımasıdır. Türkiye'nin, ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren küresel rakibi ve hasmı olan RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi satın alması konusunda ABD'nin Başkan, Kongrenin her iki kanadı, Savunma ve Dışişleri Bakanlığı gibi dış politika karar alma mekanizmasında etkili tüm kurumlarıyla Türkiye'nin aleyhine pozisyon alması da ABD'nin stratejik kültürünün bir yansıması olmuştur.

2.2.2.2. Türkiye'de stratejik kültürün etkileri

Türkiye ABD'nin 2001 sonrası dönemde takip ettiği güç siyaseti karşısında bir yandan ABD ile ilişkilerini geliştirirken bir yandan da bölgesindeki diğer devletlerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bunun için öncelikle bölgesinde güçlü bir ülke konumuna gelebilmek için yüzünü dış politikada daha önce uzun bir süre ihmal ettiği bölge ülkelerine dönmüş ve “*Komşularla Sıfır Sorun*” ilkesi çerçevesinde bu ülkelerle arasındaki sorunları aşma yoluna gitmiştir. 2010'lu yıllara kadar ABD açısından bölgedeki diğer ülkeler için bir “*Model Ülke*” olarak görülen Türkiye'nin izlediği bu politikalar, ilişkilerde birkaç konu hariç fazlaca soruna yol açmamıştır. Ancak Obama'nın yönetimde olduğu dönem ile birlikte Orta Doğu'da yaşanan Arap Baharı süreci ve bu süreçte Türkiye'nin proaktif bir dış politika takip etmeye çalışması, adeta ABD ile ilişkilerde sorunlu bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Türkiye, bu dönemde savunma yönünü de modernize etme ve geliştirme çabalarına girmiş ve bu bağlamda ABD başta olmak üzere NATO üyesi müttefik ülkelerden savunma alanında teknoloji transferi gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu amaçla füze savunma sistemleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda müttefiklerinden hem silah alımı hem de teknoloji transferi konusunda adımlar atmıştır.

2004 yılı Mayıs ayı, Türkiye'nin savunma sanayiini geliştirmesi konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Zira daha önce savunma sanayiinde ABD başta olmak üzere yabancı birçok ülkeye bağımlı durumda olan Türkiye, bu tarihte yapılan Savunma Sanayi 2004 Yılı İcra Komitesi toplantısında, insansız hava araçları, taarruz, taktik ve keşif helikopterleri ile modern tank projeleri ile ilgili yapılan ve toplam değeri yaklaşık 15 milyar doları bulan ihaleler iptal edilmiştir. Bunun yerine bu tarihten itibaren yurt içi imkanların geliştirilerek bu projelerin yurt içinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.⁵⁹⁶ Başlatılan çalışmalar kapsamında o tarihte 62 olan savunma projesi sayısı 2022 yılına gelindiğinde 750'yi geçmiş, bu alanda faaliyet gösteren firma sayısı ise 56'dan 1500'e çıkmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'de savunma sanayii alanındaki projelerin toplam bütçesi 5,5 milyar dolar seviyesinden 75 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Savunma sanayii sektörünün yıllık cirosu ise 1 milyar dolardan 10 milyar dolara, bu alanda yapılan ihracat ise 248 milyon dolardan 3 milyar 224 milyon dolara ulaşmıştır.⁵⁹⁷ Bu projeler arasında Milli Gemi Projesi (Milgem), T129 Atak Helikopteri Projesi, İnsansız Hava Aracı (İHA) ve Silahlı İnsansız Hava Aracı (SİHA) Projesi (ANKA ve Bayraktar), Yerli Tank Projesi (Altay), Zırhlı Personel Taşıyıcı Projesi (Kirpi) gibi projeler bulunmaktadır.

Türkiye bu süreçte uzun menzilli füze alımı ve teknoloji transferi konusunda da bazı girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak 2010 yılında Türk Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sistemi Projesi adıyla ihaleye çıkılmış ve bu çağrıya ABD, RF, ÇHC'ne ait firmalar ile İtalya – Fransa ortaklığına ait bir firma başvurmuştur. Ancak 2012 yılına gelindiğinde bu dört tekliften, teknoloji transferi sözü ve maliyetin de diğer tekliflere göre daha cazip olması nedeniyle ÇHC menşeli firmanın adı diğerlerinden öne çıkmıştır.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Hürriyet, "Tank ve helikopter ihaleleri iptal edildi", 14.05.2004, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tank-ve-helikopter-ihaleleri-iptal-edildi-225670>, (31.05.2022).

⁵⁹⁷ Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: İHA, SİHA ve TİHA Üretiminde Artık Dünyanın İlk 3 Ülkesi İçindeyiz" 07.01.2022, <https://www.ssb.gov.tr/Website/contentList.aspx?PageID=4128&LangID=1>, (31.05.2022).

⁵⁹⁸ Seren, a.g.e., ss. 47-48.

Ancak daha sonra bu firma ile anlaşma sağlanamamıştır. Bu süreçte Türkiye birkaç defa ABD başta olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinden füze savunma sistemleri alımı ve teknoloji transferi konusunda girişimlerde bulunmuşsa da karşı taraftaki ülkelerin olumsuz cevap vermesi üzerine bu konuda son olarak RF'den füze savunma sistemi alımı ve teknoloji transferi anlaşması yapılmıştır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda savunma sanayiindeki bu atılımında ABD başta olmak üzere Batılı ülkeler tarafından uygulanan ambargoların da çok büyük bir etkisi olmuştur. Özellikle Obama Dönemi'nden itibaren Türkiye ile ABD arasında yaşanan her sorun ile birlikte ABD'de Kongre kanadı Türkiye'ye karşı ambargo uygulama veya Türkiye'yi F-35 Savaş Uçağı Projesinde olduğu gibi savunma projelerinden çıkarma şeklinde olumsuz bir yaklaşım benimsemiştir. Bunun sonucunda Türkiye, ABD ve Batılı ülkelerden belli savunma projelerinde destek göremeyeceğini anlamış ve bu sorunu doğal olarak kendi imkan ve kabiliyetlerini geliştirerek aşma yoluna gitmiştir. Türkiye bu süreçte "*kötü komşu, kişiyi ev sahibi yapar*" sözündeki gibi bir duruma düşmüş ve kendi imkanlarını geliştirerek bu alanda yerli savunma sanayiini geliştirme yolunda bir stratejik kültür oluşturmuştur.

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde ABD ile ilişkilerde Türkiye açısından son iki Başkan dönemlerinde oluşan bir stratejik kültür olarak yerli silah sanayiinin gelişmesi konusu karşımıza çıkmaktadır. Bu stratejik kültür, öncelikle Türkiye'nin ABD'ye savunma sanayii alanındaki bağımlılığını azaltan bir faktör olmuştur. Bu ise Türkiye'nin daha özgüvenli ve özgür hareket edebilmesini netice vermiştir. İkinci olarak Türkiye'nin kendi silahlarını üretme kapasitesinin gelişmesi, ABD'de karar verme mekanizmasında etkili olan Kongre üzerinde ve yönetime her dönem baskı kurabilen silah lobisi üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu ise ilişkilerde Kongre'nin hemen her konuda Türkiye aleyhine hareket etmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde özellikle 2009'dan sonra yaşanan krizler bir türlü aşılamamış ve bu durum her iki taraf açısından da son derece yıpratıcı olmuştur. Bu süreçte yukarıda da ifade edildiği gibi ABD Kongresi'nin Türkiye karşıtı özellikle de Erdoğan yönetimi karşıtı bir yaklaşım sergilemesine paralel bir anlayış iktidardaki

Erdoğan yönetimi ve Erdoğan'ı destekleyen çevrelerde⁵⁹⁹ de ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin 2000'li yılların başlarından itibaren savunma sanayiini geliştirmesi bunun yansımalarından yalnızca bir tanesidir. Türkiye'nin Orta Asya, Kafkaslar, Karadeniz ve Orta Doğu bölgelerindeki en önemli ve en eski rakibi olan RF ile özellikle 2010 sonrasında ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel açılardan ilişkilerini geliştirmesi de bunun bir yansımasıdır. Bu noktada her iki ülkede de yarım asrı aşan müttefikliğe rağmen 2009 yılı sonrasında yaşanan krizlerin neticesinde birbirine karşı olumsuz bir hava oluşmuş ve ittifak ilişkisi bundan çok büyük bir yara almıştır. Eğer taraflar ilişkilerin normalleşmesi konusunda etkili adımlar atmazsa, iki ülkede de birbirine karşı (Neoklasik Realizmin ara değişken olarak ele aldığı) olumsuz manada bir stratejik kültür oluşmaya başlayacaktır.

Neoklasik Realist yaklaşımın saymış olduğu bir diğer ara değişken olan stratejik kültür faktörü, Türkiye'nin 2009 yılı sonrasında ABD ile ilişkilerini etkileyen faktörlerden bir tanesi olmuştur. ABD'nin ve diğer NATO üyesi devletlerin Türkiye'nin silah satışı ve teknoloji transferi taleplerine soğuk yaklaşması ve belli dönemlerden Türkiye'ye karşı uygulanan askeri yaptırımlar neticesinde Türkiye savunma sanayiini yerelleştirme çabalarına girmiştir. 2004 yılı sonrasında alınan kararlar çerçevesinde başlatılan bu hamle, özellikle 2010'lu yıllardan sonra meyvesini vermeye başlamış ve Türkiye dünyada savunma sanayiinde önde gelen ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Türkiye açısından yeni oluşan bu stratejik kültürün neticesinde TSK envanterindeki birçok silah yerli imkanlarla üretilmeye başlanırken İHA ve SİHA'lar birçok yabancı ülkeye ihraç edilmeye başlamıştır. Ayrıca bu yaklaşımın bir başka tezahürü de RF ile yapılan S-400 Füze Savunma Sistemi anlaşması olmuştur. S-400 Füze Savunma Sistemi, Türkiye'nin ABD ile 2000'li yıllarda yaşadığı en önemli sorun olarak da kayıtlara geçmiştir. Buradaki sorun olan şey, Türkiye'nin yeni geliştirmeye başladığı bir stratejik kültürün ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren geliştirmiş olduğu bir başka stratejik kültür ile örtüşmemesi üzerine ABD'nin bu konuda tüm kurumları ve imkanları ile verdiği karşılık olmuştur.

⁵⁹⁹ Burada Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde iktidardaki Erdoğan'ı ve Ak Parti'yi Cumhuriyet İttifakı çerçevesinde destekleyen MHP ve BBP ile içerisinde Ergenekon Davası sürecinde bir kısmı cezaevine giren asker – sivil bürokratların bulunduğu Ulusalçı kesim kastedilmektedir.

2.2.3. Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkisi

Neoklasik Realist yaklaşıma göre devletlerin karar alma süreçlerini etkileyen ara değişkenlerden biri de devletin merkezi kurumları ile çeşitli ekonomik ve toplumsal gruplar arasında cereyan eden ilişkilerdir. Bir ülkede devlet ile toplum arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsurlar şu şekilde sıralanabilir:⁶⁰⁰

- Devlet ile toplum arasındaki uyumun seviyesi,
- Toplumsal kesimlerin çeşitli anlaşmazlıklar olduğu takdirde liderler ve karar alma mekanizması üzerinde etkili olup olmadıkları,
- Toplumsal gruplar arasında devlet yapısı içerisinde bir konum sahibi olabilmek için rekabet olup olmaması
- Toplum genelinde devletin dış politika ve güvenlik politikaları konusunda genel bir desteğin olup olmaması çok önemlidir.

Devletler dış politika alanında benzer durumlar karşısında farklı tepkiler verebilmektedir. Bu farklılık siyasal ve sosyal aktörlerin tercihlerini ifade ettiği gibi bu aktörler için çeşitli kısıtlamalar ve fırsatlar oluşturan toplumun ve devlet organizasyonunun yapısal özelliklerini de yansıtmaktadır. Toplumlar içinde sayıca az olmalarına rağmen devlete liderlik eden kişiler ve kurumlar üzerinde etkili olabilen bazı insanlar bulunmaktadır. Bir toplumun içerisinde bulunan ve o topluma kanaat önderliği yapan, havas, elit gibi bir kısım isimlerle anılan insanların bir fikir birliği içerisinde olup olmamaları, ülkenin izlediği dış politikaya doğrudan etki edebilecek denli önemli bir faktördür.⁶⁰¹

Türkiye ile ABD, birbirinden çok farklı geçmişe sahip olan iki devlettir. Devletin toplum ile ilişkileri konusunda binlerce yıllık bir devlet geleneği olan Türkiye ile henüz 250 yıllık bir devlet tecrübesi bulunan ABD'nin sahip olduğu dinamikler birbirinden çok farklıdır. İki ülkedeki devlet yapısı ve organizasyonu dahi birbirinden oldukça farklıdır. Dolayısıyla bu iki devletin kendi toplumları ile ilişkileri de birbirinden çok farklı bir çizgide ilerlemiştir. Sonuç olarak toplumun devlet mekanizmasının işlemesine etkisi de her iki ülkede birbirinden çok farklıdır. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realist

⁶⁰⁰ Ripsman, Taliaferro ve Lobell, a.g.e., s. 71

⁶⁰¹ Schweller, "Unanswered Threats A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", s. 170.

yaklaşım çerçevesinde Trump Dönemi'nde ABD – Türkiye ilişkilerine devlet – toplum ilişkilerinin nasıl etki ettiği analiz edilecektir.

2.2.3.1. ABD’de devlet – toplum ilişkilerinin etkileri

ABD’yi yöneten insanlar, ülke kurulduğu günden itibaren kendilerine her ne kadar dünyanın geri kalan yerlerine “*demokrasi*” ihraç etme gibi misyon biçmiş olsalar da⁶⁰² dünya geneline yaymaya çalıştıkları bu düşüncenin ABD’de ne denli geçerli bir olgu olduğu tartışmalıdır. ABD, siyasal katılımın nüfusa oranının en düşük olduğu ülkelerin başında gelmektedir. Tam anlamıyla bir seçimler ülkesi olan ABD’de ülke federal düzeyde yapılan Başkanlık, Senato, Temsilciler Meclisi seçimlerinin yanı sıra eyaletler bazında yapılan eyalet valisi, eyalet meclisi, kasabalar, belediyeler, özel bölgeler ve hatta bazı eyaletlerdeki temel eğitim kurumlarındaki yöneticilerin belirlenmesi için seçimler yapılmaktadır.

ABD’de dört yılda bir yapılan Başkanlık seçimleri, ülkede seçmen nüfusa oranla en yüksek katılımın gerçekleştiği ve bu manada halk tarafından en fazla ilgi gören seçimlerdir. Tablo 22’de verildiği gibi bu seçimlere katılım oranları 2000’li yılların başından itibaren ortalama % 60 civarında olmuştur. Bu oran, Tablo 23’te görüldüğü gibi Kongre seçimlerinde çok daha düşük seyretmektedir. Kongre seçimlerine katılım 2000’li yılların başlarından itibaren ortalama % 45-50 aralığında gerçekleşmiştir. Halbuki Türkiye’de 1950’lerden itibaren genel seçimlere katılım oranı ortalama % 82,4 olarak gerçekleşmiştir.⁶⁰³

⁶⁰² Hook ve Spanier, a.g.e., 10-11.

⁶⁰³ Doğrulukpayı, “Seçimlere Katılım Ortalamaları”, 05.11.2015, https://www.dogrulukpayi.com/bulten/secimlere-katilim-ortalamalari?gclid=Cj0KCQjwnNyUBhCZARIsAI9AYlHzpr_yo-ES50gk_M6fvvwBAxt7aAyOXa1uFTgc6310GYtqDVi1BPgaApbTEALw_wcB, (01.06.2022).

Tablo 22. ABD’de Başkanlık Seçimlerine Katılım (2000-2020)

ABD'DE BAŞKANLIK SEÇİMLERİNE KATILIM			
	TOPLAM SEÇMEN	SEÇİME KATILAN	KATILIM ORANI (%)
2000	186.400.000	110.800.000	59,44%
2004	197.000.000	125.700.000	63,80%
2008	206.100.000	131.100.000	63,60%
2012	215.100.000	132.900.000	61,78%
2016	224.100.000	137.500.000	61,35%
2020	231.600.000	154.600.000	66,75%

Kaynak:<https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2022/demo/p20-585.pdf>, (01.06.2022).

Tablo 23. ABD’de Kongre Seçimlerine Katılım (1998-2018)

ABD'DE KONGRE SEÇİMLERİNE KATILIM			
	TOPLAM SEÇMEN	SEÇİME KATILAN	KATILIM ORANI (%)
1998	183.451.000	83.098.000	45,29%
2002	190.250.000	87.762.000	46,12%
2006	201.073.000	96.119.000	47,80%
2010	210.800.000	95.987.000	45,53%
2014	219.941.000	92.251.000	41,94%
2018	228.832.000	122.281.000	53,43%

Kaynak:<https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2021/demo/p20-583.pdf>, (01.06.2022).

ABD halkının seçimlere fazla rağbet etmemesi, Noam Chomsky’nin ABD “ABD’de vatandaş bir tüketicidir, bir gözlemcidir, ancak bir katılımcı değildir”⁶⁰⁴ sözünü hatıra getirmektedir. Chomsky’nin de ifade ettiği gibi ABD toplumu aslında apolitik toplumların en başında gelmektedir. ABD’deki sistem içerisinde toplumun yönetim ve

⁶⁰⁴ Noam Chomsky, *Medya Gerçeği*, İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993, s. 28.

karar alma mekanizması üzerindeki tek müdahale aracı seçimlerdir. Bunun dışında ABD'deki düzen içerisinde karar alma mekanizması üzerinde ancak büyük sermaye desteğine sahip olan ve organize olabilen toplumsal gruplar etkili olabilmektedir. Bu bağlamda Amerikan sisteminde en etkili toplumsal gruplar olarak karşımıza İsrail Lobisi, Ermeni Lobisi gibi lobiler veya Muhafazakar Evanjelik gruplar gibi toplumsal gruplar çıkmaktadır.

Bu toplumsal gruplardan en etkili olan hiç kuşkusuz İsrail Lobisidir. Uzun yıllar boyunca Kongre'de Türkiye'nin lehine kararlar çıkmasında veya aleyhindeki kararların engellenmesinde etkili olmuş olan İsrail Lobisi, Trump Dönemi'nde Türkiye'nin aleyhinde kararlar alınması karşısında önceki tavrını terk etmiştir. Obama Dönemi'nde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasında etkili olan Mavi Marmara ve Erdoğan'ın Davos Zirvesi'ndeki “*One Minute*” çıkışları sonrasında Türkiye İsrail Lobisi'nin Kongre'deki desteğini kaybetmiştir. Bu yüzden Trump Dönemi'nde Türkiye aleyhine Kongre'de karar alınması önünde bir engel kalmamış Türkiye aleyhine birçok karar Kongre tarafından onaylanmıştır. Trump Dönemi'nde Kongre'nin Türkiye aleyhine attığı adımlar arasında Türkiye'ye F-35 Savaş Uçağı satışının önce durdurulması ardından da projeden çıkarılması, Türkiye'nin CAATSA yaptırımlarına dahil edilmesi, bazı Türk bakan ve bürokratların yaptırım listesine alınması, 1915 Olayları ile ilgili Türkiye aleyhine kararlar alınması ve hatta Kasım 2019'da Erdoğan'ın Trump ile görüşmek üzere ABD'ye gitmesini engelleme girişimleri sayılabilir.

Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde Rahip Brunson olayında da görüldüğü üzere Muhafazakar Evanjelik kesimin yönetim üzerinde önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. 2020 yılı itibariyle ABD'deki en büyük dini grup olan Muhafazakar Evanjelik kesim, toplam nüfusun % 25,4'ünü teşkil etmektedir.⁶⁰⁵ 1970'li yıllardan itibaren Amerikan siyasetinden yeni bir güç olarak yükselen⁶⁰⁶ Muhafazakar Evanjelik kesimin özellikle 11 Eylül olaylarından sonraki süreçte George W. Bush Dönemi'nde adı sıklıkla gündeme gelmiştir. Muhafazakar Evanjelik kesim, 2001'den itibaren ABD siyasetinde en etkili toplumsal grup olarak ön plana çıkmayı başarmıştır. Genellikle Cumhuriyetçi Başkan

⁶⁰⁵ PEW Research Center, “Religious Landscape Study”, <https://www.pewresearch.org/religion/religious-landscape-study/>, (01.06.2022).

⁶⁰⁶ Hakan Yılmaz, “Evanjelik Hareketin ABD Siyaset Kurumundan Dinî Talepleri Üzerine Bir İnceleme”. *Oksident* Cilt 2, Sayı 1, 2020, ss. 30-31.

adaylarını destekleyen bu Muhafazakar Evanjelik kesim Obama Dönemi'nde yönetimde çok da etkili olamamıştır. Trump'ın Başkan seçilmesiyle birlikte yeniden adlarından söz edilmeye başlanan Muhafazakar Evanjelikler bu dönemde oldukça etkili olmuşlardır.

Muhafazakar Evanjelik kesim Rahip Brunson olayı sırasında Trump'a ve kendisi de bir Evanjelik Hristiyan olan Başkan Yardımcısı Mike Pence'e yoğun bir baskı yapmışlardır. Kasım 2018'de yapılacak olan Kongre ara seçimleri öncesinde ülkedeki Muhafazakar Evanjelik Hristiyan kesimin Cumhuriyetçilere olan desteğini kaybetmeyi⁶⁰⁷ göze alamayan Trump ve yardımcısı Pence Rahip Brunson olayında Türkiye'yi çok sert ve diplomasiye uymayan yollarla tehdit etmiş ve olayı çözüme kavuşturmaya çalışmışlardır. Trump Muhafazakar Evanjelik kesimin bir başka hassasiyeti olan İsrail konusunda da aynı yaklaşımı sergilemiş ve İsrail'deki Amerikan Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması kararını onaylamıştır.

ABD'de karar alma mekanizmasında etkili toplumsal gruplardan bir tanesi de Ermeni Lobisi'dir. Seçim kampanyaları sırasında 1915 Olayları'nı "soykırım" olarak tanıyacağını belirten ancak Başkan olduktan sonra 25 Nisanlarda "Meds Yegern" ifadesini kullanan Obama Dönemi'nden sonra Trump Dönemi'nde de Ermeni Lobisi çalışmalarını sürdürmüştür. Obama'yı hemen her konuda eleştiren Trump'ın da 24 Nisan tarihi geldiğinde selefi Obama gibi "Meds Yegern" ifadesini kullanmayı sürdürdüğü görülmüştür.⁶⁰⁸

Trump Dönemi'nde Türkiye ile ABD arasındaki sorunların derinleşmesi, esasında Ermeni Lobisi'nin işine yaramıştır. Obama Dönemi'nde Yahudi Lobisinin desteğini kaybeden Türkiye karşısında Ermeni Lobisi'nin önü açılmıştır. Ancak Kongre'nin desteği ile istedikleri kararları çıkarmalarına rağmen bu sefer de Trump yönetimi Türkiye lehine bir dengeleme yapmıştır.

⁶⁰⁷ 2016 seçimlerinde sandık çıkış anketlerinde Muhafazakar Evanjelik seçmenlerin %80'inin Trump'ı desteklediği görülmüştür. 2004 yılında bu kesimin George W. Bush'u %78 oranında desteklemesinden itibaren en yüksek desteği alan aday Trump olmuştur. The Washington Post, "White evangelicals voted overwhelmingly for Donald Trump, exit polls show", Sarah Pulliam Bailey, 09.11.2016, <https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2016/11/09/exit-polls-show-white-evangelicals-voted-overwhelmingly-for-donald-trump/>, (24.05.2022).

⁶⁰⁸ The White House, "Statement by President Donald J. Trump on Armenian Remembrance Day 2017", 24.04.2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-armenian-remembrance-day-2017/>, (02.06.2022).

9 Nisan 2019'da soykırımın resmen tanınmasını içeren bir karar Senato'da gündeme gelmiş, ancak Beyaz Saray'ın araya girmesiyle bu kararın oylanması üç kez ertelenmiştir.⁶⁰⁹ Bu arada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıldönümü olan 29 Ekim tarihinde Temsilciler Meclisi'nde hem Suriye'nin kuzeyinde 9 Ekim'de başlatılan Barış Pınarı Harekatı nedeniyle Türkiye'ye yaptırım uygulanmasını öngören karar tasarısı hem de 1915 Olayları ile ilgili yasa tasarısı çok büyük bir oyla kabul edilmiştir.⁶¹⁰ Temsilciler Meclisi'nden sonra Senato'da da daha önce üç defa ertelenmiş olan soykırımın resmen tanınması hakkındaki yasa tasarısı ile Türkiye'ye yönelik yaptırım karar tasarısı 12 Aralık 2019'da oybirliği ile kabul edilmiştir.⁶¹¹ Senato'nun ve Temsilciler Meclisi'nin onayından geçen yaptırımlara yönelik karar tasarısı ve soykırım yasa tasarısı son olarak Trump'ın önüne gelmiştir. Bu noktada Beyaz Saray, Trump'ın 1915 Olayları hakkındaki görüşünün değişmediğini, Trump'ın “1915 Olayları'nı bir soykırım olarak görmediğini” açıklamıştır.⁶¹² Bu süreçte Trump'ın önüne imza için gelen Türkiye aleyhine yaptırımlar içeren 2020 yılı Savunma Bakanlığı bütçe tasarısını Trump 21 Aralık 2019'da imzalamıştır.⁶¹³

Sonuç olarak görüldüğü gibi Neoklasik Realist yaklaşımın da öngördüğü üzere uluslararası ilişkilerde uluslararası sistemin yanı sıra devlet – toplum ilişkileri de bir ara değişken olarak etkili bir faktör olabilmektedir. ABD örneğinde görüldüğü gibi örgütlü toplum olarak ifade edilebilecek olan dini cemaatler veya etnik kökenli lobiler bu bağlamda bir ülkenin dış politika karar alma mekanizmasında etkili bir faktör olabilmektedir. ABD siyasal yaşamında 1970'li yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan ancak özellikle 2000'li yıllardan itibaren bu etkisi gözle görülür bir artış gösteren

⁶⁰⁹ Independent Türkçe, ““Ermeni soykırımı tasarısı” ABD Senatosu'nda üçüncü kez engellendi”, 06.12.2019, <https://www.independentturkish.com/node/100241/haber/%E2%80%9Cermen-soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-tasar%C4%B1s%C4%B1%E2%80%9D-abd-senatosu%E2%80%99nda-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-kez-engellendi>, (02.06.2022).

⁶¹⁰ Euronews, “ABD Temsilciler Meclisi kararının ardından Türkiye'yi ne bekliyor?”, 30.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/30/abd-temsilciler-meclisi-karar-n-n-ard-ndan-turkiye-yi-ne-bekliyor>, (02.06.2022).

⁶¹¹ BBC Türkçe, “ABD Temsilciler Meclisi'nden sonra Senato'daki komisyon da Türkiye'ye yaptırım tasarısı onaylandı, Ankara'dan Ankara 'saygısızlığın yeni tezahürü' tepkisi geldi”, 12.12.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50757514>, (02.06.2022).

⁶¹² DW, “Trump yönetiminden "soykırım" açıklaması”, 17.12.2022, <https://www.dw.com/tr/trump-y%C3%B6netiminden-soyk%C4%B1r%C4%B1m-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1/a-51711208>, (02.06.2022).

⁶¹³ BBC Türkçe, “Trump, Türkiye ve Rusya'ya yaptırım öngören savunma bütçesini imzaladı”, 21.12.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50877560>, (02.06.2022).

Muhafazakar Evanjelic kesim, 2016 Başkanlık seçimlerinde büyük oranda destek verdiği Trump'ın aldığı kararları etkilemeyi başarmıştır. ABD'nin İsrail Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşıma kararı, İran ile Obama Dönemi'nde yapılan anlaşmalardan çekilme kararı ve Türkiye'de gözaltına alınan Rahip Brunson'ın serbest bırakılması için Türkiye'ye yoğun bir baskı yapılması Muhafazakar Evanjelic kesimin Trump yönetimi üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermiştir. İsrail Lobisi'nin Obama Dönemi'nde Türkiye ile İsrail arasında yaşanan sorunlara kadar Kongre'de Türkiye aleyhine alınan kararlarda Türkiye lehine bir tavır göstermesine rağmen bu dönemde yaşanan olaylardan sonra Türkiye aleyhine dönmesi Trump Dönemi'nde Kongre nezdinde Türkiye aleyhine gündeme getirilen konularda kendini fazlasıyla hissettirmiştir. Trump Dönemi'nde Kongre'nin her iki kanadının da Türkiye karşıtı bir tavra girmesinde, İsrail Lobisi'nin bu yaklaşım değişikliğinin çok büyük bir etkisi olmuştur.

2.2.3.2. Türkiye'de devlet – toplum ilişkilerinin etkileri

Türkiye, ABD'ye nazaran siyasi katılımın oldukça yüksek olduğu bir ülkedir. Ancak örgütlü sivil toplumun ABD ve diğer Batılı ülkeler kadar gelişmediği bir ülkedir aynı zamanda. ABD örneğinde olduğu gibi etnik ve ekonomik temelli lobiciliğin gelişmediği Türkiye'de devlet ile toplum arasındaki ilişkiler ele alındığında toplumun ABD kadar dış politika üzerinde etkili olamadığı görülmektedir.

Türkiye'de devlet mekanizması yanında toplumun dış politika karar alma mekanizması üzerinde etkisi son derece sınırlıdır. Ancak bu etki hiç yok da değildir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de sayıları ve etkinlikleri artan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla insani yardım faaliyetleri başta olmak üzere dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve araştırma, eğitim ve kültür çalışmaları kanalıyla dış politika alanında toplumun da bir etkisi söz konusu olmaktadır.⁶¹⁴

Tarihsel açıdan bakıldığında Türkiye'de sivil toplumun vakıflar yoluyla gelişme gösterdiği görülecektir. Günümüzde ise modern manada bir sivil toplum algısının yeteri kadar gelişme göstermediği görülmektedir. 1980'li yıllardan itibaren Neoliberal politikaların hayata geçirilmesi ve küreselleşme ile beraber Türkiye'de sivil toplum

⁶¹⁴ Erdem Eren, "Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği", *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2017, s. 43.

gelişmeye başlamışsa da esas ilerleme 2000’li yıllarla beraber AB uyum süreci ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde özellikle yasal altyapı oluşturulmuş ve sivil toplumun önü açılmıştır. Ancak gelinen noktada Türkiye’deki sivil toplum ABD ve diğer Batılı ülkelerin çok gerisindedir.

Türkiye’de 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi, sivil toplumun da faaliyetlerini frenlemesine neden olmuştur. Tarihsel olarak örgütlü topluma mesafeli bir duruşu olan Türkiye’deki devlet mekanizması, bir kez daha aynı yaklaşımı sergilemiştir. Daha önceki darbe dönemlerinde de olduğu gibi sivil toplumun hareket alanı bu dönemde daraltılmıştır. Güvenlik endişeleri merkezli bu yaklaşım, aslında Osmanlı Devleti’nden günümüze örgütlü toplumun gelişmemesinin de en önemli nedenidir.

2018 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi ile birlikte bir kez daha Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan ve hükümetinin sivil topluma yaklaşımı da yukarıda bahsedilen çerçevede gerçekleşmiştir. Erdoğan yönetimi AK Parti ve ideolojisine yakın sivil toplum kuruluşları ile uyumlu bir çalışma içerisinde olmuştur. TÜRGEV, TÜGVA, Ensar Vakfı, İlim Yayma Vakfı, ÖNDER, İHH, MÜSİAD, TÜMSİAD, SETA, Türkiye Yazarlar Birliği gibi birçok vakıf ve dernek⁶¹⁵ bu dönemde Erdoğan yönetimi ile sıkı bir işbirliği içerisinde çalışmalarını yürütmüştür. Ancak bu kuruluşların hiçbiri, dış politika alanında karar alma mekanizmasında etkili olabilmiş değildir.

Devlet – toplum ilişkilerinin bir başka boyutu da toplumsal algılardır. 2017 sonrasında Türkiye’de yapılan kamuoyu araştırmalarında Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler konusunda oldukça olumsuz bir tablo bulunmaktadır. PEW Araştırma Merkezi’nin 2019 yılında 33 ülkede yapmış olduğu kamuoyu araştırmasına göre Türk halkının % 11’i Trump yönetimine güvenirken ABD’nin uluslararası imajını olumlu olarak niteleyenlerin oranı % 20 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oranlar ABD’nin müttefiki olan bir ülke için son derece dikkat çekicidir. Tablo 24’te görüldüğü gibi ABD’nin uluslararası sistemdeki en önemli rakiplerinden biri olan RF’deki oranlar dahi

⁶¹⁵ Yeni Şafak, “281 vakıf, dernek ve STK’dan Erdoğan ve AK Parti’ye destek”, 23.06.2018, <https://www.yenisafak.com/secim/281-vakif-dernek-ve-stkdan-erdogan-ve-ak-partiye-destek-3359938>, (02.06.2022).

Türkiye'den daha yukarıdadır. 2019 yılında ABD ile ilişkilerinde Türkiye'nin yaşadığı sorunlar göz önüne alındığında bunların Tablo 24'e aynen yansımış olduğu görülecektir.

Tablo 24. PEW'e Göre Trump'a olan Güven ve ABD'nin Uluslararası İmajı (2019)

	Trump'a Olan Güven	ABD'nin İmajı
İngiltere	32%	57%
İtalya	32%	62%
Brezilya	28%	56%
Kanada	28%	51%
Hollanda	25%	46%
Yunanistan	25%	54%
İspanya	21%	52%
RF	20%	29%
Fransa	20%	48%
Almanya	13%	39%
Türkiye	11%	20%

Kaynak: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/01/08/how-people-around-the-world-see-the-u-s-and-donald-trump-in-10-charts/>, (01.06.2022).

PEW'in 2019'un sonlarında yapmış olduğu bir başka kamuoyu araştırmasında ise ABD'nin başını çektiği NATO'ya üye ülkelerdeki insanların bu ittifaka bakışları değerlendirilmiştir. Buna göre en olumsuz bakışa sahip halk olarak Türkiye ön plana çıkmıştır. Tablo 25'te görüldüğü gibi üyeler arasında NATO'ya karşı olumsuz bakışta % 55 ile Türkiye başta gelmektedir. Türkiye, NATO'ya olumlu bakışların oranı ise % 21 ile yine en düşük olan ülke olmuştur.

Tablo 25. PEW’e Göre Ülkelerin NATO’ya Bakışı (2019)

	Olumsuz	Olumlu
ABD	26%	52%
Kanada	20%	66%
Polonya	8%	82%
Hollanda	21%	72%
İngiltere	23%	65%
İtalya	24%	60%
Almanya	33%	57%
Fransa	38%	49%
İspanya	42%	49%
Yunanistan	51%	37%
Türkiye	55%	21%

Kaynak: <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/>, (01.06.2022).

GALLUP’un 2020 yılında yaptığı Dünya Liderlerini Derecelendirme (Rating World Leaders) anketine göre Trump’ın liderliğini Türk halkının % 73’ü olumsuz değerlendirmektedir.⁶¹⁶

Kadir Has Üniversitesi tarafından yaptırılan Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması (TSSEA) 2019’a göre Türkiye’nin dış politika alanında en önemli sorunu olarak ilk sırada ABD ile ilişkiler yer almıştır. Türkiye – ABD ilişkilerinde sorunların zirveye çıktığı yıl olan 2019’da % 20,6 ile ABD ile ilişkiler dış politika alanındaki en önemli sorun olarak öne çıkmıştır. Tablo 26’da da görüldüğü gibi Türkiye’nin yıllardır en kronik dış politika sorunu olan sınır ötesi terör konusu bile 2019’a gelindiğinde ikinci sıraya gerilemiştir.

⁶¹⁶ GALLUP, “Rating World Leaders 2020”, <https://www.gallup.com/analytics/355787/gallup-rating-world-leaders-report.aspx>, (02.06.2022).

Tablo 26. Türk Dış Politikası'nın En Önemli Sorunu

Türk Dış Politikası'nın En Önemli Sorunu			
	2017	2018	2019
ABD ile ilişkiler	4,1	9,6	20,6
Sınır ötesi terör ile mücadele	44,2	14,1	18,3
Suriye'deki PYD/YPG varlığı	-	-	-

Kaynak: https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).

TSSEA'nın 2021'de yapılan aynı başlıklı çalışmada Türkiye için tehdit oluşturan devletler arasında % 54'lük oyla ABD ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada % 41,8 ile İsrail, ardından % 39,4 ile Ermenistan, sonra ise % 38,7 ile Yunanistan gelmektedir. Tablo 27'de de görüldüğü gibi listede Suriye % 34, RF % 20,7 ile ABD'nin çok gerisinde kalmaktadır.

Tablo 27. Türkiye'ye Tehdit Oluşturan Ülkeler (2021)

ABD	54,0%
İsrail	41,8%
Ermenistan	39,4%
Yunanistan	38,7%
Suriye	34,0%
Rusya Federasyonu	20,7%
Çin Halk Cumhuriyeti	18,9%

Kaynak: https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).

2021'de yapılan bu çalışmada dikkat çeken bir başka tablo da “*ABD Türkiye açısından nasıl bir ülkedir*” sorularına verilen cevaplardır. Tablo 28'de görüldüğü gibi

sorulan sorulardan olumsuz olanların (boyalı olanlar) toplamı % 64,8 çıkarken, olumlu olanların toplamı % 34,6'da kalmaktadır.

Tablo 28. ABD Türkiye Açısından Nasıl Bir Ülkedir?

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Güvenilmez ülkedir	18,1	41,6	48,5	38,9	39,4	31,5	33,5
Düşman ülkedir	6,5	4	6,7	16,2	13	9,1	19,2
Stratejik ortaktır	25,5	23,8	14,1	11,4	14,5	28	14
Sömürgeci ülkedir	27,1	21,3	26,2	29,1	22,6	14,9	12,1
Küresel güçtür	0	0	0	0	7,4	11,4	12
Dost ve müttefik ülkedir	0	0	0	0	2,2	4,8	8,6
Olumsuz başlıklar							
Olumsuz başlıklar	51,7	66,9	81,4	84,2	75	55,5	64,8
Olumlu başlıklar							
Olumlu başlıklar	25,5	23,8	14,1	11,4	24,1	44,2	34,6

Kaynak: https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).

Türkiye açısından Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde ABD ile ilişkilerde belirleyici bir faktör olarak sayılan ara değişkenlerden belki de en az etkili olanı Türkiye'deki devlet – toplum ilişkileridir. Türk tarihi boyunca devletin çok önemli bir yerinin olması ve hatta kutsal kabul edilmesi, günümüze kadar kabul gören bir görüştür. Özellikle güvenlik endişelerinin arttığı darbe ve savaş dönemlerinde bu anlayışın çok daha baskın bir hale geldiği görülmektedir. 15 Temmuz 2016 sonrası Türkiye'de yaşanan süreç ve milliyetçiliğin bu dönemde yükselmesi, toplumun devlete olan desteğinin artmasını sağlamıştır. Aynı Soğuk Savaş Dönemi'nde dünya genelinde olduğu gibi bu dönemde de Türkiye'de devlet bir “kara kutu” gibi kabul edilmiş ve toplum devlete kayıtsız şartsız destek vermiştir. Bu ise özellikle dış politika, savunma ve güvenlik gibi alanlarda devlet mekanizması içerisindeki aktörlerin normal zamanlara göre daha özgürce politikaları belirlemesine zemin hazırlamış, zaten normal zamanlarda sınırlı olan toplumun bu alanlara katılımını ve etkisini iyice azaltmıştır.

2.2.4. Bürokrasinin Etkisi

Realist gelenek içerisinde devletin bir “kara kutu” olarak ele alınmasına ve yekpare ve rasyonel bir aktör olarak görülmesine ilk olarak Neoklasik Realist yaklaşım karşı çıkmıştır. Neoklasik Realizm ile birlikte ara değişkenler olarak da ifade edilen ve ülke içinde devletin dış politikalarına yön verme veya onu etkileme gücü olan faktörler de analizlere dâhil edilmeye başlanmıştır.⁶¹⁷ Neoklasik Realist yaklaşıma göre devletlerin karar alma süreçlerini etkileyen ara değişkenlerden biri de bir devlet sistemi içerisindeki bürokrasinin etkisidir. Devlet mekanizmasının önemli bir parçası olan bürokrasi, ülkeden ülkeye farklılık gösteren kurumlardır. Tarihsel süreç içerisinde her ülkenin kendi gerçeklerine göre şekillenmiş olan bu yapıların karar alma mekanizması içerisindeki yeri ve etkisi de ülkeden ülkeye değişebilmektedir.

Devlet geleneği ve mekanizması birbirinden çok farklı karakterde olan Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerde bürokrasinin de etkilerinin farklı koşullarda ve farklı şekillerde cereyan ettiği görülmektedir. Bu durum Soğuk Savaş yıllarında farklı iken, günümüzde çok daha farklı bir şekilde kendisini göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Trump Dönemi’nde ABD – Türkiye ilişkilerine bürokrasinin etkisinin nasıl olduğu analiz edilecektir.

2.2.4.1. ABD’de bürokrasinin etkileri

Trump Dönemi, ABD tarihinin en istisna dönemlerinden bir tanesi olmuştur. Trump’ın renkli kişiliği ve çizdiği Başkan portresi, kabinesi ile sık sık ters düşmesi ve yaşanan görev değişiklikleri, Amerikan ekonomisini canlandırmak amacıyla attığı adımlar ve sonrasında dünya genelinde yaşanan Covid 19 pandemisi bu dönemin istisna bir dört yıl olarak tarihe geçmesine neden olmuştur. Trump’ın kendine has yönetim anlayışı içerisinde geçen dört yıllık Başkanlığı döneminde ABD dış politikası üzerinde Trump’ın yanı sıra Kongre, Savunma Bakanlığı, bürokrasi içinde etkili olan kurumlar olarak öne çıkmıştır.

Trump Dönemi’nde Türkiye ile ABD ilişkilerinde yaşanan sıkıntılardan bir tanesi de Türkiye’nin ABD nezdinde muhatap bulmada yaşadığı sıkıntıdır. Bu konu, özellikle

⁶¹⁷ Glaser, a.g.e., s. 195.

Suriye konusunda ciddi sıkıntılarının yaşanmasına neden olmuştur. Suriye konusunda farklı kurumlardan isimlerin kimi zaman Trump ile çelişen açıklamalarda bulunması, Türkiye açısından yürütülmesi zor bir süreç ortaya çıkarmıştır. Bu durum, Kissinger'ın AB mevzu bahis olduğunda “*Avrupa ile konuşmak istediğimde, kimi arayacağım?*” sorusunu akıllara getirmektedir.

ABD’de bürokrasi içerisinde yaşanan bu çelişkiye bir çok örnek bulmak mümkündür.⁶¹⁸ Sözgelimi 25 Kasım 2017’de Trump YPG’ye askeri yardımın kesileceğini söylemiş ancak yalnızca üç gün sonra CENTCOM ve Özel Harekat Komutanlıkları YPG’ye yaklaşık 100 tırlık silah yardımı yapmıştır.⁶¹⁹ Yine Pentagon’un YPG ile bir sınır güvenlik gücü kurma konusundaki açıklamasından⁶²⁰ birkaç gün sonra Dışişleri Bakanı Rex Tillerson Suriye’nin kuzeyinde bir sınır güvenlik gücü kurma gibi bir planlarının olmadığını ve bu konuda Türkiye’ye bir açıklama borçlu olduklarını ifade etmiştir.⁶²¹

Türkiye’nin muhatap bulmada yaşadığı bu sıkıntı, ABD’nin kendine özgü çok parçalı karar alma yapısından kaynaklandığı açıktır.⁶²² Türkiye ile karşılaştırıldığında oldukça karmaşık olan bu yapı içerisinde Başkan’ın yanı sıra Kongre, Pentagon, Dışişleri Bakanlığı hatta CENTCOM gibi daha alt kurumlar yeri geldiğinde söz sahibi olabilmektedir.

ABD’nin yönetim sistemi içerisinde Başkan’dan sonra dış politika alanında en etkili bürokratik kurum Kongre’dir. Trump Dönemi’nde 2017 – 2019 arasındaki 115. dönemde Temsilciler Meclisi’nde çoğunluk Cumhuriyetçilerdeyken, 2019 – 2021

⁶¹⁸ Bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun CNN Türk 5N1K Programına Verdiği Özel Röportaj”, 14.06.2019, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-5n1k-ya-verdigi-roportaj-14-9-19.tr.mfa, (05.06.2022).

⁶¹⁹ Milliyet, “Son dakika: Trump’ın sözünün ardından şok görüntüler”, 28.11.2017. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-trumpin-sozunun-ardindan-sok-goruntuler-2562640>, (25.03.2022).

⁶²⁰ Sputnik Türkiye, “Pentagon’dan 'YPG ordusu' açıklaması: Türkiye'nin kaygılarını anlıyoruz”, 16.01.2018, <https://tr.sputniknews.com/20180116/pentagon-turkiye-kaygi-anliyoruz-1031837629.html>, (25.03.2022).

⁶²¹ Amerika’nın Sesi, “Tillerson: ‘Türkiye’ye Bir Açıklama Borçluyuz’”, 18.01.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/tllerson-turkiye-ye-bir-aciklama-borcluyuz/4213522.html>, (25.03.2022).

⁶²² Mehmet Nur Çelikaşlan, “Türk – Amerikan İlişkileri: Vize Gerilimi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2020, s. 711.

arasındaki 116. dönemde çoğunluk Demokratlara geçmiştir.⁶²³ Senato’da ise 2017 – 2019 arasındaki 115. dönemde Cumhuriyetçiler çoğunlukta olmuş, 2019 – 2021 arasındaki 116. dönemde de bu oran korunmuştur.⁶²⁴ Tablo 29’da görüldüğü gibi görev yaptığı ilk iki yıl Trump Cumhuriyetçilerin Kongre’nin her iki kanadında da çoğunluğu ellerinde tuttuğu, kendisine tam destek olacak bir Kongre ile birlikte çalışma fırsatı bulmuştur.

Tablo 29. ABD Kongresinde Çoğunluğu Oluşturan Partiler (2017 - 2021)

	Senato		Temsilciler Meclisi	
	Demokratlar	Cumhuriyetçiler	Demokratlar	Cumhuriyetçiler
2017 - 2019 (115. Dönem)	47	51	194	241
2019 - 2021 (116. Dönem)	45	53	235	199

Kaynak: <https://history.house.gov/Congressional-Overview/Profiles/115th/>;
<https://www.senate.gov/history/partydiv.htm> , (02.06.2022).

Trump Dönemi’nde Kongre’de, Obama Dönemi’nde Türkiye ile yaşanan sorunların da etkisiyle Türkiye karşıtı bir eğilim olmuştur. Bunda Türkiye’nin İsrail ile yaşadığı sorunların da etkisi olmuştur. Zira Kongre üzerinde etkili olan İsrail Lobisi, bundan önceki dönemlerde Türkiye lehine bir eğilimdeyken Obama Dönemi’nde İsrail ile yaşanan sorunlar neticesinde Türkiye’ye karşı tutumlarını değiştirmiştir. İsrail Lobisi’nin yanı sıra Muhafazakar Evanjelik Kongre üyeleri ve onları destekleyen özellikle Cumhuriyetçi Kongre üyeleri de bu dönemde Türkiye karşıtı bir konuma gelmişlerdir. Trump Türkiye ile ilişkilerde Kongre ile Türkiye arasında bir denge kurmaya çalışmıştır.

Kongre’nin her iki kanadı da Trump Dönemi’nde ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar karşısında Türkiye’nin aleyhine pozisyon almaktan geri durmamış ve çeşitli vesilelerle Türkiye’ye karşı ambargo uygulama konusunda her fırsatı değerlendirmiştir. Mesela Rahip Brunson ve S-400 krizleri sürdüğü dönemde 19 Haziran 2018 tarihinde Senato,

⁶²³ US House of Representatives, “Congress Profiles”, <https://history.house.gov/Congressional-Overview/Profiles/115th/>, (02.06.2022).

⁶²⁴ US Senate, “Party Division”, <https://www.senate.gov/history/partydiv.htm>, (02.06.2022).

içerisinde Türkiye'ye F-35 Savaş Uçağı satışını bloke eden maddelerin de bulunduğu Savunma Bakanlığı bütçe yasa tasarısını kabul etmiştir.⁶²⁵

S-400'lerin alınma sürecinde ABD tarafında özellikle Kongre kanadı, daha önce hiç olmadığı kadar Türkiye aleyhtarı bir tutum sergilemiştir. Kongre'de bu süreçte Senato kanadında Cumhuriyetçiler'in ağırlığı devam ederken, 2018 yılında yapılan seçimler sonucunda Temsilciler Meclisi'nde Demokratlar çoğunluğa gelmiştir. Kongre'nin iki kanadında farklı partilerin ağırlıkta olmasına rağmen, Türkiye'nin RF ile S-400'ler konusunda görüşmelere başladığını duyurduğu andan itibaren her iki kanat konuyu partiler üstü bir mesele olarak ele alarak Türkiye aleyhine gündemine gelen neredeyse tüm yasaları onaylamış ve Başkan Trump yönetimine Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulanması konusunda sürekli baskı yapmıştır.⁶²⁶

2019 yılına gelindiğinde Kongre'nin her iki kanadı birçok farklı konuda Türkiye aleyhine kararlar almaya devam etmiştir. 1915 Olayları konusunda ABD'nin bunu bir soykırım olarak kabul etmesi konusunda hem Temsilciler Meclisi hem de Senato ayrı ayrı kararlar almışsa da Aralık ayının son günlerinde Trump bu konuda "Meds Yegern" ifadesini kullanmayı sürdüreceğini ifade etmiştir.

2020 yılının sonlarında ise Trump'ın görev süresinin bitmesine birkaç ay kala Temsilciler Meclisi ve Senato Türkiye'ye karşı CAATSA yaptırımlarını da içeren Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasa Tasarısı'nı (NDAA) kabul etmiş ve tasarı onaylaması için Trump'a gönderilmiştir. Trump'ın 23 Aralık'ta tasarıyı veto etmesinin ardında Kongre tasarıyı bir defa daha oylamış ve 2/3 çoğunluğu sağlayarak tasarının yasalaşmasını sağlamıştır.⁶²⁷

Kongre üyeleri yalnızca yasa tasarıları ve kararlar yoluyla değil, aynı zamanda yaptıkları basın açıklamaları, sosyal medya üzerinden yaptıkları paylaşımlar ve yazdıkları mektuplar aracılığıyla da bu dönemde Türkiye aleyhine çalışmışlardır. Sözgelimi bazı

⁶²⁵ DW, "ABD'den Türkiye'ye F-35 satışını bloke eden tasarıya onay", 19.06.2018, <https://www.dw.com/tr/abd-senatosundan-t%C3%BCrkiyeye-f-35-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1-bloke-eden-tasar%C4%B1ya-onay/a-44285456>, (18.04.2022).

⁶²⁶ Yücel, a.g.e., s. 12.

⁶²⁷ US Senate, "Vetoes by President Donald J. Trump", <https://www.senate.gov/legislative/vetoes/TrumpDJ.htm>, (03.06.2022).

Kongre üyeleri Rahip Brunson'ın serbest bırakılmaması halinde Türkiye'nin F-35 Savaş Uçağı Projesinde alacağı teslimatın askıya alınacağını açıklamıştır.⁶²⁸

Trump Dönemi'nde dış politika karar alma mekanizmasında etkili olan bir başka bürokratik kurum Savunma Bakanlığı olmuştur. Trump Dönemi'nde uluslararası ilişkiler konularında Savunma Bakanlığı'nın Dışişleri Bakanlığı'nın önüne geçtiği görülmüştür. Trump'ın Savunma Bakanı olarak ilk atadığı isim emekli bir general olan James Mattis'dir. Mattis ile Trump yaklaşık 2 yıl (1 yıl 345 gün) çalışabilmiştir. Trump'ın Aralık 2018'de Erdoğan ile yaptığı bir görüşme sırasında Suriye'den çekilme kararını açıklaması ABD iç kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaların da etkisiyle Mattis görevinden istifa etmiştir. Mattis'ten sonra Savunma Bakanlığı görevinde bir istikrar yakalanamamış ve beş defa daha Savunma Bakanlığı koltuğu el değiştirmiştir.

Türkiye – ABD ilişkilerinin en sorunlu yılı olan 2019 yılı içerisinde dört defa Savunma Bakanlığı koltuğu el değiştirmişse de Pentagon'un Türkiye'ye bu yıl içerisindeki yaklaşımı değişmemiştir. Bu süreçte S-400 füzelerinin alınması sonrasında Türkiye'ye yapılan uyarılar, F-35 Savaş Uçaklarının Türkiye'ye verilmemesi ve Türkiye'nin programdan adım adım çıkarılması konularında atılan adımlar hep Pentagon tarafından hayata geçirilmiştir. Pentagon'un tepe yönetiminde yaşanan görev değişikliklerine rağmen bu süreçte genel olarak Türkiye'nin aleyhine adımlar atılmasında Senato'nun Dış İlişkiler ve Askeri Hizmetler komisyonlarının Pentagon'a verdiği desteğin de rolü bulunmaktadır.⁶²⁹

Trump Dönemi'nde Türkiye – ABD ilişkileri konusunda öne çıkan bürokratik kurumlardan bir tanesi de ABD Merkez Komutanlığı (CENTCOM) olmuştur. Sorumluluk alanı olarak Orta Doğu ile Orta ve Güney Asya bölgelerinden oluşan bu komutanlık ABD'nin dünya genelindeki 11 müşterek muharip komutanlığından birisidir. Pentagon'un alt birimlerinden bir tanesi olmasına rağmen ABD için son derece stratejik

⁶²⁸ Bu konuda bir örnek vermek gerekirse Temsilciler Meclisi üyesi John Sarbanes'in Savunma Bakanı Mattis'e hitaben yazdığı mektup için bkz. Congressman John Sarbanes, "Sarbanes Leads Bipartisan Effort to Prevent Turkey from Acquiring F-35 Fighter Jet", 14.06.2018, <https://sarbanes.house.gov/media-center/press-releases/sarbanes-leads-bipartisan-effort-to-prevent-turkey-from-acquiring-f-35>, (03.06.2022).

⁶²⁹ Kılıç Buğra Kanat, "Türkiye'nin ABD Politikası 2019", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, İstanbul: SETA Yayınları, 2019, s. 218.

bir önemi olan Orta Doğu bölgesinden sorumlu olan CENTCOM, Trump'ın yönetimi eline tam olarak alamamasından doğan boşluktan dolayı bazı konularda Obama Dönemi'nde alınan kararları uygulamaya devam etmiştir. Bunda Obama'nın 30 Mart 2016'da atadığı CENTCOM komutanı Orgeneral Joseph Votel'in görevine Trump Başkan olduktan sonra da devam etmesi ve 28 Mart 2019'a kadar da sürdürmesinin etkisi olmuştur.

CENTCOM, Suriye'de YPG ile Obama Dönemi'nde başlatılan işbirliğinin sürdürülmesi ve YPG'ye silah desteği verme konusunda Trump'tan daha istekli bir görünüm sergilemiştir. CENTCOM yönetiminde Irak Savaşı ve 3 Mart Tezkeresi sonrasında oluşan Türkiye'ye karşıtı yaklaşım, Suriye'de YPG ile birlikte DAESH'e karşı yürütülen operasyonların da etkisiyle daha da artmıştır.⁶³⁰ Trump'ın 2018'in son ayında Suriye'den çekilme konusundaki çıkışına tepki gösteren kurumlardan bir tanesi de CENTCOM olmuştur. YPG ile birlikte bölgede bir süredir ortak çalışan CENTCOM kurmaylarına göre ABD'nin bölgede birlikte çalıştığı bir ortağını yüz üstü bırakıp bölgeden çekilmesi ABD'nin itibarına zarar verecektir.⁶³¹

Sonuç olarak Trump Dönemi'nde ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinde Neoklasik Realist teorinin de öne sürmüştüğü ara değişkenlerden bürokrasinin ABD nezdinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bunda Trump'ın siyaset geçmişi ve tecrübesi olmaması, bu yüzden de yönetim kademelerine tam anlamıyla hakim olamaması etkili olduğu gibi ABD'nin kendine özgü siyasal yapısı içerisinde özellikle dış politika konusunda karar alma mekanizmasında birçok farklı bürokratik kurumun da söz sahibi olması etkili olmuştur. Trump Dönemi boyunca Senato'da Cumhuriyetçi çoğunluk hakimken Temsilciler Meclisi'nde de ilk iki yıl Cumhuriyetçiler çoğunluğu oluşturmuştur. Kendisi de Cumhuriyetçi olan Trump ile Kongre'nin daha uyumlu çalışması beklenirken bu durum tam olarak istenen düzeyde olmamıştır. Özellikle Türkiye ile ilişkiler konusunda Kongre, Trump'ın Başkanlığı boyunca Türkiye karşıtı bir çizgide hareket etmiş ve Türkiye'nin aleyhine birçok karar ve yasa tasarısının altına imza

⁶³⁰ Kılıç Buğra Kanat, "Türkiye'nin ABD Politikası 2018", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, İstanbul: SETA Yayınları, 2019, s. 202.

⁶³¹ Military News, "CentCom Commander: 'I Was Not Aware' of Syria Withdrawal Announcement", 05.02.2019, <https://www.military.com/daily-news/2019/02/05/centcom-commander-i-was-not-aware-syria-withdrawal-announcement.html>, (03.06.2022).

atmıştır. Kongre'nin bu Türkiye muhalifi duruşu karşısında Trump Erdoğan ile olan kişisel ilişkileri üzerinden Türkiye ile arayı bulmaya çalışmıştır. Bu dönemde ABD – Türkiye ilişkilerinde Savunma Bakanlığı, CENTCOM gibi diğer bazı kurumlar da etkili olmuştur. Bu kurumlarla ilgili Türkiye açısından genel problem, Türk yetkililerin farklı kurumlarla muhatap olduğunda bu kurumların birbiri ile çelişen ifadeleri karşısında yaşanan sıkıntılar olmuştur.⁶³² Bu problem, iki ülke arasında yaşanan sorunların aşılması noktasında işleri oldukça zorlaştıran bir faktör olmuştur.

2.2.4.2. Türkiye’de bürokrasinin etkileri

Türkiye, Osmanlı Devleti’nden itibaren gerek siyasal sistem açısından gerekse toplumsal yapı açısından güçlü liderlerin etrafında şekillenen bir yönetimi benimsemiştir. Bu yaklaşım, Kanun-i Esasi’den itibaren tüm anayasal metinlerin ruhuna da sinmiş olan ve sistemin de buna göre kurgulanmasını zorunlu kılan bir durumdur. ABD gibi ülkelerde yönetim sistemi kurgulanırken güç farklı unsurlar arasında paylaşılarak bir denge ortamı yaratılırken Türkiye’de siyasal sistemin kurgulanmasında bu esasa yalnızca görünüşte dikkat edilmiş ve esas güç ve yönetim yetkisi yürütme erkinde toplanmıştır. Siyasal sistemin bu özelliği, dış politika yapım sürecinde de kendisini göstermiş ve bu alanda yürütme erkine daha geniş yetkiler verilerek geniş bir hareket alanına sahip olması sağlanmıştır. Yasama organının dış politika yapım sürecinde yeterince etkin olmaması ve bunun yanında tek adam anlayışına yatkın bir siyasal kültürün bulunması gibi faktörler sebebiyle iktidar bazen başbakan, bazen cumhurbaşkanı, bazen de bir darbeci generalin şahsında bütünleşmiştir.⁶³³

2018 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile birlikte yönetim sisteminin değişerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi adı altında yeni bir sisteme geçilmesiyle beraber dış politika yapım sürecinde zaten öteden beri yürütmenin başı esas belirleyici makamken bu yeni sistemle beraber yetkileri olağanüstü bir şekilde artırılan Cumhurbaşkanı tek aktör olarak öne çıkmıştır. Bu yeni yönetim sistemine geçişte zaten 2003 yılından itibaren yürütmenin başında olan Erdoğan yetkileri daha da artırılmış bir şekilde dış politika

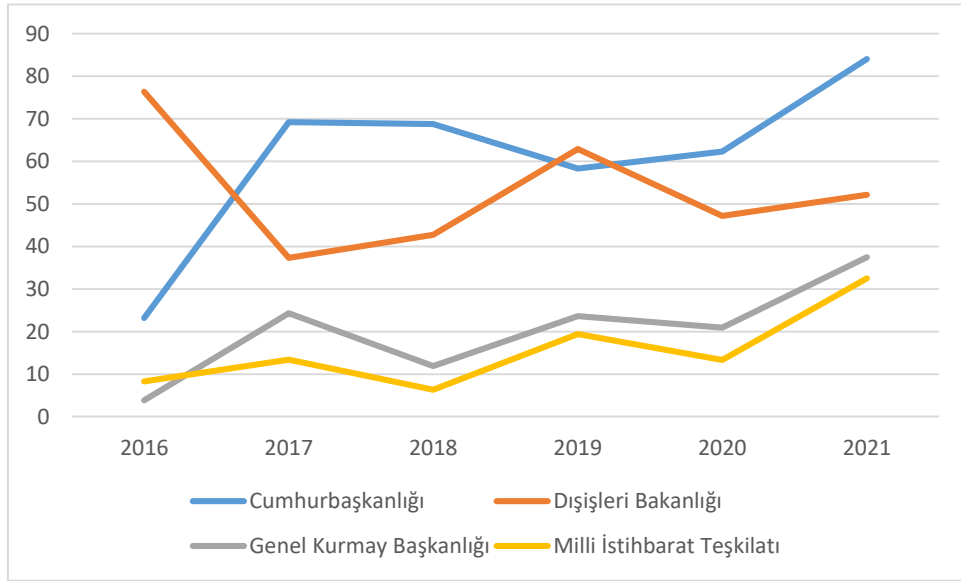
⁶³² T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun TRT Haber Kanalına Verdiği Özel Röportaj”, 29.01.2018, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-trt-haber-kanalina-verdigi-ozel-roportaj_-29-ocak-2018.tr.mfa, (05.06.2022).

⁶³³ Çağrı Erhan ve Ersin Embel, “Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler”, *Bilig*, Sayı 72, Kış 2015, s. 165.

alanında karar alma mekanizmasında neredeyse tek başına belirleyici merci haline gelmiştir. Özellikle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin de etkisiyle Türkiye'de dış politika konularına “*beka sorunu*” anlayışının hakim olması Erdoğan'ın dış politika yapım sürecinde yegane aktör olarak elinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Geçmişte İsmail Cem, Ahmet Davutoğlu gibi dış politika alanında tecrübeli isimlerin dışişleri bakanı olduğu dönemlerde Türkiye'de dış politika alanında Dışişleri Bakanlığı'nın belli bir dereceye kadar etkisi olmuştur. Ancak özellikle 15 Temmuz 2016 sonrasında Dışişleri Bakanlığı dış politika alanında karar alınan yer değil alınan kararların uygulandığı bir bakanlık halini almıştır. Tablo 30'da görüldüğü gibi 2016 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığı'nın yerini Cumhurbaşkanlığı almaya başlamıştır. Özellikle de 2017 yılından sonra dış politika alanında Cumhurbaşkanlığı neredeyse tek başına karar alma mekanizmasında söz sahibi olmaya başlamıştır.

Tablo 30. Türk Dış Politikası'nda Belirleyici Kurumlar (2016-2021)

Kaynak: https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde uluslararası ilişkileri belirleyici temel faktör olan uluslararası sistemin yanında ara değişken olarak karşımıza çıkan bürokratik kurumların etkisi, Türkiye'de yaşanan sistem değişikliği ve 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin etkisiyle minimum düzeye inmiştir. Trump'ın Başkan olduğu 2017 – 2021

döneminde dış politika karar alma mekanizmasında Cumhurbaşkanlığı makamının neredeyse tek belirleyici aktör olmasıyla birlikte bürokrasinin etkileri minimum düzeye inmiş ve bu kurumlar dış politikanın belirlendiği yer değil uygulandığı yerler haline gelmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve TSK, dış politika alanında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın belirlemiş olduğu politikalara ancak uygulama aşamasında katkı sağlayan kurumlar olmuştur.

2.3. Neoklasik Realizm ve Türkiye – ABD İttifak İlişkileri

Tek dönemlik Başkanlığı süresince kendine has bir liderlik profili çizen Trump, Neoklasik Realist yaklaşımın saydığı ara değişkenler içerisinde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin seyrini belirleyen belki de en önemli faktör olarak öne çıkmıştır. Trump'ın yerleşik düzene aykırı siyaset tarzı, ABD iç politikasını olduğu gibi dış politikasını da etkilemiştir. Trump dış politika konusunda ABD'nin sahip olduğu stratejik kültür geliştirdiği alanlardan bazılarıyla çatışma yaşarken bazıları konusunda mevcut stratejik kültüre göre hareket etmiştir. NATO ve ABD'nin geleneksel müttefikleri ile ilişkilerde geleneksel eğilimin tersine bu ittifakların ABD'ye artık gereksiz bir ekonomik yük oluşturduğunu öne sürmüş ve bu ülkeleri tehdit ederek ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan ise ABD'nin geleneksel müttefiki olan İsrail ile ilişkileri geliştirerek Amerikan büyükelçiliğinin Kudüs'e taşınmasını onaylayarak başkentin Kudüs olmasını tanımış ve İran ile Obama Dönemi'nde yapılan anlaşmaları iptal ederek geleneksel çizgiye dönülmesini sağlamıştır.

Trump'ın sergilediği liderlik tarzı, yalnızca kendisinin ön planda olduğu bir yönetim anlayışına dayanmaktadır. Trump tüm yetkileri üzerinde toplamaya ve kritik tüm kararları kendisi almaya çalışmıştır. Ancak ABD gibi küresel bir gücü yönetmek söz konusu olduğunda Trump'ın bu benmerkezli yönetim anlayışı yetersiz kalmıştır. Trump'ın yetişemediği noktalarda boşluğu bürokrasi doldurmuştur. Ancak bu durum bir yetki çatışmasına da yol açmıştır. Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde kritik bakanların da dahil olduğu pek çok Beyaz Saray bürokratının sık sık değişmesi de bundan kaynaklanmaktadır.⁶³⁴

⁶³⁴ Bkz. Tablo 18. Donald Trump'ın Başkanlığı Döneminde ABD Savunma Bakanları (2017-2021)

Trump seçmenlerin eğilimlerini göz önüne alıp buna göre dış politika izleme konusunda başarılı olmuşsa da sonuç itibariyle ikinci defa seçilememiştir. ÇHC'ne karşı açılan ticaret savaşları, ABD'nin TPPA'dan ayrılması gibi konularda Trump ABD toplumunun en hassas olduğu konuların başında gelen işsizliği azaltmayı amaçlamış ve bunda geçici de olsa başarılı olmuştur.⁶³⁵

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye'nin ABD ilişkilerinde 2017 – 2021 arası dönemde en etkili olan ara değişken olarak Türkiye açısından lider faktörünün olduğu görülmektedir. ABD'de Trump'ın müesses nizama aykırı bir şekilde bir iş insanı edasıyla ülkeyi yönetme eğilimi ve Türkiye'de 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında yaşanan süreçte ülkede yönetim sisteminin değişerek Cumhurbaşkanlığı makamının olağanüstü yetkilere sahip bir konuma gelmesi ile birlikte her iki ülkede de dış politika konularında en önemli aktör olarak devlet başkanları karşımıza çıkmıştır. Trump her ne kadar Türkiye ile ilişkilerde sorunları Erdoğan ile kurduğu kişisel diyalog ile çözmeye çalışmışsa da çoğunlukla Amerikan sisteminde Başkan'ın yanında dış politikada etkili olabilen Kongre'nin Türkiye'ye karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemesi ve zaman zaman da kendisinin diplomatik teamüllere uymayan yollar izlemesi sonucunda bunda başarılı olamamıştır. Türkiye açısından bakıldığında ise 2003'ten itibaren siyaseten zaten güçlü bir konumda olan ve gücünü sürekli artıran Erdoğan'ın yeni yönetim sistemi ile birlikte dış politika alanında neredeyse tek söz sahibi aktör olmasına rağmen ABD ile ilişkilerde bu durum sorunların çözülmesini değil bilakis artmasına neden olmuştur. Erdoğan'ın bu denli güçlü bir konuma gelmesi ABD Kongresi'nde bazı çevreler açısından Türkiye'yi ABD ve NATO'dan uzaklaştıran ve RF'ye yaklaştıran bir tehdit olarak görülmüş⁶³⁶ ve bu yaklaşımın neticesinde Türkiye ile ABD arasındaki sorunlar bir türlü aşılamamıştır.

⁶³⁵ Trump döneminde ABD'de işsizlik oranı son elli yılın en düşük seviyesi olan %3,5 kadar düşmüş ancak 2019 yılından itibaren dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemisi nedeniyle bu oran %14,7'ye kadar yükselmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BBC News, "US 2020 election: The economy under Trump in six charts", 03.11.2020, <https://www.bbc.com/news/world-45827430>, (25.05.2022).

⁶³⁶ US Congressional Record Senate Articles, "PRESIDENT ERDOGAN; Congressional Record Vol. 165, No. 181", S6576, 116th Congress, 13.11.2019, <https://www.congress.gov/congressional-record/2019/11/13/senate-section/article/s6576-2>, (29.05.2022); US Congressional Record Senate Articles, "Reaffirming The House Of Representatives' Commitment to the Orderly and Peaceful Transfer of Power Called for in the Constitution of the United States; Congressional Record Vol. 166, No. 169", H5030-5035, 116th Congress, 29.09.2020, <https://www.congress.gov/congressional-record/2020/9/29/house-section/article/h5030->

Neoklasik Realizmin ara değişkenler olarak saydığı bir diğer faktör olan stratejik kültür, ABD açısından Trump gibi müesses nizama uymayan bir yönetim anlayışı bulunan bir Başkan döneminde dahi iki ülke ilişkilerinde etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Trump da aynı selefi Obama gibi 24 Nisan olayları hakkında yaptığı açıklamalarda Türkiye'yi kaybetmeyecek ama Ermenileri de unutmadığını gösterecek bir söylem kullanmıştır. Yine Trump'ın Suriye konusunda Obama Dönemi'nde Türkiye gibi önemli bir müttefike rağmen YPG'ye destek vermeyi sürdürmesi, stratejik kültürün bir yansımasıdır. Türkiye'nin, ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren küresel rakibi ve hasmı olan RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi satın alması konusunda ABD'nin Başkan, Kongrenin her iki kanadı, Savunma ve Dışışleri Bakanlığı gibi dış politika karar alma mekanizmasında etkili tüm kurumlarıyla Türkiye'nin aleyhine pozisyon alması da ABD'nin stratejik kültürünün bir yansıması olmuştur.

Stratejik kültür faktörü, Türkiye açısından da ABD ile ilişkileri etkileyen önemli faktörlerden bir tanesi olmuştur. ABD'nin ve diğer NATO üyesi devletlerin Türkiye'nin silah satışı ve teknoloji transferi taleplerine soğuk yaklaşması ve belli dönemlerde Türkiye'ye karşı uygulanan askeri yaptırımlar neticesinde Türkiye savunma sanayiini yerelleştirme çabalarına girmiştir. 2004 yılı sonrasında alınan kararlar çerçevesinde başlatılan bu hamle, özellikle 2010'lu yıllardan sonra meyvesini vermeye başlamış ve Türkiye dünyada savunma sanayiinde önde gelen ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Türkiye açısından yeni oluşan bu stratejik kültürün neticesinde TSK envanterindeki birçok silah yerli imkanlarla üretilmeye başlanırken İHA ve SİHA'lar birçok yabancı ülkeye ihraç edilmeye başlamıştır. Ayrıca bu yaklaşımın bir başka tezahürü de RF ile yapılan S-400 Füze Savunma Sistemi anlaşması olmuştur. S-400 Füze Savunma Sistemi, Türkiye'nin ABD ile 2000'li yıllarda yaşadığı en önemli sorun olarak da kayıtlara geçmiştir. Bu noktada problem çıkmasına neden olan husus, Türkiye'nin yeni geliştirmeye başladığı bir stratejik kültürün ABD'nin Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren geliştirmiş olduğu bir başka stratejik kültür ile örtüşmemesi üzerine ABD'nin bu konuda tüm kurumları ve imkanları ile verdiği karşılık olmuştur.

1?q=%7B%22search%22%3A%5B%22erdogan+authoritative%22%2C%22erdogan%22%2C%22authoritative%22%5D%7D&s=2&r=2, (29.05.2022).

Neoklasik Realist yaklaşıma göre uluslararası ilişkileri etkileyen ara değişken olarak saydığı bir diğer faktör de devlet – toplum ilişkileridir. Bu ara değişken, ülkeden ülkeye farklılık gösteren bir faktör olmakla beraber bazı durumlarda etkili bir ara değişken olarak karşımıza çıkabilmektedir. ABD örneğinde görüldüğü gibi örgütlü toplum olarak ifade edilebilecek olan dini cemaatler veya etnik kökenli lobiler bu bağlamda bir ülkenin dış politika karar alma mekanizmasında etkili bir faktör olabilmektedir. ABD siyasal yaşamında 1970’li yıllardan itibaren etkili olmaya başlayan ancak özellikle 2000’li yıllardan itibaren bu etkisi gözle görülür bir artış gösteren Muhafazakar Evanjelik kesim, 2016 Başkanlık seçimlerinde büyük oranda destek verdiği Trump’ın aldığı kararları etkilemeyi başarmıştır. ABD’nin İsrail Büyükelçiliği’ni Kudüs’e taşıma kararı, İran ile Obama Dönemi’nde yapılan anlaşmalardan çekilme kararı ve Türkiye’de gözaltına alınan Rahip Brunson’un serbest bırakılması için Türkiye’ye yoğun bir baskı yapılması Muhafazakar Evanjelik kesimin Trump yönetimi üzerinde nedenli etkili olduğunu göstermiştir. İsrail Lobisi’nin Obama Dönemi’nde Türkiye ile İsrail arasında yaşanan sorunlara kadar Kongre’de Türkiye aleyhine alınan kararlarda Türkiye lehine bir tavır göstermesine rağmen bu dönemde yaşanan olaylardan sonra Türkiye aleyhine dönmesi Trump Dönemi’nde Kongre nezdinde Türkiye aleyhine gündeme getirilen konularda kendini fazlasıyla hissettirmiştir. Trump Dönemi’nde Kongre’nin her iki kanadının da Türkiye karşıtı bir tavra girmesinde, İsrail Lobisi’nin bu yaklaşım değişikliğinin çok büyük bir etkisi olmuştur.

Türkiye açısından Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde ABD ile ilişkilerde belirleyici bir faktör olarak sayılan ara değişkenlerden belki de en az etkili olanı Türkiye’deki devlet – toplum ilişkileridir. Türk tarihi boyunca devletin çok önemli bir yerinin olması ve hatta kutsal kabul edilmesi, günümüze kadar kabul gören bir görüştür. Özellikle güvenlik endişelerinin arttığı darbe ve savaş dönemlerinde bu anlayışın çok daha baskın bir hale geldiği görülmektedir. 15 Temmuz 2016 sonrası Türkiye’de yaşanan süreç ve milliyetçiliğin bu dönemde yükselmesi, toplumun devlete olan desteğinin artmasını sağlamıştır. Aynı Soğuk Savaş Dönemi’nde dünya genelinde olduğu gibi bu dönemde de Türkiye’de devlet bir “kara kutu” gibi kabul edilmiş ve toplum devlete kayıtsız şartsız destek vermiştir. Bu ise özellikle dış politika, savunma ve güvenlik gibi alanlarda devlet mekanizması içerisindeki aktörlerin normal zamanlara göre daha özgürce

politikaları belirlemesine zemin hazırlamış, zaten normal zamanlarda sınırlı olan toplumun bu alanlara katılımını ve etkisini iyice azaltmıştır.

Neoklasik Realizmin ara değişkenler olarak saydığı bir diğer faktör de bürokrasinin etkisidir. Trump Dönemi'nde ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinde Neoklasik Realist teorinin de öne sürmüş olduğu ara değişkenlerden bürokrasinin ABD nezdinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Bunda Trump'ın siyaset geçmişi ve tecrübesi olmaması, bu yüzden de yönetim kademelerine tam anlamıyla hakim olamaması etkili olduğu gibi ABD'nin kendine özgü siyasal yapısı içerisinde özellikle dış politika konusunda karar alma mekanizmasında bürokrasi içerisindeki birçok farklı kurumun da söz sahibi olması etkili olmuştur. Trump Dönemi boyunca Senato'da Cumhuriyetçi çoğunluk hakimken Temsilciler Meclisi'nde de ilk iki yıl Cumhuriyetçiler çoğunluğu oluşturmuştur. Kendisi de Cumhuriyetçi olan Trump ile Kongre'nin daha uyumlu çalışması beklenirken bu durum tam olarak istenen düzeyde olmamıştır. Özellikle Türkiye ile ilişkiler konusunda Kongre, Trump'ın Başkanlığı boyunca Türkiye karşıtı bir çizgide hareket etmiş ve Türkiye'nin aleyhine birçok karar ve yasa tasarısının altına imza atmıştır. Kongre'nin bu Türkiye muhalifi duruşu karşısında Trump Erdoğan ile olan kişisel ilişkileri üzerinden Türkiye ile arayı bulmaya çalışmıştır. Bu dönemde ABD – Türkiye ilişkilerinde Savunma Bakanlığı, CENTCOM gibi diğer bazı kurumlar da etkili olmuştur. Bu kurumlarla ilgili Türkiye açısından genel problem, Türk yetkililerin farklı kurumlarla muhatap olduğunda bu kurumların birbiri ile çelişen ifadeleri karşısında yaşanan sıkıntılar olmuştur.⁶³⁷ Bu problem, iki ülke arasında yaşanan sorunların aşılması noktasında işleri oldukça zorlaştıran bir faktör olmuştur.

Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde uluslararası ilişkileri belirleyici temel faktör olan uluslararası sistemin yanında ara değişken olarak karşımıza çıkan bürokrasinin etkisi, Türkiye açısından yaşanan sistem değişikliği ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin etkisiyle minimum düzeye inmiştir. Trump'ın Başkan olduğu 2017 – 2021 döneminde dış politika karar alma mekanizmasında Cumhurbaşkanlığı makamının neredeyse tek belirleyici aktör olmasıyla birlikte bürokrasi etkileri minimum düzeye

⁶³⁷ T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun TRT Haber Kanalına Verdiği Özel Röportaj", 29.01.2018, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-trt-haber-kanalina-verdigi-ozel-roportaj_-29-ocak-2018.tr.mfa, (05.06.2022).

inmiş ve bu kurumlar dış politikanın belirlendiği yer değil uygulandığı yerler haline gelmiştir. Bu bağlamda Dışışleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve TSK, dış politika alanında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın belirlemiş olduğu politikalara ancak uygulama aşamasında katkı sağlayan kurumlar olmuştur.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın başlarından itibaren müttefik olan Türkiye ile ABD arasındaki tarihsel süreç içinde ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir takip etmiştir. 1962 Küba Füze Krizi, 1964'te Johnson Mektubu Krizi, 1968'den itibaren yaşanan Haşhaş Krizi, 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatları'nı düzenlemesi sonrasında ABD'nin Türkiye'ye yönelik silah ambargosu uygulamaya başlaması ve buna karşılık Türkiye'nin de Adana'daki İncirlik Üssü'nün kullanımını askıya alması gibi krizler ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. İlişkilerde gerginlik yaşanan dönemlerde Türkiye alternatif dış politikalar izlemeye çalışmışsa da bunların hiçbiri ABD'nin ikamesi olamamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da ilişkilerde zaman zaman sorunlar yaşanmıştır. Ancak bu çalışmanın da başlangıç noktası olarak kabul edilen B. Obama'nın Başkanlık koltuğuna oturmasından sonra iki devlet arasında birçok farklı başlıkta sorunlar yaşanmaya başlamış ve bu çalışmanın tamamlandığı tarihte⁶³⁸ bunların birçoğu henüz bir çözüme kavuşturulamamıştır.

Bu çalışmada B. Obama ve D. Trump Dönemleri'nde Türkiye - ABD ilişkilerinde uluslararası sistemin yanı sıra liderlerin algıları, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkileri ve bürokrasinin de etkili olup olmaması, Obama ve Trump Dönemleri'nde ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar bağlamında ele alınmıştır. Ardından her iki dönem de Neoklasik Realist yaklaşımın ortaya koyduğu bağımsız değişken (uluslararası sistem) ve ara değişkenlerden (liderlerin algıları, stratejik kültür, devlet – toplum ilişkileri ve bürokrasi) oluşturulan ittifak parametreleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Bu analiz bağlamında hipotezlerimizin sonuçları aşağıda belirttiğimiz gibidir.

1. “Neoklasik Realist (NKR) yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri'nde **uluslararası sistem** etkili olmuştur” hipotezinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

➤ Obama Dönemi'nde ABD Açısından Uluslararası Sistemin Etkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra uluslararası sistemde rakipsiz bir güç olarak kalan ABD'nin, George Walker Bush Dönemi'nde (2001-2009) uluslararası

⁶³⁸ Ağustos 2022

sistemde kendi çıkarları doğrultusunda tek taraflı olarak hareket ettiği görülmüştür. Bu dönemde ABD'nin uluslararası sistemdeki diğer aktörleri göz ardı ederek hareket etmesi, küresel imajını oldukça zedelemiştir. ABD'nin Bush Dönemi'nde gerçekleştirdiği askeri operasyonların maliyetinin yükselmesinin yanı sıra 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin de etkili olması, Amerikan ekonomisini derinden etkilemiştir. Bush Dönemi'nde yaşanan bu olumsuzluklardan sonra Obama, Başkanlık seçimleri sürecinden itibaren hem iç hem de uluslararası kamuoyuna hep olumlu mesajlar vermiştir. Bu bağlamda Obama, Başkanlığının ilk yıllarında Bush Dönemi'nde ihmal edilmiş ve hatta küstürülmüş olan müttefiklerine ve 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrasında hedef tahtasına konmuş olan İslam Dünyası'na yönelik olumlu mesajlar vermeye gayret etmiştir. Hatta Obama bu amaçla ilk yurtdışı gezilerini İslam ülkelerine düzenlemiş ve göreve geldiği ilk aylarda Türkiye'yi de ziyaret etmiştir. Obama'nın İslam Dünyası'na, özellikle de Türkiye ve Orta Doğu ülkelerine karşı bu iyi niyetli ve samimi görünen yaklaşımının ise Arap Baharı sürecinde akamete uğradığı görülmüştür. 2011 yılında başlayan Arap Baharı sürecinde Obama'nın ülkeden ülkeye farklılık gösterebilen, ABD'nin çıkarları doğrultusunda bir dış politika takip ettiği görülmüştür. Sözkonusu dönemde izlenen bu pragmatik dış politikanın Türkiye ile ilişkilere de ciddi yansımaları olmuş ve derin krizler yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

➤ Obama Dönemi'nde Türkiye Açısından Uluslararası Sistemin Etkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Uluslararası sistemde küresel ve bölgesel güçler de tanımlanmaya başlamıştır. Türkiye de bu süreçte bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemiş ve Orta Doğu, Balkanlar, Kafkasya ve Doğu Akdeniz'de önemli bir aktör olmaya başlamıştır. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin dış politika alanında daha aktif bir rol oynama gayreti, Obama'nın göreve başladığı 2009 yılına gelindiğinde Türkiye'nin bölgesinde önemli güç bir haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Bush Dönemi'nde ABD ile ilişkilerde yaşanan sorunlardan sonra Obama gibi ailesinde Müslüman kökenli bireyler bulunan ve son derece yapıcı ve sıcak bir söyleme sahip olan bir liderin ABD'de Başkan olması Türkiye'de de beklentilerin yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca Bush Dönemi'nde Orta Doğu'da daha aktif bir dış politika izleyen ABD'de Başkanlık makamına Obama gibi daha liberal politikalar izleyeceği beklenen bir liderin geçmesi, bu beklentilerin yükselmesine neden olmuştur.

Obama'nın Başkan olduktan sonra gerek ekonomik saiklerle gerekse iç ve dış kamuoyunda oluşan beklentiler doğrultusunda izlemiş olduğu olayları daha geriden takip eden savunma ve dış politika anlayışı, bölgesel bir güç olarak yükselişte olan Türkiye'nin Orta Doğu'da daha aktif bir dış politika izlemesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin bölgede daha aktif bir dış politika izlemeye başlaması, ABD ile çeşitli çıkar çatışmaları yaşanmasına neden olmuştur. Obama Dönemi'nde İran, Mısır, Suriye konularında yaşanan çıkar çatışmalarının yanı sıra Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde yaşanan krizler, bu süreçte Türkiye'nin RF ile ilişkilerinin derinleşmesi ve son olarak da Türkiye'de yaşanan 17 – 25 Aralık 2013 süreci ile 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nde ABD'nin göstermiş olduğu yaklaşım, ilişkilerde derin bir kriz yaşanmasına neden olmuştur.

➤ Trump Dönemi'nde ABD Açısından Uluslararası Sistemin Etkileri

Obama Dönemi'nde (2009-2017) ABD'nin uluslararası sistemde tek taraflı politikalar izlemeyi bırakıp diğer güçlerin de varlığını dikkate alarak hareket etmeye başlaması, sözkonusu bu güçlerin de etkili olmaya başlamalarını sağlayan bir geçiş dönemi yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Lakin Obama'nın uluslararası toplumun onayını ve desteğini alarak hareket etmeye çalışmasının aksine Trump yönetime geçtiği andan itibaren Bush gibi tek taraflı, diplomasiden uzak ve uluslararası toplumu hiçe sayan bir yaklaşım sergilemiştir. Özellikle “*America first*” (Önce Amerika) sloganıyla hareket eden Trump'ın Başkanlık koltuğuna oturduktan sonra ülke ekonomisini izole ederek yabancılara ve dış ticarete kapalı bir politik ekonomi izlemeye başlaması, uluslararası sistemde ABD'nin karşısına ÇHC, RF gibi devletlerin birer rakip olarak çıkmasını hızlandırmıştır. Trump'ın Başkanlık yaptığı dönemde uluslararası sisteme bakıldığında bir yanda ABD ve Batılı ülkeler ile diğer yanda RF, ÇHC ve bu iki önemli gücün desteklediği İran, Suriye gibi bazı ülkelerin ayrı bir blok haline gelmeye başladığı görülmüştür. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yeniden oluşmaya başlayan bu bloklu yapı, 2011 yılında yaşanan Arap Baharı sonrasında önce iç karışıklıklar ardından da iç savaş yaşayan Suriye, Yemen ve Libya'da kendisini göstermeye başlamıştır.

Trump Dönemi'nde ABD'nin yeniden tek taraflı dış politika izlemeye başlaması, Türkiye ile olan ilişkilerde de etkisini göstermiştir. Obama Dönemi'nde Suriye İç Savaşı

sırasında ABD'nin YPG ile ortak hareket etme yönünde attığı adımlar, Trump Dönemi'nde de devam etmiş, bu konuda Türkiye'nin göstermiş olduğu sert tepki dikkate alınmamıştır. Trump Dönemi'nde yaşanan bir başka sorun da Türkiye'nin F-35 projesinden çıkarılması olmuştur. ABD bu konuda, Soğuk Savaş Dönemi'nden kalma bir refleks göstermiş ve RF'den S-400 Füze Savunma Sistemi satın almasına karşılık olarak, Türkiye'yi F-35 projesinden çıkarmıştır.

➤ Trump Dönemi'nde Türkiye Açısından Uluslararası Sistemin Etkileri

Obama'nın Başkan olduğu dönem ile birlikte çok merkezli bir yapıya doğru hızlı bir dönüşüm yaşayan uluslararası sistem içerisinde Türkiye de kendi coğrafyasında etkili bir bölgesel güç olmaya yönelik adımlar atmıştır. Obama Dönemi'nde Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak yükselişe geçmesinin önündeki sorun teşkil eden en önemli husus ise ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik çıkarları olmuştur.

Özellikle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra Türkiye, Obama Dönemi'nden itibaren uluslararası sistemde söz sahibi olma çabalarını yoğunlaştıran ÇHC ve RF ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Özellikle RF ile ekonomi, ticaret, enerji, turizm ve savunma sanayii alanlarında ilişkilerin gelişmesi Washington'da hiç hoş karşılanmamıştır. Trump Dönemi'nde Türkiye'ye yönelik uygulanan ambargolar ve Türkiye aleyhine atılan adımlar da Türkiye'nin RF ile ilişkilerinin daha da hızlı bir şekilde gelişmesine zemin hazırlamıştır.

2. “Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri'nde **liderlerin algıları** etkili olmuştur” hipotezinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

➤ Obama Dönemi'nde ABD Açısından Lider Algılarının Etkileri

Daha önce de bahsettiğimiz üzere 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları'ndan sonra ABD'nin teröre karşı küresel savaş açması ve Bush yönetiminde uluslararası sistemde tek taraflı hareket etmesinden sonra Obama gibi daha ılımlı ve liberal söylemleri bulunan bir Başkan'ın iş başına gelmesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de olumlu beklentiler oluşmasına neden olmuştur.

Obama, iktidarının ilk yıllarında küresel kamuoyunda ve özellikle Müslüman nüfusa sahip ülkelerde ABD'nin imajının düzelmesi adına bir kısım adımlar atmıştır. Ancak özellikle Arap Baharı sonrasında ABD'nin bölgesel çıkarlarının gerektirdiği gibi davranılmasıyla beklentilerin boşa çıktığı görülmüştür. 11 Eylül 2012'de Bingazi'deki ABD Konsolosluğu'na yapılan saldırının da etkisiyle Obama “*taşıyıcı savaş*” (surrogate warfare) yaklaşımı çerçevesinde ABD'nin bölgesel çıkarlarını korumak için sorun yaşanan bölgede seçilen vekillere destek vermeye başlamıştır. 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı konusunda da bu yaklaşımı hayata geçiren Obama, bölgede Türkiye'nin her türlü muhalefetine rağmen YPG unsurlarını vekil olarak seçmiş ve bu örgüte büyük miktarda askeri ve ekonomik yardım yapılmıştır.

Obama'nın Başkan olduğu dönem itibariyle Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı sorunlar, İran ile nükleer anlaşmada arabuluculuk rolü, Mısır'da yaşanan askeri darbe, RF ile Türkiye'nin gelişen ilişkileri ve Suriye'de yaşanan iç savaşa her iki ülkenin çok farklı şekillerde yaklaşması gibi sorunlar nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkilerde ciddi krizler yaşanmıştır. Bu krizlerden İsrail ve İran merkezli yaşananların aşılmasında bizce Obama ile Erdoğan'ın arasındaki kişisel samimiyet ve diyalog etkili olmuşken diğer sorunların çözülmesinde bu samimiyet yeterli olamamıştır. Hatta çözülemeyen bu sorunlar Obama'dan sonra Trump'ın Başkanlığı Dönemi'nde de büyüyerek devam etmiştir.

➤ Obama Dönemi'nde Türkiye Açısından Lider Algılarının Etkileri

Obama'nın Başkanlık dönemlerinde, Türk Dış Politikası karar alma mekanizmasında Recep Tayyip Erdoğan en üst noktada yer almıştır. Bu çalışmada ayrıntılı bir biçimde irdelediğimiz üzere bölgesel bir güç olarak yükselişe geçen bir devlet olan Türkiye'nin Obama Dönemi'nde izlemiş olduğu dış politikaların şekillenmesinde Erdoğan'ın çok büyük bir etkisi olmuştur. Bu bağlamda Erdoğan'ın dini konulardaki hassasiyeti ve Müslüman Kardeşler teşkilatına olan sempatisi dış politika konularında almış olduğu kararların şekillenmesinde etkili olmuştur. Erdoğan'ın Filistin Sorunu'na yaklaşımı, HAMAS ile gelişen ilişkiler, Mavi Marmara Olayı ve Davos'ta yaşanan “One minute” krizi ise İsrail ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. İsrail ile bozulan ilişkiler de ABD'deki İsrail Lobisi'nin desteğinin kaybedilmesine neden olmuştur.

Özellikle Kongre nezdinde Türkiye karşıtı bir tutum oluşmuş ve 2016 yılından itibaren ikili ilişkilerde yaşanan krizlerin daha da büyümesine zemin hazırlanmıştır.

➤ Trump Dönemi'nde ABD Açısından Lider Algılarının Etkileri

Bir iş insanı olarak daha önce hiçbir siyasi tecrübesi olmamasına rağmen ABD Başkanı seçilmeyi başaran Donald Trump, selefi Obama'nın izlediği dış politikayı birçok açıdan eleştirmişse de özellikle Türkiye ile ilişkiler konusunda Obama Dönemi'nde başlayan sorunların büyüyerek sürmesine ve yeni sorunlar yaşanmasına engel olamamıştır.

Seçim sürecinde beyaz sağ seçmenlere ve Muhafazakar Evanjelik seçmenlere yönelik kampanyalar düzenleyen Trump, işbaşına geçtikten sonra da bu kesimin oyunu hesap ederek hareket etmeyi ihmal etmemiştir. Örneğin Türkiye ile yaşanan Rahip Brunson Sorunu'nun büyüyerek iki devlet arasında bir krize neden olmasının arka planında Trump'ın Muhafazakar Evanjelik kesimin desteğini kaybetmeme isteği etkili olmuştur.

Trump'ın Başkanlığı boyunca en çok eleştirilen yönlerinden birisi de kullandığı dil ve üslubu olmuştur. Bu kapsamda Trump'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan ile kişisel ilişkileri ve diyalogu iyi olsa da “basit, fevri ve kaba” olarak ifade edilen üslubu, Türkiye ile olan ilişkilere yansımıştır. Trump'ın Erdoğan'a 2019 yılında yazmış olduğu üslup olarak son derece kaba, diplomatik nezaketten yoksun ve hatta tehditler içeren mektubu sözkonusu krizlere bir örnek olarak gösterilebilir.

Dönem içinde yaşanan sorunlardan biri de Trump'ın bir lider olarak kendi kabinesi ve bürokrasiye yeterli şekilde etki edememesi olmuştur. Zira Trump'ın kabinesindeki birçok bakan ile ters düşmesi veya anlaşamaması nedeniyle sık sık görev değişikliklerinin yaşanması dış politika konularında da bazı sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle bazı bürokrat ve askerlerin Suriye konusunda Trump'ın yaptığı beyanların aksine açıklamalar yapması, Türkiye ile YPG konusunda ciddi sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Tezde detaylı bir şekilde analiz ettiğimiz üzere Trump'ın diğer ülke liderleriyle olan ilişkileri kurumsal bir düzlemde ve formel bir süreç içerisinde değil, kişisel tavır ve yaklaşımların ön plana çıktığı bir boyutta ilerletmesi, Türkiye ile ilişkilere de yansımıştır! Zira gerek Kongre gerekse toplumsal kurumlar ve bürokrasi kanallarında yaşanan tıkanıklığın da etkisiyle Türkiye – ABD ilişkilerinde sağlıklı bir diyalogun devam ettiği tek kanal olarak Erdoğan ile Trump'ın arasındaki ikili ilişkiler öne çıkmıştır. Bu durum ise iki ülke ilişkilerinde en büyük krizlerin yaşandığı bu süreçte sorunların aşılmasını daha da güçleştirmiştir.

➤ Trump Dönemi'nde Türkiye Açısından Lider Algılarının Etkileri

Obama Dönemi'nin sonlarında yaşanan 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrasında arkasında büyük bir toplumsal destek bulan Erdoğan, bu tarihten itibaren Türk Dış Politikası'ndaki “en önemli aktör” olmaktan “tek” aktör olmaya doğru ilerlemiştir. Bunda 2018 yılında geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde yetkilerinin artırılması da büyük bir rol oynamıştır.

Zira köken itibariyle Milli Görüş çizgisinde siyasete başlamış ve siyasi yaşamı boyunca milliyetçilik fikrine karşı olmuş Erdoğan, özellikle 15 Temmuz 2016 tarihinden itibaren dış politikada milliyetçi bir söylem kullanmaya başlamıştır. Erdoğan'ın milliyetçi bir siyasi söylem kullanmaya başlaması ile birlikte Türkiye'nin dış politikasında da milliyetçilik, bizce temel parametrelerden bir tanesi haline gelmiştir. Bu milliyetçi söylemler, özellikle ABD ile ilişkilerde yaşanan krizlerin daha da derinleşmesin ve Türkiye'nin ABD'den uzaklaşarak, RF ile yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

Erdoğan da Trump gibi diğer ülke liderleri ile olan samimiyet ve diyalogunu dış politikada kullanma yoluna gitmiştir. Obama Dönemi'nde ABD ile yaşanan bir kısım krizlerin aşılmasında Erdoğan'ın Obama ile birlikte yürüttüğü “lider diplomasisi”nin etkili olmasına benzer bir durum Erdoğan'ın Putin ile kurduğu yakınlıkta da kendisini göstermiştir. Zira Erdoğan ve Putin, özellikle 15 Temmuz 2016'dan sonra sık sık bir araya gelmiş ve bu samimiyet ikili ilişkilerin hızla gelişmesine zemin hazırlamıştır. Erdoğan ile Putin arasında sıkı bir diyalog olması (yalnızca 2017 yılında iki lider “sekiz” defa yüz yüze görüşme yapmıştır), Türkiye'nin ABD'den uzaklaştığı bu dönemde RF ile ilişkilerin ekonomik, ticari, askeri ve güvenlik alanlarında hızla gelişmesine zemin hazırlamıştır.

3. “Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde **stratejik kültür** etkili olmuştur” hipotezinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

➤ Obama Dönemi’nde ABD Açısından Stratejik Kültürün Etkileri

Obama Dönemi’nde yaşanan sorunların temelinde bizce ABD için stratejik kültür halini almış bölgeye yönelik bir kısım yaklaşımlarının Türkiye’nin attığı bazı adımlar ile çakışması yatmaktadır. Diğer bir ifade ile belirtirsek Türkiye’nin AK Parti’nin iktidara gelmesinden sonra yakaladığı ivmeyi dış politika alanına yansıtmasıyla birlikte bölgesel bir güç olma yolunda attığı adımlar, ABD’nin Orta Doğu’daki hassasiyetleri ile çatışmış ve iki devlet arasında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Zira ABD için Orta Doğu’da en öncelikli konuların başında bölgedeki zengin enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara güvenli bir şekilde nakledilmesi ve İsrail’in güvenliği konuları gelmektedir. Ayrıca 1979 yılından bu yana İran’ın enerji ve İsrail’in güvenliği için bir tehdit olarak görülmesi de ABD açısından stratejik kültür oluşmasına neden olmuştur.

Daha önce de tespit ettiğimiz üzere Obama Dönemi’nde Türkiye’nin önce HAMAS ile ilişkileri en üst seviyeye çıkarması, sonrasında ise Mavi Marmara Olayı ile Davos Zirvesi’nde yaşanan “One minute” Krizi ile birlikte Türkiye – İsrail ilişkilerinin bozulmasının ABD – Türkiye ilişkilerine de olumsuz yansımaları olmuştur. Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerinin bozulduğu bir dönemde İran ile Nükleer Anlaşma Sorunu’nda arabuluculuk girişimlerinde bulunması, Türkiye ile ilgili ABD nezdinde birçok soru işaretlerinin oluşmasına neden olmuştur. 2009 yılından itibaren yaşanan bu gelişmeler karşısında Washington’da Türkiye’nin dış politikasında “eksen kayması” yaşandığı yönünde bir kanaat oluşmaya ve bu çerçevede ittifak ilişkileri sorgulanmaya başlamıştır.

Süreç içerisinde Obama’nın Erdoğan ile 2010’da Toronto’daki G-20 toplantıları sırasında yaptığı yüz yüze görüşme neticesinde İran ve İsrail konularında yaşanan sorunlar aşılmışsa da her iki tarafta oluşan güvensizlik devam etmiştir. Türkiye ile ABD arasında 2009 – 2010 yıllarında yaşanan bu sorunların Türkiye açısından en önemli sonucu, ABD Kongresi’nde daha önce Türkiye aleyhine kararlar çıkmasına engel olan İsrail Lobisi’nin desteğinin kaybedilmesi olmuştur. Obama Dönemi’nde başlayan bu

durum, Trump Dönemi'nde de devam etmiş ve ABD Kongresi Türkiye açısından bir muhalefet odağına dönüşmüştür.

Obama Dönemi'nde stratejik kültür konusunda ikili ilişkileri etkileyen bir başka husus da 1915 Olayları ile ilgilidir. Obama seçim sürecinde farklı ifadeler sarf etmişse de Başkan seçildikten sonra bu konuda ABD'nin genel politikasını terk etmemiş ve 24 Nisanlarda soykırım ifadesi yerine “*Büyük Felaket*” anlamına gelen “*Meds Yegern*” ifadesini kullanmakla yetinmiştir.

➤ Obama Dönemi'nde Türkiye Açısından Stratejik Kültürün Etkileri

2002 yılından itibaren Türkiye'de iktidarda tek başına bulunan AK Parti, dış politika alanında geleneksel Türk Dış Politikası'nın dışına çıkarak “*komşularla sıfır sorun*”, “*aktif bölgesel diplomasi*”, “*uluslararası örgütlere etkin katılım*” gibi kavramlar yoluyla yeni bir çerçeve belirleyerek hareket etmiştir. Temel ve soyut olarak belirtirsek sözkonusu dönemde Türk Dış Politikası'nda öncelikle komşularla olan ilişkilerde yaşanan sorunları sıfıra indirmek ve ilişkilerde güvenlik merkezli kaygılar yerine işbirliği ve diyalogu en üst seviyeye çıkaracak politikalar izlemek suretiyle yeni bir stratejik kültür oluşturulmaya çalışılmıştır.

Daha detaylı bir biçimde belirtirsek özellikle ABD'nin ve İsrail'in Orta Doğu'daki en önemli tehdit kaynağı olarak gördüğü devlet olan İran konusunda Türkiye, AK Parti iktidarı döneminde yeni bir stratejik kültür geliştirmeye çalışmıştır. Bu yeni oluşturulmaya çalışılan stratejik kültür ise ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik stratejik kültürüne uygun düşmemiş ve bu çatışmanın neticesinde Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler bu dönemde gerilmiştir.

Köken itibariyle Milli Görüş geleneğinden gelen ve Müslüman Kardeşler teşkilatına sempati duyan başta Erdoğan olmak üzere AK Parti yönetiminin Filistin Meselesi konusundaki hassasiyetlerinin uygulamada Türk Dış Politikası'na da yansımaları olmuştur. Özellikle 2006'da Filistin'de yapılan seçimleri kazanan ve Müslüman Kardeşler ile yakınlığı bilinen HAMAS ile bu tarihten itibaren resmi temasların sıklaşması, HAMAS'ı bir terör örgütü olarak gören ABD ve İsrail açısından önemli bir sorun haline gelmiştir. HAMAS'la olan yakınlaşmanın yanı sıra 2008 – 2009

yıllarında İsrail'in Filistinlilere yönelik giriştiği operasyonlar, 2009'da Davos Zirvesi'nde Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez üzerinden İsrail Devleti'ni insanlığa karşı suç işlemekle itham etmesi ve 2010'da Mavi Marmara Olayı Türkiye ile İsrail arasında ciddi bir kriz yaşanmasına neden olmuştur. Erdoğan yönetiminin Filistin Meselesi'nde izlediği politikalarda bir süreklilik olması ve bu yaklaşımın Türk Dış Politikası'nda bir strateji değişikliği olduğu şeklinde algılanması, İsrail'in güvenliği çerçevesinde konuya son derece hassasiyetle yaklaşan ABD'nin bu alandaki stratejik kültürü ile çakışmıştır. Bu durum ise bizce Türkiye ile ABD arasında bu tarihlerden sonra yaşanacak birçok sorunun temelini oluşturmuştur.

➤ Trump Dönemi'nde ABD Açısından Stratejik Kültürün Etkileri

Daha önce belirttiğimiz üzere ABD 11 Eylül Terör Saldırıları sonrası dönemde uluslararası sistem içerisinde kendi konumunu sürdürebilme ve çıkarlarını gözetme adına ekonomik, siyasal, dini, sosyal, kültürel ve etnik dinamikleri dikkate almayan ve kuvvet kullanmaktan da çekinmeyen bir güç politikası takip etmiştir. ABD'nin bu stratejik kültürü yönetime gelen Başkan kim olursa olsun devam etmiştir. Daha detaylı bir biçimde belirtirsek Cumhuriyetçi başkanlar işbaşında olduğunda bu yaklaşım daha sert, katı bir şekilde yürütülmüş ve uluslararası toplumun veya müttefik devletlerin hassasiyetleri göz ardı edilerek genellikle uluslararası sistemde tek taraflı hareket edilmiştir. Demokrat başkanlar işbaşında olduğunda ise aynı eylemler daha yumuşak bir biçimde uluslararası toplumun veya müttefik devletlerin hassasiyetleri göz önüne alınarak uluslararası sistemde çok taraflı hareket edilerek yürütülmüştür. Özellikle Obama Dönemi'nde, Bush'un mirasının da etkisiyle uluslararası sistemde tek taraflı hareket etmeyi bırakarak, müttefik devletlerin ve uluslararası toplumun da onayı alınarak hareket edilmeye çalışılmıştır. Trump Dönemi'nde ise tekrar Bush Dönemi'nde olduğu gibi tek taraflı politikalar izlenmeye devam edilmiştir.

ABD'nin izlemiş olduğu bu güç siyasetinin Türkiye ile olan ilişkilerdeki yansımalarından bir tanesi de Suriye'de yaşanan iç savaşta Obama Dönemi'nin sonlarından itibaren YPG unsurlarına verilen destektir. Obama Dönemi'nde Türkiye'nin sert tepkilerine rağmen devam ettirilen yardımlar Trump işbaşına geçtikten sonra da devam ettirilmiştir. Bu çerçevede bölgede oluşturulan bu stratejik kültür, Türkiye'nin

PKK terör örgütüne yönelik var olan stratejik kültürü ile çakışmıştır. Bu konuda ABD'li yetkililerle yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamamış ve sorun Trump Dönemi'nde de kronikleşerek devam etmiştir. Bu bağlamda Obama ve Trump Dönemleri'nde bir süreklilik yaşandığı görülmüştür.

Soğuk Savaş yıllarından bu yana uluslararası sistemde hasım olarak gördüğü RF ile Türkiye'nin Obama Dönemi'nden itibaren yaklaşması, ABD yönetimi tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra Türkiye'nin hızla RF ile ilişkilerini geliştirmesi ve devamında 2017 yılında RF'den S-400 Füze Savunma Sistemleri satın alması, ABD'nin RF ile ilgili stratejik kültürü ile çakışmıştır. Türkiye'nin RF ile anlaşmaya vardığını duyurmasından sonra Türkiye hızla ABD'nin başını çektiği F-35 projesinden çıkarılmış, birçok Türk bürokratına yönelik yaptırımlar içeren yasalar Kongre'den geçirilmiş ve iki devlet arasındaki ilişkiler, tarihte hiç olmadığı kadar gerilmiştir.

2019 yılına gelindiğinde Türkiye ile ABD ilişkilerinde yaşanan krizin bu denli derin olmasının en önemli nedenlerinden bir diğeri ise Obama Dönemi'nden itibaren Erdoğan yönetiminin ABD Kongresi nezdinde güven kaybetmesi olmuştur. Zira Erdoğan yönetimi, "eksen kayması" gibi tartışmaların eşliğinde Kongre'de İsrail Lobisi'nin ve 2016 – 2017'de yaşanan Rahip Brunson olayında Muhafazakar Evanjelik kesimin desteğini kaybetmiştir.

➤ Trump Dönemi'nde Türkiye Açısından Stratejik Kültürün Etkileri

Türkiye'nin 2004'ten itibaren yerli savunma sanayiini geliştirme çabaları, süreç içerisinde etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu çerçevede Türkiye kendi silah sanayiini geliştirmenin yanı sıra füze savunma teknolojisine sahip olmaya yönelik önemli adımlar da atmıştır. Yerli savunma sanayiini geliştirme konusunda oluşan bu stratejik kültür, 2017 yılına gelindiğinde Türkiye'nin RF'den S-400 Füze Savunma Sistemleri alma konusunda anlaşması ile ileri bir boyuta taşınmıştır.

ABD yönetiminin uyarılarına rağmen Türkiye'nin S-400 Füze Savunma Sistemleri'ni alması, Obama Dönemi'nin başlarından itibaren ABD nezdinde Türkiye aleyhine oluşan olumsuz kamuoyunun zirve yapmasına neden olmuştur. Türkiye'nin

2015'te RF'ye ait bir jet uçağını vurmasına, ardından 2016'da RF Ankara Büyükelçisi'nin uğradığı bir suikast sonucu öldürülmesine rağmen RF ile ilişkilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi de ABD yönetimi, Kongre ve kamuoyu tarafından olumsuz karşılanmış ve Türkiye'ye yönelik sert yaptırımlar hayata geçirilmiştir.

4. “Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri'nde **devlet – toplum ilişkileri** etkili olmuştur” hipotezinde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

➤ Obama Dönemi'nde ABD Açısından Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkileri

Organize olmuş ve bu sayede gücünü ve devlet kurumları üzerindeki etkisini artırmış olan ABD'deki bazı toplumsal gruplar Kongre veya Başkan üzerinde etkili olmak suretiyle diplomatik ilişkilerde denklemin her zaman çok önemli bir bileşeni olmayı başarmıştır. Bu kapsamda Obama Dönemi'nde ABD yönetiminde Türkiye ile olan ilişkiler konusunda genel olarak etkili olan toplumsal kesimler olarak İsrail Lobisi ile Ermeni Lobisi öne çıkmıştır.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek İsrail ile ilişkilerin Mavi Marmara olayı sonrasında giderek bozulmasının belki de Türkiye'ye olan en önemli yansıması ABD'de Kongre ve Beyaz Saray üzerinde son derece etkili olan İsrail Lobisi'nin desteğini kaybetmek olmuştur. İsrail Lobisi'nin özellikle Kongre kanadında Türkiye aleyhine gündeme getirilen tasarılar konusunda desteğini geri çekmesinden sonra 1915 Olaylarına ilişkin iddialar başta olmak üzere Türkiye aleyhine birçok farklı konu gündeme getirilmiş ve bunların çoğu kabul edilmiştir. Özellikle Kongre nezdinde Türkiye aleyhine kararlar çıkarma konusunda Türkiye'nin güçlü İsrail Lobisi'nin desteğini kaybetmesinden sonra Ermeni Lobisi'nin de önünde bir engel kalmamıştır.

➤ Obama Dönemi'nde Türkiye Açısından Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkileri

Devlet – toplum ilişkileri konusunda ABD ile kıyaslandığında Türkiye'nin oldukça zayıf kaldığı görülmektedir. Bunda Türk tarihinde “devlet” kurumunun çok özel bir yeri olması ve sivil toplumun ABD ve Batılı ülkelerden çok farklı bir çizgide gelişmiş olmasının etkisi bulunmaktadır. Türkiye'de toplumsal kesimler arasında ABD'deki gibi

organize olmuş ve devletin karar alma mekanizması üzerinde etkili olabilecek kesim neredeyse yok gibidir. Hatta genel işleyiş bunun tam tersi şeklinde cereyan etmektedir. Bu durumun istisnası olarak görülebilecek kesimlerin başında Türkiye'deki en büyük sanayici ve iş insanlarının bir araya geldiği TÜSİAD gelmektedir. Ancak Erdoğan ve AK Parti iktidarının gücünün zirvede olduğu 2009 – 2017 arası dönemde TÜSİAD'ın da karar alma mekanizması üzerindeki etkisi, bizce son derece sınırlı kalmıştır.

➤ Trump Dönemi'nde ABD Açısından Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkileri

Daha önce belirttiğimiz üzere Trump Dönemi'nde Türkiye ile ilişkiler konusunda etkili olabilen toplumsal kesimler İsrail ve Ermeni Lobisi gibi lobiler veya Muhafazakar Evanjelik kesim olmuştur. İsrail Lobisi'nin Türkiye muhalifi yaklaşımı, Obama Dönemi'nin başlarından itibaren gelişen bir durum olmuştur. Obama Dönemi'ne kadar Türkiye'ye destek olan bu kesim, Obama'nın ilk başkanlık yıllarında Türkiye ile İsrail arasında yaşanan krizler neticesinde Türkiye ve Erdoğan'a muhalif bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. İsrail Lobisi'nin bu muhalif yaklaşımı Obama Dönemi'nden sonra Trump Dönemi'nde de güçlenerek devam etmiş ve özellikle 2017 yılından sonra Kongre ve Başkan üzerinde Türkiye aleyhine ciddi bir baskı kurulmuştur.

İsrail Lobisi'nin yanı sıra Trump Dönemi'nde Muhafazakar Evanjelik kesim de Türkiye aleyhi bir yaklaşım göstermiştir. Trump'ın Rahip Brunson Olayı'nı bir seçim malzemesi olarak iç kamuoyunda kullanmasıyla birlikte olay büyümüş ve sonuçta Muhafazakar Evanjelik kesim de Türkiye karşıtı bir notaya gelmiştir.

Trump Dönemi'nde Ermeni Lobisi de Türkiye ile ABD'nin ilişkilerinde yaşanan krizlerden istifade etmiş ve 1915 Olayları konusunda diğer kesimlerin de desteğini alarak Kongre'nin her iki kanadından da istediği kararların çıkarılmasını, maalesef sağlamıştır.

➤ Trump Dönemi'nde Türkiye Açısından Devlet – Toplum İlişkilerinin Etkileri

Trump'ın Başkanlığı yürüttüğü 2017 – 2021 yıllarında ise Türkiye'de toplumsal olarak çok farklı bir süreç yaşanmıştır. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi ve sonrasında yaşananlar, Türkiye'de güvenlik endişelerinin artmasını, milliyetçiliğin yükselmesini, dolayısıyla da toplumun devlete olan desteğinin artmasını sağlamıştır. Bu dönemde

Türkiye’de toplum, devlete kayıtsız şartsız destek vermiştir. Bu ise özellikle dış politika, savunma ve güvenlik gibi alanlarda devlet mekanizması içerisindeki aktörlerin normal zamanlara göre politikaları belirlemede daha rahat bir şekilde hareket etmesine zemin hazırlamış, zaten normal zamanlarda sınırlı olan toplumun bu alanlara katılımını ve etkisini iyice azaltmıştır.

5. “Neoklasik Realist yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde Obama ve Trump Dönemleri’nde **bürokrasi** etkili olmuştur” hipotezi kapsamında ise çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

➤ Obama Dönemi’nde ABD Açısından Bürokrasinin Etkileri

Bilindiği üzere ABD yönetim sisteminde dış politika alanında son karar verici merci olan Başkan’ın yanı sıra bürokratik kurumlar da karar alma mekanizmasında etkili olabilmektedir. ABD’de bürokratik yapı içerisinde en etkili kurum ise Kongre’dir. Kongre ile Başkan arasında kurulmuş olan “*denge ve fren*” sistemi sayesinde dış politikayı ilgilendiren bazı önemli konularda Başkan’ın yanı sıra Kongre’ye de çeşitli yetkiler verilmiştir. ABD yönetiminde Başkan ile Kongre’nin iki kanadı aynı siyasal eğilimden geldiği dönemlerde sistem sorunsuz olarak işlerken, farklı siyasal eğilimler söz konusu olduğunda sistemde bazı tikanıklıklar yaşandığı görülmüştür.

Bu bağlamda, Obama Dönemi’nde Kongre’nin her iki kanadında 2009 – 2011 döneminde Demokratlar, 2015 – 2017 döneminde de Cumhuriyetçiler çoğunlukta olmuştur. 2011 – 2015 döneminde ise Senato’da Demokratlar, Temsilciler Meclisi’nde ise Cumhuriyetçiler çoğunlukta olmuştur. Özellikle son iki görev yılında Kongre’nin her iki kanadında da Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olması, bizce Obama’nın işini zorlaştıran bir unsur olmuştur. Zira Obama ve Kongre arasındaki bu uyumsuzluğun Türkiye’ye bu dönemde doğrudan bir yansıması olmamakla beraber, İsrail Lobisi’nin desteğinin kaybedilmesinde sonra Kongre nezdinde Türkiye karşıtı bir politika izlenmeye başladığı görülmüştür. Özellikle Kongre’nin her iki kanadında da çoğunluğu Cumhuriyetçilerin ele geçirdiği 2015 yılından sonra ise Türkiye karşıtlığı artmış ve bu durum Trump’ın Başkanlığı Dönemi’nde Kongre’deki eğilim değişmiş olsa da devam etmiştir.

Spesifik olarak bakıldığında Obama Dönemi'nde Hillary Clinton'ın Dışişleri Bakanlığı yaptığı dönem dışında bürokrasinin dış politika konularında belirleyici bir rolü olmadığı görülmüştür. 2009-2013 yılları arasında Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Hillary Clinton'ın özellikle İran ile yürütülen nükleer müzakereler sırasında etkili olduğu görülmüştür.

➤ Obama Dönemi'nde Türkiye Açısından Bürokrasinin Etkileri

Daha önce de belirttiğimiz üzere Türk Dış Politikası'nda dönem dönem farklı kurumlar karar alma sürecinde etkili olmuştur. Yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı ve Başbakanın yanı sıra bazı dönemlerde Dışişleri Bakanı, bazı dönemlerde de askeri bürokrasinin etkili olduğu görülmüştür. 2002 yılında iktidara gelen AK Parti'nin ilk iktidar yıllarında ise Ahmet Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığı dönem dışında genel olarak Partinin ve yürütmenin başı olan Erdoğan'ın diğer aktörlerin önünde daha etkili bir rol oynadığı görülmüştür.

Obama'nın Başkanlık görevine başladığı 2009 yılına gelindiğinde ABD ile ilişkilerde sorun yaşanan konulara bakıldığında, bunların genellikle Başbakan Erdoğan'ın merkezde olduğu hususlar olduğu görülmektedir. “*One minute*” krizi ve Mavi Marmara Olayı ile birlikte İsrail ile yaşanan gerginlikte başrolü Başbakan Erdoğan oynamıştır. Mısır'da yaşanan askeri darbe sonrası konuyu adeta milli bir mesele olarak Türkiye'nin gündemine taşıyan ve gerginliğin tırmanmasında başrol oynayan kişi yine Başbakan Erdoğan olmuştur.

Erdoğan'ın bu kadar baskın bir şekilde dış politika alanında belirleyici bir liderlik sergilemesi, Obama Dönemi itibariyle Türkiye'de bürokrasinin dış politika alanında ciddi bir rol oynamamasını netice vermiştir. Özellikle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nden sonra Erdoğan zaten etkin bir konumda dış politika alanında daha da baskın bir konuma gelmiştir. Dolayısıyla Obama Dönemi itibariyle bürokrasi, Türk Dış Politikası'nda ABD ile olan ilişkilerde geri planda kalmış ve belirleyici bir rol oynamamıştır.

➤ Trump Dönemi'nde ABD Açısından Bürokrasinin Etkileri

Trump Dönemi'nde Kongre'nin her iki kanadında 2017 – 2019 döneminde Cumhuriyetçiler çoğunluğa sahipken 2019 – 2021 döneminde de Senato'da Cumhuriyetçiler Temsilciler Meclisi'nde ise Demokratlar çoğunlukta olmuştur. Kongre'de Trump Dönemi'nde, Obama Dönemi'nde başlamış olan Türkiye karşıtı bir eğilim daha da güçlenerek devam etmiştir. Obama Dönemi'nin sonlarında ikili ilişkilerde yaşanan sorunların yanı sıra bunda Türkiye'nin İsrail ile yaşadığı sorunların da büyük bir etkisi olmuştur. Zira Kongre üzerinde etkili olan İsrail Lobisi, bundan önceki dönemlerde Türkiye lehine bir eğilimdeyken Obama Dönemi'nde İsrail ile yaşanan sorunlar neticesinde Türkiye'ye karşı yaklaşımını değiştirmiştir. İsrail Lobisi'nin yanı sıra Muhafazakar Evanjelik Kongre üyeleri ve onları destekleyen sağ görüşlü Cumhuriyetçi Kongre üyeleri de bu dönemde Türkiye karşıtı bir konuma gelmişlerdir. Kongre'nin her iki kanadı da Trump Dönemi'nde ikili ilişkilerde yaşanan sorunlar karşısında Türkiye'nin aleyhine pozisyon almaktan geri durmamış ve çeşitli vesilelerle Türkiye'ye karşı ambargo uygulama konusunda her fırsatı değerlendirmiştir. Trump, Türkiye ile ilişkilerde Kongre ile Türkiye arasında bir denge kurmaya çalışmışsa da onun bu tavrı ilişkilerin düzelmesini sağlayamamıştır.

Trump Dönemi'nde bürokratik yapıda dikkat çeken bir başka husus da bürokrasinin en tepesinde yer alan bakanlık koltuklarında sık sık değişiklikler yaşanması olmuştur. Sözelimi Türkiye – ABD ilişkilerinin en sorunlu yılı olan 2019 yılı içerisinde Savunma Bakanlığı koltuğu dört defa el değiştirmiştir. Ancak bu değişiklikler gerçekleşirken Pentagon'un Türkiye'ye olan olumsuz yaklaşımı değişmemiştir. Bu süreçte S-400 Füze Savunma Sistemlerinin alınması sonrasında Türkiye'ye yapılan uyarılar, F-35 Savaş Uçaklarının Türkiye'ye verilmemesi ve Türkiye'nin programdan adım adım çıkarılması konularında atılan adımlar hep Pentagon tarafından hayata geçirilmiştir. Pentagon'un tepe yönetiminde yaşanan görev değişikliklerine rağmen bu süreçte genel olarak Türkiye'nin aleyhine adımlar atılmasında Senato'nun Dış İlişkiler ve Askeri Hizmetler komisyonlarının Pentagon'a verdiği desteğin de rolü olmuştur.

Ayrıca Pentagon'un alt birimlerinden bir tanesi olmasına rağmen ABD için son derece stratejik bir önemi olan Orta Doğu bölgesinden sorumlu olan CENTCOM,

Trump'ın yönetimi eline tam olarak alamamasından doğan boşluktan dolayı bazı konularda Obama Dönemi'nde alınan kararları uygulamaya devam etmiştir. Bunda Obama'nın 30 Mart 2016'da atadığı CENTCOM komutanı Orgeneral Joseph Votel'in görevine Trump Başkan olduktan sonra da devam etmesi ve 28 Mart 2019'a kadar da sürdürmesinin etkisi olmuştur.

Trump'ın siyaset geçmişi ve tecrübesi olmaması, kabinesinde sık sık görev değişiklikleri yaşanması ve kabinesindeki insanlarla sık sık karşı karşıya gelmesi gibi nedenler, bürokratik yapıya tam olarak hakim olamamasını netice vermiştir. Bunun sonucunda ise Trump Dönemi'nde ABD – Türkiye ilişkilerinde Savunma Bakanlığı, CENTCOM gibi bürokratik kurumlar etkili olmuştur. Bu kurumlarla ilgili Türkiye açısından genel problem, Türk yetkililerin farklı kurumlarla muhatap olduğunda bu kurumların birbiri ile çelişen ifadeleri karşısında yaşanan sıkıntılar olmuştur. Bu problem, iki ülke arasında yaşanan sorunların aşılması noktasında işleri oldukça zorlaştıran bir faktör olmuştur.

➤ Trump Dönemi'nde Türkiye Açısından Bürokrasinin Etkileri

Trump Dönemi'nde Türkiye ile ABD ilişkilerinde Türkiye açısından bürokrasinin etkisi, 2018 yılında yaşanan sistem değişikliği ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin etkisiyle minimum düzeye inmiştir. Trump'ın Başkan olduğu 2017 – 2021 döneminde dış politika karar alma mekanizmasında Cumhurbaşkanlığı makamının neredeyse tek belirleyici aktör olmasıyla birlikte bürokrasi etkileri minimum düzeye inmiş ve bu kurumlar dış politikanın belirlendiği yer değil uygulandığı yerler haline gelmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve TSK, dış politika alanında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın belirlemiş olduğu politikalara ancak uygulama aşamasında katkı sağlayan kurumlar olmuştur.

Tablo 31. İttifak Parametreleri'nin Türkiye – ABD İlişkilerine Obama ve Trump Dönemleri İtibariyle Etkileri

		Uluslararası Sistem	Lider Algısı	Stratejik Kültür	Devlet - Toplum İlişkileri	Bürokrasi
Obama Dönemi (2009-2017)	ABD	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili
	Türkiye	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili Değil	Etkili Değil
Trump Dönemi (2017-2021)	ABD	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili
	Türkiye	Etkili	Etkili	Etkili	Etkili Değil	Etkili Değil

Kaynak: Tablo tarafımdan hazırlamıştır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında ise detaylı bir biçimde analiz ettiğimiz hipotezlerden “Neoklasik Realist (NKR) yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde **uluslararası sistem** etkili olmuştur”, “NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde **liderlerin algıları** etkili olmuştur” ve “NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde **stratejik kültürler** etkili olmuştur” hipotezlerinin Obama ve Trump Dönemleri'nde ABD ve Türkiye açısından geçerli bir hipotez olduğu ve süreklilik yaşandığı görülmüştür.

Buna karşılık detaylı bir biçimde analiz ettiğimiz hipotezlerden “NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde **devlet-toplum ilişkileri** etkili olmuştur” ve “NKR yaklaşım çerçevesinde Türkiye ile ABD arasındaki ittifak ilişkisinde **bürokrasi** etkili olmuştur” hipotezlerinin ise Obama ve Trump Dönemleri'nde ABD açısından geçerli bir hipotez olduğu ve süreklilik yaşandığı ancak Türkiye açısından geçerli olmadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AA, “İdlib'de silahsız bölge kararı”, 27.09.2018,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/idlibde-silahsiz-bolge-karari/1257024>,
(14.04.2022).
- AA, “Trump'ın 2 yılına kabine değişiklikleri damga vurdu”, 21.01.2019,
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/trumpin-2-yilina-kabine-degisiklikleri-damga-vurdu/1370224>, (24.05.2022).
- ABRAMOWITZ, Morton ve EDELMAN Eric S., “From Rhetoric to Reality: Reframing U.S. Turkey Policy”, Bipartisan Policy Center, Foreign Policy Project, October 2013, pp. 1-72.
- ADIBELLİ Barış, *Pax Sinica: Çin'in Dünya Düzeni*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- AKÇAKAYA Murat ve İLHAN Kübra, “Bürokrasi-Siyaset İlişkisi Bağlamında Başkanlık ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinin İncelenmesi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 3, 2021, ss. 589-624.
- AKGÜN Birol, “Türk Dış Politikası ve Uluslararası Örgütler”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 3 Sayı 2, 2009, ss. 1-39.
- AKNUR Müge, “TSK'nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi”, ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss. 127-149.
- AKSU Zehra ve GÜNGÖR Fatma Akkan, “Birleşmiş Milletler'in İran'a Uyguladığı Yaptırımlar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, 2019, ss. 41-51.
- ALBRIGHT Madeleine K., HADLEY Stephen J. and COOK Steven A., “U.S.-Turkey Relations: A New Partnership”, Council on Foreign Relations (CFR), Independent Task Force Report No. 69, 2012.
- Aljazeera, “İran: Türkiye'deki füze kalkanını vururuz”, 27.11.2011,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-turkiyedeki-fuze-kalkanini-vururuz>,
(27.12.2020).
- Aljazeera, “Erdoğan: Batı sınıfta kaldı”, 05.07.2013,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogan-bati-sinifta-kaldi>, (21.04.2021).
- Aljazeera, “ABD'nin 3 saat beklettiği açıklama”, 08.08.2016,
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/abdinin-3-saat-beklettigi-aciklama> ,
(26.04.2021).
- Aljazeera, “Trump gives about four months for Syria troop pull-out: NYT”, 01.01.2019,
<https://www.aljazeera.com/news/2019/1/1/trump-gives-about-four-months-for-syria-troop-pull-out-nyt>, (25.03.2022).

- ALTUNIŞIK Meliha Benli, “Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, Temmuz 2009, ss. 69-81.
- ALTUNIŞIK Meliha B and CUHADAR Esra Cerag, “Turkey's Search for a Third Party Role in Arab–Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?”, *Mediterranean Politics*, Vol. 15, No 3, 2010, 371 — 392.
- ALTUNIŞIK Meliha B., “The Middle East in Turkey–USA Relations: Managing the Alliance”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 15, No. 2, 2013, pp. 157-173.
- ALP Hakan, “Donald John Trump Örnekleme Üzerinden Siyasette Kadına Yönelik Ayrımcı Söylem Örnekleri”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 15, 2018, ss. 453-466.
- ANANICZ Szymon, *Alone in Virtue The “New Turkish” Ideology in Turkey’s Foreign Policy*, Point of View 49, Warsaw: OSW - Centre for Eastern Studies, https://www.files.ethz.ch/isn/191609/pw_49_ang_alone-in-virtue_net.pdf, 2015.
- ARI Tayyar, *Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika*, 4. b., Bursa: MKM Yayınları, 2009.
- ARI Tayyar, *“Liderler, Kanaat Önderleri ve Kamuoyunun Gözünden” Yükselen Güç Türkiye-ABD İlişkileri ve Orta Doğu*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2010.
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 9. b., Bursa: MKM Yayıncılık, 2011.
- ARI Tayyar, “Comparing the Bush, Obama and Trump Foreign Policies: Continuity and Change in American Middle East Policy”, *Ultra-Nationalist Policies of Trump and Reflections in the World*, ed. Mim Kemal Öke and Hanefi Yazıcı, Berlin: Peter Lang, 2020, ss. 45-72.
- ARI Tayyar, “The Prospects of Turkish-American Relations: From Strategic Partnership to Strained Partnership”, DOI. 10.13140/RG.2.2.19023.84649/1., https://www.researchgate.net/publication/339294982_The_Prospect_of_Turkish-American_Relations_From_Strategic_Partnership_to_Strained_Partnership, (31.05.2022), pp. 1-23.
- ARI Tayyar ve PİRİNÇÇİ Ferhat, “Turkey’s New Foreign Policy Towards The Middle East And The Perceptions In Syria And Lebanon”, *Gazi Akademik Bakış*, Cil 4, Sayı 7, 2010, ss. 1-16.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 11. b., İstanbul: Alkım Yayınları, 1999.
- ARPACI Işıl ve BAHARÇİÇEK Abdulkadir, “Milli Görüş Partilerinin Programlarının Dış Politika Analizi”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı İktisat Özel Sayısı, 2017, ss. 115-126.
- ATAMAN Muhittin ve SHKURTI Gloria, “Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi”, *Adam Akademi*, Cilt: 6, Sayı: 2 (2016), ss. 51-73.
- AYHAN Veysel, “HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam”, *Orta Doğu Etütleri*, Cilt 1, Sayı 1, 2009, ss. 99-134.

- BAĞCI Hüseyin ve SİNKAYA Bayram, “Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye: AK Parti'nin Perspektifi”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 1, Sayı 1, 2006, ss. 21-37.
- BARNETT Michael N. and LEVY Jack S., “Domestic Sources of Alliances and Alignments: The Case of Egypt, 1962-73”, *International Organization*, Vol. 45, No. 3, 1991, pp. 369-395.
- BBC Türkçe, “Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron: NATO'nun beyin ölümü gerçekleşti”, 08.11.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50342428>, (03.05.2019).
- BBC Türkçe, “Erdoğan-Putin görüşmesi: İdlib için ateşkes, ortak devriye ve güvenli koridor kararı”, 05.03.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51753625>, (14.04.2020).
- BBC Türkçe, “Türkiye'yle İsrail arasında koltuk krizi”, 12.01.2010, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel, (26.12.2020).
- BBC Türkçe, “Filistin Yönetimi'ne BM'de 'üye olmayan gözlemci devlet' statüsü”, 30.11.2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121129_palestine, (26.12.2020).
- BBC Türkçe, “Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den özür diledi”, 22.03.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur, (26.12.2020).
- BBC Türkçe, “Joe Biden: Özür dilerim, keşke daha önce gelebilseydim”, 24.08.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37179121>, (24.04.2021).
- BBC Türkçe, “Suriye'de savaşın 10 yılında 10 kritik dönüm noktası”, 15.03.2021, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-56377932>, (24.04.2021).
- BBC Türkçe, “15 Temmuz darbe girişimi: Obama Erdoğan'a yardım teklif etti, demokratik değerleri hatırlattı”, 19.07.2016, <https://www.bbc.com/turkce/36841498> (26.04.2021).
- BBC Türkçe, “ABD Genelkurmay Başkanı Dunford: Türk yetkililer ABD'yi suçlamadı”, 02.08.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36952236>, (26.04.2021).
- BBC Türkçe, “Obama, Suriye'ye müdahale için Kongre onayı isteyecek”, 31.08.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/08/130831_obama_suriye_aciklamasi, (30.01.2022).
- BBC Türkçe, “Türkiye ve Rusya S-400 füze anlaşmasını imzaladı”, 12.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41239093>, (28.03.2022).
- BBC Türkçe, “Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya anlaşması bölgede dengeleri nasıl etkiler?”, 06.12.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50682215>, (16.04.2022).

- BBC Türkçe, “ABD'den Türkiye'ye yeni yaptırımlar: Çelikte gümrük vergisi artışı 13 Ağustos'ta yürürlüğe giriyor”, 11.08.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45154717>, (18.04.2022).
- BBC Türkçe, “ABD seçimleri: Sonuçlar Trump için ne anlama geliyor?”, 08.11.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46111281>, (21.04.2022).
- BBC Türkçe, “ABD ile vize krizi çözüldü, Türkiye 'yanlış bilgilendirmeye' tepki gösterdi”, 28.12.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-42505444>, (22.04.2022).
- BBC Türkçe, “ABD Başkanı Donald Trump'ın Türkiye ekonomisi ile ilgili tweetinin ardından Dolar/TL 5,80'in üzerine çıktı”, 07.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-turkiye-49923548>, (26.04.2022).
- BBC Türkçe, “ABD'den Türkiye'ye yaptırım: Trump üç bakan ve ticareti kapsayan yaptırımlar açıkladı”, 15.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50050013>, (26.04.2022).
- BBC Türkçe, “Trump'tan Erdoğan'a mektup: Aptallık etme, gel anlaşalım, seni sonra arayacağım”, 17.10.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50077573>, (26.04.2022).
- BBC Türkçe, “Trump BM bürokrasisinden şikayet etti”, 18.09.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41311946>, (03.05.2022)
- BBC Türkçe, “Trump: NATO üyeleri savunma harcamalarını iki katına çıkarmalı”, 11.07.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44789806>, (03.05.2022).
- BBC Türkçe, “ABD Temsilciler Meclisi'nden sonra Senato'daki komisyon da Türkiye'ye yaptırım tasarısı onaylandı, Ankara'dan Ankara 'saygısızlığın yeni tezahürü' tepkisi geldi”, 12.12.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50757514>, (02.06.2022).
- BBC Türkçe, “Trump, Türkiye ve Rusya'ya yaptırım öngören savunma bütçesini imzaladı”, 21.12.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50877560>, (02.06.2022).
- BBC Türkçe, “Erdoğan ve Putin hemfikir: Suikast bir provokasyon”, 20.12.2016, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38365002>, (03.08.2022).
- BİLGİÇ Tanju, *İnsan Haklarının ABD Örneğinde Dış Politikada Kullanılması*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Bloomberg, “ABD'den Türkiye'ye 'niyet muhtırası'”, 06.04.2018, <https://businessht.bloomberght.com/guncel/haber/1907874-abd-den-turkiye-ye-niyet-muhtirasi>, (28.03.2022).
- BOZDAĞLIOĞLU Yücel, “Uluslararası Sistem”, ed. Yücel Bozdağlıoğlu, *Uluslararası Politika-I*, 2. b, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2013, ss. 76-101.
- BOZKURT M. İlyas, *Liderlik Sanatı*, Bursa: TESAM Yayınları, 2020.

- BUZAN Barry and WEAVER Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- BÜYÜKTANIR Derya, “Public Diplomacy Activities of TÜSİAD and MÜSİAD During the AK Party Era”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 23, 2018, ss. 73-98.
- BYMAN Daniel and MILES Renanah, “A Modest Post-Assad Plan”, *The National Interest*, No 122, pp. 48-57, 2012.
- CANKURTARAN Burcu Sunar ve GENÇKAYA Ferahşan Yaprak, “Suriye Krizi Bağlamında Obama Dönemi Türkiye-ABD İlişkilerinde Değişen Güvenlik Ortaklığı”, Vol. 3, Issue 11, 2017, s. 141-150.
- Census Bureau, “An Analysis of the 2018 Congressional Elections”, Aralık 2021, <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2021/demo/p20-583.pdf>, (01.06.2022).
- Census Bureau, “Voting and Registration in the Election of November 2020”, Ocak 2022, <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2022/demo/p20-585.pdf>, (01.06.2022).
- CHANG Ailsa, NPR, “Lobbyists Spending Millions To Sway The Undecided On Iran Deal”, 06.08.2015, <https://www.npr.org/sections/itsallpolitics/2015/08/06/429911872/in-iran-deal-fight-lobbyists-are-spending-millions-to-sway-12-senators>, (05.01.2021).
- CHOMSKY Noam, Medya Gerçeği, İstanbul: Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993
- CHRISTENSEN Thomas J., “Perceptions and alliances in Europe, 1865–1940”, *International Organization*, Vol. 51, No. 1, Winter 1997, pp. 65–97.
- CHURCHILL Winston, *The Second World War, Volume 1. The Gathering Storm*, New York: Rosetta Books, 2002.
- CNN, “Trump presses Turkey's Erdogan to release jailed US pastor”, 17.05.2017, <https://edition.cnn.com/2017/05/17/politics/trump-erdogan-white-house-meeting-andrew-brunson/index.html>, (18.04.2022).
- CNN Politics, “Obama spells out plans for change”, <https://edition.cnn.com/2008/POLITICS/08/29/obama.promises/index.html>, (20.08.2021).
- Congress.Gov, H.R.1158 - Consolidated Appropriations Act, 2020, <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/1158/text?q=%7B%22search%22%3A%5B%222019+Turkey+F-35%22%2C%222019%22%2C%22Turkey%22%2C%22F-35%22%5D%7D&r=29&s=1>, (28.03.2022).

- Course Hero, “Who Makes U.S. Foreign Policy?”,
<https://courses.lumenlearning.com/boundless-politicalscience/chapter/who-makes-u-s-foreign-policy/>, (02.01.2021).
- CRS Report, “Egypt: Background and U.S. Relations”,
<https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>, (2.04.2021).
- CTRS – Center for Turkish Studies, “Türkiye Sosyal-Siyasal Eğilimler Araştırması - 2018”, s. 53, <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TSSEA-2018-TR.pdf>, (21.04.2022).
- Cumhuriyet, “Trump giderayak Türkiye’ye yaptırımını onayladı, uzmanlar olasılıkları değerlendirdi: Hedef savunma sanayii”, 16.12.2020,
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/trump-giderayak-turkiyeye-yaptirimi-onayladi-uzmanlar-olasiliklari-degerlendirdi-hedef-savunma-sanayii-1798945>, (28.03.2022).
- Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: İHA, SİHA ve TİHA Üretiminde Artık Dünyanın İlk 3 Ülkesi İçindeyiz” 07.01.2022,
<https://www.ssb.gov.tr/Website/contentList.aspx?PageID=4128&LangID=1>, (31.05.2022).
- ÇAKIR Ruşen ve ÇALMUK Fehmi, *Recep Tayyip Erdoğan: Bir Dönüşüm Öyküsü*, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.
- ÇELİK Onur Mert ve OKUR M. Akif, “Trump Yönetimi Döneminde ABD’nin İsrail ve İran Politikası: Köktenci Evanjeliklerin Etkisi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, Ekim 2021, ss. 2-25
- ÇELİK Onur Mert ve OKUR M. Akif, “The evangelical effect over Donald Trump’s policies toward Israel and Iran”, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Volume 5, Issue 1, June, 2021, pp. 12–25.
- ÇELİKASLAN Mehmet Nur, “Türk – Amerikan İlişkileri: Vize Gerilimi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 2020, ss.709-719.
- DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- DAVUTOĞLU Ahmet, “Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring”, Turkey Policy Brief Series – 3, TEPAV, 2012,
<https://www.tepav.org.tr/en/yayin/s/514>, (25.12.2020).
- DARICILI Ali Burak, “Türk Dış Politikası ve ABD İlişkileri”, *Türk Dış Politikası*, ed. Hasan Acar, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, ss. 287-304.
- DEİK, “Rusya Bilgi Notu 2021”, <https://www.deik.org.tr/uploads/rusya-bilgi-notu-temmuz-2021.pdf>, 28.03.2022.
- DEMİR Emre, “Xi Jinping Dönemi Çin Dış Politikası ve Kuşak ve Yol Girişimi”, ed. Fulya Köksoy, *Küresel Politikalar ve Bölgesel Dönüşümler*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020, ss. 47-68.

DENİZ Yıldırım, “Orta Doğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, ss. 129-149.

DENİZ Yıldırım, *Orta Doğu’da Selefilik*, Ankara: Nobel Yayınları, 2021.

DEVLEN Balkan and ÖZDAMAR Özgür, “Neoclassical Realism and Foreign Policy Crises”, *Rethinking Realism in International Relations: Between Tradition and Innovation*, ed. Annette Freyberg-Inan, Ewan Harrison and Patrick James, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press, 2009, pp. 136-163.

DONNELLY Jack, “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater vd., çev. Ali Aslan, Muhammed Ağcan, 3. b., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, ss. 53-84.

Dünya Gazetesi, “Hassas ve zor bir dönemden geçiyoruz”,
<https://www.dunya.com/gundem/hassas-ve-zor-bir-donemden-geciyoruz-haberi-117768>, (24.01.2022).

DW, “Erdoğan: Amerika bunu nasıl izah edecek?”, 20.10.2017,
<https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-amerika-bunu-nas%C4%B1-izah-edecek/a-41056390>, (25.03.2022).

DW, “Suriye’de kimyasal silah bilmecesi”, 13.04.2018,
<https://www.dw.com/tr/suriyede-kimyasal-silah-bilmecesi/a-43366924>, (25.03.2022).

DW, “Türkiye’ye F-35 teslimatını durduran tasarıya imza”, 14.08.2018,
<https://www.dw.com/tr/trumphant-t%C3%BCrkiye-ye-f-35-teslimat%C4%B1n%C4%B1-durduran-tasar%C4%B1ya-imza/a-45071210>, (28.03.2022).

DW, “ABD’den Türkiye’ye F-35 satışını bloke eden tasarıya onay”, 19.06.2018,
<https://www.dw.com/tr/abd-senatosundan-t%C3%BCrkiye-ye-f-35-sat%C4%B1n%C5%9F%C4%B1-bloke-eden-tasar%C4%B1ya-onay/a-44285456>, (18.04.2022).

DW, “ABD’den Soylu ve Gül’e yaptırım kararı”, 01.08.2018,
<https://www.dw.com/tr/abdden-soylu-ve-g%C3%BCle-yapt%C4%B1r%C4%B1m-karar%C4%B1/a-44918679>, (18.04.2022).

DW, “Trump Trans-Pasifik Ortaklığı’ndan çekildi”, 23.01.2017,
<https://www.dw.com/tr/trump-trans-pasifik-ortakl%C4%B1n%C4%9F%C4%B1ndan-%C3%A7ekildi/a-37245658>, (04.05.2022).

DW, “Trump: Türkiye’nin ekonomisini yok ederim”, 07.10.2019,
<https://www.dw.com/tr/trump-t%C3%BCrkiye-nin-ekonomisini-yok-ederim/a-50729495>, (25.05.2022).

DW, “Trump yönetiminden "soykırım" açıklaması”, 17.12.2019,
<https://www.dw.com/tr/trump-y%C3%B6netiminden-soyk%C4%B1r%C4%B1m-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1/a-51711208>, (02.06.2022).

- EFEGİL Ertan ve MUSAOĞLU Neziha, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 4, 2009, ss. 1-24.
- EFEGİL Ertan, “Türk Dış Politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi”, ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss.103-126.
- EFEGİL Ertan, “İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, *Orta Doğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 48, 2012, ss. 53-68
- EFEGİL Ertan, “AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 9, Sayı 18, 2016, ss. 45-58.
- EIRAN Ehud, “Structural Shifts and Regional Security: A View from Israel”, Istituto Affari Internazionali, <https://www.jstor.org/stable/resrep29453>, 2020, (04.02.2022).
- EREN Erdem, “Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği”, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2017, ss. 36-49.
- ERHAN Çağrı, *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2010.
- ERHAN Çağrı, “Model Ortaklık Demode Oluyor”, 15.06.2010, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/451082.aspx>, (20.12.2020).
- ERHAN Çağrı ve EMBEL Ersin, “Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler”, *Bilig*, Sayı 72, Kış 2015, ss. 145-170.
- ERTOY Birkan, “Uluslararası İlişkilerde Realist Geleneğin Dönüşümü ve Neoklasik Realizm”, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2019, ss. 1-26.
- ERDAĞ Ramazan ve KARDAŞ Tuncay, “Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss. 66-90.
- ERKMEN Serhat, “1990'lardan Günümüze Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 7, 2005, s. 157- 185.
- ERMAĞAN İsmail, "Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de Abd Dış Politikası-Obama Dönemi ve AK Parti", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2012, ss. 21-33.
- EROL M. Seyfettin ve ÇELİK K. Ertaç, “ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2018, ss. 14-45,.

- Euronews, “Rusya Savunma Bakanlığı'ndan İdlid açıklaması: Rusya Türk askerinin vurulduğu operasyonda yer almadı”, 28.02.2020, <https://tr.euronews.com/2020/02/28/rusya-savunma-bakanligindan-idlib-aciklamas-rusya-turk-askerinin-vuruldugu-operasyonda-yer>, (14.04.2022).
- Euronews, “Trump: Türkiye belirlediğim sınırların dışına çıkarsa ekonomisini mahvederim”, 07.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/07/trump-turkiye-suriye-de-cizmeyi-asarsa-ekonomisini-mahvederim-suriye-operasyon>, (26.04.2022).
- Euronews, “ABD ile Türkiye arasında anlaşma: Barış Pınarı'na 120 saat ara; YPG bölgeden çekilecek”, 18.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/17/abd-ile-turkiye-arasinda-suriye-konusunda-anlasma-trump-tan-tesekkur-geldi-sdg-ypg>, (26.04.2022).
- Euronews, “ABD Temsilciler Meclisi kararının ardından Türkiye'yi ne bekliyor?”, 30.10.2019, <https://tr.euronews.com/2019/10/30/abd-temsilciler-meclisi-karar-n-n-ard-ndan-turkiye-yi-ne-bekliyor>, (02.06.2022).
- FALK Richard, “Can the U.S. Government Accept an Independent Turkish Foreign Policy in the Middle East?”, *Insight Turkey*, Vol. 16 (2014), No. 1, pp. 7-18.
- Foreign Policy, Obama Administration Won't Call Egypt's Coup a Coup, 08.07.2013, <https://foreignpolicy.com/2013/07/08/obama-administration-wont-call-egypts-coup-a-coup/>, (20.04.2021).
- GALLUP, “Global Leaders 2018”, https://www.gallup-international.com/fileadmin/user_upload/surveys/2018/2018_End-of-Year_Global-Leaders.pdf, (21.04.2022).
- GALLUP, “Global Superpowers International Policies 2018”, https://www.gallup-international.com/fileadmin/user_upload/surveys/2018/2018_End-of-Year_Superpowers-Policies.pdf, (21.04.2022).
- Gazete Vatan, “2002'de Erdoğan'ın yolu nasıl açıldı?”, 30.06.2011, <http://www.gazetevatan.com/2002-de-erdogan-in-yolu-nasil-acildi--386242-siyaset/>, (10.10.2021).
- GENÇ F. Neval, “Türkiye'de Askeri Müdahaleler ve Kriz Yönetimi”, *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 16, 2017, pp. 219-240.
- GLASER Charles L., “The Security Dilemma Revisited”, *World Politics*, Oct., 1997, Vol. 50, No. 1, Fiftieth Anniversary Special Issue, Oct., 1997, pp. 171-201.
- GÖNLÜBOL Mehmet, *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, 4. b., Ankara: Attila Kitabevi, 1993.
- GÖZEN Ramazan, “ABD Dış Politikası Yaklaşımları”, *Amerikan Dış Politikası*, ed. Ramazan Gözen, AÖF Yayınları, Eskişehir, 2010, ss. 100-131.

- GÖZEN, Ramazan, “ABD Dış Politikası Karar Alma Sistemi”, *Amerikan Dış Politikası*, ed. Ramazan Gözen, AÖF Yayınları, Eskişehir, 2010, ss. 70-99.
- GÖZEN, Ramazan, “Türkiye’nin ABD Politikası 2010”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2011, ss. 265-300.
- GÖZEN, Ramazan, “Türkiye ve ABD: Çıkarlar-Değerler Çatışmasında Asimetrik İttifak”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, 2017, ss. 9-34,.
- GPOT, Suriye Dosyası, “Türkiye’nin Suriye’de Karşı Karşıya Olduğu Zorluklar: Sinan Ülgen ile Türkiye-ABD İlişkileri Üzerine”, Nisan 2020, <https://www.iku.edu.tr/gpot/suriye-dosyasi-sinan-ulgen-ile-turkiye-abd-iliskileri-uzerine>, (24.04.2021).
- GRIFFITHS Martin, O’CALLAGHAN Terry and ROACH Steven C., *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- HAAS Richard N., “The Age of Nonpolarity What Will Follow U.S. Dominance”, *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 3 (2008), pp. 44-56.
- Haberler, “Davutoğlu: Uçağın Vurulması Emrini Bizzat Ben Verdim”, 25.11.2015, <https://www.haberler.com/guncel/davutoglu-ucagin-vurulmasi-emrini-bizzat-ben-7908618-haberi/> (03.08.2022).
- HARUNOĞLU Nur Çetinoğlu, “Eisenhower’dan Obama’ya: ABD Dış Politikasında Orta Doğu ve Suriye”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 74, Sayı 4, 2019, ss. 1149 – 1182.
- HOLSTI Ole R., HOPMANN P. Terence and SULLIVAN John D., *Unity and Disintegration in International Alliances*, New York: Wiley-Interscience Publication, 1973
- HOOK Steven W. ve SPANIER John, *Amerikan Dış Politikası: İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze*, çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014.
- HÜRRİYET, “BM İran'a yeni yaptırımları kabul etti, Türkiye 'hayır' dedi”, 10.06.2010, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bm-irana-yeni-yaptirimlari-kabul-etti-turkiye-hayir-dedi-14977295>, (27.12.2020).
- HÜRRİYET, “Clinton: İsrail'i Türkiye'den özür dilemeye ikna etmek için yıllar harcadım”, 05.11.2021, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/clinton-israili-turkiyeden-ozur-dilemeye-ikna-etmek-icin-yillar-harcadim-30035740>, (30.01.2022).
- HÜRRİYET, “Tank ve helikopter ihaleleri iptal edildi”, 14.05.2004, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tank-ve-helikopter-ihaleleri-iptal-edildi-225670>, (31.05.2022).

- Independent Türkçe, ““Ermeni soykırımı tasarısı” ABD Senatosu’nda üçüncü kez engellendi”, 06.12.2019,
<https://www.independentturkish.com/node/100241/haber/%E2%80%9Cermen-soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-tasar%C4%B1s%C4%B1%E2%80%9D-abd-senatosu%E2%80%99nda-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-kez-engellendi>, (02.06.2022).
- İNAT Kemal ve TELCİ İsmail Numan, “Türkiye’nin İran, İsrail ve Suriye Politikası 2010”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2011, ss. 67-136.
- İŞYAR Ömer Göksel, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayınları, 2009.
- İŞYAR Ömer Göksel, “Suriye İç Savaşı’nda PYD’nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri”, *Bilge Strateji*, Cilt: 9, Sayı: 16, 2017, ss.33-67.
- JANE Murat, “Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Kafkasya’nın Yeri ve Önemi”, ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşat Zengin, *Türkiye – Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*, Ankara: TESAM Kitaplığı/Nobel Yayınları, 2021, ss. 253-273.
- JERVIS Robert, “Understanding the Bush Doctrine: Preventive Wars and Regime Changes”, *Political Science Quarterly*, Vol. 131, No. 2, 2016, ss. 285-311.
- Kadir Has Üniversitesi ve Global Akademi, “Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması 2021”, https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDPA2021_KHAS_WEBRAPOR-BASIN_08062021.pdf, (28.05.2022).
- KANAT Kılıç Buğra, “2014 Yılında Türk-Amerikan İlişkileri: Taktiksel Farklılıklardan Stratejik Muammaya”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2014*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Balcı, Ankara: SETA Yayınları, 2015, ss. 331-354.
- KANAT Kılıç Buğra, “Türkiye’nin ABD Politikası”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, İstanbul: SETA Yayınları, 2018, ss. 287-307.
- KANAT Kılıç Buğra, “Türkiye’nin ABD Politikası 2018”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, İstanbul: SETA Yayınları, 2019, ss. 183-207.
- KANAT Kılıç Buğra, “Türkiye’nin ABD Politikası 2019”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2020*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, İstanbul: SETA Yayınları, 2019, ss. 209-235.
- KANAT Kılıç Buğra ve GÜLTEKİN Elif, “2020 ABD Başkanlık Seçimi Adayların Dış Politika Tercihleri: Trump ve Biden”, SETA Analiz, Sayı 340, 2020.
- KARACA R. Kutay, *Güç Olma Stratejisi Çin: Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2008.

- KARACA R. Kutay, “Çin, Kuşak Yol ve Türkiye”, DARD Rapor, 2018, <https://www.diplomasiarastirmalari.org.tr/cin-kusak-yol-ve-turkiye-dard-rapor-1-2019/>, (11.05.2022).
- KARACA R. Kutay, “Kuşak ve Yol Projesi Çin için küresel askerî güç olma aracı mı?”, 30.11.2020, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/kusak-ve-yol-projesi-cin-icin-kuresel-askeri-guc-olma-araci-mi/>, (09.05.2022).
- KARDAŞ Tuncay, “Trump Dönemi Türkiye-ABD Krizinin Analizi”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2017*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, İstanbul: SETA Yayınları, 2018, ss. 65-88.
- KASIM Kamer, “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası A.B.D.-İsrail İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, Sayı 2, 2000, ss.122-138.
- KASIM Kamer, “Türkiye’nin Kafkasya Politikası 2010”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2013, ss. 373-388.
- KITCHEN Nicholas, “Systemic Pressures And Domestic Ideas: A Neoclassical Realist Model of Grand Strategy Formation”, *Review of International Studies*, Vol. 36, 2010, pp. 117–143.
- KISSINGER Henry, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- Knoema, “Forbes World's Billionaires”, 02.07.2016, <https://knoema.com/infographics/onondkd/forbes-2016-world-s-billionaires-list>, (18.05.2022).
- KÖNİ Hasan, *Kaos: Batı Hakimiyetinin Çöküşü*, 3. b., İstanbul: Wizart Edutainment, 2016.
- KÖNİ Hasan, Obama ve Trump Yönetimi Dönemlerinde Türk-Amerikan ilişkileri, 25.08.2020, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/amerika-arastirmalari-merkezi/obama-ve-trump-yonetimi-donemlerinde-turk-amerikan-iliskileri>, (04.03.2022).
- KÖSE Talha, “Türk Dış Politikası’nın Orta Doğu’daki Yeni Kimliği ve Çatışma Çözümlerini Keşfi”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, SETA Yayınları, Ankara, 2011, ss. 623-664.
- KRAUTHAMMER Charles, “The Obama Doctrine: Leading from Behind”, *The Washington Post*, 28 Nisan 2011, https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-doctrine-leading-from-behind/2011/04/28/AFBCy18E_story.html (24.12.2020).
- KRIEG Andreas and RICKLI Jean-Marc, *Surrogate Warfare: The Transformation of War in The Twenty-First Century*, Washington, DC: Georgetown University Press, 2019.

- KURT Veysel, “Bölgesel Rekabetin Yeni Ağırlık Merkezi: Libya”, *Kriter Dergi*, Yıl 5, Sayı 48, 2020, <https://kriterdergi.com/dis-politika/bolgesel-rekabetin-yeni-agirlik-merkezi-libya>, (16.04.2022).
- KUZU Ali, Donald Trump: Yeni Bir Dünya Düzenine Doğru, İstanbul: Kariyer Yayıncılık, 2017.
- KUT Şule, “Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, der. Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul: Boyut Yayınları, 1998, ss. 45-64.
- KÜNTAY İsmail Burak, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Dönüşen Parametreler”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, Cilt 56, Sayı 2, 2021, ss. 579-597.
- LISKA George, *Nations in Alliance: The Limits of Interdependence*, 2. b., Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1968.
- LOBELL Steven E., “Threat assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model”, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, ed. Steven E. Lobell, Norrin E. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, Cambridge University Press: New York, 2009, pp. 42-74.
- LONGHURST Kerry, *Germany and the Use of Force*, Manchester: Manchester University Press, 2004.
- MACHIAVELLI Niccolo, *Prens*, 2. b., Çev: Nazım Güvenç, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1994.
- MARDİN Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- MEARSHEIMER John, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York – London: W. W. Norton & Company, 2001.
- MEIBAUER Gustav, “Rethinking Neoclassical Realism”, Workshop at LSE, 4 December 2018, <https://blogs.lse.ac.uk/internationalrelations/2018/12/04/rethinking-neoclassical-realism-workshop-at-lse/>, (23.01.2021).
- Milliyet, “Son dakika: Trump'ın sözünün ardından şok görüntüler”, 28.11.2017. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-trumpin-sozunun-ardindan-sok-goruntuler-2562640>, (25.03.2022).
- Military News, “CentCom Commander: 'I Was Not Aware' of Syria Withdrawal Announcement”, 05.02.2019, <https://www.military.com/daily-news/2019/02/05/centcom-commander-i-was-not-aware-syria-withdrawal-announcement.html>, (03.06.2022).
- MORGENTHAU Hans J., *Uluslararası Politika*, c. I, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

- NIC, “Global Trends 2025: A Transformed World”, National Intelligence Council, Washington: US Government Printing Office, 2008,
https://www.files.ethz.ch/isn/94769/2008_11_global_trends_2025.pdf
(01.06.2021).
- NSS - National Security Strategy of the United States of America, 2017,
<https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (03.05.2022),
- NTV, “Obama: Türkiye'nin görüşüne odaklandım”, 06.04.2009,
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/obama-turkiyenin-gorusune-odaklandim,zKcpxrLSk-87f-nQlifFg> (24.12.2020).
- NTV, “Clinton: Türkiye İran'a hala yardım edebilir”, 10.06.2010,
<https://www.ntv.com.tr/dunya/clinton-turkiye-irana-hala-yardim-edebilir,DytXxwW24kmi-vllhButmw>, (30.01.2022).
- OBAMA Barrack H., “Renewing American Leadership”, July/August 2007,
<https://www.foreignaffairs.com/articles/2007-07-01/renewing-american-leadership> (24.12.2020).
- OBAMA Barrack H., *A Promised Land*, New York: Crown, 2020.
- OĞUZLU Tarık, “Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 6, Sayı 2, 2012, ss. 41-60.
- OĞUZLU Tarık, “NATO – Rusya İlişkileri”, ed. Mustafa Aydın, Güvenlik Yazıları, 27.10.2019, <https://trguvenlikportali.com/guvenlik-yazilari/>, (12.05.2022).
- ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980*, 15. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- ORHAN Duygu Dersan, “Rusya Dış Politikasında Orta Doğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 53, Sayı 1, 2018, ss. 87-116.
- OTT Brian L., “The Age of Twitter: Donald J. Trump and the Politics of Debasement”, *Critical Studies in Media Communication*, Vol. 34, Issue 1, 2017, pp. 59-68.
- ÖNİŞ Ziya ve YILMAZ Şuhnaz, “Turkey and Russia in a Shifting Global Order: Cooperation, Conflict and Asymmetric Interdependence in a Turbulent Region”, *Third World Quarterly*, Vol . 37, No. 1, ss. 71–95.
- ÖZCAN Nihat Ali, “İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler Ve Türkiye’ye Öneriler”, TEPAV Orta Doğu Çalışmaları 1,
https://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar__Bolgesel_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf, (27.12.2020).
- ÖZDAL Barış, “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Güney Kafkasya”, ed. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss. 303-322.
- ÖZDAL Barış, *Avrupa Birliği: Siyasi Bir Cüce, Askeri Bir Solucan mı?*, Bursa: Dora Yayınları, 2013.

- ÖZDAL Barış ve KARACA Ragıp Kutay, *Diplomasi Tarihi – I*, 1. b. Bursa: Dora Yayınları, 2015.
- ÖZDAL Barış ve KARACA Ragıp Kutay, *Diplomasi Tarihi – I*, 3. b. Bursa: Dora Yayınları, 2018.
- ÖZKAN Behlül, “Alman ve ABD belgelerinde 27 Mayıs darbesine giden yol”, 27.05.2021, <https://yetkinreport.com/2021/05/27/alman-ve-abd-belgelerinde-27-mayis-darbesine-giden-yol/>, (11.04.2022).
- ÖZŞAHİN Mustafa Cüneyt, “Adalet ve Kalkınma Partisi”, *Filistin Meselesi: Türkiye’de Siyasi Partilerin Filistin Meselesine Yaklaşımları*, ed. Gökhan Bozbaş, Ankara: Tezkire Yayıncılık, 2017, ss. 227-253.
- ÖZTÜRK Bilgehan, “Türkiye’nin Rusya ve Kafkasya Politikası 2019”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, SETA Yayınları, Ankara: SETA Yayınları, 2020, ss. 269-295.
- PAUL Amanda, “Turkey’s Tenuous Pivot Toward Russia”, *Current History*, October 2016, Vol. 115, No. 783, Russia and Eurasia, October 2016, pp. 277-279.
- PEW Research Center, “Religious Landscape Study”, <https://www.pewresearch.org/religion/religious-landscape-study/>, (01.06.2022).
- PEW Research Center, “How people around the world see the U.S. and Donald Trump in 10 charts”, 08.01.2020, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2020/01/08/how-people-around-the-world-see-the-u-s-and-donald-trump-in-10-charts/>, (02.06.2022).
- PEW Research Center, “NATO Seen Favorably Across Member States”, 09.02.2020, <https://www.pewresearch.org/global/2020/02/09/nato-seen-favorably-across-member-states/>, (02.06.2022).
- PİRİNÇÇİ Ferhat, “Amerikan Dış Politikasında Dinamizm ve Başkanlar: Retorik ve Uygulama”, *Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası: Teori ve Pratik*, ed. C. Çakmak, C. Dinç ve A. Öztürk, Ankara: Nobel Yayınları, ss. 79-114, 2011.
- PİRİNÇÇİ Ferhat, “Süleymani Sonrası Ortadoğu”, *SETA Analiz*, Sayı 305, Ocak 2020, s. 9.
- Reuters, “Pentagon report on Turkey’s F-35 program delivered to Congress”, 16.11.2018, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-usa-lockheed-idUSKCN1NK33T>, (28.03.2022).
- Reuters, “U.S. State Department personnel being evacuated from Syria - U.S. official”, 19.12.2018, <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-syria-evacuation/us-state-department-personnel-being-evacuated-from-syria-us-official-idUSKBN1OI1Z3>, (25.03.2022).
- RIPSMAN Norrin M., TALIAFERRO Jeffrey W. and LOBELL Steven E., *Neoclassical Realist Theory of International Politics*, New York: Oxford University Press, 2016.

- ROSE Gideon, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*, Vol. 51, No. 1, 1998, pp. 144-172.
- Sabah, "ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'dan S-400 açıklaması, 16.02.2018, <https://www.sabah.com.tr/video/turkiye/abd-disisleri-bakani-rex-tillersondan-s-400-aciklamasi>, (28.03.2022).
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, 12. b., Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- SCHWELLER Randall L., "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", *International Security*, Vol. 19, No. 1, 1994, pp. 72-107.
- SCHWELLER Randall L., "New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition", *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, Dec. 1997, pp. 927-930
- SCHWELLER Randall L., "The Progressiveness of Neoclassical Realism", *Progress in International Relations Theory*, ed. Colin Elman and Miriam Fendius Elman, Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2003, pp. 311-348.
- SCHWELLER Randall L., "Unanswered Threats A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing", *International Security*, Vol. 29, No. 2, Fall 2004, pp. 159-201.
- Senate RPC, "Historic Regulatory Relief: Eliminating Obama-Era Overreach", 11.05.2017, <https://www.rpc.senate.gov/policy-papers/historic-regulatory-relief-eliminating-obama-era-overreach>, (30.01.2022).
- SEREN Merve, *Türkiye'nin Füze Savunma Sistemi İhale Süreci, Temel Dinamikler ve Aktörler*, İstanbul: SETA Yayınları, 2015.
- SINGER J. David and SMALL Melvin, "Formal Alliances, 1815-1939: A Quantitative Description", *Journal of Peace Research*, Vol. 3, No. 1, 1966, pp. 1-32.
- SİNKAYA Bayram, "Türkiye - İran İlişkileri ve Cumhurbaşkanı Gül'ün Ziyareti", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3, Sayı 27, 2011, ss. 21-29.
- SNYDER Glenn H. "Alliance Theory: A Neorealist First Cut", *Journal of International Affairs*, Vol: 44 , No: 1, pp.103-123, 1990.
- SNYDER Jack L., *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations*, Santa Monica: Rand Corporation, 1977.
- SÖNMEZOĞLU Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.
- Sözcü, "ABD Başkanı Obama'dan flaş veto!", 24.10.2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/dunya/abd-baskani-obamadan-flas-veto-968094/>, (30.01.2022).

- Sözcü, “Trump’ın Cumhurbaşkanı Erdoğan’a yazdığı ikinci mektup ortaya çıktı”, 11.11.2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/dunya/son-dakika-trumpin-cumhurbaskani-erdogana-yazdigi-ikinci-mektup-ortaya-cikti-5443940/>, (26.04.2022).
- Sputnik Türkiye, “Pentagon'dan 'YPG ordusu' açıklaması: Türkiye'nin kaygılarını anlıyoruz”, 16.01.2018, <https://tr.sputniknews.com/20180116/pentagon-turkiye-kaygi-anliyoruz-1031837629.html>, (25.03.2022).
- Sputnik Türkiye, “ABD, Türkiye'den yapılan vize başvurularını askıya aldı”, 08.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/20171008/abd-turkiye-vize-askiya-aldi-1030487272.html>, (22.04.2022).
- Sputnik Türkiye, “Türkiye'den ABD'ye vize misillemesi”, 08.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/20171008/turkiyeden-abdye-vize-misillemesi-1030488418.html>, (22.04.2022).
- Sputnik Türkiye, “Trump: Müttefikleri NATO'dan çıkmakla tehdit ettim, parayı aldım”, 11.07.2020, <https://tr.sputniknews.com/20200711/trump-muttefikleri-paraversinler-diye-natodan-cikmakla-tehdit-ettim-istedigimi-aldim-1042437704.html>, (03.05.2022).
- Sputnik Türkiye, “Putin'den Erdoğan'a: Anayasaya aykırı hiçbir eylem kabul edilemez”, 17.07.2016, <https://tr.sputniknews.com/20160717/putin-erdogan-gorusme-1023906170.html>, (03.08.2022).
- STEIN Aaron, “Türkiye ve İran’ın Karmaşık İlişkisi”, EDAM Tartışma Kağıdı 2012/3, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2012/03/turkiye-iran-karmasik-iliski.pdf>, (27.12.2020).
- STM, MİLGEM Projesi, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/deniz-projeleri/milgem-projesi>, (31.05.2022).
- ŞAHİNOĞLU Muhammet C. ve ATEŞ Ahmet, “Orta Doğu’da Darbelerin Arka Planı ve Mısır Örneği”, *TESAM Akademi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, ss. 97-131, 2017.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun TRT Haber Kanalına Verdiği Özel Röportaj”, 29.01.2018, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-trt-haber-kanalina-verdigi-ozel-roportaj_-29-ocak-2018.tr.mfa, (05.06.2022).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu’nun CNN Türk 5N1K Programına Verdiği Özel Röportaj”, 14.06.2019, https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-5n1k-ya-verdigi-roportaj-14-9-19.tr.mfa, (05.06.2022).
- TALIAFERRO, Jeffrey W., “State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State”, *Security Studies*, Vol. 15, No. 2, 2006, pp. 464–495.

- TALIAFERRO, Jeffrey W., “Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future Wars”, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, ed. Steven E. Lobell, Norrin E. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, New York: Cambridge University Press, 2009, pp. 194-226.
- TALIAFERRO, Jeffrey W., *Defending Frenemies: Alliances, Politics, and Nuclear Nonproliferation in US Foreign Policy*, New York: Oxford University Press, 2019.
- TALIAFERRO Jeffrey W., LOBELL Steven E. and RIPSAMAN Norrin M, “Introduction”, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*, ed. Steven E. Lobell, Norrin E. Ripsman and Jeffrey W. Taliaferro, New York: Cambridge University Press, 2009, pp. 1-41.
- TAŞPINAR Ömer, “Turkey’s Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism”, Carnegie Papers, Number 10, September 2008, https://carnegieendowment.org/files/cmec10_taspinar_final.pdf, (27.12.2020).
- TAŞPINAR Ömer, “The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, Winter 2011, pp. 11-17.
- TAŞPINAR Ömer, “Turkey’s Strategic Vision and Syria”, *The Washington Quarterly*, Vol. 35, No 3, 2012, s. 127-140.
- TELLAL Erel, “Rusya’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Cilt 2: 1980-2001*, ed. Baskın Oran, , 12. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, ss. 540-550.
- TEMEL Recep, “İktisadi Liberalizmin Özal Dönemi Maliye Politikalarına Etkisi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 19, Sayı 33, 2017, ss. 114-124.
- The American Presidency Project, “Statement by Senator Obama on the Importance of US-Armenia Relations”, January 19, 2008, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-senator-obama-the-importance-us-armenia-relations>, (15.01.2021).
- The American Presidency Project, Final Presidential Job Approval Ratings, <https://www.presidency.ucsb.edu/statistics/data/final-presidential-job-approval-ratings>, (27.02.2022).
- The New York Times, “Kerry Says Egypt’s Military Was ‘Restoring Democracy’ in Ousting Morsi” 01.08.2013, https://www.nytimes.com/2013/08/02/world/middleeast/egypt-warns-morsi-supporters-to-end-protests.html?_r=0, (20.04.2021).
- The New York Times, Transcript: Donald Trump’s Foreign Policy Speech, 27.04.2016, <https://www.nytimes.com/2016/04/28/us/politics/transcript-trump-foreign-policy.html>, (04.03.2022).
- The New York Times, “They Have Many Differences, but on Syria, Trump Seems Much Like Obama”, 04.12.2018,

- <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/trump-obama-syria-foreign-policy.html>, (25.03.2022).
- The New York Times, “Trump to Withdraw U.S. Forces From Syria, Declaring ‘We Have Won Against ISIS’”, 19.12.2018,
<https://www.nytimes.com/2018/12/19/us/politics/trump-syria-turkey-troop-withdrawal.html>, (25.03.2022).
- The White House, “The National Security Strategy of the United-States of America”, 6 Şubat 2015, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-2015/> (24.12.2020).
- The White House, “Report on the Legal and Policy Frameworks Guiding the United States’ use of Military Force and Related National Security Operations”,
https://www.justsecurity.org/wp-content/uploads/2016/12/framework.Report_Final.pdf, December 2016, (30.01.2022).
- The White House, <https://www.whitehouse.gov/about-the-white-house/presidents/donald-j-trump/>, (22.05.2022).
- The White House, “Statement by President Donald J. Trump on Armenian Remembrance Day 2017”, 24.04.2017,
<https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-armenian-remembrance-day-2017/>, (02.06.2022).
- TOPSAKAL İlyas ve ZENGİN Alperen Kürşad, “Türkiye’nin Jeopolitik Güvenliği ve Rusya ile ‘Gri Alanda’ İkili İlişkileri”, *ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşat Zengin, Türkiye – Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını, Ankara: TESAM Kitaplığı/Nobel Yayınları*, 2021, ss. 1-6.
- TP, “2020 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”,
<https://www.tpao.gov.tr/file/2106/2020-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-47460b743c70c609.pdf>, (28.03.2022).
- TRT Haber, “Bakan Çavuşoğlu: 10 büyükelçinin yaptığı açıklama kabul edilemez”, 28.10.2021, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-cavusoglu-10-buyukelcinin-yaptigi-aciklama-kabul-edilemez-621071.html>, (28.03.2022).
- TUNCER Fatih Fuat, “ABD’nin Yeni Çevreleme Konsepti: Kosova Örneği”, *Turkish Studies - Economy*, Cilt: 15, Sayı 2, 2020, 975-985.
- TUSAŞ, “Dünya Çapında Kendi Sınıfındaki En Etkin Taarruz Helikopteri”,
<https://www.tusas.com/urunler/helikopter/ortak-gelistirme/t129-atak>, (01.06.2022).
- TÜRKMEN Füsün, *Türkiye ABD İlişkileri*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- TÜYSÜZOĞLU Göktürk, “Milenyum Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri’nin Değişen Görünümü”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 8, Sayı 2, 2014, ss. 140-159.
- UN, “Report of the Secretary-General’s Panel of Inquiry on the 31 May 2010 Flotilla Incident”, September 2011,

<https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/1922B40C9F4575598525790300457132>, (26.12.2020).

US Congressional Record Senate Articles, “Reaffirming The House Of Representatives' Commitment to the Orderly and Peaceful Transfer of Power Called for in the Constitution of the United States; Congressional Record Vol. 166, No. 169”, H5030-5035, 116th Congress, 29.09.2020, <https://www.congress.gov/congressional-record/2020/9/29/house-section/article/h5030-1?q=%7B%22search%22%3A%5B%22erdogan+authoritative%22%2C%22erdogan%22%2C%22authoritative%22%5D%7D&s=2&r=2>, (29.05.2022).

US Congressional Record Senate Articles, “PRESIDENT ERDOGAN; Congressional Record Vol. 165, No. 181”, S6576-S6577, 116th Congress, 13.11.2019, <https://www.congress.gov/congressional-record/2019/11/13/senate-section/article/s6576-2>, (29.05.2022).

US Department Of Defense “Defense Budget Overview”, 12.05.2017, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2018/fy2018_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

US Department Of Defense “Defense Budget Overview”, 13.02.2018, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2019/FY2019_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

US Department Of Defense, “Defense Budget Overview”, 05.03.2019, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2020/fy2020_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

US Department Of Defense “Defense Budget Overview”, 13.05.2020, https://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2021/fy2021_Budget_Request_Overview_Book.pdf, (25.03.2022).

US House of Representatives, “Congress Profiles”, <https://history.house.gov/Congressional-Overview/Profiles/115th/>, (02.06.2022).

US Senate, “Party Division”, <https://www.senate.gov/history/partydiv.htm>, (02.06.2022).

US Senate, “Vetoes by President Donald J. Trump”, <https://www.senate.gov/legislative/vetoes/TrumpDJ.htm>, (03.06.2022).

USAID, U.S. Foreign Aid by Country: Egypt. <https://explorer.usaid.gov/cd/EGY>, (20.04.2021).

USCIRF, “Pastor Andrew Brunson”, <https://www.uscifr.gov/religious-prisoners-conscience/released-rpocs/pastor-andrew-brunson>, (18.04.2022).

USLU Nasuh, “ABD’nin Orta Doğu Politikası”, *Amerikan Dış Politikası*, ed. Ramazan Gözen, Eskişehir: AÖF Yayınları, 2012, ss. 164-197.

- USLU Nasuh, *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2016.
- UZUNOĞLU Eray, "Diplomatik Mektup (Diplomatic Letter)", *Diplomasi Kavramları Sözlüğü*, ed. Mehmet Güneş, SDE Yayınları, E-Kitap, 2021, [https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/08%20eyl%20C3%BC1%20kitap_low-compressed%20\(1\).pdf](https://www.sde.org.tr/Content/Upload/Dosya/08%20eyl%20C3%BC1%20kitap_low-compressed%20(1).pdf), (26.04.2022).
- ÜLGEN Sinan, "İran ile Nükleer Müzakereler: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *EDAM Dış Politika ve Güvenlik*, 26.11.2013, <https://edam.org.tr/iran-ile-nukleer-muzakereler-turkiye-acisindan-bir-degerlendirme/>, (27.12.2020).
- ÜLGÜL Murat, "Faith Abroad: How Religion Shapes Trump Administration's Foreign Policy", *International Relations*, Vol. 35, Issue 4, 2021, ss. 551–573.
- ÜNALMIŞ Ahmet Nafiz, *Bir Baskı Grubu Olarak TÜSİAD'ın İç ve Dış Politikada Etkisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- ÜNLÜHİSARCIKLİ Özgür, "ABD ve Türkiye'nin Suriye politikaları", 27.01.2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/abd-ve-turkiyenin-suriye-politikalari>, (30.04.2021).
- VOA, "Türkiye'yle Amerika'nın Suriye Konusunda Ortak Pozisyonu Var", 11.02.2012, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyeyle-amerikann-suriye-konusunda-ortak-pozisyonu-var-139158774/903307.html>, (27.12.2020).
- VOA, "Netanyahu Mavi Marmara Olayı İçin Özür Diledi", 22.03.2013, <https://www.amerikaninsesi.com/a/netanyahu-mavi-marmara-olayi-icin-erdogandan-ozur-diledi/1626708.html>, (20.08.2021).
- VOA, "Turkey Says Would Release US Pastor in Exchange for Gulen", 28.09.2017, <https://www.voanews.com/a/turkey-erdogan-gulen-brunson/4048217.html>, (21.04.2022).
- VOA, "Tillerson: 'Türkiye'ye Bir Açıklama Borçluyuz'", 18.01.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/tllerson-turkiyeye-bir-aciklama-borcluyuz/4213522.html>, (25.03.2022).
- VOA, "Erdoğan: 'Yaptırımlarla Geri Adım Attıramazsınız'", 29.07.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/erdogan-yapt%20C4%20B1r%20C4%20B1mlarla-ger%20C4%20B1-ad%20C4%20B1m-att%20C4%20B1ramazs%20C4%20B1n%20C4%20B1z/4504661.html>, (21.04.2022).
- VOA, "Brunson'ın Ara Seçim Öncesi Serbest Kalması Trump İçin Önemli", 11.10.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/brunson-t%20C3%20BCrkiye-ili%20C5%209Fkiler-gerilim-suudi-yapt%20C4%20B1r%20C4%20B1m/4609813.html>, (21.04.2022).
- VOA, "Adım Adım Brunson Krizi", 30.12.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/ad%20C4%20B1m-ad%20C4%20B1m-brunson-krizi/4721722.html>, (18.04.2022).

- VOA, ‘ABD Türkiye’ye F-35 Teçhizatı Teslimatını Durdurdu’ 01.04.2019,
<https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-t%C3%BCrkiye-ye-f-35-te%C3%A7hizat%C4%B1-teslimat%C4%B1n%C4%B1-durdurdu-/4857317.html>,
(28.03.2022).
- VOA, “‘Rusya YPG ya da PKK’nın Sınırdan Olmayacağı Sözü Verdi’”, 17.10.2019,
<https://www.amerikaninsesi.com/a/rusya-ypg-ya-da-pkk-n%C4%B1n-s%C4%B1n%C4%B1rda-olmayaca%C4%9F%C4%B1n-s%C3%B6z%C3%BCn%C3%BC-verdi-/5127630.html>, (26.04.2022).
- VURDU Selahattin Armağan, Dünya, “Trans-Pasifik’te ekonomi-politik dalgalar”,
27.09.2021, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/trans-pasifikte-ekonomi-politik-dalgalar/634842>, (04.05.2022).
- YALÇIN Hasan Basri, “Obama Stratejisi ve Orta Doğu”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 9, Sayı 2, 2015.
- WALT Stephen M, “Alliance Formation and the Balance of World Power”, *International Security*, Vol. 9, No. 4, 1985, pp. 3-43.
- WALT Stephen M, “Testing Theories of Alliance Formation: The Case of Southwest Asia”, *International Organization*, Vol. 42, No. 2, 1988, pp. 275-316.
- WALT Stephen M, *The Origins of Alliances*, Ithaca: Cornell University Press, 1990.
- WALT Stephen M, “Alliances in a Unipolar World”, *World Politics*, Vol. 61, No. 1, 2009, pp. 86-120.
- WALTZ Kenneth, *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing, 1979.
- WALTZ Kenneth ve QUESTER George H., *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- WAYNE, Stephen J., “Impact of Personality on Performance: Barack Obama in the Presidency”, Conference on American Government, Politics and Policy, Sharjah: The American University, 2010, ss. 1–14.
- YAŞAR Nebahat Tanrıverdi, “Rusya'nın Libya'da artan nüfuzu ABD politikasını değişime zorluyor”, AA Analiz, 29.11.2019,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusyanin-libyada-artan-nufuzu-abd-politikasini-degisime-zorluyor/1659085>, (04.08.2022).
- YAYCI Cihat, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *Bilge Strateji*, C. 4, S. 6, 2012, ss. 1-70.

- Yeni Şafak, “Bağı güçlendirecekEKSEN fırsatları kaçıramazsın”, 19.06.2010, <https://www.yenisafak.com/gundem/bagi-guclendireceksen-firsatlari-kaciramazsin-263621>, (24.01.2022).
- Yeni Şafak, “281 vakıf, dernek ve STK'dan Erdoğan ve AK Parti'ye destek”, 23.06.2018, <https://www.yenisafak.com/secim/281-vakif-dernek-ve-stkdan-erdogan-ve-ak-partiye-destek-3359938>, (02.06.2022).
- YENİGÜN Cüneyt, “Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga”, *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Ankara: Nobel Yayınları, 2010, ss. 63-86.
- YEŞİLTAŞ Murat ve BALCI Ali, “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 2011, s. 9-35.
- YEŞİLTAŞ Murat ve PİRİNÇÇİ Ferhat, *Küresel Dönüşüm Sürecinde Türkiye'nin Büyük Stratejisi*, İstanbul: SETA Kitapları, 2020.
- YEŞİLYURT Nuri, “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt 3 (2001-2012)*, 2. b. ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss. 401-462.
- YILDIRIM Sami, “Trump İktidarı, Kuşak-Yol Projesi ve ŞİÖ Genişlemesi Sonrası Asya-Pasifik'te Değişen Güvenlik İklimi”, *Yeni Güvenlik Ekosistemi ve Çok Taraflı Bedel*, ed. Tolga Sakman, Ayşenur Yılmaz ve Ufuk Çiçek, İstanbul: TASAM Yayınları, ss. 203-228.
- YILDIRIM Yusuf ve ARAS Harun, “Bozkurt ile Ayı'nın Mücadelesi: Türkiye-Rusya Federasyonu Politik/Askerî İlişkilerinde Sorunlu Alanlar”, ed. İlyas Topsakal ve Alperen Kürşat Zengin, *Türkiye – Rusya İlişkileri: Dünü, Bugünü ve Yarını*, Ankara: TESAM Kitaplığı/Nobel Yayınları, 2021, ss. 335-361.
- YILMAZ Hakan, “Evanjelic Hareketin ABD Siyaset Kurumundan Dinî Talepleri Üzerine Bir İnceleme”, *Oksident*, Cilt 2, Sayı 1, 2020, ss. 27-58.
- YILMAZ Halil İbrahim, “Orta Doğu'nun Geo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Orta Doğu Politikasının Ekonomik Nedenleri”, *TESAM Akademi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, ss. 99-128.
- YILMAZ Nuh, “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa: Türkiye'nin Bağımsız Dış Politikasının Etkileri”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2010*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mesut Özcan, Ankara: SETA Yayınları, 2011, s. 551-577.
- YILMAZ Salih, “Ermenistan-Azerbaycan Barış Anlaşmasının Değerlendirilmesi”, *ULİSA*, Sayı 12, 2020, ss. 34-39.
- YÜCEL Hasan, “Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi”, *SETA Analiz*, İstanbul: SETA Yayınları, Ocak 2020.
- ZAKARIA Fareed, “Realism and Domestic Politics: A Review Essay”, *International Security*, Vol. 17, No. 1, Summer, 1992, pp. 177-198.

ZAKARIA Fareed, *From Wealth To Power: The Unusual Origins of America's World Role*, New Jersey: Princeton University Press, 1998.

ZAKARIA Fareed, *The Post American World*, New York: W.W. Norton & Company, 2008.

ZAKARIA Fareed, “Inside Obama’s World: The President talks to TIME About the Changing Nature of American Power”, TIME, 19.01.2012, , <https://swampland.time.com/2012/01/19/inside-obamas-world-the-president-talks-to-time-about-the-changing-nature-of-american-power/>, (20.08.2021).

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Yıldırım		Deniz
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		İleri Düzey
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme		Kurum Adı
Lise	1994	1997	Bursa Ulubatlı Hasan Anadolu Lisesi
Lisans	1997	2005	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Yüksek Lisans	2013	2016	Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü
Doktora	2016	2022	Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2001	2011	BE Eğitim Hizmetleri AŞ
2.	2011		LS Eğitim Hizmetleri AŞ
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar	TESAM – Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi		
Katıldığı Proje ve Toplantılar			

Yayınlar:	<p>“Çin’in ekonomik dönüşümü ve Üçüncü Dünya”, <i>Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi</i>, Cilt 2, Sayı 2, 2014, ss. 64-80.</p> <p>“Ortadoğu’daki çatışmalara devletlerin ve devlet dışı aktörlerin etkileri”, <i>Tesam Akademi Dergisi</i>, Cilt 3, Sayı 1, 2016, ss. 129-149.</p> <p>“Orta doğu’da vehhabi-şii mücadelesi”, <i>Tesam Akademi Dergisi</i>, Cilt 5, Sayı 1, 2018, ss. 63-95.</p> <p><i>Orta Doğu’da Selefilik</i>, Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021.</p>
Diğer:	
İletişim (e-posta):	
	Tarih: İmza: Adı-Soyadı: